

266575

2

4

GRÓF DESSEWFFY JÓZSEF

IRODALMI

HAGYOMÁNYAI.

KIADTA

KAZINCZY GÁBOR.

ELSŐ KÖTET :

GRÓF DESSEWFFY JÓZSEF LEVELEZÉSE

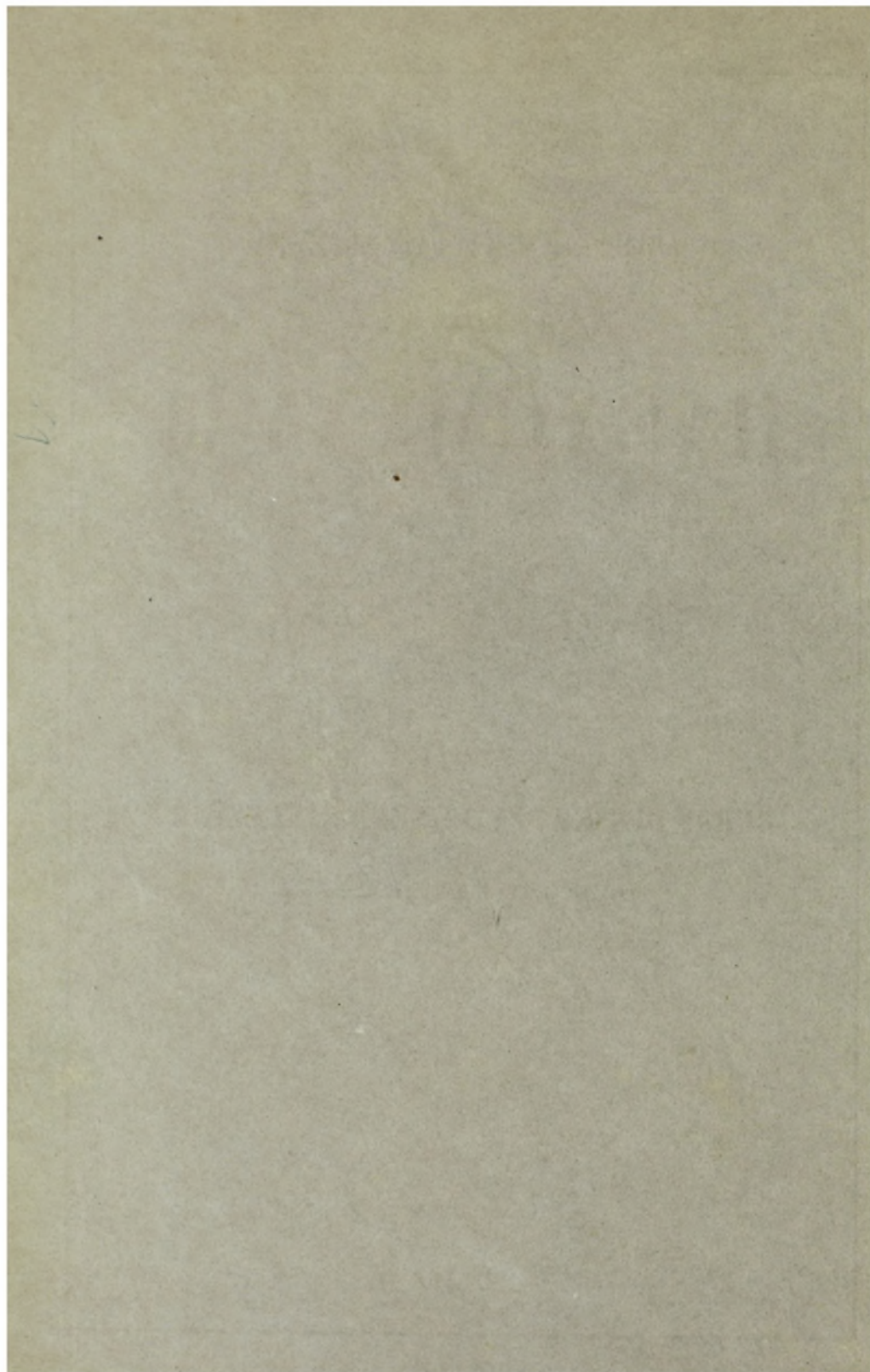
KAZINCZY FERENCZCZEL

1793—1831.

PEST.

HECKENAST GUSZTÁVNÁL.

MDCCCLX.

GRÓF

DESSEWFFY JÓZSEF.

I.

GRÓF DESSEWFFY JÓZSEF

IRODALMI

HAGYOMÁNYAI.

KIADTA

KAZINCZY GÁBOR.

ELSŐ KÖTET.

PEST.

HECKENAST GUSZTÁVNÁL.

MDCCCLX.

GRÓF DESSEWFFY JÓZSEF

BIZODALMAS

LEVELEZÉSE

KAZINCZY FERENCZCEL

1793–1831.

KIADTA

KAZINCZY GÁBOR.

ELSŐ KÖTET.

PEST.

HECKENAST GUSZTÁVNÁL.

MDCCCLX.

266575

Országos Széchényi Könyvtár

Leltári szám:

B 7885

1959.

Pest, 1860. Nyomatott Landerer és Heckenastnál.

GR. DESSEWFFY JÓZSEF ÉS KAZINCZY FERENCZ LEVELEZÉSÖK.

I.

Dezsőffynak Kazinczy.

Imhol egy kisajándék, kedves barátom, Néked, és Annak, a kit a maradék még poraiban is fog a hazafiúság s világosodás elterjesztéséért áldani. Kérlek nyújtsd bé nevemben és kérd, hogy azt szent tiszteletem jeléül fogadja el.

Mezei életemnek egy részét, melyet tudnillik a gazdálkodás nem von el, fordításaimnak tökéletesítésére fordítottam. A grammatikai botlások szenvedhetetlen piszkok szememben, s a félig tett munka csak félig elégíti meg az olvasót. Meg akarom érdemleni, hogy fordításaim originalis darabok gyanánt tartassanak. — Fordítok valamit Ciceróból is. Találd melyik munkáját. Élj szerénsséssel és néha emlékezzél

Regmec, Jul. 25-dikén 1793.

Tisztelődről.

II.

Fiuméből 1794-dik esztendő harmadik hónapjának 29-ik napján.

Kazinczynak Dezsőffi.

Átaladtam Pásztorinak Paramythionjaidat s a gyönyörű Meséket, melyekről csak onnan tudjuk hogy általtétettek, mivel Lessingnek eredeti munkái kezünk közt vannak. Köszöni ő hogy róla megemlékeztél, s örvendez hazánknak, hogy oly fordítások jelennek meg nálunk, melyek más nemzeteknek írásaikat velünk elfelejtetik. Ha becses eredeti munkákat írnia nehéz, azokat külső köntösbe öltöztetni szép s dicséretes, midőn az illetén súlyos foglalatosságokban

azok fáradoznak, a kik magok lehetnének eredeti munkáknak szerzői.

Könnyen elhiszem én, hogy lesznek néked ellenségeid azért, mivel egy betűt írsz oda, a hova mások kettőt írnak. Én a ki nem otthon, hanem az Adriaí tengernek partjai mellett, mester nélkül, tehetségem szerént akarnám mívelni s gyakorlani hazám nyelvét, kényem szerént írogatom a szót, s ha nem botránkoznak meg rajtam a fondorok, csak az annak az oka, hogy semmit sem adok a világra. Azonban még egy oly tudós s érdemes hazafi mint te vagy, engemet jobbra nem tanítand : tulajdon külön, s ha nem is fontos, még is némely szemfényvesztő okokkal gyámolított *betűzésem* (orthographia) mellett szabad fog lenni nékem megmaradnom.

Ékes az egyenlőség; ohajtanám hogy egész hazánkban egyenlő módon beszéljenek s egyenlő betűzést kövessenek tudósaink; de azon kívül hogy ezt még most nem lehet sem kívánni, sem reményleni, nem érdemli a szavak írásmódjának különbsége, hogy azok, a kik a kilencz szelid testvéreknek együtt áldoznak, meghasonljanak s ellenségesen egymás közt vesződjenek.

Voltaire úr azoknak a kik bosszankodtak vagy csudálkoztak, hogy francziát jelentő szót *français* ai-val s nem oi-val írta, azt felelé: hogy ne várja tőle senki, hogy okot adjon olvasóinak arra, hogy az olasz eredetű komor assizibeli szent Ferenczet ne tudják megkülömböztetni egy szeles francziától. Alig találhatik egy oly író, ki betűzésének okát ne adhassa.

Akár *tz*-vel akár *cz*-vel akár *c*-vel írjad nevedet, csak az a Kazinczy Ferencz maradsz te, kit ismerői becsülnek, baráti szeretnek, s a kinek nevét s írásit maradékaink magasztalni, jövődöbéli íróink pedig például fogják választani.

Küldj nékem magyar könyveket, kiváltképen ha a te pennádból származtak vagy eredtek, hogy addig, míg személyedet mesteremnek nem fogom választhatni, írásaid lehessenek tanítóim. Szeress s bocsásd meg számos hibáit

Jövendőbéli tanítványodnak.

U. I. Cicerónak számos munkáiból, el nem találhatom, melyiket fogod fordítani. Nem tudom, törvénytudó, böles vagy szószóló akarsz-e lenni? a tizenkét táblákon feljegyzett törvényeket akarod-e magyarázni, vagy pedig academiai kérdéseket akarsz-e tenni? *Antonius* ellen fogsz-e dörögni? vagy védelmezni *Ligáriust*? a dühös *Catilinát* fogod-e üldözni? vagy *Miló* mellett az érzékeny s szánakodó szívű embereknek szemeikből könnyeket önteni? Akármit választasz, szép a mi fordíttatik, szép a fordíttatott. De, kérlek, el ne felejtsd, hogy a barátságról írt könyve *Cicerónak* a jó léleknek eledele, a kötelességekről írt munkája: sinórmértéke; és hogy a vénségről szóló kis kötet a hanyatló emberi életnek vigasztalója és gyámola.

III.

Mélt. gróf Desöffy József úrnak.

Kázmért, májusnak 16-án 1805.

Tisztelt barátom! Írásaimnak ötödik kötetében, melyek még ez idén sajtó alá fognak kerülni, egy darab áll, mely a Te nevedet fogja hordani homlokán. Ossiánnak egyik éneke az, ily cím alatt: KROMA (Egy ifjú vitéz öszvecsap az el-lenséggel s dicsőségesen elesik. Vak atyja előző s örvend fia elestének, mert végig tapogatván kedves halottját, a sebeket mellyén találja) a Te neved így áll ottan: Cserneki gróf Desöffy József barátomnak, Sáros vármegye egyik képviselőjének az — — diaetán — — *Sapere et fari quae sentiat.* Horat. Végyed ezt tiszteletemnek s barátságomnak jelenségéül, és szeress. Minden darabom valamely tiszteletes nevet visel czímlapján, s a sok név közt nincs egy is, a melyet a megnevezettek szégyellessenek. Az én kevélységem abban áll, hogy a Jóknak tetszeni ohajtok. Az 5-dik kötet első darabja Virág Benedeknek van ajándékozva, s az ő neve alatt ez áll Horáczból: — — *me cum magnis vixisse invita fatebitur usque invidia.*

Itten pedig vedd literaturánknak legdicsőségesebb productumát, nemes-dömölki luth. predikátor KIS JÁNOS barátomnak hozzám küldött epistoláját. Az ódai magasságot a

dal édességével fogod öszvekapcsolva találni, s mennyi classica eruditio van itt a szívnek meleg érzésével és az élet leg-tisztább philosophiájával! Kisben a Schiller lelke lakozik. Én ezt a szép poemationt felküldöttem Bécsbe, hogy pompásan nyomtassák, s rézre-metszett képem előtt fog állani. Te méltó vagy hogy addig is, míg nyomtatásban láthatnád, megolvassd, s mind az én dicsőségemnek, a melyet nékem hazánk legédesebben szóló fia nyújt, örvendj, mind literatúránknak. De ne csak nékem és literatúránknak örvendj, hanem gyúladj is fel példám követésére s házasodjál. Válaszsz, ha találsz, egy Sophie-Antoinettet, légy atya, mint én nem sokára leszek, és valld meg, hogy eszes ember a szerelem repkedéseiben nem talál örömet. Jó leányt mindenütt találni, jó asszonyt pedig csinál a jó férj a jó leányból igen könnyen. Én sem szerencsésebb házasságot nem ismerek mint az enyém, sem szebb gondolatú házasulást. A szeretetre legméltóbb leány férjévé lévén, a tiszteletre legméltóbb atya, tiszteletre legméltóbb anya vejévé lettem. Élj szerencsésen, barátom, és engemet tarts meg kedvező emlékezetedbe. Tiszteledd

Kazinczy Ferencz.

IV.

Alsó Olysó, az 5-dik hónapnak 25-dik napján (1805).

Édes kedves barátom,

Vettem leveledet és a szép verseket, melyeket Kis János írt boldogságodra. Nem csudálom azokat. Könnyű volt ezen tárgytúl élesztetni és gyönyörű költsékre fakadni. Concubitus canit ille Deum. Micsoda ékes költeményt hagyott Catullus Peleus és Thetisnek öszvekelésekről? Kívánom, hogy ti is mennél előbb Achillest szüljetek.

Mikor Grácra¹⁾ vittek, sirtunk, míg visszajöttél, gyászoltunk; most, hogy házasodtál, tapsolunk. Te pedig kérd az Istent, hogy adjon fiat általad hitves párodnak, és Virgiliusnak ezen szavaival hívd ki a rettentő csecsemőst anyjának szelíd méhéből : Exoriare aliquis stb.

¹⁾ Brünne és Kufsteinba (K. F. jegyz.).

Azonban halhatatlan leszel te maradék nélkül is; de méltó vagy te arra, hogy a legszeretettebb teremtésnek segítségével, a legkedvesebb halhatatlansággal megjutalmaztassál. A nagy szívek nem csak élni, ha életet is adni igyekeznek. Megbizonyítottad te azt azzal is, hogy jó barátodat, kivált engemet, a jövődő üdőnek általnyújtani törekedtél. A dicsőségnek bélyegét sütöd te annak homlokára, a kit írásaidba felfogadsz. Örökösültek a legfonnyadtabb múmiák a veszhetetlen pyramisokban.

Króma gyönyörű cím reám nézve; nem tudom hogy megérdemlettem-e, de tudom hogy Kazinczy Ferenczen kívül más valaki oldalaslag ilyen finom és szíves dicséretet nem oly könnyen ejthetett volna. Krómának halála halhatatlan, úgy mint a tűz, az elme, a kelleme és az érzékenységek munkáidban. Az én nevem homályosúlhat e' számos gyöngyösi között a jövődőnek, de nem veszhet el egészen az ilyetén társaságban.

Boldog ember vagy te, édes Kazinczym, nem csak azért, mert nem halhatsz meg egészen, hanem azért is, mivel sokat szenvedtél életedben, és mivel most igen jó a dolgod. Ily állapotok jámbornak tehetik a rossz embert is, a jót pedig még kegyesnek is teszik. Azért ohajtod te más ember boldogságát is, azért unszolsz példád által a házasságra. Jobb, szebb példa és szívesebb ösztön ennél nem lehet. Úgy is gyermekségmentől fogva a jó házasságot a csendes és tartós boldogság legbátorságosabb révpartjának tartottam; de nem vetettek még eddig a környülállások az ilyen menedékhelyre. Hajdan a szelek, az égi háborúk, a tenger habzódásai, az ágyúk és ellenségek, a kis isten üldözései, elhajtottak onnan, most pedig elzárják a révpartokat a szélvészektől megrongáltnak gondolt hajó s annak sorsos kapitánya előtt. „Úgy mint Ulysses, sokat látott, hallott, tapasztalt kapitány uram; igen kényes az ilyen ember, s nagy baj van vele. Nápolyban szánkázni akarna, Danczigban pedig a fákról narancsokat szakajtgatni; azt kívánná, hogy a mikre szerteséjjel talált a világon, mind egy helyütt együtt legyenek ökemének kedvéért; vagy mindent hamar elúnna, vagy mindenkor más más révpartra vágódna, soha semmivel se elégedne meg; se más vele.“

Így gondolkodnak talán sokan rólam, noha ki nem nyilatkoztatják; de visszatér utóljára Ulysses Penelopéjéhez, és a próbált hajós kapitány mindenkor a legjobb kormányozó. A kevés tapasztalás szüli az ideáléket, a nagyobb a megelégedést szerzi.

A ki körülnézi magát a világon, látja hogy igen kevés házasság van 6, 7 esztendő múlva vagy únalom vagy ízetlenségek nélkül. Úgy kell tehát házasodni, nehogy azon számtalanoknak, hanem ezen keveseknek sorába helyeztessük magunkat. E nem kicsiny dolog, mind szerencse, mind ész kívántatik arra, megcsalhatja ebben mind magát, mind mászt a legokosabb ember is. Qui sibi notus erit, solus sapienter amabit, úgymond Ovidius; de ki esmérte valaha magát és mászt egészen és mindenkor? Majd minden kétséges az emberben, mert minden csak a hihetőségen fundálódik.

Mivel tehát minden a mi kétséges, az észtl, a szerencsétl, a maga s mások természetétl és a környülállásoktl függ egyszersmind, a nélkül hogy ideáléket hajházó legyék valaki, válaszszon ha házasodni akar, és nem mindegy, *Czudar Katát* vagy *Finnyás Erzsókot* veszi-e Bohó István magának feleségül. *Bolond Józsi* válogat, de *Okos Ferencz* választ a fejr nép között, de nem úgy, hogy felleng ideáléket keressen, Nevizanus szerint, in *Silva Nuptiali*, mert tudja hogy a Medicei Venus nem testbl, ha kőbl van, és hogy a leg-tökéletesebb asszonyiállat és férfu csupán a Siriusban talál-tatik, a hová még Robertson uram, formálandó roppant golyóbisával sem fog soha elérhetni és az angyali párra akadni.

De még más dolgok is nehezítik a házasulást. Ennek szegény az ember, amannak nem akarja jobb szerencsétjét elrontani, ez tetszene, de nem tetszik az ember néki, itt a szülőknek lábaikat kéne nyalni, amott próbára akarnák az embert tenni, mintha lator volna és a maga boldogságát más boldogtalanságán akarná vagy tudná gyűkörüözni. Megval-lom, nincs semmi türhetlenebb az én szemem előtt ezen bizodalmatlanságnál. Már azt is láttam, hogy hét próbaesz-tendőt megkivántak a kisasszonyok úgy mint Rebeka Jákob-tól; de Jákobból patriarcha lett, és akkor 8, 9 száz eszten-deig éltek az emberek. Azután legalább egy félesztendeig

beszélnek előre a házasságról, úgy hogy már csupán csak a gondolat is dobra verődjék; végtére, várakozni kell nem tudom meddig a menyegző-készületekre; addig van elég idejek valamennyi vén asszonyoknak, papoknak, kisasszonyoknak a levet jól összezavarni, és tele torokkal kiáltani, hogy sok kérése van és volt a kisasszonynak. Ezek azok az előreségek (préliminaires), melyek egy mindég bizonytalan boldogulásnak ajtai előtt rakva vannak. Mai nap majd minden házasság, kiveszem a tiédet, merő alku; igen nehéz egy jó szívű s jó eszű, emberséges és becsületes embernek ezeket elszenvedni; más volt hajdan, de nem volt akkor a szülőknél a pápisták 7-ik sakramentoma merő számvetés. *Nuptias primum inquina vere faecunda culpa saecula.* Most csak a gazdagok házassodhatnak könnyen; ha egy szegény legénynek eszébe jut a házasság, úgy jár mint az, a ki valamely könyvnek hosszú és unalmas előjáróbeszédét olvassa: elesik a kedve magát a munkát olvasni. Ha valaha olyan személyre találok, a kinek lelkében nagyobb lesz az érzékenység mint a hiúság, és a ki egyszersmind nem fogja gondolni, hogy az eltökélt akaratnak szülei előtt való kinyilatkoztatása ne férjen össze a szémmel, ha egyébaránt hajlandóságom lesz hozzája és néki én hozzáam, bizonyosan elveszem. Az elsőre s utolsóra már többször találtam, a középsőre még sohasem. Ezt kívánom a mátkámtól; a feleségemtől kevesebbet.

Hazáját férjénél még jobban szeresse,
A mit mondok, írok, aztat érezhesse,
A jó ebéd előtt jól gazdasszonykodjon,
Engedje hogy ura írjon s gondolkodjon;
Ha kell, kössen némán és üljen hozzája;
Mind egyék, mind szőljék az asztalnál szája,
De rossz csúf hírt másról sohase beszéljen,
Dolgokat említsen, és ritkán ítéljen.
Délután küldjön ki engem a mezőre,
Kérjen hogy vigyázzak rétre s az erdőre.
Ekkor ahogy tetszik, magát mulatgassa,
Vagy jöjjön velem, vagy Theophront olvassa,
Csak ne unatkozzék és ne mérgeledjék,
Jobb hogy koronázzon, mintsem hogy gyöttrődjék;
Boldogtalan élet nem tűrök mellettem,
Kívált ha szeretem vagy pedig szerettem.

Hogy pedig egész nap boldoggá tehessen,
 Reggel fohászkodjék, estvére nevéssen.
 Így felette hamar (esküszöm reája)
 Csak bagoly ne legyék, megszokom hozzája.

Jó éjszakát, kedves barátom. Feleségednek kezeit csókolom; szeress és írj gyakran

Jóskádnak.

V.

Alsó Olyson, a 10-dik hónapnak 21-dik napján
 (1806).

Tisztelt, kedves Barátom!

Nem való hogy a poéták mind irigyek, akarmiképen igyekezzen is azt elhitetni velünk Debreczen városa. A költő Kazinczy Ferencz, a költő Csokonai Vitéz Mihálynak sírkövet állítván, ellenkezőt bizonyít. Midőn Gessnernek fordítója Kleist fordítójának epitáfiomot választ, nem azt mutatja, hogy az agyarkodó irigység, hanem azt, hogy a részesülő bánat fogta el érzékeny szívét. Midőn azután ugyan az az érzékeny szívű költő Csokonai érdemeinek előszámlálása közben fogyatkozásait mellőleg emlegeti, a csak annyit jelent, hogy a jó és egyszersmind okos emberben nem vesztegetheti meg mindenkor a jó szív a jó elmét.

De mikor Debreczen városa egy epitáfionban satyrát talál, és azt hiteti el magával, hogy Csokonai Debreczenfiúsága miatt lehetetlen akárkinek is az ő sírja mellett sopánkodni a nélkül, hogy bölcső- s lakhelyére ne gondolkozzon és azt ne szurkálja; mikor némely tudós emberek Debreczenben sok és helyes tudományt mutatni akarván, igen kevés és igen helytelen mind tudományt mind ízlést nyilatkoztatnak: már akkor nem többet sírni, hanem nevetni kell Debreczen városán és annak némely tudósain.

Pyramist akarnak Csokonai porai felett; de nem lakott ő Egyiptomban, és soha sem volt ő sem király, sem fő pap. Rómában a régiségek között, ott a hol most az evangyélikusok temetőjük vagyon, egyetlen egy, háromszáz harmincz nap

alatt készült piramist, a Caestiusét, lehet szemlélni. Ez e Caestius aedilis, úgy tetszik, vagy quaestor vala. Az ilyen nagy úr értékeiből kitelhetett egy pyramis, de ki építhet pyramist szegény Vitéz Csokonainak a kötelen debreczeni tájékon? Ha még nagy úr lett volna, hogy elég hely legyen a pyramisre reá faragni czímerét, predikátomát, uradalmait és más egyéb czímjeit meg tisztjeit, hogy tudja p. o. a világ ezer esztendőök múlva, hogy arany kulcsos, belső statustitoknak, tanácsos, consiliarius, főispán vagy több vármegyének előbbkelőbb táblabírája vala. Meg nem foghatom, hogy fakadhatott valaki a pyramisre, szinte Debreczenben, a hol merő czölönkök ágaskodnak ki a temetőből.

Az a kritika, hogy nem kell a holtnak hamvairúl szólni, mert nem égetnek többé senkit is, szinte olyan mint az, a melyet hajdan egy kritikus tett, midőn megeczáfolt egy poetát, a ki a *szemek lövő sugárait* énekelt, azt jegyezvén meg, hogy a nap sugári a napból ki, a szembe pedig bemennek. A debreczeni tudósok szerint a hamvak helyett port kellene tenni. De ez sem volna pontos kifejezés, mert ki tudja mikor válik egészen porrá Csokonai. Hogy a debreczeniek lelkiesmeretes pontosságoknak és jó ízléseknek elég tétetődjék, így kellene szólni :

Vitéz Csokonai Mihály dögi.

A mi magát az inscriptiót illeti, mit tartozik a dologhoz, hogy Arkadia marhalegelő, vagy inkább számárlegelő, ország volt-e, vagy nem? Akár a Maenalosz hegyén, Helikon szomszédságában, Pan szüntelen való lakása lett legyen, akár nem, bizonyos, hogy szép, gyönyörű és költős tartománynak kellett annak lenni, a hol Mercurius a Khelidoréa hegyén a tekenősbékából magának lantot készített.

Ha valamit kellene megjegyezni ezen sír-írásrúl, azt lehetne talán mondani, a mit a debreczeniek nem mondtak, hogy tudnillik nem új; de mennyi szép ó gondolat vagyon, és mennyi balgatag új! Te a régiebbekbül választottál.

Különös szerencsémnek tartom, hogy méltónak ítéltetem téled, meghívatni Csokonai dicső emlékezetének bár milyen csekély részben való fentartására is. Részemről húsz

rénesforintokat ajánlok, és a mennyit csak lehet, beszedendek és megküldöm.

En is, itt s amott finnyáskodást találtam pajtásunk írásiban. Nem vagyok gúnyoló, nem czáfolom hogy élt deák szókkal, de szerettem volna ha ritkábban, és csak ottan, ahol szükség vagyon reájok, élt volna velek. Azonban becsültem mindenkor tüzről pattant költőelméjét.

Gall vizsgálja koponyáját,
Haza, öleld szép Múzsáját,
Én mindég kedveltem minden költeményit,
S csak most, hogy már megholt, irígylem észfényit.

Hív barátod
G. Dessewffy József.

VI.

*Kazinczy Ferencznek Desseöffy József egészséget,
boldogságot!*

Még eddig egy krajczárt sem szerezhettem Csokonai sírkövére, pedig némely érzékeny embereket szólítottam meg; az egyik azt mondta, hogy az élőknek és korántsem a holtaknak számára szükséges most a pénz; a másik nem felelt, de nem is adott semmit is, láttam szemeiből s orcája vonásiból, hogy inkább szereti olvasni a poetákat, mint vagy őket táplálni éltekben, vagy hamvaikat dicsőíteni halálok után; sokakat nem is mertem megkeresni, tudván hogy azok közül valók, a kiknek nincs fülek ha nem peng körülöttek, s a kiknek soha sem nyílt, ha mindég zárkozott a markok.

Mivel nem írod, miként küldjem által néked a húsz rforintokat, majd a közgyűlés alkalmatosságával adom valakinek, hogy bizonyosan kezedhez jussanak.

Kár hogy nem jársz a gyűlésekre, olyan közel lakván Újhelyhez; ha nem akarnál szólani a közönséghez, barátiddal beszélhetnél. Nincs sok olyan ember ott mint Te
rari nantes in gurgite vasto.

Hotkócznak leírása tetszett, kivált az eleje és vége. A szegény tótokat pazérló festékekkel ábrázoltad; bár minden

Tiszántúl való vármegyének követje olvasna Tégedet az országgyűlésé előtt, midőn az adónak a nép között való elosztásáról van a szó. Úgy tesznek a magyarok a tótokkal, mint a gazdák a szamarakkal: mennél jobban megvetik, annál jobban megrakják, megterhelik.

A magyar stylus curialisról (tiszt-írásról, nem tisztairásról) már én is gondolkoztam valamicskét. Péchy Imre nem rosszat s nem rosszul írt, de nem eleget. Mindent a mi ezen tárgyban eddig megjelent, olvastam. Legjobban tetszett a mit (úgy gyanítom) Verseghy tétetett közönségessé a Hazai Tudósításokban. Az én ideáim oda mennek ki rövideden.

Noha napkeleti eredetű a magyar nyelv, kölesönözhet mindazonáltal mértékletességgel más nyelvtől szavakat; de úgy, hogy azokat a maga járása s geniusához alkalmaztassa. Ha kiszúrnók a deák nyelvből a görög eredetű szokat, olyan kopasz maradna, mint az idegen tollaktól megfosztott mátyás. A hajtogatások, a szólás formája, a szószerkesztések és azoknak rendje, az onomatopéjiák (képhangok) bélyegelik a nyelvet. A mesterszók a törvényes és polgári tárgyokban, merő közegyezésű hangos jelek. A *just* szinte úgy *officium*nak nevezhetné volna a deák, mint az *officiumot* *jus*nak, de p. o. defluo helyett nem tehetné volna ezen hátrálató hangú szót: *sisto*, hogy a lefolyást jelentse. Ne törjük hát a fejünket, hogy' mondjuk p. o. magyar eredetű szóval a *just*, mert ha pontosok akarunk lenni, *törvényes szabadság*-nak fogjuk hívni, és így egy deák szónak kijelentésére két három tagú magyar szóra lesz szükségünk. De azért nem akarom hogy így szóljunk, p. o. a *jus* prioritást ad néki privilegiumjának manutentiójára; így írtak a németek literatúrájoknak kezdetekor; ne legyünk csinoskodók (*puristae*), de azért ne tarkítsunk mindent. Intersit Fundanum inter, Generumque Viselli.

A néha mélyebben gondolkozó Császár úr, minekutána elfelejtette volna, hogy nyelvünket anyanyelvnek mondotta, azt szűznek hirdeti, a ki minden elegyedéstől irtózik. De a szűzek nem szaporodnak, és nem tudom hogy lehessen a boldogságos szűzen kívül a termékenység a szűzességgel összeegyeztetni. Nem merem reményleni, hogy a szent-

lélek úr isten sűgja nekűnk mindenkor az új magyar szavakat.

A mit Császár úr javasol, hogy tudnillik nyelvűnk gyarapítása végett a külső eredetű szavakat mind kikűszöböljűk, azt Perecsenyi Nagy László valósítani próbálta; a többi közt a notáriust vagy jegyzőt *dézmásnak*, a politicust pediglen *csinomlónak* nevezi. Ha valaki nyelvűnket koldús-gazdaggá és értetlenné tenni akarja, Császár és Nagy László urak után indűljön.

A ki mindent magyar eredetű szóval ki akar tenni, határozatlan vagy kétféle értelmű szót fog néha koholni, mint p. o. *nemtár* genealogia helyett, vagy helytelent, mint *kerebér*, interes vagy kamat helyett, vagy felette hosszút és sok szóból állót.

De azért hogy más nyelvtől kölcsönözhetűnk, si puro fonte cadant, parce detorta, nem következik hogy meg kell p. o. a magyar nyelvben tartani a *certificatoriát*, a mely rosz deák, hét tagokból álló, bárdolatlan szó, a melynél hosszabbat még nálunk sem igen találni, vagy a *levátát*, a mely szó szinte a Ducange Glosszariomába beillik és nyelvűnkben felette kálvínistásan hangozván, a magyar jó pápistákat nagyon botránkoztatja. *Levata* helyett tehát azt mondanám *perkelet*, mert az actióval mintegy virad, a levátával pedig kél a per. Azt mondja Voltaire, hogy ha a szavakat vizsgáljuk, merő metaphorákra találunk, a melyeket észre sem veszűnk. Nem árt a törvényes terminologia közé egynehány eleven és képet ütő szócskát hinteni, a komor s patvarkodó tudomány-nak itt s amott való kiderűltetése végett. Ez mintegy Laisnak a kaczagása a kötött szemű és tövises szemöldökű Areopagiták előtt.

Mind ezekből csak az következik, hogy vagy érezni vagy élesen meg kéne határozni, hogy, mikor és hol kívántatik valósággal egy új magyar eredetű szó a görög vagy deák helyébe?

Ügyész nem rosz szó; csudálom hogy botránkoztatnak némelyek, hogy ész vagy on, ha nem másutt, legalább a szó végén.

Ha azt kérdené valaki, hogy kik koholjanak magyar

eredetű új szavakat, azt felelném: Kazinczy, Versegghy, nem pedig Percsenyi Nagy László.

A szavak koholására szinte oly szerencse kívántatik, mint akármilyen másra. A jó gondolatok a szerencse ajándéki, ugymond Lessing. A *Honnyi Törvények* szerzője, a ki a praefectiót *fiúsításnak* nevezte, szinte olyan szerencsést gondolt, mint Nagy László boldogtalant, midőn azt *nemválasztásnak* mondotta.

Mivel pedig a jó gondolatok az írás vagy szólás hevenyei közben serdülnek főképen, csak a sok szólás és írás gyarapíthatja nyelvünket a hivatalos tárgyakban is. Homerus előtt nem tudunk poeticát, és Cicero akkor írta Oratorát, minekutána már több római polgárt mind felszabadított, mind megsejtemtíztetett volna.

Eredjen hát és folyjon, a mint kezdett, az új szavak özönje, csirázzanak ezen új koholások, mint a Cadmustúl elszórt sárkány fogaiból támadt egymással viaskodó vitézek; en défaut des choses, allons créer des mots, csak hogy minden ügyész, minden szóló, minden író az új maga teremtesű száva mellé oda tegye a deák mesterszót, hogy a bíró, a hallgató, az olvasó meg ne tébolyodjon.

Hanem minekutána üzni fogjuk ezen szó-kalapácsolást, nem annyira a készített sovány terminológiákban, mint a hivatalos beszédekben és írásokban: szedettségük mindenünne össze a kéz- s nyomtatott mindennemű régi s új írásokból a törvényes tárgyú ígéket, és ezeket rostáltassuk, választassuk és igazítottassuk meg azután egy, mind törvényt tudó, mind országos, mind tudós, mind jó ízlésű magyarokból álló választott tanács által.

Csak így állapíttathatik meg üdövel országosan egy világos, rövid, pontos, hathatós szavakat magában foglaló törvényes terminologia, és eszközöltethetik azon egyszerűség (uniformité), a melyek után némelyek oly nagyon sohajtoznak.

E nem a legrövidebb út, megvallom, de a legtermészetesebb, és csak azoknak tetszik vissza, a kik az üvegház (serre) elevért (précocé) gyümölcseit kedvelik; nyughatatlan, káros,

fonnyasztó sietéssel mindent összezúzó elmék, kik a ma vetett búzamagból holnap már kenyeret enni akarnának.

Soha semmiféle nemzetnél nem termett egyszeriben a hivatalos nyelv, és nem vala soha és sehol olyan tiszta mint az írókéé; azonban szebb, felségesebb mindenütt az országos emberek nyelve a prokátorokénál; és egyáltalában illendőbb, hathatósabb ott a nyelv, a hol szavalják (declamant) a pereket, mintsem ott, a hol írásban perelnek a törvényszékek előtt.

Nem gondolom azonban, hogy valaha anomaliák azaz minden regulátlanságok nélkül legyen a nyelvünk; vigasztaljuk magunkat más nyelvek sorsával, és bízzuk az olasz Gilire, meg a magyar Beregszászra az araukániai nyelvnek csudálását, mellyet hihetőképén nem értett sem az egyik sem a másik. Nehezen hiszem, hogy valaha így szólítsuk nádor-ispánunkat : Főtündöklésű királyi Magosságod. Királyi Herczegséged bizonyosan ízetlen; Felséges Herczeg rossz, mert sok. De hol győzedelmeskedett valaha akármelyik nyelvben is a meggyüköresedett és a megrögzött szokáson? Nálunk essen a legelsőbben? Mi nyelvünk olyan okosak?

Kivált mi magyarok, mi szokás fiai,
Félig rothadt gyomok buta imádói?
Eresztődjenek ott józan ész rajai,
Hol az édes méznek darázsok szopói?
Hidd el a jó- s rossznak megválasztás-fája
Paradicsomban volt, nincs nálunk hazája.

A diaetabeli írások közül nehéz választást tenni; az úgy nevezett cortesia (czímirás), a bevezetés, a végezet formulái legnehezebbek fordítani, de ezek a formulák már majd mind fordítva vagynak a gyűlések könyvében. A mi magokat a királyi előadásokat, és az ország Rendeinek előterjesztéseit illeti, Almásy Ignác ideái ruházatjokkal egyetemben nem érdemlik a fordítást, Atzélynek ellenben minden munkája pontos, rövid és csinos. A diaetabeli írások közül egy különkötöttnben toldalék gyanánt a hivatalos írások gyűjtve találtnak; az 1802-ik toldalékkötetnek 155. lapján egy deák írást fogsz találni ilyen czím alatt : Extractus summarius,

ennek a neve csupán egybehúzás, magában pedig a magyar kereskedésnek minden terheit és akadályait igen rövideden, de egyszersmind igen teljesen magában foglalja. Ez tárgyára nézve felette nevezetes írás. Ha próba gyanánt fordítani akarnád, a jó fordításnak példáján kívül mellőseleg olyan factomokat tennél közönségessé, a milyenek még Berzeviczi könyvében sem találtnak, és a milyenekről azon hazámfiak, a kik deákul nem olvasnak, nem is álmodnak. Nem lehet elnyomattatásunk bizonyosságait eléggé megismertetni: ezen az úton felette ártatlanul, és mintegy dióban terjesztenéd elő a törzsökös magyaroknak legfőbb, legnyomósabb, legfontosabb neheztelésünket (gravamen).

Bocsánatot kérek, hogy oly soká tartóztatlak, de nehéz végezni a hozzád utasított levelet; szeretek azzal értekezni, a ki fejtegetéseimet igazíthatja. Azonban nem szüntem meg még ezen nyomozások között is sajnálni azon angyalt, a ki, mint hajdan Psammetikus gyermeke a kenyeret, minckelötte még szólni tudna, már a szépnek nevét eltalálta. A te leányod volt tudnillik. Görög ihletésű sir-írárod leggyenyédebb érzéseimet illette. Ne keseregj, árva atya! vigasztalódj, szép lélek!

Phoebus adá Néked Vénusnak oltárán,
 Hogy legyenek Múzsák szoptató dajkái.
 Gráziák késérték az élet határán,
 És mégis oly hamar lefolytak órái!
 Tudniillik Erosz, tekéntvén párjára,
 Gyönyörű jegyesét innen elölelte,
 És génusoknak szaporítására
 A szép Psychariont egeknek emelte.

A 11-ik hónapnak 23-ik napján, Alsó Olyson 1806.

Hív barátod
G. Dessewffy József.

A megnevezett húsz rénesforintot ide rekesztettem.

VII.

*Méltóságos gróf Dezsöffy József úrnak Kazinczy Ferencz
idvezl.*

Tisztelt barátom! Tegnapelőtt kapám meg Pestről azt a kevés számú nyomtatványt, melyet az eladástól felhagytam, hogy becsesb barátimnak kedveskedhessem. Első vagy a kinek ezt kiválasztottam, valamint legérdemesebb közöttök, úgymint kit mind tollad ékessége, mind lelked szépsége, mind hazafiuságod szentsége miatt ha valaha, most bizony igen nagyon tisztelek. Melléje tészem a Rumitól néked érkezett ajándékot. Ezért szegényt irgalmatlanul megkorbácsolta a bécsi annalista, a februáriusi füzetben (Heft.). Én megjövendőlttem ezt neki, mind a felvett darabok rosszasága miatt, mind azért, mert a Tágustól a Néváig, s Torneótól az afrikai partokig ízetlenebbül nem nyomtattatik Musák almanachja. — Te azonban vedd ajándékinkat legalább a sziveségért, melylyel nyújtatik, szívesen.

Pestről írják, hogy egy bizonyos circulusban az ítélte-tett Marmontelem felől, melyet itt vészesz, hogy *érteni* nem lehet. — Szent Ágoston ezt mondá valaha a Szentírásról: *Si obscura est, pereuntibus est obscura.* — Hogyan légyen az ily munka mindennek érthető? Én azt csak azoknak akartam érthetővé tenni, a kik a franczia conversatio stylusát ismerik. — S a nem-értők is érteni fognák, ha a 2-ik könyven kezdenék az olvasást, hol magyar scénájú regék vannak. — Ötödik kötetemet kéntelen valék visszavétni a bécsi nyomtatótól, ki pénzemet és mstumomat ezen első kötet nyomtatásához két egész esztendeig tartóztatta, s arra kényszerít, hogy Rochefoucauld miatt már most bécsi prókátorral támadtassam meg. Ezen ötödik kötetből kiiratom számodra *Kró-mát*, hogy addig is, míg megjelenhet, lássd.

Hozzá fogtam az aesthetikai magyar grammatika írásához, s most még inkább tapasztalom, hogy herculesi erő kívántatik az Augias istállójának kitisztítására. Nálam az orthoepeja nagy részt foglal el, mert nem csak *írni*, de *jól kimondani* sem tudjuk a szókat. Azonban legfőbb igyekeztem az, hogy paragraphusaim *elevenséggel, ízléssel s praeci-*

sióval légyenek írva, hogy a munkát ne kellessék izzasztó fáradással olvasni. — Épen az újhelyi gyűlés alatt vevém b. Prónay Sándornak levelét. Néki megírtam, hogy Te buzdítottál ezen grammatica írására, s azt kértem ki, hogy ő méltóztassék megtekinteni minekelőtte kiadom. Sokat elmélkedem a másik kívánság felől is, de ha generalitas mellett maradunk a kérdés nyomozásában, a munka kicsiny lesz, ha particularitásokra szállunk, igenis hosszú. Legnagyobb baj pedig az, hogy alig tudok nevezni könyvet, a melyet a magyarság miatt olvasásúl javasolhatnék. — Ezt a másik munkát megkészíthetem-e, nem tudom. Szükséges voltát s tanácsodnak bölcsességét megismerem.

Épen most veszek egy rendes tudósítást: — Gróf Csáky Antalnéál egy estvéli társaságba fellépe udv. consil. Drenyák úr, Gróf Schidegg Ferencz, amint Drt belépni látá, reá kiálta : „Gratulálok az udv. consiliariussághoz : de megvallom, kevesellem azt; többet vártam volna“. — Dr. azt felelte, hogy az ő érdemei csekélyek, és az udvar nem tetéz el senkit a maga kegyelmeivel. — „Dehogy? monda Schm.; hiszen Rhédey kettősen, Amade hármasan kapta“. — Erre is el lehetne kérdeni, mint Bernáth Ferencz egykor Kolosítól a Belgrádból írt levélre : *Érti-e ezt ücsém uram?* — Nékem egy-egy dolog alig tetszik jobban, mint az, a mit a Hazai Tudósítások levelei írnak Rhédeynek a bihariak által lett elfogadtatására, és hogy ő *zokogva sírt* a köszönetés alatt. — Cicero kevésbe múlt, hogy Caesárnak pártjára nem ment által : de a becsület érzése meg nem engedte néki, hogy ahoz csatolja magát, a ki a Clodiusokkal magát körülvétette.

Bécsből tudósítatom, hogy Miollis 2-ik Febr. foglalta el az Angyalvárat, s a Fernéyi böls szentje nevét viselő Bonaparténak (Luciának) azonnal tiszteletbeli őrt adott. Most teljesedik be, úgymond a bécsi tudósító, hogy az ex conducto ment Rómába lakozni, és hogy vizáلكodások csak szemfényvesztés vala. Én pedig azon csudálkozom, hogy annak előrelátása közönségesebb nem volt. De mi történik valyon a rocheforti hajókkal? Svéd király ő felsége mikor megyen Patagonia felé? — Éljen szerencsésen nagy férfiú! Az egek tartsanak meg Tégedet a közjónak. — Széphalom, Martius 12-d. 1808.

Ein edler Held ist, der für's Vaterland,
 Ein edlerer, der für des Landes Wohl,
 Der edelste, der für die Menschheit kämpft.

Herder.

VIII.

Kedves Barátom! Háladatossággal veszem Marmonteledet és Rumi úr Almanachját, Króma eránt pedig a legnagyobbhatatlanabb várakozással fogok viseltetni. Már Pesten hallottam némely gáncsításokat; erőltetett, itt-amott nehezen érthető magyarsággal vádoltak. A könyvkötőnél van most Marmonteled, mihelyest visszahozzák, olvasni fogom.

Mivel alkalmasint tudok mind Francziáúl, mind Magyarúl, ha folyvást fogom olvashatni, a lesz talán jele, hogy nem rossz fordítás. Rumi úrnak köszönöm erántam való szívesességét, de arra kérem, hogy ezután ne tegyen oda kérdőjelet a hova nem kell. *És mégis oly hamar elfolytak órái!* sóhajtó, nem kérdő-jel kell ide; ama mindent elront. Kultsár úr a minap e helyett: *s ki ezt írta, semmit se nem vár, se nem kér, ezt tétette: az is ki ezt írta, se nem vár, se nem kér.* A magyarokhoz (kik közül igen sokan kérnek és várnak) írtam az új királynéről, nem magához a királynéhoz; nem volt tehát, hogy verseim foglalatjának hitelt szerezzek, gorbombaság azt mondani, hogy semmit se nem várok, se nem kérek az udvartul; ezzel nem kérkedtem, hanem jobban dicsertem a királynét, és e volt czélom, nem pedig az, hogy magamat a többi magyarokkal együtt magasztaljam.

Míg hazámfiak az ilyen finomságokat, az ilyen complimentomokat par ricochet nem fognak érteni, addig ne ítéljenek Marmontelnek fordításárúl.

Az aesthetikai grammatikának előre örülök. Én is a helyes szóejtést fő dolognak tartom. Francziaországban XIV. Lajos alatt a *Versailles* szónak ejtéséből kiesmerték az udvari embert. Hát a görögök a mint Plutarchusból, Theofrasztusból és Ciceróból tudjuk, noha több dialectusaik valának, hogy esmerték ki azonnal egynehány szavak ejtéséből az

athénai lakost. Themistokles egy külső követet, ki bárdolatlan módra ejtette a görög szavakat, a nép közgyülekezetében megakasztott beszédje közt és nem engedte, hogy tovább folytassa a szép görög nyelvet sundító szólását. A költőkre nézve kivált a helyes szóéjtés tudománya igen szükséges. Két dolgot akarnék meghatároztatni; az első, hogy úgy kellessen íratni minden szónak amint ejtődni; a második az volna, hogy a közmértékű szótagokat ne igen kevesítsenéd. Szabó Dávid prosodiájából teljességgel semmit se tanultam; mindenkor azzal a vélekedéssel valék, hogy a grammaticát minden nyelven az orthoepjával kellessen kezdeni, ebből válik a prosodia, mivel elébb kell szólni, mintsem hogy fülelni lehessen. Az a fő kérdés, hogy az olyan országban, ahol a szóéjtés annyira különbözik, s ahol nincs se nemzeti főváros, se udvar, se academia, mit kellessen fő sinórmértékül venni: az analogyiát, az etymologiát-e, vagy pedig a jeles írókat, vagy mind a hármat együtt? De magad mondod (magadrul elfelejtkezvén) hogy nincs példára méltó prózaistánk. Futtában a következőkérdéseket elődbe terjesztem:

1. Hogy kell mondani: ösmerem, ismérem, esmerem, esmérem vagy ösmérem Kazinczy Ferencz ékes pennáját?

2. Az ékezett *e* hosszan ejtődik-e mindenkor p. o. ebben a szóban is *ék*, *cuneus*? mert úgy látszik, mintha ez az ékezés inkább a hangot mint a mértéket illetné.

3. Lehet-e a magyarnál valamely szóra nézve az orthoepja és a prozódia közt különbség? úgy p. o. mint némely, a magyaroknál szokásban lévő, deák szavaknak ejtésében: *virum bonum*, a mely két szóban a magyaros és talán épen azért hibás ejtés szerint, mindegyikében az első szótag hosszú, a deák prozódiaiban pedig rövid.

4. Ebben a szóban *indulat* nem közmértékű-e a második tag, úgy hogy vagy húzomosan vagy megperdítve tetszés szerint lehessen ejteni? Valóban megvan ez az ejtés különbsége mind a szólásban mind az írásban. Az adverbiumban *messzéről* szinte olyan a különbség, egyik ékezi az utolsó tagot, a másik pontozza, ez *öt*, a másik *üt* ír ezen szónak a végére?

5. *Víz* mért hosszú, és *vizek* mért rövid?

6. Páriz Pápai így ír : *vizket, vonzó*, úgy mondjuk pedig többnyire : *viszket, vonzó*; az ejtésben vagy az írásban van-e a hiba.

7. *Hova* vagy *hová*; *hamar* vagy *hammar*, melyik ejtés, melyik írás-módja jobb?

8. Nem mindegy-e : a templomban vagy a templombann állani, amint valakinek a versezésben vagy rövid vagy hosszú szótagra van szüksége?

9. Rövid-e minden szótag az ejtésben egy magános mássalhangzó előtt, ha nincsen megékezve? ellenben hosszú-e két mássalhangzó előtt, és így szükséges-e megékezni az első tagot ebben a szóban : írni?

10. Ha Verseghi szerint háromféle *e* van, nincse-e szintúgy háromféle *a* is, és *o* is, és *u* is, a rövid és hosszú *ó*-n és *ü*-n kívül?

11. Jól van-e mondva : akar nehezteljél akar nem, kérdésekkel terhelem barátságodat; vagy pedig így kell-e szólani : akár, és a többi; mert akar azt teszi : vult.

12. Lehet-e az ejtésben úgy mint az írásban a mássalhangzót kettőztetni, hogy rövid szótagból hosszút nyerjünk, vagy viszontag? p. o. háladatosság vagy háládatosság.

13. Hogy mondódik jobban : látlak tündökölni, tündöklőni vagy tündökleni vagy tündökelni?

14. Ha négy magyar ember lenne a szobádban, az egyik károlyi, a másik kállai, a harmadik erdélyi, a negyedik mádfi, és az első mondaná : *fagy kívül*, a másik : *kívül*, a harmadik *kivül*, a negyedik *kível*, kit kergetnél legelőbb ki a hidegre?

15. Egyáltalában több hosszú vagy több rövid szótag van-e a magyar nyelvben? és a szóejtésnek, a szótagok mértéke szerint a közmértékűekre nézve való meghatározásában nem kéne-e arra tekinteni, hogy a hosszú szótagok szintúgy mint a rövidnek ne igen gyűljenek, ne igen kövessék egymást ugyanazon szókból, kivált a sok tagú szavakban? vagy nem lenne-e inkább nyereség, kivált a verselőkre nézve, egy olyan mértékes nyelvben, a melyben ugyanazon értelmet minden zavarodás nélkül oly külön-külön ejtéssel és írás-

móddal ki lehet nyilatkoztatni, ama sok közmértékű szótagokat meghagyni?

Elég ez egy leheléssel; több kérdést tehet a tanulni akaró egy fertály alatt, mint a mennyire a tanult ember egy hónap alatt méltóztasson megfelelni.

Reménlem olyan lesz grammatikád, hogy nem csak a szépnek baj és unalom nélkül olvashassa, hanem hogy azok a férfiak is igazodhassanak, a kik a grammatikának tövises bokrozatai közt megakadván, a kies térre nem tudnak kitörökedni.

A mi a másik tárgyat illeti, úgy gondolkozom, hogy a legfőbb dolog, minden szónak tulajdon értelmét egészen és tökéletesen megfogni, mind azért *quia proprietas orationis*, amint mondja Cicero, *ad elegantiam pertinet*, mind pedig azért, mert e nélkül lehetetlen jó metaphorákkal élni; a ki pénzt ad vagy vesz kölcsön, szükséges hogy annak becsét esmerje. Már egyszer egészen, eleitől végig általolvastam Páriz Pápaít, azután Szabó Dávid szótárját is, megvallom unalommal de talán nem egészen haszon nélkül. Így cselekedett d'Alembert is *avec le dictionnaire de l'Académie Française*, és azt mondja, hogy ennél nincs jobb mód nyelvet tanulni. Temérdek jegyzéseim vannak ezen tárgyra 18 esztendő koromtól fogva. Ezeket majd előveszem, s meg újra kezdem a két könyvet olvasni; a mit teljességgel vagy egészen nem fogok érteni, megkérdem tőled; a szomszéd értelmű szókat és ideákat, más nyelvek és a te segítségeddel szintűgy fejtegetni, igazítani és vagy meghatározni vagy szaporítani fogjuk. Ez egy hosszas de mulatságos levelezés fog lenni, és ha egymás leveleit megtartjuk, nagy kőrákás egy jövőendő hasznos épületnek. Tudom én, hogy sokan elébb csinálják a plánot, azután keresik a factomokat, és azokat a systemájokhoz alkalmaztatják; így készült Helvetius és Montesquieu két híres könyve; de ha lehetne is, úgy elindulni a nyelv dolgában én nem akarnék. Az igazság olyan mint a nyúl, nem tudja a vadász hol lappang, keresni kell, és elébb kerítést csinálni az erdőben, mintsem tudja az ember hogy merre tartózkodik a vad; vagy pedig erővel, költséggel, förtélylyal vadat keríteni a vadaskertbe, csak a hatalmasoknak való.

Resultatomait levelezésünknek közölheted a publicommal a Hazai Tudósítások által, hogy buzdúljanak a hazafiak, vagy igazítsanak a nyelv művelésében; talán nem fog vele semmit veszteni a nyelv és a nemzet pallérozódása. És mivel veled fogok munkálkodni, bizonyosan gyarapodni fog a jó ízlés. Ha némelykor későbben fogod kapni feleletimet, engedd meg, gyermekeim vannak, és egyikünk se hasonlít Admét nyáját őrző Apollóhoz, a ki pásztorkodván, furulyáját a nélkül fújhatta, hogy a gypajúróról gondoskodjon.

Egyike gondjaimnak az, hogy barátságodat mindenkor megérdemelhessem.

Alsó Olysón, 1808. 6-ik Aprilisz.

Hív szolgád és barátod

Pipsz.

IX.

*Méltóságos gróf Desöffy József úrnak szíves tiszteletét
Kazinczy Fer.*

Nagy érdemű, drága barátom! későn érkező leveledre nem csuda ha késő mégyen válaszom. Neheztelek érte, hogy Olysó és Újhely közt egyenes postaút nincsen, és hogy a leveleknek onnan ide és innen oda oly hosszasan kell járni, s még hosszasabban mintha Bécsből jönnének. — Levelednek végében *gyermekeidet* emlited. Én csak Virginiád felől tudok. Megszülte volna-e grófnéd azt a fiát, melyet bajnok atyja a had és borostyán mezején nemzett? Óh, neveljék a haza istenségei annak bajnokául! te pedig lehelld beléje lelkedet, hogy ne csak csontaidból való csont, hanem lelkedből való lélek is légyen.

Olvastad, reménylem, a Magyar Kurír leveleiben Keresztesi Istvánnak tudósítását a váradi pompa felől, s gyönyörködtél benne. Így tiszteltetik meg, a kit a király megtiszteltetni akar! ezt kiáltatta Pharao a zsidó álommagyarázó szekere előtt. — Pulya nép az a bihari. A diaetai követek megválasztásában erősen tartott Péchy mellett, most mind-

nyájan elállottak tőle s tömjénezik az új istent — egy szolgabíró kivévén, ki azért tette le hivatalát, mert látta hogy altisztjét, a ki testvére a Rhédey megholt testvérhúga férjének, Dobozy Lajosnak, és Rhédeynek azért is egyebekért is kedves embere, feljebb fogják vinni. — A fő notár, Domokos Lőrincz, Rhnek régi szoros barátja, vele a diaeta előtt és alatt világos versengésben volt, s nyilván Péchynek fogta pártját. Most visszaállott közöttök a béke, mert azt hiszi, hogy az ő segedelme által elérheti végre sok esztendőök oltá üzött czélját a királyi Tábla bíróságát, s rendes megtévedéssel azt a tanácsot adta Rhnek a beiktató beszédben, hogy őrizkedjék a hízelkedőktől, mert azok olyanok mint a szelektől forgatott gálya, s kedvellje az állhatatos lelkűeket, kik egy czélra vannak a fergetegeknek minden háborgásaik alatt arányozva, mint a mágnes. Megvallom, szerettem volna ennek elmondása alatt mind az istenlett embert, mind tömjénező papját szembe fogni, ha nem pirúlnak-e. — Az öcsém le akará tenni hivatalát, Rh. el nem fogadta, s kérte hogy azt ne cselekedné, mert azt fogja gyanítani a világ, hogy őmiatta búcsúzik, s — *megmaradt!* — Rendes dolog, hogy a Caesarok még akkor is, mikor stípálva vannak a Clodiusok számtalan csoportjaik által, minden hatalmasságok érzése mellett is nem szégyellenek a gyáva, állhatatlan, fényért vesző Cicérocák kegyelmeikért kullogni. — Sallustiusi idöket élünk érdemes barátom. De így van az, és nem lehet másképen. Szeretném most Péchy Imre bátyámnak megtapogatni a szíve tájékát. Ő ezeknek igen nagy részben oka. Montesquieuben és Filangieriben oly igaznak leljük, hogy csak a virtus az istáppa a társaságnak, Sallustban oly igaznak leljük azt a pragmai előadást, hogy a római nagyság mint süllyedt alá a fényért és pénzért veszés után, s midön a sella curulisba felülünk, úgy depopuláljuk a vármegyét, mint akár-mely proconsul a maga provinciáját. Szeretném ha ezt mondanom nem lehetne, s nem mondom olyannak, a ki vele visszaélhet. Ismerem barátságodat éránta, s tudom, hogy szívesen szánod. — Csak azt engedd még mondani, hogy nekem az olyan ember, a kinek theoriája és praxisa nem jár egy úton, *nevetségesnek* látszik, holott a másik csak *vétkesnek*.

Noha itt is igaz a mit a Stoa tanított, hogy a ki *rosz*, az bizonyosan *bolond* is. — Péchy azt a rollt játszá, hogy neki nem kell fény — mert azt hitte, hogy *nem keresvén is* eléri. — Rh. nyilván járt utána, kente a kereket, s kolcsa van, keresztje van, széke van, csak kevés időt még, s Excellenz lesz, és még egyéb. — Rh. jobban combinált.

Gyönyörködtél, tudom, benne, hogy egy kevély Csáky — egy v. cancellarius fia, egy csillagos ember unokája, az akkor napi kis király körül kamarásforma szolgálatokat tett. Csáky Sándort értem. Azt mondják hogy Napoleon, egy bálban táncolni akarván, a mostani hollandiai királynéval, leövedzé kardját, s egy ott álló obersternek adta, ez pedig megütközve vonta magát félre a cselédi szolgálat elől. Csáky Sándor nem bír Rh. eránt ennyi büszkeséggel. Ez volt-e tévedésben, vagy az az oberster? Igaz hogy ez Aba király maradéka. Úgy az én ereimben is királyi vér foly, mert nekem is Rhédey lyány volt egy nagyanyám, még pedig a bihari regulusnak öreg tántja. — Bizony talán örülnöm kellene nékem is a bihariakkal.

Bernáth Fer. egy levelet kapta Rhédeytől. Azt beszéli neki, hogy ötet a Felség önmozdultából tette administratornak, még pedig e szókkal: „Én nem vagyok megelégedve a főispán kormányával, s reménylem, kend azt a vgyét megszervezni fogja.“ —

Gönczi Sámuel beszéli, hogy Nagy Pál izent Lónyaynak, hogy még ez idén itt lesz, addig óhajtja ugyan, hogy Lónyay hágdosson oly magosan a hogy lehet: de örvend mégis, hogy nem akkor hágdosott, mikor Rh. és Dr. —

Ezen kedvetlenségeket azon hírrel rekesztem be, hogy Majthényi László úr nékem azt igéri, hogy esztendő alatt nálam lesz. — Mostan pedig térjünk tudománybeli dolgokra. Azok körül nem fogódik el szívünk.

Pápai Sámuel Veszprém vgyében, a ki oly derék munkát teve a tisztségi írás módjában, a Hazai Tudósítások szerint igen derék philologiai munkát adott ki most. Már írtam eránta Pestre. Nyugtalanul várom, mert jót reménylek. Addig félre löttem grammatikámat, s elő sem veszem, míg ezt nem látom meg. Akármint esett ki a munka, az igen szép

kezdet még jobbakra, melyek minden kétség nélkül következni fognak. — Addig míg grammatikámat megmutatom, felelek a tett kérdésekre.

1) Legszokottabb az *esměrem* és *esmérem*. Dunán túl mondják *ösméremnek* is, még pedig főrend és alnép. A magyar *Schriftsprache* azt *esmeremnek* szokta közönségesen ejteni, és accentussal *esméremnek*, és idegen, még pedig igen nyilván idegen az archaisáló *ö* hangtól, úgy hogy annak felvételére még a logikai tekintetek sem bírhatják. *Szemek, lelkek, proprie oculi*, — *oculi eorum szemök, lelkök*, és mégis ezt a *Schriftsprache* el nem akarja fogadni, mert hienczet s palóczot mutat a kimondás, és a magyar *e*-vel is megérti. — Én magam, némely másokkal azért írom *ismérem* és *isméremnek*, mert *e* szóban: *lelkiismeret* bizonyosan *i* hallatszik, nem *e* — és osztán azért, mert nyelvünkben temérdek sok *e* van, s a hol lehet, jól tesszük, ha számát kevesítjük. — Egyéberánt nem iszonyodom azt *esmeremnek* mondani: de *ösméremnek* soha mondani nem fogom, noha meg sem kövezem azt, a ki úgy ejti.

2) *ék cuneus, ék decus*, minden tekintetben egyeránt hangzanak, s sem prózában, sem versben, sem az ékesebbszóllásban, sem a piacziban különbözve soha nem mondatatnak.

3) Az orthoepéja és prosodia közt különbséget tartok, de magam is elcsudálkoztam rajta, mikor a kérdésre elsőben feleltem, mert a kérdést annakelőtte soha magamnak nem tettem. A különbség nálam a kettő közt az, hogy a prosodia (*poetica*) nem a consonansokra ügyel, hanem csak a vocalisokra. Még akkor is csak a vocalisokra, mikor ezt a törvényt szabja: *Si mutam liquidamque simul etc. . .* Ellenben az orthoepéja azt is tanítja, hogy némely betűk mint mondatnak ki, midőn összeolvadnak *d-j*; mert akármit mondjon Versegi, ezt dicat, nem *mondgyá*-nak hanem *mondjá*-nak kell írni, a *j* lévén az imperativus jele minden esetekben, a hol *s*-sé nem változik; p. o. *fog-ja, dob-ja, lop-ja, tör-je, rak-ja*, sat. — Osztán hova tartozik hát a *dialectusokról* való szakasz, ha nem ide? melyekről tudjuk, látjuk, hogy a prosodia alá bizonyosan nem vitethetnek. — Ha pedig a kérdés azt teszi, hogy ellen-

kezik-e magyarban a poetica quantitas és a kimondás? úgy azt felelem, hogy az soha nem ellenkezik, és épen ebben áll a mi nyelvünknek egy fő érdeme. Noha ez így vala Rómában is, hol a *vīrum* bónum bizonyosan *vīrum* bōnumnak pronun-ciáltatott, mint a görögben a γενοσ φιλεω.

4) Indulat csak Erdélyben van szokásban, és ott is csak precario. **Indúl, múl, indúlás, múlás, indúlatoz, múlatozó,** nem soha röviden. — De az erdélyi pronuntiatio oly annyira nem szab törvényt, hogy azt még Szabó Dávid sem követte: a ki erdélyi. Ez jele, hogy ott sem közönségesen mondatnak: *indul, sürü* stb. De van az erdélyi és m. országi kimondás közt valamely különbözés, melyet még M. ország is *tisztel*, ámbár *nem követ.* **Mútat** Erdélyben, nálunk **műtat.** — M. orsz. nagyobb és díszesb része lévén a nemzetnek, M. orsz. több írókat szülvén, mint Erdély, mindég bátrabban követ-jük a m. országi jó írókat mint az erdélyieket, kivált mi, kik itt lakunk.

Továbbá: *messzerül* valóságos provinczialismus, idiotis-mus mint ez: *lú*, e helyett *ló*, *szíp*, jobban sőt jól *szép.* — Ki mondta ezt valaha: *rúla, tüle?* és így nem is *messzerül* hanem *messzéről.* — Ezt kívánja még a logikai tekintet is: *Fiastul*, nem *ab eo qui prolem habet*, hanem *una cum prole.* — Versegi sok újságot kezdé. Non satis apparet cur etc. utrum minxerit in patrios cineres. . .

5) **Víz és Vízek.** — Ez igen széles határú tulajdona a magyar nyelvnek. **Lév,** lèves, **név** néves, nevű, **szép,** szebb, noha ez nem az elsőb *é*-t rövidíti, hanem a másodikat *crasis* által sz(ép)ebb.

6) *Vizked* és *viszket*, *vonzó* és *vonszó.* Most a hátúl-sóbb van szokásban; volt-e valaha az első, vagy nem, állítani nem merném. A *z* és *sz* közt vocalis után nem lévén igen hallatszó különbség, a kinek újság kell, így bátran írhatja.

7) *Hová* szokásban inkább van mint *hová.* — *Hammar* épen nem jó.

8) *Templomba* N állani *Virágnak*, *Révainak* rövid, *Daykának* anceps; Debreczen megkettőzteti *N N* és így hosszú.

9) Ad **írni** vel **irni** — Nem helyesen mondatik, hogy a

positio poetica meghosszítja a két vagy három consonans előtt álló vocalist; az azt csak megkeményíti. Innen magyarázom én, hogy a német prosodia a Schmetterndes szót dactylusnak veszi, és a deák a patris-t pyrrhichiusnak. Gróf Desöffy László azt beszélvén nekem, hogy Cardin. Migazzi neki egy dükätüszt ada alamizsnában, mondá hogy ezt felelte: non szium ita észénűsz etc. Az észénűsz-ban (egenus) mind a két é-t accentussal mondotta ki, és mégis anapaestusi ugrással. — Ellenben lehet a nem accentusos és nem positiós vocalist is hosszasan azaz tartóztatva, s mégis accentus nélkül kimondani. A franczia és német rímás versek prosodiája szerint melyet Ráday hozza be magyarba, ez jó trochéus:

meggyanitött levélem, mert az első *e* a levelemben így mondatik: *lévelem*, azaz *lêvelem*.

10) Versegi nem mond igazat: Magyarban nincs háromféle *e*, és így *a*, *o*, *u*, *ö*, *ü*, *i* sincs. Ki hallotta azt a különbözést valaha? Deákban sat. igaz: De V. ezt csak azért mondta, mert tele volt a feje muzikális kevélységgel.

Was (németül), *vászon* (magyarúl), *vas* (edény, deákul) egészen másféleképen, azaz háromféleképen hangzanak ¹⁾.

11) *akär* et *akár*, sed melius tamen *akár*.

12) Versben lehet magyarban is *relligio* formát csinálni, de nem soha prózában.

N. B. Ad vocem haladatosság et háladatosság. — *S* nunquam recipit reduplicationem (az csak a szent Antal halalma volt), exceptis verbis. Mos, mossá bene: at perperam kedvesse, mássa.

13) *Tündökle*ni, quia inusitatum *tündökölsz*, *omlani*, quia inusit. *omolsz*, utut utrumque recte dictum sit. At *ostromol*ni prout et *ostromlani*, recte. Non recte *hámol*ni, quia *hámlik*, nunquam *hámolok* vel *hámol*. *Számol*ni, nunquam *szám*lani, quia non *száml*, vel *számlík*, sed semper *számol*.

14) Legelébb azt kergetném ki a hidegre, a ki azt mondaná hogy *kivül* (uu) hideg van, utána azt a ki *kivel*-t mond. A kettőt fütözni hagynám.

¹⁾ Mért ne lehetne három *e* ugyanazon egy nyelvben? (D. jegyz.)

15) Bizonyosan nincs egy-egy sajnálhatóbb tulajdonsága nyelvünknek, mint az, hogy benne szerfelett sokak a hosszú és positio által kemény vocalisok, de az utóbbak mégis hasonlíthatatlanul kevesebbek mint az elsőbbek. Ezen változtatni bajos, de mégis néha nem lehetetlen. ReméNYLem, szégyeNLem, sokkal kedvesebben mondatnak így : reméL-Lem, szégyeL-Lem, mint segéL-Lem lett ebből segéDLem, s beszéL-Lem ebből beszéDLem. Feledni e helyett felejtteni. Érdeme az is nyelvünknek, hogy nincs úgy tömve a sok monosyllabusokkal mint az ékes német és anglus, és épen e miatt a Cicero szép beszédfolyamát inkább tudja kinyomni mint ez a két rokon nép beszéde. De mégis *halhatatlanságának, változhatatlanságával!* Irtóztató, mint a törökök sesquipedáliái!

Csak e napokban kapám meg a Himfy Szerelmeinek új kiadását. — Valóban megtetszik, hogy nem tudós és nem literator. De mégis, mégis igen szép! Mi szépek volnának ezek a darabok, ha kritikája volna! Nuditásokon az én szemem meg nem botránkozik. De mikor azt látok a festésen, érzem kell, miért teszi azt előmbe a festő. Az, a kit én minden németek között megvakúlva, megátalkodva leginkább szeretek, Göthe, elég meztelenségeket fest. Und der Barbare beherrscht römischen Busen und Leib! és azt, hogy szeretőjének czombján méri a hexameter és pentameter lábait. De a 137-d. dalban az egésség *Árboczfáját* emlegetni Petrarkát imitáló versekben — das ist doch zu arg. — Felét verseinek elégethette volna, s nyert volna általa. Azonban őbenne sok originalitás van, azzal pedig (a mint maga is mondja) ritka dicsekedhetik. — Csereinek ma veszem egy szép levelét. Benkő József kalv. pred. egy subalternum forum által fogságra kárhoztattatott, mivel két különböző vallású házast esketett össze. Tanítványa Kovács Miklós prók. pártjára költ, és a vásárhelyi kir. Tábla előtt védette, azt mondván a mit Socrates, hogy ő magát sok érdemeire nézve arra kárhoztathatná e vétkéért, hogy holtig ingyen

tartassék. A kir. Tábla pénzfizetésre kárhoztatta, de a bírák magok tették le a váltságot. Éljenek! — Élj te is, nagy érdemű s fényű barátom. —

Széphalom, 30. Apr. 1808.

Örök tisztelőd.

X.

Édes kedves barátom,

Reménlem, hogy kezedhez jött utóbbi levelem. Felette sajnálnám, ha valahova veszett volna; tölt vala kérdésekkel, melyeket, bátoríttatva barátságodtól, eképen folytatok.

Nem tudom a *zab*gyermek meg *fattyú*gyermek közt a különbséget. Ha nincs semmiféle kitételben, szegény gazdagságnak tartom nyelvünknek azon bőségét, mely mellett több több különféle egyes szavaink találtatnak, melyek csupán azon egy ideának kijegylelésére alkalmasak. Ugyan tudod-e honnan származott a szó *zab*, az említett értelemben? Szeretném tudni azt is, hogy lehet-e mindeütt és mindenkor *zab* helyett *abrákot* tenni; úgy tetszik, vetünk *zabot*, hogy *abrákot* adhassunk a lovaknak.

Zeke, sagum, valóban rendes, hogy katonáskodó eldőlink, kik sohasem harczoltak zekében, ezt e római öltözetet magyar szóval kijelentették. A togának még eddig nem akadt magyar szava. Eszembe jut ezen alkalmatossággal azon szép verse Ovidiusnak:

Este procul vittae tennes, insigne pudoris,
Quaeque tegit medios instita longa pedes.
Félre szeméremnek vékony pólóval eláldott
Szép alaki, kiknél az ruha lábíg esik.

Kérlek fordítsd számomra e két verset, hadd lássam hibáimat. *Zsemblődés*, igen szép, nemes, hangos és a fellebbebb beszédbe illő szó, azért szeretném tudni, hogy különbözik a vesződéstől, a veszekedéstől, vetekedéstől? Lehet mondani, azt tartom, *zemes írha*, *zemes bőr*, de nem monda-

nám egy szép asszonynak *zemes kesztyű*, linder Handschuh, mert félnék nehogy a löcsös s zákányos csávázást eszébe juttassam.

Zérzúr, fragor, strepitus, úgymond Páriz Pápai a deák szó alatt, fragor pedig a harsogást, csattogást, ropogást teszi. Már tanuljon valaki belőle magyarul! A *zérzúr* ítéletem szerint a zörgésnek olyan neme, mely mindenkor valamely zavarral, bomlással történik.

A hangnak legalább is annyi nemei vannak a természetben mint a színeknek. Ha pengetem a hárfa húrjait, minden pengetéssel bizonyos reszkető s nyúló hang veregeti a levegőt és tartván egy ideig, még akkor is hallik, mikor már a pengés megszűnni látszatott. Mikor ez az utánhangzás vékony, éles, azt mondjuk, hogy cseng, mikor vastag, hogy bong, dong, mikor a kettő közt terjed, akkor zeng, zengedez, mikor szaporúl, zúgásnak hívjuk, és a többi. Erről könyvet lehetne írni, kivált a magyar nyelvben, melyben annyi temérdek különkülönféle *képhangok*, azaz, a mint Ágoston nevezi, hangásszók találhatnának. Ez a tárgy semmiféle nyelvben sincs kimerítve, a természetes érzésre és a jó fülekre nagyon eresztve jobbára.

Világosíts, kedves barátom, hogy egy-e *zörgetni*, *megzördíteni*? nekem úgy látszik, hogy a *zördítés* úgy van a *zörgetés*hez, mint valaminek kezdete a folytatáshoz. Az ilyen szeleteket (details), az ilyen *bélyegecskéket*, *ízecskéket* vagy, ha inkább tetszik, *csínokat* (nuances), melyek az ideák fejtegetéséből mintegy fennmaradnak, egy olyan forgott és jóízű szerzőnél, mint te vagy, kell öszveszededetni.

Zsíb, Gauckler, mivel czinkos, amint Faludi is él vele a Téli éjszakákban, gesticulator, scurra pedig alakos, s mivel nines azt a temérdek charlatant minden nemben kijelenteni való szónk, nevezzük a charlatant zsíbnek vagy zsibosnak, mert valóban mint a zsíbvásáros, rongyalékokat árul. Márton a kisebb szótárban a Taschenspielert Gaucklernek, szemfényvesztőnek mondja; e nem tetszik egészen.

Zörögdőgél, nem tudom egészen frequentativum-e, vagy diminutivum, azaz szaporítható vagy fogyasztó jelentésű ige-e.

Zakotolni, ennek a szónak teljes értelmét fel nem fogtam még.

A *czuczolék, tergenye, butyor, nyaláb és málha* közt szeretném tudni a különbséget. A székely Szabó Dávid, a *csobányt, csobolyót, legélyt, négelyt, négolyt* összekeveri s zavarja! nem hiszem hogy a deák szót dolium ötször lehesen fordítani magyarra a nélkül, hogy vagy mást, néha vagy hogy vagy többet vagy kevesebbet mondjon az ember. Ha ezek mind ugyanegy dolgot jelentő vidékszók, meg kellett volna ezt jegyezni. Szabó Dávid szótárja egy bibliothékához hasonlít, melyben minden könyvek egymás közé vannak hánva, nehéz ott tanulni valamit akár a házi eselédnek, akár a szomszédnak. A gazdag okos uraink, kik jutalomkérdéseket tesznek, és a melyekre a feleletek (mivel a kérdéseknek a természete olyan) csak merő generalitásokból, azaz közvizsgálásokból állhatnak, annak a ki Szabó Dávid szótárját kifejezné, kimagyarázná és jó rendbe szedné, nagy jutalmat ígérhetnének, mert megérdemlené mind a munka, mind az abból eredendő haszon a magyar nyelvre és literatúrára nézve. De elébb meg kéne határozni az igazgató ideákat, melyek után eredni kellene a fáradazónak. Ez a munka sok segédletet kívánna és felleng elméjű embert, sőt talán minden betű legalább is egy-egy embert, és mégis az olyatén munka nélkül soha se lehet jó dictionariomunk. Minekutána megkészült volna a franczia academiának dictionarioma, egy nagy ember azt írta felőle : J'aurais voulu rapporter l'etimologie naturelle et incontestable de chaque mot, comparer l'emploi, les diverses significations, l'énergie de ce mot avec l'emploi les acceptions diverses, la force ou la faiblesse du terme, qui répond à ce mot, dans les langues étrangères; enfin citer les meilleurs Auteurs, qui ont fait usage de ce mot, faire voir le plus ou moins d'étendue qu'ils lui ont donné remarquer s'il est plus propre à la poesie qu'à la prose.

Ebben az egynéhány sorban majd mind befoglaltatik, a mi egy jó dictionariumhoz szükséges. A magyar nyelvre nézve még három dolgot tennék hozzá, tudnillik hogy minden szó mellett megjegyeztessék, hogy vidékszó-e vagy sem, és hogy hol van szokásban? Az előjáró beszédben pedig akarnám,

hogy mivel a magyar nyelv, méhes nyelv, előadattassék, az új szóknak formálására nézve a származásoknak minden végezetek szerint, a nyelv természetéből következő tökéletes theoriája az onomatopéáknak, azaz hangképeknek, a különféle hangzásnak minden ágazatjaira elterjedő theoriával egyetemben. E volna a magyar társaságunk egyik tárgya. Pia desideria, melyeknek ezer akadályai vannak, mind a kormányzókban, mind a magyar nemzetnek mostani minden tekintetben koresos állapotjában, mely akadályokat mint a fő elhárítandó okokat ha illet valaki, vagy a censuránál már eleve nyaka törik, vagy pedig, minekutána elébb jól felmagasztalták volna, azt adják utóbb csínosan értésére, a mit gróf Teleki László annak a derék embernek, a ki utóljára megfelelt jutalomkérdésére, hogy tudnillik a *javallott derék gondolatok a hazánknak mostani helyheztetéséhez nem alkalmaztathatandók*. Az épen úgy van, mint mikor a kormányzók azt kérdi a magyaroktól, hogy miként kellessék segíteni a megbomlott jövedelmezésen; s a magyarok sok főtörés után azt felelik, hogy a törvényeket kell megtartani, a még lapangó kevés kész pénzt nem kell kiesalni az országból, hiábavaló titulusokat nem kell kész pénzen árulni s eladni, s így mind a státus jövedelmezését, mind a nemzet jó erkölcsét tovább is vesztegetni; a ministeriomtól pedig végtére nagy fontossággal kijelentetik, hogy e lehetetlen, hogy a systema ellen volna, s a státus bibéjével, cum ratione status öszve nem férne. Risum teneatis amici! O caecas hominum mentes, o pectora caeca! Jól írtam verseimben :

Írj a jövendőnek, jövő századoknak,
Nem a mostan élő buta magyaroknak.

Már elég, kedves barátom. Ezen versek nincsenek reád csinálva, hanem sok koresainkra, gubóinkra, képmutatóinkra, egy szóval a nemzetnek felső, középső, alsó aljára, azon salakos sepredekre, a mely nemzetisedésünket minden kigondolható módon ellenzi, vagy mikoreszközölni is kívánja, inkább maga múlandó díszérül, tisztességéről, mint a nemzet valóságos becsületéről — már észre sem vett elfajúltságában — gondos-

doskodik. Csókollak ezerszer meg ezerszer, kedves barátom és mennyivel inkább utálok s megvetem azokat, a kiktől szólottam, annál jobban szeretlek.

Alsó Olyson, 6-ik Májusban, 1808.

Hív barátod
G. Dessewffy József.

VI.

Gróf Dessewffy Józsefnek

Kazinczy Ferencz

tiszteletét s szíves barátságát.

Nagy szomorításomra van az nékem, kedves barátom, hogy leveleinket a posta oly késedelmesen hordja, s hogy még az újhelyi commissarius s szolgabíráink által sem mehetnek s jöhetnek sebesen. Minapi levelem igen sokáig hevert a vgye házánál, amint látni magamnak vala alkalmatosságom. Próbát tések itt, ha ezt rövidebb idő alatt vehetnéd-e. Újhelyből 20-ban estve fog indulni. Kérlek, jegyezd fel, mely nap veszed, hogy így tudhassam, a sietőt postán kell-e útnak eresztenem vagy szolgabíró által.

Halld a bihari híreket. Az anyám ma jöve fel onnan, s most mégyen el innen Regmeczre. Tőle értettem, a mit itt beszélek.

Rhédey *Excellenz.* — Mikor telik már el, és mikor tanúl pirúlni? — A resolutio kezében van, de csak 9. jún. fogja letenni a hitet, s akkor új pompát ad. Ha ezt is megkapván, vágy-e még osztán valamire egyébre a főispányságnál, melyet nem csak az ő-formák, hanem a jók is méltán keresnek. Azon installation. beszédért, melyet neki Domokos Lőrincz mondott, úgy mondják, annyira neheztel, hogy azt ki sem engedte nyomtattatni. Hihető, megütötte az orrát a gálya metaphorájának szaga. Domokos szépen viseli magát; hív Péchy eránt. Rhédey a Caesar útján indul — annona —

dulcedine otü — tudod a többit Tacitusból. Azonban az Isten Abrahamnak tartott fel némely fiakat; vannak szemmel szemmel olyanok is, a kiknek térdeik meg nem hajlanak a Bál előtt. Dicsekedve mondom, hogy az öcsém egy ezek közül. Vele nincs rosszúl, de ablakai nem voltak felvilágosítva a joyeuse entrée alatt, s három ízben resignált, de mindég sikeretlenül. Az öcsém caractere és az enyém nem épen parallelek: de annyi becsületérzést felteszek öbenne is, hogy neki kín oly lévbe keveredni mint az azoké, a kiket az új isten körül lát. — Rh. Péchy engesztelőképén szólította meg levélben. P. néki úgy felelt, mint a ki nem keres, nem remél és nem óhajt semmit. Sokan rettegnek hogy Rh. boszút fog állani s a levelet Péchynek vesztére fordítja. — A Rh. leghűbb barátja a két Haller volt, Ferencz a kanonok, és Pál. Ferenczcel már egyszer felbomlott a barátság, de ismét összeforradt. Beöthy nyilván kiáltozza, hogy „az alatt az öreg alatt (így titulázza a Főispánt) nem volt kedve szolgálni: az administrator alatt fog tiszta szívből.“ — Ezekhez még azt teszem, 1) hogy Tiszta Fer. abaúji subst. v. ispán, a Királyi Táblához assessornak megyen, 2) hogy Ibrányi Farkas a Debr. Táblához assessornak neveztetett, néki nagy boszúságára, minthogy oda már praesesnek vala egykor ki-nevezve. — 3) Hatvani István, a convertita, prodirector leve a váradi academiánál.

Minekelőtte leveledre felelnék, engedd meg, hogy mond-hassam, hogy báró Prónay László Excell. parancsolatjára hozzá fogtam a tübingi jutalomkérdésnek fejtegetéséhez. Egykor nagyon nevettem, hogy a püspökségre haszontalanúl vágyódó gróf Sauer Kajetán egy aufgeklärt-katholisch munkát írni akarván, amint azt önmagának beszélé, azon kezdte, hogy a praefatióját írta meg, a mit mások utóljára szoktak írni; s íme most magam épen abba a vétekbe estem. Ne adja Isten hogy a szerint süljön el az én munkám is, mint ezé a püspökké lenni vagyó aufgeklärt katholisch úré. — A kitett kérdéseket ismerni fogod az újságokból, nevezetesen a Hadi történetekből is. Rendes tünemény hogy az az „ungarischer Patriot“ akkor tudakozódik ez eránt, mikor tudásaink, vgyéink 20 esztendő óta elég világosan kinyilatkoztatták

vélekedéseket, az ország pedig egynéhány diaetákon meghatározott végzéseket szabott eránta. Én nem tudom mit tartsak azon „ungarischer Patriot“ felől; ellenségi szándékkal van-e nyelvünkkel, vagy csak mogyoró-botba rejtve nyújt arany ajándékot a Delphi istenének (lássd a Lucius Junius Brutus életét, azon szakaszban, a hol ő a Tarquin fiaival utazott Delphbe), és ezt a gyanúmat néki becsülésére világosan ki is mondom, de ezen Lucius Brutusi boríték alatt a praefatióban. Különben ezzel rekesztem bé azt:

„Jól tudja az Író, mely hatalmas azoknak fele, kik magokat e részben a nemzet kétségbevehetetlen javának s dicsőségének ellene szegzik, s látja, mely egyenetlen a viadal, melyet minékünk övelek küzdenünk kell. Nékiek van mondvá, a mit ő a Szalamisi bajnok szájából veve mottóul a czímlapon (*παλαζον μεναζονσπονδς*, azaz: Űss, ha tetszik, de hallgasd a mit mondok). Ők miellenünk erővel és kelepezével jönnek: mi magunkat az igazság és hazaszeretet aegisével védjük. A ti kötelelességtetek, idegen de nemes-érzésű Agonothéták, az, hogy a szerént ítéljete, mintha magyarok volnátok, és nyelvünk a ti nyelvetek volna, s tudnátok, hogy ez minden ápolás nélkül, sőt elhagyva és még rosszabbúl mint csak elhagyva, nem épen sok idő alatt mennyire ment, s a koszorút nyújtjátok annak, a ki jól a jó ügy mellett küzd, attól pedig, a ki a rossz ügy mellett szól, bár legjobban szólana is, megtagadjátok. A koszorú és dicsőség legyen azé, a kinek azt a végezések rendelték, csak a jó fél érjen diadalmat!“

Mit nem nyernék vele, barátom, ha te itt volnál, vagy én a munkával, ha majd elkészül, hozzád repülhetnék, melyet cselekedni szándékom volt, valamig tegnap estve azt a hírt nem vettem Kázmérból, hogy tegnap reggel vette az ipam a bécsi prókátor levelét, hogy bizonyos successionalis bécsi perében a legfelsőbb Ausztriai tribunál előtt is triumphált, és így oda nekem kell a napamat felkisérnem még juniushban. Így hozzád mennem lehetetlenség. Te engem mind holmi diaetalis dolgoknak, mind a külföldieknek tudá-

sában nagyon segíthetnél azon felyül, hogy philosophiai okokkal is támogathatnál. Szeretném a többek közt tudni, ha nem csalódom-e, azt hívéen, hogy Hollandiában is a hollandiai nyelv az uralkodó, azaz a polgári, Westfaliában is az a német, a szerént a mint Napoleon még Párizban is olaszúl szólott az itáliai követeknek, s József Nápolyban olaszúl és nem francziául adja parancsolatjait. Hogy Hollandiában a holl. nyelv a fő nyelv, a státus nyelve, a pántlika csillagján lévő holl. és nem franczia szókból tudom. — Kérlek, ha ezekről többet tudsz, a mint ugyan én hiszem, siess felvilágosítani.

Mely befolyása van a nyelvnek a nemzeti characterre, azt igen bőven meg tudnám mutatni, ha *szabadon szólhatnék*. Az másnak sem éppen bátorságos, hát *nékem!* Megkérdem azonban német uraimékat, ha nem látják-e, hogy az uralkodó a magyar füseliernek meghagyja a csákóját és nadrágját s nem ad reájok ezer gombú fekete botost s térdig érő bugyogót, s a huszárra zöld kabátot. Tele van a fejem ideákkal. Csak tiszta rendbe tudjam szedni. Megmondom nékik azt is, hogy magyarnak a deák törvény annyi, mint a Caligula magas oszlopokra raggatott törvénytáblai, és hogy a mit a német nyelvvel I. Rudolf 1200-ban tehetett, az unokája I. Ferencz 1800-ban bízvást tehet a magyarral. Ezek új ideák, a mennyire tudom, s még senki által elő nem hordattak.

Te vagy-e igazán ezen kis munka írója: „Magyar, légy igaz magyar, becsüld nyelvedet?” — Nékem így vallá azt Kis István Debreczenben tavaly, az augustusi vásárban.

A barbarusokkal a magyar literatura szebb próbáit ismertetni fogom. Előhozom benne a kálvinista pápa versét a hűgának, gróf Toroczkainének halálára, s azon szép beszédét, melyet Ugocsában tartott 1790. Valamint Oreczból, Révayból, Barcsaiból, Virágból, Daykából, Bessenyeiből, Ányosból, Bárócziból. Nagyon leköteleznél engem, ha *legelkészültebb* munkáid közül a kiválogatás végett nékem megküldeni méltóztatnál, akár vers legyen az, akár próza, hogy fordításban is oda tehessem. Nem a *gondolat*, hanem a *nyelv*

ereje lesz előhozásokban a czél, és így olyat válassz, ahol a szó és nem a dolog legyen a fő érdem. —

Szirmay Andrásné 24. mart. elaludt. Ismerted-e azt a szép, mívelt lelkű, gazdag, fő születésű, jó asszonyt? A világ sokat veszített : férje nem semmit.

1) Nem szegény gazdagság az a bősége a nyelvnek midőn ugyanazon ideának kitételére egynél több szó van benne. Már elég haszon csak az is, hogy ha egyik nem illik a versbe, oda illhet a másik. Ha csak *fattyú* szavunk volna, s nem volna *zab* is, s a vers monosyllabot kívánna, talán egy szerencsés hemistichiumunk veszne el belé. De valamint minden más esetekben, úgy itt is, synonyma non sunt adaequata. Fattyúgyermek szóval megbántás nélkül nem lehet élni. *Zabgyermek* szóval félig csintalan félig megvető értelemben élhetünk.

2) Igen jól mondod : *zabot* is, *abrákot* is adhatunk a lónak, de *abrákot* nem vetünk, hanem *zabot*. Az *abrák*, tehát inkább csak az, a mit restauration képében adunk. És így lehet árpaabrák is, kukoricaabrák is, noha így szólani oly ritka dolog, mint így : étetni, abrákolni.

3) Tógákban a magyar soha nem harezolt, mert tógája nem volt. A rövid, farig érő, mente is csak a Rákócziak ideje oltá volt szokásban, úgy mondotta azt nekem Ráday, az öreg. Bírom Báthori Istvánnak a királynak képét, és a szigeti Leonidását. Azok törökös szabású magyar ruhát hordtak — sarkig érőt, mentéjek rövid ujjú ruha volt. — Bírok három igen becses rezeset, mely királyi szoba falát is ékesítheti : II. Rákóczy Györgynek a svédek X. Károlyokkal való öszvejövését 1657. A közel térdig érő ponyóka mente és dolmány virágos selyem, a nadrág posztó még pedig *üni*, a csizma patkós, a süveg kucsma tollakkal, a fej beretvált, de nagy üstökű à la cochon. NB. A mentének csak a galléron volt prémje, nem sohol egyebütt. — Mit teszen igazán a

Zeke, Erdélyben tudják, a mennyire én tudom, az ott csak *gyászposztót* teszen.

Versed Ovid után nem kíván újradolgozást.

4) *Zsémbeledni*, *dudogni* mint a Terentius Heautontimorumenósza, azaz, mást lármásan és véget érni nem tudva dorgálni. Lehet azt a nélkül hogy a másik personage azt toldítsa. *Vetekedni*, *veszekedni* nem lehet *egyedül*. *Vesződik* az, a ki valamivel hasztalanul bajoskodik. — *Tünödni* a ki angitur.

5) Mit tesz *Zemes* és *zem*, nem tudom. Sok asszony-nak ha a kesztyűje nem *malè lind* is, bezzeg *male lind* a mi alatta van.

6) *Zérzár*, *dérdúr* kedves szó volt volna a németek poetájoknak Bürgernek, a ki az efféléken kapva kapott. Én nem mernék vele egyebütti élni, hanem csak comicus darabban, hol paraszt asszonyok szólanának.

7) Ki az az *Ágoston*, a ki a *hangász* szót faragta?

8) *Zörgetni* frequentativ., *zördíteni* inchoativum.

9) *Zsípvásár*, wo man Sippschaften verkauft. Én a *czinkos* szó igaz értelmét sem tudom. Azt tudom, hogy csak megvetést érdemlő idea kifejezésére való. Így élek vele én a Sylvesterhez írt második praefatiojában. Így élt Virág a *Czimbora*val egy utólérhetetlen szépségű alcaicusban :

Zengd győzedelmét mennyei lantodon,

Muzsám, s azoknak lelkeiket, kiket

Kaján szemekkel tart az álnok

Czimbora, bátorodásra gerjessz !

10) *Zörögdegél* leniter frequentativum, non **diminutivum**.

11) Szabó Dávid kis szótárja egy megbecsülhetetlen, ostoba munka. A jó embernek volt könnyűsége verset faragni, de ízlése nem volt. Beillett volna a XIII-dik százba. Különbösen igen szíves tiszteletet érdemel, hogy a hazát s nemzetet szerette, s gyűlölte a mit gyűlölni illik; s meglehet hogy ha — nem volt volna, jó ember is volt volna; így még az is csak néha volt.

A mit a lexiconok írásáról mondasz és valamely fran-
 cziából kiírsz, azt mind igen igazaknak lelem. De hol találunk
 olyat, a ki úgy írjon nekünk lexicon-t? A gróf Teleki László
 feleletére és az erre tett jegyzésre édesen mosolyogtam, s ez
 azt juttatja eszembe, hogy e napokban kaptam meg Autogra-
 phiai gyűjteményem gyarapítására göttingai prof. Grellman-
 nak kezeírását, mely egy albumból vétetett. Szép volt a
 mottó előtte :

Nullum tam stultum odium est, quam veritatis!

A gondolat mindennapi, és még is mint nem hatja
 meg a szívet. — Oh, be sok embernek kellene azt fülébe —
sikoltani, hogy az vagy megnyíljon, vagy örökre elsike-
 tüljön.

Marmontelemet nem kelle olvasnod, mert nem írsz
 felőle semmit. Kultsár jelentést teve róla. Be megtudja az az
 ember azt a mesterséget, mint kell mondani sok szóval
 semmit! Én nem magasztalást, hanem kritikát vártam tőle
 vagy akármely más recensentől. Félvén, hogy egy recen-
 sens ismerősöm magasztalni fog, kértem, hogy a munka
 megrostálását bízza olyanra, a ki nem barátom. A dicsértetés
 kedves dolog, azt látjuk Themistoclesben, Demosthenesben,
 Ciceróban : aber ein *fades* Lob, wie kann das gefallen!
 wie ein *unverdientes*? Inkább karczolgasson valaki mint
 így dicsérjen. — De Te, kedves barátom, élj annak javá-
 ra, a minek javára s dicsőségére eddig mindég éltél. Ez fő
 óhajtása

tisztelődnek

Kazinczy Ferencz.

XII.

8-dik Junii 1808. A. O.

*Kazinczynak Dessewffy**egészséget, boldogságot, barátságot.*

Ma érkezek Egerből, Pestről, s két kedves levelekre találok annyi kedvetlenek közt. Nem tanulhattam ki embe-reimtől, melyik jött légyen elébb, az-e melyet a posta hozott, vagy a szolgabírótól küldtetett? Mindegyiket késő kaptam, akár az időre akár óhajtásomra nézve. Ezután legény fog mindenkor menni innen Széphalomba.

Króma igen szép, teljes felséges együgyűséggel és a legtermészetesebb érzeményekkel. Fovárgormohoz hasonlítani, felette hízelkedő elmés becsület, többet ér egy magasztaló beszédnél, csak tőled telhete ki; a köszönet és hála elfogna, elboritana, ha szívemből ajakimon keresztül néked mérészeném bocsátani. Tőled becsültetni igen igen sokat ér.

Nékem még csak egy leányom van, kedves barátom, s ez is beteg, fogakat hajt, de más egy, nem tudom milyen, teremtés életnek credt Laurám kedves szíve alatt. Életem párja, a mint látod nem meddő, und da in mir auch, Kleist szerint, eine Sammlung Lieder steckt, spiritu prophetico emlegetém a szaporítandó pulyákat az eddig szaporítottakkal.

A bihari pulyáktól követett bálványozásról azt tartom Tacitussal : *Fallaciae serviles et novarum dominationum provisiones.*

„Olim truncus eram, ficulnus et inutile lignum,

„Cum faber ignarus scamnum faceretne Priapum?

„Maluit esse Deum : És az ájtatos emberek térdet hajtának a kertek őrző-istenének, az asszonyok pedig épülve *processióztak* a legnevezetesebb tagjával a kedvelt otrombának. Olyan közönséges az istenek imádása! de a szenteké, annyi kálvinisták közt, valósággal figyelmetességet érdemel-

Olvastad-e, miként szólítja Szabó János gróf Csáky Sándort?

Oh Margita Margitája!
 Lelke napja és fénye,
 Oh egek dicső plántája
 Oh föld diszes reménye!

Csak egyszerre a földön Margitát, az égben pedig napot, fényt s a mi legesudálatosabb, égi plántát csinál belőle, és azt mind azért, a mint alább maga mondja, mert ő nagysága neki s czimborásainak egy hordó csatárit gyomraikba csorgattatott. Ugyan mit tudna mondani ez a nagy poeta Buonapartéről, ha p.o. ez neki két hordó bordeauxü bort küldene ajándékba? Voltaire is ugyan megdicsérte derekasan az istenben boldogult gróf Feketét a generalist, minekutána ez neki egynéhány átalag hegyaljai asszúszőlőborral és francia versekkel kedveskedett volna: de mégis a tömjényezés közben is kéntelenített megvallani, hogy verseinél jobb a bora ő nagyságának. Szabó János uram jobban tud hozzá nem elégszik meg az égi plántával, *Titusnak* is nevezi gróf Csákit, kétség kívül a frizúra miatt, s utóljára azt mondja neki hogy *terjedjen Khilitől Jamaikáig*. Be jól láttatik tudni, *que les mauvais vers fassent les beaux jours des grands et des amans*. Én eddig csak azt tudtam Horatiusból, *quod mala carmina scribantur aquae potoribus*, de soha nem is gondolhattam, hogy egy hordó csatári után annyi fagyás és helytelen ideákkal lehessék elékelni, és valakit csak azért magasztalni, mert itatja az embert, mint ha a magyar poeták nem értenének máshoz, csak a szomjasághoz, gróf Csákiban pedig nem lehetne egyéb dicsérhetőt találni, a borban való bőkezűségén kívül.

Hízelkedő uram, ha mit akarsz írni,
 Bután ne gyalázzál és tanulj dicsírni.

Nem szólok gr. Csákiról, de egyáltalában napról napra szaporodik nálunk minden szegletben a szemtelen hízelkedők száma, aszerint amint kevesedik érdemes nagy uraink csoportja. Mind ennek, mind annak, úgy tetszik, az a jele,

hogy drága az élet; a régi vásott, elkopott vagy foltos posztóra mindenféle ztkáros hímet kell varni a szegény éhes szabóknak, nehogy a foltok láttassanak; de mennyi magánosság (égoïsme) kell arra, hogy valaki az efféle magasztalások felett ne pirúljon! és mennyi butaság, hogy benne gyönyörködjen! Gr. Cs. jó s józaneszü ifjú, ezt a gyalázatot nem érdemlette; ismerem ötöt, tudom, hogy pirosabb vala a szeméremtől orezája mint Szabó Jánosé a csatári bornak hevétül; tudja hogy milyen dolgok által kell érdemleni a dísz, s bizonyosan igyekszik is, hogy magát arra méltóvá tegye; jól emlékezik hogy atyjáról senki sem írt verseket, midőn a másoktól annyira hajházott új s nagy hatalmú hivatalt felvállalni nem akarta. Háladatosok, valóban, a magyarok; a mit akkor apja eránt elmulasztottak, most fián pótolgatják Szabó János híres poeta által — Apolló kábítsa!

Egy pár ilyen rostázás a Hazai Tudósításokban ki nem irtaná ugyan nálunk egészen a hízelkedve is rosz poetákat, de legalább számokat kevesítené, és az újságírók nem lennének annyiszor kéntelennek annyi poetai szemetet, mely csupán a jobbnak s szebbnek helyét foglalja, a toldalékokban velünk közleni. A nyaló prózaistákra azután jönne a sor.

Pápai Sámuel t épen olvasom. Kár miatta félre lökni grammatikádat.

Jegyzéseidet nagy figyelemetességgel, és haszonnal is, többször forgattam, íme egynéhány észrevételeim. Engedj meg, barátom, de minden muzsikabeli finnyáság nélkül meg kell vallanom, hogy az én fülem is három e-t sejdít a magyar nyelvben p. o. érted-e. Nem szólok a mértékről, hanem csupán a hangról; nem mondom azonban, hogy rosszat hall vagy nem-magyar fülű, a kinek máskép ütögeti dobját a hanghordó levegő.

Sem te, sem én, barátom, nem tudhatjuk bizonyosan a *virum bonumot* hogy ejtették a régiek, akár a hangra, akár a mértékre nézve; még azt sem tudjuk, *Aularia* vagy *Ollaria*-e Plautusnak egyik comoediája, és ha mértékes verseket nem írtak volna, talán még ahoz sem vethetnénk, hogy hihetőkép nem angulus és franczia módra, máskép tudnillik beszéltek és máskép írtak légyen. Én nem tudom ugyan, de azért

hiszem hogy úgy íranak valamint beszéltenek, mert nem volna elég természetes feltenni, hogy egyedül az írás s nem egyszersmind a kimondás és hallás szerint mérték volna különféle versezeteiknek lábait, noha más részről a francziák, a kik már most nem a szemnek, hanem a fülnek hangot egyeztetnek, nem mindég az ejtés és szólás, hanem olykor az írás módjára is szokták légyen számlálni verseikben a szótagokat. *Dieux* p. o. a franczia prozódiaiban egy szótag, nem kettő; *O Dieux, à quels mortels livrez vous l'univers*; de a francziáknak nincsenek mértékes, ha csupán mindenféle bizonyos számú szótagokból álló és a végezeteken mindenkor vagy az egyik vagy a másik, vagy más még alább eső sornak végsőjével hangegyeztető versezeteik. Nálunk is a *szabadság*-ot így írjuk: *szabadság*. Vagy hát nem közönséges a regulád, vagy kevesebbet kell tartani a származásra, mikor írunk, a mi a mértéket nézi. Akármit mondjanak a németek, kedves barátom, két vagy három külön mássalhangzó előtt a magábanhangzó nehezen lehet rövid, bár mikép peregyen valakinek a nyelve. *Ante mutam et liquidam sílaba* (így) *est comunis* a deákoknál, p. o. *patris*: de ez is csak kifogás, mely mint valamely különös szabadság csak azért szenvedtetik meg a deák prosódiaiban, mivel a *t*-ét követő magábanhangzó *e* az *r*-et előző *e*-vel egybeolvad. *Schmetterndes*, magában szép, helyes kifejezés, kinyomozza ez a határozó azt a mit teszen, de ugyan hogy lehet belőle dactylust csinálni? A dactylusnak természete változhatatlan, nem függ az valamely írónak vagy nemzetnek kényétől akármelyik nyelvben is. Az a dactylus, melyben az első syllabát hosszan, a két utolsót pedig rövideden kimondhassa minden akármilyen nemzetbeli ember is a világon; de próbálja meg csak maga Klopstok vagy Vosz *rnd* előtt, *ante duas liquidas et unam mutam*, akármelyik magábanhangzót is rövideden ejteni. A német nyelvnek természeti rögzössége s így a szükség egyedül szerezhette ezt az erőszakot; ez a fő oka, hogy olyan darabosok a német *hatlábások*, és hogy azokat a németeken kívül, kik a magok ügyében rossz bírák, más nemzetek a legfelségesebb gondolatok mellett is, melyeket olykor magokban foglalnak, egészen meg nem emészthetik. Te, aki oly jártas

vagy a görög nyelvben, legjobban érezheted, miként zaka-
tolná, miként diribdarabolná fel ezen szó: *schmetterndes*, vak
ős dédösünk Homerusnak füleit, ha dactylus képében neki
szalasztódna. Meg nem állhatom, hogy ezen alkalmatosság-
gal ne hozzak elé egy új franczia még élő kritikust, a ki (a
mi eddig ritka volt) nem csak hogy felette otthon van a
német literatúrában, hanem annak még kedvellője is; íme
szavai: Une singularité de la prosodie allemande c'est, que,
ni dans les compositions même des mots, ni dans leur posi-
tion respective, le nombre des consonnes consecutives ne
change la valeur de la syllabe. Ainsi dans: *entsprossen*, par
exemple, la première est brève, quoiqu'il y en ait 5, tandis
que dans *leben* on il n'y en a qu'une, elle est longue. De
même dans Schmerz le premier mot est un chorée
quoiqu'il y ait 6 consonnes. Il arrive de la que cette langue
pêche un peu par le défaut de spondées, et surtout de ces
mots molosses, dispondées etc. qu'on rencontre si frequement
dans le latin et qui produissent un si grand effet dans le genre
sombre. La poésie epique métrique est un clair obscur, dont
le clair est exprimé par le dactyles, et l'obscur par les spon-
dées. Les nuances intermediaires, quoiqu'en dise Klopstock,
sont mieux rendues par un mélange assorti de ces deux ex-
trêmes, que par une couleur étrangère telle que le chorée;
c'est aussi la juste proportion entre les dactyles et les spon-
dées, qui rend la langue latine si propre à la poésie imitative
en tout genre. Ez a proportio (számmérték) alkalmasint meg-
van nálunk, p. o.

*At pater omnipotens faecundis imbribus aether
Conjugis in dulcis gremium laetus descendit et omnes
Magnus alit magnos, commixtus corpore faetus.*

Virgil.

*Szerte hatalmas atyánk hármas képében az égből
Nősző föld, felesége nyitott kebelébe lehullván,
Egyveledik, természet és mindenek élnek alatta.*

Nem mondom hogy két egyenlő mássalhangzó előtt
néhánykor mikor megszorúlunk, ne lehessen megrövidíteni a
magábanhangzót, de abban az esetben is jobb szeretem

tartóztatni magamat a mássalhangzónak kettőztetésétől, p. o. *álmodott udvart* így írnám s mondanám inkább: *álmodot' udvart*. De ha el lehet betűt csípni a versezésben, nem látom mért ne lehessen kettőztetni, ha hosszúra van szükségünk, és mért ne lehessen *kedvese* helyett mondani *kedvesse*? Más volna ha senki sem ejtené így, de ejtik sokan, szintűgy mint ezen szót *hammar*; azonban én is jobbnak tartom *hamar*, mert így a szaporaság jobban kijelentetik, és nagyon szereitem, ha, valamennyire legalább a, szó a jelentett dolognak képét viseli.

Akár *reménylem*, akár *reméllem* sohasem rövid a második tag, mind azért, mert duplázva van az *l*, mind pedig azért mert ékeztve s nem csappanóztva jelenik meg az *e*; egyébiránt noha mind a kettő vigasztalja a szívet, jobban esik mindazonáltal a fülnek a *reméllem*.

Messzéről az utolsó hosszú-e? rövid-e? vagy amint tetszik.

Kisfaludy szép elmével bír; eredetiség az ideákra és képezetekre nézve nincs igen sok benne, de szerencsés festő, színei elevenek, buja esete nem kacérkodó, nagyobb mester az összehordott képezeteknek kifestésében, mint azoknak feltalálásában és rajzolatjában. Az is kilátszik a Boldogtalan szerelméből, hogy érzette többnyire a mit kiírt. Mennyivel hígabb Boldog szerelme! jobban hálálhatjuk feleségének hajdani mátkás durzaságait, mint mostani kegyességét; de az asszonyok magoknak és szeretőjeknek, nem a literatúráknak szoktak végtére szeretni, s jól teszik. Legnagyobb érdeme előttem Kisfaludynak a nyelvre nézve, hogy a kellő hangzat szerént válogatta és rövidítette a szókat, és hogy az egytagúakkal minden erőtetés nélkül igen mesterségesen élt legyen, némely íztelenségeket (Geschmacklosigkeiten) mint az, melyet említesz, az ő tolla is kicsúsztatott. Olyan p. o. a pipának a költeményes andalgások közt való emlegetése; ezt nem lehet menteni még a török s magyar költő andalgóknál sem, mert az ajakokon kifontó bűdös, szédítő és csípő füst sohasem fog a költői elragadtatásnak esend közt virágzó kertjébe tartozni. Nem egy költő, ha a török császár andalgásai közé illene a pipa; de tudva van, hogy a császárok

nem andalganak. A bűdösvirág szép magában, a szemnek tetszik, de lehet-e egy rózsá-, lilom- s szekfűbokrétá közé kötni? Tudom én, hogy Thorius Raphael 1628-ban egy költeményt írt a tabákról, *hymnum tabaci*; tudom hogy *Blumauer*, *Faludi* s mások rajzolták a börbenczéből ködként felcsavarodó, a tiszta levegőbe kékesen lebegve, hálós gyanánt elnyúló, ezer könnyű formákba tekergődve mintegy úszás közt lassan lassan oszló s végtére egyszerre eltűnő pipa- és dohányfüstöt, valamint a múlandóságnak vékony árnyékképét: de más az, a pipát a költés és andalodás eszközei közé számlálni; ahoz a katonás poetához illene az, a ki azt írta *Mak generálról*:

Mic mac.

Nous avons pris le General Mac

Comme une prise de tabac.

A mit a vásárhelyi bírókról említesz, szép, de csak azt mutatja, hogy igazságosabbak néha a bírák mint a törvények; ez a történet tehát olyan, mint mikor egy leégett falu szegényeinek alamizsnát adunk szánakozásból, mert a közintézetek nem elegendőképen való gyámolítói a szerencsétlenségnek. Szép a híjános közrendeléseket pótolgató emberiséges cselekedet, de szomorú egyszersmind, mivel amazok fogatkozását jelenti.

Reszketek új munkádra, kedves barátom, én is írtam Pesten lévén a minap egy két szót nemzetülésünkről. *Semper ego ne auditor tantum, nunquamne reponam?* Kultsárnak adtam munkámat; fogja-e kinyomattatni a Hazai Tudósításokban, és hogyan? nagyon csonkítva-e, vagy csak félig herélve? megválik. Igazat szólok, de illendőséggel és tréfák közt, *ridendo verum*; megmutatom hogy még most a magyar academia csak kicsiny eszköz nemzetülésünkre. Valóban nem látom, hogy fog magyarosodni a pesti burger, a sopronyi hénéz és a lipthói sáfrányos a magyar academia felállítása által. Állítsunk hát academiát, de ne nézzük azt még most mint egy fő intézetet a czélyunkra: *valebít cum reliquis hoc institutum, sed solum supposito fini haudquaquam respondebit*. Az academiának egyenes czélye nem lehet más, hanem hogy a nyelvet regulázza, annak tisztaságát megőrizze, és a

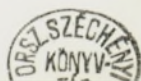
magyaroknál a magyar literaturát gyarapítsa, de a német, a tót, a francia magyarból a magyar academia valódi s egész magyart nem fog csinálni, e pedig a fő dolog ha nemzetesedni akarunk. Nemzetesedésünk ellen az ellenvetéseket eléhordom és reájok felelek: *ex visceribus causae, sed per apices et ridendo, ut veritas, cujus tantum odium, levius toleretur.* Vég-tére ama tübingiai magyart is becsületesen, de moesok nélkül lerakom. Az én munkám nem *systematicus*, nincs 250 szakaszra s még kétszer annyi czikkelyre felosztva, nincs benne új terminologia; levélformába van öntve, de az ideák benne mintegy láncszemekben fűzve folynak egyik a másikától. Olyan argumentumok vannak eléhordva, melyek az ellenkező felet leginkább szorongathatják; rövid a dolgokra nézve, melyeket magában foglal, noha egyéberánt elég hosszú; magosabb nézőpontból vévén fel az egész dolgot mint eddig szokásban volt, és így természetesen olyanokat mondhattam, melyek még eddig nem emlegettettek. Egynéhány fertályomban került munkácskám, melyeket a hazaszeretet egy század gyönyörűségeinek érzésévé átalváltoztatott. Sajnálom hogy itt vagy Pesten együtt nem lehattünk, hogy közölhattuk volna egymással ideáinkat.

Nem csalatkozol hogy a hollandiai nyelv uralkodó Hollandiában; egy tudós hollandussal, ki most két esztendeje meghalálozott, leveleztem sokáig francia nyelven tudományos tárgyakban; Olaszországban tettem vele meg az esmeretséget. Megküldette nekem eredeti formájában hollandus nyelven hazájának a Directorium alatt készült constitutióját is; meglész valahol írásaim közt, de egyébképen is tudom, hogy az Orániai ház sohasem ellenzette a hollandus nyelvet Hollandiában. Olvashatod azt újságokban, hogy épen most hollandiai academiát állít fel Bonaparte Lajos Hollandiában. Bonaparte Napoleon pedig különösen védelmezi mindenütt a honnyai nyelveket azon tartományokban, melyek nincsenek egyenesen a francia koronához kapcsolva; így hát a Rhénuson innen a német, Piemonton túl pedig az olasz nyelvnek pártfogója frígyeseinél. Fogadok, hogy a Pireneusokon túl is meghagyja a spanyol nyelvet országos nyelvnek, akár Murat, akár József bátyja költözzön által oda királynak.

Tudják a francziák, minden egyéb hatalmaskodások mellett is, hogy megérdemli mindég egy ország, ha annak nyelvét a Fejedelme megtanúlja. Valamint Nápolyban az olasz, úgy szinte Svécziában a svéczi, Dániában pedig a dániai nyelv uralkodik, holott az első országban a francia házból, a két utólsókban pedig német házból valók is a fejedelmek, valamint az egészen oroszult Oroszbirodalomban a fejedelmasszonyok. Többet mondok: a bajoriai seregnél, melyet general Wrede Bonaparte vezérlése alatt legközelebbre az oroszok ellen vezetett a francziák társaságában, az egész katonai fegyvergyakorlás német nyelven folyt; nem vette számba ez a nagy ember, a ki a győzelemnek minden elementomait olyan jól felszámítja, azt a kicsiny és neveltséges ellenvetést, hogy tudnillik ha két külön nyelv van egy vezér alatt hadakozó két armádiánál, „so kann man keine kleine gemischte Commando's abschicken.“ Mintha kis egyvelges csapatok nélkül nem lehetne győzni? mintha egy olyan kis alkalmatlanságnak egy más olyan nagy és annival nagyobb, azaz az egészt eszközölő czélyt hátrálni kéne? és mintha nálunk p. o. nem lenne mindegy, akár egy német s magyar csapatot egy német tiszt alatt egyesíteni, akár ugyanazonegy magyar armádiából vagy éppen regimentből egy magyar s tót csapatot egy németül commandírozó tiszt alá adni? Kimondhatatlan be kevés és *nem-practicus* és be szűk eszék legyen a németeknek, *et quam non sciunt distinguere minus necessarium a magis necessario!* Egy híres generálisunk p. o. azt mondta nekem tavaly Pesten, hogy azért nem lehet az országútakat csináltatni a katonasággal, mert elkopna ruhájok a katonáknak! Íme egy deák beszédem, melyet a közelebb múlt diaeta utolsó egyvelges-gyűlésében elmondottam Budán, *dum de imperiis militaribus patria lingua a colonello dearum dandis fuisset quaestio, et Tabula Procerum contrariam sententiam tueretur.* Talán nem egészen érdemetlen, hogy megőrizd a posteritásnak; nincs egészen classicus deáksággal írva, de nem is lehetett, ha tudtam is volna, mert úgy kellett készítenem, hogy nagyobb része a hazának megértse. Barbarus, sed fortasse ad magis usque Barbaros verba feci.

Nincs nemtelenebb kegyetlenség, mint valamely országot honnyai nyelvétől lassan-lassan megfosztani akarni. Minden nemzetnek, szintűgy mint minden embernek, az önnön-maga szeretete lelkébe vagyon oltva, ez belső sajátja az embernek, ezt tehát bántani nagyobb durvaság mint akármelyik más külső sajátunkat. Csak a rómaiak voltak oly erőszakosak, azok a rómaiak, a kik a külső nemzetek isteneit a magokéik közé fogadták; s talán ennek a sanyargatásnak is lehet (noha sem Montesquieu, sem Gibbon világosan nem említi) valamennyire tulajdonítani azon elkeseredést, mely a vándorló népek berontása alkalmatosságával a római birodalomnak felbontását segítette. Mihelyest nem adunk vagy nem adhatunk egy nyelvet az egész világnak: minden független országnak a maga nyelvét meghagyni tartozunk. A deák nyelv nem csak külsőben holt nyelv is, és olyan nemzetnek holt nyelve, mely mindenben, mindenben különbözött a mostani nemzetektől. A rómaiaknál majmozott vagy tőlök kölcsönözött rendtartások, az idő folyása, a nemzetek külön geniusa és szokásaik, a vallás és a polgári intézetek, a nálunk virágzó vallások, a mostani culturának mindennemű, más-másféle, a régítől különböző hajlatjai által úgy megváltoztak, hogy a deák nyelvet, mint ideáinknak és érzeményeinknek eszközét most már részszerint többé nem használhatjuk, részszerint változtatni kéntelenítettünk. És mimódon kéntelenítettünk ezt a változást tenni? A mi mostani lételünknek elemmentomai szerint, mely mivel a rómaiak régi lételének elemmentomaitól egészen különbözik, szükségesképen a deák nyelvnek olyan abajdoez és korcsosítása által kénszerítettünk ezt cselekedni, hogy a mi mostani deák nyelvünket alig lehet többé deák nyelvnek nevezni. A mostani hivatalos deák nyelv valami olyan *heterogeneum*, vegyített, abajdoez, melyet még keresztelni sem lehet. Mivel állapotjának és természetének világos kimagyarázatjára teljességgel metaphorára kell szorúlnom, én a mostani deák nyelvünket egy-egy régi igen felséges drága ruhához hasonlítanám, mely régenten felségesen ruházta a Titánokat, de a melyet mi pula nemzetség, mi pogonya, porongy, törpe emberek, részszerint széjjeltépdelni és nagyobb darabjait elhányni, részszerint mindenféle

külön-külön más magunk materiáiból készült foltokkal megtoldani, fótózni s így piczinységünkhöz képest mint annyi pulicsinellák, pantalonok és arlekinok, egészen új formára reánk szabni és alkalmaztatni kéntelenítettünk. Jó volna még, ha a deák nyelv nálunk Caracalla magosra szegezett törvénytábláihoz hasonlítana, legalább nézőcső által hozzájuk férhetnénk mindnyájan, de már ma azon megaranyozott abrakhoz, azon drága eledelhez hasonlít, melyet ha a bolond császár okosan (mert hamar) meg nem változtatott volna, Consul lova meggebbedett, megdőglött volna. Ha tehát vagy elveszni vagy nevetséges törpe pantalonok és arlekinok maradni nem akarunk, hagyjuk oda a részszerint elégtelen, részszerint egészen megvesztegetett mostani deák nyelvünket. Vegyük fel hát a szomszéd németekét? igen, de hogyan? Lármázták a mostani németeknek, kik a magyar nyelv ellen most annyira berzenkednek, hajdani apjaik, mikor a francia nyelv el akarta borítani az övéeket, ugyan mért nem maradtak ők is a deák nyelvnél? hiszem az akkor országos nyelv vala nálok, mivel ők is, szintúgy mint mi és valamint majd minden nemzetek Európában, több külön-külön népekből, lassan-lassan forrtak össze egy nemzetbe? Ugyan mért nem tartották meg a deák nyelvet? vagy mért nem választották a francziákét, mely akkor már készültebb vala a megokénál? Az ő régi írásaik, diplomáik is mind deák nyelven valának írva; nálok is megvolt a *feudale systema in toto suo vigore*, amint a mostani pantalon-deákok mondják. Mit felelhetnek ezekre: talán a *pragmatica sanctiot*, az egyéb örökös-tartományokkal való egyesülésünket fogják emlegetni? De a *sanctio pragmatica* nemzeti függetlenségünket megerősíti; Magyarország, mely különös polgári alkotmánynyal, sőt constitutióval is bír, nem Ausztriához, úgy, mint Horvátország Magyarországhoz, hanem az ausztriai fejedelemhez van kapcsolva; minket meg nem hódoltattak szomszéd uraimék, és ha meg is hódítottak volna, akkor sem kellene nyelvünket annyira üldözni és a magokét reánk tolni szándékozni. Magyarországbán több népek, több nyelvek, de csak egy nemzet, egy constitutio vagyon. A magyarok, noha sok magyar lakik Bécsben, sőt sok le is telepedett ottan, nem

kivánják, hogy a magyar nyelv országos nyelvvé váljék Bécsben, pedig minden ember tudja, hogy már most a magyar örökös-tartományok a német örökös-tartományokat majd hogy felyül nem haladják. Ennekelőtte Majlandban, Velen-czében, és Triesztben most is, a földolgokat olaszúl, Belgiomban pedig francziáúl folytatá az ausztiai kormányshék.

Ilyeneket és más többeket foglal magában munkáshám. Szeretném ha kijönne s olvasnád, és nekem róla megmondanád ítéletedet. Te a mogyoróbotba rejtett ajándék példájával meg akarod engesztelni a tübingai magyart; e szép fogás, de kételkedem hogy használjon, mert Themistocles felkiáltását : Üss de hallgass, vevé fel jelszóúl.

„Magyar, légy igaz magyar; becsüld nyelvedet,“ ezt ugyan így tartom, de ily című munkát sohasem volt szerencsém sem írnom sem olvasnom; nagy becsületnek tartom hogy nekem tulajdonítják.

Azon kérdésbe, hogy mennyire legyék elkészítve s elkészülve a magyar nyelv, belé ereszkedni a tübingiai magyarral, méltónak nem tartottam; csak azt mondom neki melleleg, hogy olvassa törvényes új szólaistromainkat, és vessé össze a még nem régiben Regensburgban uralkodó Reichsstyl-lel. (Német birodalombeli közirományok) országgyűléseinknek jegyzőkönyveit.

Akármennyit hordasz elő neki költőinkből, azt fogja felelni : „Ja, sie hat poetischen Reichthum, aber keinen philosophischen; gemacht zum hohen Flug, ist sie weniger geschickt zur leichtern, zur anmuthigen, zur scherzenden, mit einem Worte zur täglichen Poesie; und zur Conversation ist sie gar nicht.“

El ne felejtsd hát neki Szalkait és magadat citálni, és húzzál a darabos német nyelv és a mienk közt egy igazságos parallelát, azaz aránysorozatot. Annyit tudok, hogy Luther Márton idejében készült magyar fordítása a szentírásnak sokkal, sokkal jobb és kellemetesebb az akkori német fordításnál; ha tehát azóta megelőztek minket, nem nekünk, hogy pedig mi meg nem előztük őket, azt csupán nekik lehet tulajdonítani.

A mi engemet illet, én sohasem írtam semmit, ahol a

szó, nem pedig a dolog lett volna a főérdem, követvén Horatius sinórmértékét, *rem verba sequuntur*: mindazonáltal sohasem szűkölködtem szó nélkül ideáimnak vagy valamely rajzolatnak és képezetnek előadásában, noha nem ötlene is amaz mindenkor legottan vagy nyelvembe vagy pennámba; de valahányszor csendes elevenséggel gondoltam a dolgot, mindenkor elébb-utóbb a valóságát jelentő szavára, mint tulajdon jelére, akadtam önként.

Minden tartalék nélkül közlöm hát veled először egy-néhány fordításaimat. Szánszándékkal fordításaimból választottam főképen, mert a nyelv tehetségéről van a kérdés; aztán egy-néhány eredetieket is kirepítetek, szintén külön-különműveket. A másokból általad előhordandó példázatokból kivált láthatni fogja ama tübingai magyar hazafi, hogy nincs alkalmatlan nyelv, ha az ész és elme nem alkalmatlan, és hogy nem szükség Tübingába menni a józanésznek, az egyenes okoskodásnak, az eleven képezetek természetes előadásának és a hazafiuság tüzének feltalálására.

A mi prózsámat illeti, íme kezdete egy eredeti biográfiának, melyet több esztendőök előtt írtam vala. Kedves feleségem istenben boldogult apjának élete a tárgya; folytatása egészen szinte azon lélekkel és elevenséggel vagyon írva.

Marmoteledet mind olvastam, mind szólottam felőle egy tudományszerető és nem rossz ízlésű hazafival, a ki szerző egyszersmind. Íme dialogusunk.

X. Olvasta, hiszem, Nagysád Kazinczi Marmontelét; úgy-e erőlteti, sőt arczúl csapja némelykor a nyelvet?

D. Ha csak fejét el nem üti.

X. Azt nem épen; meg kellett volna mindazonáltal emlékezni, hogy a francia társasági beszélgetés folyamatját akarta velünk magyarokkal megismertetni.

D. Hiszem ezt cselekedte.

X. Nem egészen; olyan kifejezésekkel él, melyek nincsenek nálunk szokásban a közbeszédben és a melyekkel hihetőképén nem élt volna Marmontel, ha magyar nyelven írt volna.

D. Micsodás közbeszédet ért az úr?

X. A parasztost, a közemberek között forgót nem értem bizonyosan, hanem azon közbeszédről szölok, melyet azok szoktak folytatni, kiknél a jobb nevelés sok más hasznos és szép külső dolgok megtanulása mellett honnyai nyelveknek, történeteiknek és törvényeiknek, meg szokásaiknak vagy elfelejtésében vagy elmulasztásában, vagy éppen megútálásában nem vala helyheztetve; azon közbeszédet, mely természetesen és mívelt elméhez illő renddel és kellemetességgel, minden czifra, minden gondos szóválogatás nélkül eládja a dolgokat, mintegy magától mindenkor a leghelyesebb szóra és a legtulajdonabb magyarázatra akadván. Mihelyest valahonnan kitetszik valamely szerző munkájából, hogy gondatlanabb lett legyen a dolog mint a szavak eránt, melyekbe azt öltöztette, azonnal fogy a természetiséggel együtt becese eladásának.

D. E fogyatkozásokat példák által kellene megmutatni.

X. Szívesen; fogjunk hozzá, vegyük elé az első darabot, a kezdetét a munkának. „A szerencse egyetértésben láttatott lenni a természettel, hogy Alcibiádot a legboldogabb halandóvá *teszik*.“ Ki beszél így? Hát ez: „mennyi czím, neki szelesedni minden bohóságnak!“ Ki érti ezt mindjárt?

D. Engedelmevel az úrnak, e szerencsés kitétel: *néki szelesedni minden bohóságnak*; ; francia *ridiculnek* értelmét a bohóság itten egészen kimeríti.

X. *Combien de titre*, s itten ítéletem szerint magyarul nem *mennyi czím*, hanem *mennyi ösztön*, *mennyi ok*.

D. Az úr kicsinységeken akadoz. Nézze az úr, a magyar szépszólás formái nincsenek még nálunk kimerítve, legékesebben nevelt uraink vagy németül vagy francziául szólnak közönségesen, ésígy még ezer meg ezer szép kitételeket foglal s rejt el magában a magyar nyelv geniusa, melyeket, reájok találván, frisebb elméink, lassan-lassan ki fognak fejtegetni, s a melyek csak a nyelv természetével egyenesen ne ellenkezzenek, minden újságok mellett is idő folytával be fognak vétetődni, a szokás által pedig a kellendők sorába tétetni. Mikor Marmontel írt, úgy vala már akkor megtörve a legtársaságosabb nemzetnek nyelve, hogy alig

találtatott Franciaországban olyan formája a gondolatnak és érzeménynek, melynek egy bizonyos és már bevett kitétel ne lett volna szentelve a francia nemzet és nyelv geniusában, és így új formájú kitételek által nem hogy szaporította, ha korcsosította volna a francia nyelvet Marmontel. De mi majd hogy nem a kapuküszöbénél állunk még azon magas épületnek, melynek legfelsőbb emeletéből és talán már fedelelyukaiból néznek le és széllyel a francziák; a mi tehát a társasági beszélgetést illeti, nekünk nemcsak hogy meg vagyunk engedve, sőt kell néha újforma kitételeket mind teremteni, mind elfogadni, csak hogy azokkal a nyelvünk geniusát ne sértsük. Csudálni s örülni kell, hogy egy olyan nemzetnél, ahol (kiveszem Erdélyt) a nagyobb társaságokban az első rendű urak és kis meg nagy asszonyaink a honnyai nyelveken nem beszélgetnek, egy-két magánosságban élő jó hazafiak kezei alatt olyan könyvek készültek legyen, a melyekben a legszerencsésebb formájú kifejezésekre nagy számmal találhassunk; ilyenek p. o. *a hiúság leányain kezdve, fel a legtisztább* (vagy legtisztesebb) *asszonyosságokig*; ilyen *Alcibiád begyeskedője*; ilyen *az eszméletek ideje*, le tems de rêveries; ilyen *a legbátorítóbb felfedődzetek*, nudités encourageantes; ilyen *a reszketek belé*, ilyen *a gubó a francia sot helyébe*, ilyen *a kedvkeresés*, complaisance, és más egyéb számtalanok, melyeket mint a jó gyümölcsnek magvait a gyümölcsessel együtt oly számosan és oly szerencsésen hullatja azon édes-séggel rakott termékeny elme a magyar literaturának még helylyel-helylyel parlagos mezejére.

X. Jól vagyon, igen jól vagyon, de mért mondja *védte*, védelme helyett, kegyek helyébe *kecsek*? mért teszi nem a *credit*, hanem ahelyett *hitelt*? mért faire rougir, *pirítani valakit*?

D. Non ego paucis offendor maculis; omnis, crede mihi, sic fit, avite, liber.

X. Látom hogy Nagysád Martialissal tart, ki azt írja Auctusnak :

Laudas, extollis tu nostros, Aucte, libellos,

Sed quidam obscuros esse Poeta putat.

Non nimium curo: nam caenae fercula nostrae

Malim convivis quam placuisse cocis.

Kritikát kívántál, íme itt van; láthatod, hogy nincs benne része sem a barátságnak, sem az auctoros társvágyódásnak, *rivalité*. Adná az isten hogy ilyen lehetne tenni minden magyar íróról. Csókollak 1000000. Szeresd

hív Jóskádat.

U. I. Elfelejtém megmondani, hogy ki az az Ágoston, a *hangász* szónak koholója. Nem szent Ágoston, de nagy doktor : érmindszenti plebános. 1805-ben magyar oskolát írt egy felette hosszú cím alatt. A magyar szók felső értelméről értekezik, régi mély dolgokban töri fejét; azt igyekszik megmutatni, hogy a magyar nyelv Jáfet maradékai által egyenesen az első embernek Ádámnak nyelvéből eredt legyen, abból a legrégebb világunkkal egyidejű nyelvéből, melyben a szentírás szerint minden dolognak és élőnek nevezete a jelentett tárgynak belső természetét tökéletesen magában foglalta és azzal egészen megegyezett. Ádám, a ki (az Isten mindenre tanítván) mindent ismért, bélyegezte így elsőben magokat ezeket a nemzeteket, azután belé azokat minden dolgokba és reá minden élőkbe.

A második részben a magyar nyelvnek életfáját, azaz a származásoknak ágazatait adja elé.

A harmadikban a *Mágyiát*, amint mondja, tanítja, azaz azt az utat, a mely valami dolognak magjára vagy eredetére, kezdetére vezet. Bochart a francziáknál és a Bredeczki nálunk, gazemberek hozzája képest az etymologiai mester-ségben; ha reá bízod, egy fertályóra alatt a szerelmet a gyűlöletből származtatja, értetődik, mutatis mutandis.

A negyedik részben az istenek és nevezetes emberek nevein etymológiáz. Nem egykönnyen lehet hasztalanabb és unalmasabb könyvet írni és olvasni, de én, a ki még a dictionáriomokon is általvergődöm, ezt is forgattam, csupán azért, mert magyar. De kár hogy annyi unalmas könyvvel bővelkedünk, s be szeretem hogy megtanúltam Pásztoritól, hogy a legnagyobb mesterség a világon unatkozni tudni.

Ezen levelemnek hosszasa, karezolása s annyiféle tárgyaknak összekeverése tanúbizonyságaim, hogy ezt a mesterséget jól megtanúltam, és az unalmat nem csak tűrni,

ha terjeszteni is tudom. De bocsáss meg kedves barátom, ezt a levelet 12 nap alatt legalább is hússzor szakasztottam félbe, és megannyiszor folytattam, fájdalom, rettegések és keservek közt, melyek veszedelemben forgó Virginiám felett elfogták szívemet. A szenvedő anya annyira aggatott, mint a sínlődő poronty, ispotály s gyászhajlék vala az egész ház; most valamivel jobban van Virginia. Az indulatok háborgatják az elmét, bocsáss meg hát, kérlek még egyszer. Beigazán írtam hajdan valahol!

Cypria jucundi lactissima mater amoris
Saepe tuus puer est febile numen, Amor!

XIII.

Kedves barátom!

Leveled híjával volt munkáddal, melyet említettél; vagy elfelejtéd megküldeni vagy kilopták ex amore boni ordinis, mert, csak hidd el, hogy nyitják a leveleket, de nem csupán azok a kiknek szólanak. Köszönöm hogy el nem felejtkeztél rólam U-ben ¹⁾. J. ő nagysága elmés mondását nem értem; ritkán szól, de valahányszor beszél, nehéz érteni.

Sohasem volt bajosabb s kedvetlenebb a belső s külső politikáról szólni; hallgatok hát, de azt mondom, hogy ki tudja, hogy ha él, hol és hogy fog lenni két esztendő múlva ilyenkor? azt nagy, igen nagy prófétának lehet tartani. Be jó volna most aludni mint Epimenides vagy hét esztendeig, azután felébredni és látni, hogy érdemes volt-e a világot úgyannyira megzavarni. Megvallom, nem szeretem ezt az időt, est enim chaos et nova creatio, elementorumque exagitationo, non bene junctarum discordia semina rerum, és a virágok meg a gyümölcsök, ha nem roncsolódnak meg nagy részint e zavarban, csak maradékaink számára fognak kivergődni. Pax majora decet. Vale caput amantissimum. Én a telet E-n ²⁾ fogom tölteni.

Kassán, 1808. 4. Oct.

J.

¹⁾ Újhelyben.

²⁾ Eperjesen.

XIV.

Kedves barátom!

Háladatossággal vettem könyvedet és gyönyörűséggel átolvastam. Várva várom új munkádat. Íme a magamé, melyet Kultsár úr, mintha őreája volna bízva a józanész kulcsa, nem méltóztatott a homályosságból a közvilágra a Hazai Tudósításokban kibocsátani. Ez az ember vagy a híjábavalóságoknak cifrázója, vagy csupán átalíró szokott lenni. Soha semmi gyökeres idea nem termett pennája alatt, és fél mind-egyiktől, a mely másnak tolla alatt serdül.

Nem tartozom és nem is akarom tudni, hogy a nádorispány a 100 aranyos kérdésnek szerzője. Én kefélem a kérdezőt, mert mocskot szórt mind reánk mind magára. Ha a kis dánus és svékus nemzet a maga nyelvét oltalmazza, mért ne védelmezhesük mi a magunkét? Merem mondani, hogy az az ember, a ki módját ejthetné, hogy ez a kis írás kinyomtatódjék, nagyon lecsépné az európai publikom előtt az ellenünk való agyarkodókat.

Jó gondolat egy lutheranust egy tót vármegyében a magyar literaturához édesíteni; derék az ember, és jobb esze van mint egészsége. Vénülő (*de nekem, Lórinak, igen tetsző*¹⁾) képemet, a kinek kedve van hozzá, szívesen átalengedem, értetődik (mert egyébiránt Lóri protestál) csupán a lerajzolásra, és amint feleségem mondja, csak úgy, hogy eltaláljon.

Herdert megveszem tőled. Vasi Rómáját megküldöm Olysórául, ahol Januarius elein leszek. Talán még elébb meglátogatlak; most itt, Eperjest, ahol a telet fogjuk tölteni, a hurúttal küszködöm.

Éljenek magzatid, mind a halandók, mind a halhatatlannok. A mi porontyaink olyanok mint a tavaszi rózsák, midőn a napfény mosolyog felettük.

Öllelek.

Eperiest, 14-dik Dec. 1808.

Hív Jóskád.

¹⁾ A levél Dessewffyné keze, s e beszúrás tőle van.

XV.

Alsó Olysón, 1809. 8-dik Január.

A minap, kedves barátom, a rospontosok a jég miatt nem akartak vinni Kis-Bányácskára, mert ezek az inhumánus gétek nem értik, ha Széphalmot emlegeti nekik valaki.

Tiszántúlról jöttem; az újesztendő mind itt, mind ott felette szomorú mindég a gazdákra nézve. Nem tudom hogy dicsérhetik Apollóban testvéreink annyira a gazdaemberek sorsát; ez a magasztalás valóságos poesis. Je n'aime les brebis que quand ils sont à moi, úgymond Voltaire; verum ubi oves furto, morbo periere capellae, spem mentita seges, bos est enectus arando, mit csinál akkor a gazda? Sír, a poeta pedig egy szomorú leírással megelégszik. Csak azé minden, a kinek semmije sincs. Nincs rútabb dolog a valóságnál, nincs szebb a képzelőtehetségnél.

Íme be boldog Jekelfalusy József; ő, a mint beszél, a palatinusnak több jó tanácsot adott, melyeken álmélkodott ő hercegsége, ő neki sohasem hízelkedett, ő a gyűlésen mindég hallgatott, de a gyűlésen kívül mindenkor cselekedett.

Le grand Cesar ignore où son ombre repose,
Et maitre Pompignan se croit quelque chose!

De vannak-e boldogabb emberek a Pompignánoknál? Valóban nincsenek, mert képzelődőtehetségek mindenkor mind önnönmagokat mind másokat mulatja.

Ha megengedi egészségem, 12. Febr. eljövök a gyűlésre Újhelybe, ott lesz, amint hallom, a Főispán is, és meglátjuk, hazánk Atlásai hogy fogják a terhet a magok tikkadó vállokról a mások nyakába csapni. A personalis insurrectio szép, jó, szükséges, de nem a sok poltronok közt.

Íme az ígért Vasi és az ártatlanságból vétkes Lubin meg Annette¹⁾. Ennél ugyan nincs szebb és jobb fordítás a magyar nyelven.

¹⁾ Marmontel beszélye, fordítva Kazinczytól. Kiadatlan.

Bacsányi meg Rajnis a lefordításról
 Hajdan igen sokat s hevesen vesződtek;
 Be le mondanának a hadarázásról,
 Ha Lubint s Anettet olvasnám előttük!
 Békére némúlna mind a kettő szája,
 Mert ez a szeretet s fordítás példája.

A majestas-szegők Dantisnál vannak ¹⁾, megigérte hogy visszaadja. Engedj meg hogy neki adtam, de hiszen meg kell engedni minden szerencsétlennek, hogy legalább méltatlan üldöztetésének igaz historiáját olvashassa.

A munkácskám leírója szennyes ruhába öltöztötött. Mostani ifjainknak nagyobb része olyan mint a pávák, szépek, kevélyek, de nem tisztítottak körmeik. Szeresd

Jóskádat.

XVI.

Széphalom, Január 21-dik 1809.

Tisztelt barátom!

Tegnap este érkeztek embereid. Vacsorát is bort is parancsoltam nékiek, mert nékem kedves vendégeim voltak — Tőled jöttek s kedves ajándékot hoztak — de szakácsom levitte magához mind étetni s mind háltni, s nagyon félek, hogy nem úgy láttattak odale, mint idefel fogtak volna. A mindenható felséges úr isten az *akarattal* megelégszik: ha tehát hiba van, elégedjél meg ezzel Te is. —

Vasit csaknem egész éjjel olvasám. Hoztam magammal egy kis eforma római átláskát Bécsből is. De én talán a Piranési munkájával sem érném be magamat. Mohón falom azt mind, a mi velem Rómát láttatja. Ez a Vasi nekem annál kedvesebb, mivel arra emlékeztetett, hogy 1795. Aprilisben az a minorita Sterly, a ki Kassán a *gróf* Fáy Ágoston fiát nevelte, nekem ezt és Homért küldé be a franciscanus klastromba olvasni. Ezen emlékezethez ezután a *Desöffi* ajándékának emlékezete fog járulni, melyet az a gondolat emel, hogy ő ezt Rómában vette, s ez neki ott kalaúza volt.

Ennek a praediumnak igazi neve *Széphalom*. De ültetetlen lévén egész 1759-ig, midőn az atyám itt volt serházához egynehány parasztot is szállíta, a tót nyelvű lakosok sohasem tudták nyelveken nevezni. *Mali Regmecznek* nem nevezhették, mert a mi Regmeczünk maga is *Alsó Regmecznek* neveztetik. Végre mintegy nyolcz esztendő óta Kis-Bányácskának mondják, melyet én annál inkább nem akarok, mivel határos lévén Széphalom Banyácskával, a határ eránt baj támadhat közöttünk. — Ezt lakásom nomenclatiojára.

Ímhol küldöm Herdernek mind az 5 *Lieferungját*, ötrendbeli kereskedői signaturával. Kérlek ezen signaturákat el ne hullasd. Ebből látni fogod hogy az eddig érkezett Herderekéért Cottának megyen 82 fr. 37 kr., a háromrendbeli porto pedig 30 fr. 51 kr.

Schillernek theatrumát megtartottam. Az 18 fr. Cottánál; bankóban érte számolok 36 fr. — a 30 fr. 51. kr. 9 kr. híján, teszen 31 ftot, s mellé tévén itt 5 fr. bankót, ezen 36 fr. is a te kezedbe megyen. Ésígy az egész vétel annyi, mintha a Te nevedre jött volna, s én azonkívül még az 5 tomus Schiller portójáért tartozom neked köszönettel azonfelelyül, hogy ezen vétel terhét rólam magadra venni méltóztatál, mely most nékem, kiköltvén magamat bécsi útamban ez ősszel, igen terhes volna. Én Herder nélkül el nem leszek, de későbbben veszem meg, mikor erszényem jobban elbírja. — Édes barátom! minden embernek van valami takarni valója, legalább mindennek van egy helye, ahol a magyar példabeszéd szerint a csizma nyomja a lábát. Én ennyi boldogság közt két bajjal küszködöm: az erszénynyel és testvérem kínzásával. De megemlékezvén, hogy a boldogságot senkinek nem adták *ingyen* az istenek, azt hiszem, hogy e két cikelyen nem vásárlottam meg drágán a magamét. Épen szegény nem vagyok, s lesz egy idő, melyben könnyebben fogok lélekezni: de nagy baj az, hogy némely fantáziámat nem realizálhatom. Pompa nekem soha nem kellene, ha gazdag volnék is.

Ha szerencsém lesz hozzád a gyűlés alatt, látni fogod Kreutzinger által festett képemet. Oly jól van festve, hogy Balkai azt hiszi, hogy valaha még galleriában fog függhetni:

de bágyadt lelket adott neki a festő. Ha Balkai itt lesz, újra festetem, s lelket adatok neki. Ez így marad ahogy van, mert a Kreutzinger munkáját illetni vétek volna. Jelentsd a mélt. grófnénak alázatos s háládatos kézesókomat azért, hogy képedet egy ideig ide engedi. Balkai majd itt lesz, s ha ez jó, ezt — ha pedig nem jó, az igazi szép és lelkes originált fogja számomra festeni.

A magyar nyelv dolgában írt munka felyülhaladja reménységemet, pedig én téled keveset nem szoktam várni. Rendes dolog az, hogy az individualitás mint jelengeti magát mindenben. Ugyanezt a dolgot czikkelyenként íratnánk tízzel, mind a tíz más meg más lenne, s mind a tíz hátrább állana a Tiednél. Ezek geniének a rándulásai s rándításai, s mindenikből egy pajkos szeretetre igen méltó kis Satyrus pillant. — Kultsárnak most kellett volna hallanod némely szavait, midőn nála voltam. Én őtet nem ismerem, pedig azt hittem hogy felette ismerem. Gróf Széchenyi felől lévén szó, s én kérdvén, hogy honnan eredhet az ő relig. gyengesége, azt úgy magyarázta, hogy Izdenczi reá ijesztett, osztán maga is érzette, hogy ifjabb korában freymaurerkedett. — Én nagyobb jót benne nem ismerek, mint azt, hogy a m. nyelvnek s nationalismusnak heves pártfogója, s a theatrumot fen tartani pro posse igyekszik. Nagyon fáj neki hogy Révainak helyébe nem őtet ültették hanem Czinke Ferenczet.

Olvastad-e Berzeviczy Gergelynek munkáját *Über den Welthandel etc. Hidegvérrel*, sőt mintegy *óhajtvá* prophétizál, hogy mi austriacusokká lészünk magyarokból, s akkor osztán lesz commerciumunk. Mire jut az oly nemzet, a melynek sok Berzeviczyje van? S a jobb ember kész-e aranyért, commerciumért megválni a maga nationalitásától? Épen akkor írtam Koczok Fiscalisnak Lőcsére, mikor ezt a B. munkáját olvasám, s tudván hogy ő egyik *antemuraléja* a protestansságnak Szepesben, s e miatt B-vel gyakran vagyon, szabadon kimondám ítéletemet. B. Koczoknál volt, mikor levelem érkezék. B. azt tudakoztatta K. által tőlem, ha én vagyok-e igazabb hazafi, a ki a nemzet egy *harmadának* nyelve javán dolgozom, vagy ő, a ki a nemzet *mindahárom harmadán* igyekszik? Lásd *ebből*, mely patriota az, a ki

nem érez semmit a nyelvért s nemzetért; a ki csak azt nézi, mely jászol van tele.

Élj szerencsésen, édes barátom! Február 13-dikán engeddd együtt ünnepelnünk születésed napját. — Éljenek a Pompignánok. Ők mégis hasznosb tagjai a társaságnak, mint a **társ**a.

XVII.

Széphalom, Január 23-d. 1809.

Tisztelt barátom!

Embereid nálam háltak, s ajándékokat (*Vasinak Rómáját*) meghozták. Köszönöm azt kimondhatatlan köszönettel. Az éjszakának nagy részét a magyar nyelv dolgában írt munkádnak s Vasinak olvasása által töltöttem. Ez Rómába ragadott; együtt jártam ott veled: amaz pedig csudálással töltött el. Sok új s igen nyomos okoskodásokra akadtam. Mihelyt reá érek, mindjárt le fogom azt magamnak tisztázni, s a vett originált visszaadom akkor, mikor a gyűlésre jövén, hozzád, a miért nagyon esedezem, szerencsém leszen (NB. az nem lesz Febr. 12-kén; mikor lesz, még nem tudatik).

Herdert átalvittem tegnap Kázmérba. A jövő héten már Ruminál fog letéetni számodra. Benne leled Cottának és Kiliánnak contoikat. Nagy elakadásból szakasztál ki, mert épen Cserei írja, hogy Göthének nyolcz darabjáért is 71 fr. 15 krt kell fizetnem. Ezenfelül Mart. 1-ső napján La Rochefoucauldért mintegy 600 ftot várnak tőlem Bécsben. S mikor szivárog az a pénz vissza! — Bárcsak holmi Pompignan, a ki észszel nem bírván, erszénnyel bír, egy-egy tomus munkámat nyomtattatná. Esztendő múlva visszafizetném pénzét. De ezt úgy cselekedném, hogy a könyvárosok obligálnák magokat, mert én több adósságot, mint a mi rajtam már van, magamra vállalni nem akarok. La Rochefoucauld 600 forintba került. 3 ftjával adván el egy explárt, 200 explárból már visszajő a pénz. Ha tehát feltesszük, hogy csak 300 explár kel is el, a mi bizonyosan elkél, látnivaló, hogy a könyváro-

sok rabátja kitelik, s a mi azonfelül adódik el (500 exempl. nyomtatattatik), nyereségnek marad vagy explárban marad. — Megvalloam hogy most ezen plán szerint igyekszem nyomtatni készen álló munkáimat s a Dayka verseit.

Ha itt lésszesz, látni fogod a Berzsenyi verseit, s úgy hiszem, azt vallod, hogy Himfyvel egy lineában áll, noha nem egy nemben dolgozott. Odái magasán szárnyallanak, s az nem gőz, nem füst, hanem tűz; nem dagály, hanem magasság. — Bacsányi is nyomtatattja verseit, úgy mondá Sándor István Bécsben. — A Vad-embernél ebédeltam magyarok között s magyarul beszéltem, midőn megnyílt az ajtó s B. belépett. Lekaptam róla szememet, s fennszóval szólék magyarul. Ő hátam megett méne a szomszéd szobába, s meg nem szólított, holott a magyar hang bizonyosan reám pillantattott vele. Jele, hogy nem akart látni. Én azért nem szólék hozzá, azért kaptam le szememet, mert nem tudtam, ha akar-e látni s velem szólni. Ilyet attól fel lehet s kell tenni, a ki négy esztendő előtt levelemet visszaküldette Bécsből a postán, és a ki 1803. magamnak mondá, hogy midőn első levelemet vette, bémutatta azt gróf Sauraunak; s ugyanakkor kért, hogy hozzája ne menjek, mert ötet szemmel tartják.

Levelednek egyéb czikkelyeire a Herder pakétjában kapod feleletemet. Elj szerencsésen. A mélt. grófné kezét tisztelettel csókolom s köszönöm kegyességét, hogy képedet lemásolás végett ide engedi. Visszaadom azt szívesen. Feleségem nagyon tisztel.

XVIII.

Le 1. de Mars, 1809.

Kedves barátom!

Kötik épen Herdert, egy kötet kétszer van, egy pedig hibázik, de mert a theologiát nézi, nem akasztom fel magamat. Kérlek írd meg kerekdeden, mennyit küldjek Kiliánnak.

A gyűlésről semmit sem tudok, soká lesz, úgy tartom,

mert gróf Eszterházyt az özönőknek vizsgálására küldötték. Visszajövének Deukalionnak ideji. Csakhogy nem a kövek változnak emberekké, de az emberek változtak kövekké, úgy hányják, úgy csapkodják egymást mint Pyrrha.

A háború, amint mondják, elkerülhetetlen. Andreosit nem akarja Ferepéz elbocsátani Bécsből, még Párizból Metternich el nem érkezik. A Moniteur tele van agyarkodásokkal, melyek boszantanak anélkül, hogy merjük azokat viszonzni; a kevélység, az alattomos harag és a félelem együtt dolgoznak és gyötrik az udvart; tudja hogy mit akar, de nem tudja hogy mit cselekedjen. Azt mondják, hogy hevesen adta ki magát Napoleon a magyar aristokraták ellen. Il sait ce grand tiran que les hongrais sont de petits tirans, qui ne veulent pas être tirannisés. De ő lesz a nyertes, mert azt lehet rólunk és kormányzóinkról mondani, a mit Mirabeau az orleani hercegről mondott: Il ne suffit pas de bander le crime, il faut oser le decharger.

Dicséretednek $\frac{9}{10}$ a barátságunk tulajdonítom, $\frac{1}{10}$ egész jutalmom, és elég. Gróf Széchenyi gyenge lelkű úgy mint szemű volt mindenkor, de azért bene est meritus de Museo nationali.

Berzeviczy Gergely, a kivel sokat leveleztem életemben, német-magyar ember; deákul szeret írni és nem tud; egyébiránt kivéven némely uralkodó hamis ideáit, a melyektől, mivel hozzájuk szokott, nem lehet ötöt könnyen elvonni, igen okos ember. Hízkelkedem magamnak, hogy már igen megtérítettem ötöt a magyarsághoz. Igen szelíden kell vele bántani, mint a varjassal, mert igen csiklandós és érzékeny. Panaszolkodott nekem ellened, de azt mondtam neki, hogy nektek barátoknak kellene lenni. Olyan embereknek mint ő megtérítésére való kivált az én munkáscsám. Ha megigazítanád és herélés nélkül símitanád, szeretném ha elküldenéd Molnárnak a Pannonia kiadójának Bécsbe. Nem bánnám ha nevem alatt is kijönne, mert nem keresek semmit, szégyent pedig talán nem vallanék, mert te dicsérsz. Megküldöm Vay Józsefnek; hadd kerengjen legalább kézírásban, és a Palatinus kezébe is jőjjen. Nem kell mindég tömjént, ha olykor igazságot is szagoltatni a nagy urakkal.

Hogy jutott eszedbe születésem napja? Köszönöm a szíves emlékezetet.

Száz esztendőök után majd azt
Nem fogják ünnepelni,
Elnyomják az idők a gazt,
De Zefirek emelni
Tovább tovább mindég fogják
A csírázó nevedet
S gyermekek is majd dadogják
Boldog születésedet.

Igaz-e hogy ipad megégett? Csókollak ezerszer.

Eperiest 1-ső Mart. 1809.

Igaz hív barátod
Dessewfy József.

XIX.

Széphalom, Mart. 13.-d. 1809.

Édes barátom! Sietve beszélem el mi történt a mai gyűlésben. E levelet ágyban írom, mert e napokban fekvő beteg valék, s most sem vagyok jól.

A főispán tegnap jött Újhelybe s conferentiákat tartott. Nagy haragra buzdította a Rendeket Napoleon ellen, mely még ma is tartott, amint gyűlés előtt hozzá mentem, a szoba közepén állott pompás öltözetben. A Rendek körűlte. „Csak két óráig szeretnék vele lenni, hogy szemére hányhassam gázságait. Megesalta nem csak a királyokat, hanem a népet is. Andreossi elment Bécsből, minekutána Metternich haza érkezett. Én most beszéltem egy kurírral, azt mondja ez, hogy a nép ha ő a balkonra áll is, sem vivátokat nem kiáltoz többé, sem egyébképen nem jelenti szeretetét eránta. Sőt fekete ruhában jár minden, hogy gyászt mutasson. Én a szabadságomat csak a kardommal együtt veszttem el.“ Még tovább tartott így beszéde, de én a sessióba siettem, hogy jó helyet kapjak.

Bejöve s előadta, hogy a conferentia végzése szerint regimentet állítsunk az apró nemességből s fizessük az 1805-ki clavis szerint. Lónyai felelt s ez mindjárt megállapított. Szemere Albert egy studírozott nyomorúlt peczkes és esztelen oratiót monda. *Rendkívül való embernek* nevezte Napoleont *par excellence*, azaz így: *az a rendkiv.* . . . de csakhamar patrioticus tűzbe mene által, s készeknek monda bennünket jó királyunkért utolsó krunkat s csepp vérünket feláldozni: „azt azonban el nem hallgathatom, hogy diaet. követeink magokat a mi instructiónk ellen viselték,“ ezzel rekesztette be az oktalan oratiót.

A főispán szörnyű tűzbe jött s zúgott, mormogott a nép. Én felfüleltem mi lesz ebből az extravagantiából. Lónyai felkölt. Pompignánt, a ki hátul ült, nem láthatta sehol szemem, pedig kereste. Lónyai másodszor akara szólani, nem lehetett; harmadszor nevetve mondja, hogy hagyják szólani „hiszen tegnap estve mondotta már nékem Szemere Alb. assessor úr, hogy ezt fogja mondani.“ Erre provocált nem tudom micsoda actára, hogy ők ketten a diaetán instructiójuk szerint protestáltak a végzés ellen, de az nem használt. Ezt nevetés követte. Szemere pedig megszólalt, hogy ő ezt tudta, hanem azért hozta elő, hogy mások is tudják.

Holnap deputatio tartatik, mely a lovas regiment kiállításának módja felől tanácskozzék. Ő felségétől kérnek pénzt kölcsön reá, ellátván előre, hogy ez a teher tőlünk ki nem telik. A főispán egy nagy deputatióval 21. Mart. Kálloba megy a palatinusnak bémutatni a végezést és kérni, hogy álljon reá. Azután Bernáth János költ fel, hogy ő hitelesen referálja, hogy az 1805-ki exinsurgensek csak azt várják, hogy parancsolatot kapjanak az insurrectióra, sőt ötet már tudakozták, miért nem jó már a parancsolat. Sztáray Albert 50 legény állítását ajánlotta. Vivát! vivát! Lónyai ugyanannyit. Vivát! vivát! Szemere Albert a maga szemtelensége szerint, Sennyeit szólította meg, hogy hát ő? Sennye nem szólott. A főispán 6000 ftot ígért. Vivat! vivat! Azután occursens materiák hozattak elő.

Az asztalnál Szemere Albert a vármegye triumviratusa (!!!) egészségét itta, megnevezvén a főispánt, Lónyait és a

sógorodat. (Hogy tetszik ez a triumviratus neked, a főispánnak és a sógorodnak?) Azután óberster Klob.¹⁾ Vincze egészségét. Erre Lónyai felkölt, s Szemere Albertre köszöntö a poharat e szókkal: Oberstlieutenant Kandó etc. — Én a főispánnal vis à vis ültem, s nem állhatám meg hogy a szomszédoknak világosan és hangosan ne mondjam, hogy már az nem illik, hogy poharak közt és ante tempus kiáltsa ki egyik vagy másik a tiszteket, kik még választva sincsenek. Alig mondtam ki a szót, midőn észrevettem, hogy a főispán szeme s füle reám vala meresztve, s a főispán nyomban felkölt, és Szemerét leültette, midőn épen major Szentesit akarta provocálni. A főispánnak az én sugallásomra bizony nincs szüksége, de tapasztalom, hogy sokat elnéz a mi illetlen.

Gróf Rogendorffnak, a napam testvérbátyjának, ki nálam 7. Jan. meghala²⁾, ma érkezik Bécsből. Mondja hogy megszökött onnan, mert katonának akarták elfogni. Még a templomból kijövőket is fogják az útszán. 54 esztendő öregeket visznek. Nem tudom hány száz lovat behajtottak falukról s a legjobbakat p. 150 fr., a többit, ha jó volt, olcsóbban, elszedték. Kivált a szent római Impbeli királyok Bécsben mesterséget tanuló jobbágyaira van fogok. A moszkva, dán és svéd jobbágyokat nem fogdossák. Elfelejtém mondani, hogy a főispán előtt nincs nagyobb ember mint a svéd király. Ezt nem critice, hanem csak historice mondom el. Én megvallom hogy eddig más hitben voltam, de engedek a főispán bessere Einsichtjának, s már most én is annak nézem. Vale **coreulum** (a Scipio Nasica értelmében).

XX.

Széphalom, Mart. 16-d. 1809.

Édes barátom!

Első napi gyűlésünkben mi történt, addig mig ez a levelem kezedbe jut, tegnapelőtti levelemből már tudni fogod. Most írom a többit. — 14-ben nem gyűlés, hanem gyűlésnyi

¹⁾ Klobusiczky.

²⁾ A tollban maradt valami, mert a levél igen sietve íratott.

számosságú deputatio tartatott. Ott tanácskoztak, mint kellett fegyvert, ruhát, lovat szerezni s a dolgot folyamatba hozni. Lóvásárlásra négyfelé mennek ki ugyanannyi pár deputatusok diurnum nélkül. Gróf Sztáray Albert és Szirmay Pál — gróf Klobusiczky Vincze és Kazinczy István — Szirmay Antal a tolesvai és Szentés, s Kandó nem tudom hirtelen kivel, talán Rollyal. — A palatínushoz deputatio küldetik Kállóba, hogy mutassa bé mit végeztünk, kérje ki javallását, s nyerve meg, hogy az udvar a budai gazdaságbeli tisztségtől adjon nekünk ruhát pénzért és 300000 ftot kölcsön, úgymint a mi nélkül el sem kezdhetjük a munkát. Ezen felül rendeltetett egy deputatio, mely 14 személyből áll, és ennek tagjai egymást olyformán fogják váltogatni, hogy Újhely soha ne maradjon négy nélkül, de annál jobb, minél többen lesznek, s ezek a viceispán praesidiuma alatt consideálnak, valamikor az insurrectio dolgában sürgető parancsolat vagy híradás érkezik, s hatalma lesz ennek mind azt végezni, a mit a gyűlés fogna, ha éppen akkor tartatnék. Ennek magam is tagja vagyok. Benne van b. Sennyei, az újhelyi plebánus, Boronkai Gáspár és Zsigmond, Sulyovszki, Szemere László és István, Zoltán Pál, Pintér István, Kossuth, és rajtam kívül még más három. Továbbá egy más Ausschusz, mely a mesteremberekkel dolgoztat, Balásházi József és Dusicska (ki betegsége miatt ezt fel nem vállalta). Az elsőbb deputátusoknak sem diurnuma sem forspontja; a dolgoztatóknak pedig remuneratiója lesz.

Tegnap Lónyai felolvastatá azt a repraesentatiót, melyet maga tett fel a palatínushoz, elébb a maga szobájában, azután a notárius által a gyűlésen, s nem is volt egyéb semmi nevezetes, hanem hogy Csáky Imre 50 embert megígért, de 100-nak kiállításán fog igyekezni. És így a sógorod 500-t, Lónyai annyit adván, a főispán 6000 ft. (= 50 ember), Csáky 50 vagy éppen 100-at adván, a lovas 1130 főn kívül van már 200 vagy 250 gyalog is, holott ezen felváltás nélkül lovas a vgyéből csak 43 tölt volna, azokat, a kik 3000 fr. felett bírnak, ide nem számlálván.

A tisztek 27-dik (nem 24.) Mart. fognak megválasztatni, midőn már a lustra első actusa léssen. Obersternek készítik

gróf Klobusiczky Vinczét, — Obristlieut. Kandó Gábort — Majornak Szentest, (Szirmay Jóska is van szóban, de nem nagyon). — Kapitányok ezek lesznek : gr. Sztáray, a vicéje az újhelyi lakos volt hadnagy *katona* (medaillos hadnagy) — tolesvai Szirmay Antal — Szirmay Ferencz — Kazinczy István és Geizler Mihály. A ki ezen első kapitányok közül nem szolgált, olyan vice kapitányt kap, a ki szolgált. Több tisztekről még nem hallék szót.

Szemere Albert nagy szájjal viszi dolgait. 15-a Mart. nagyon elcsendesítette Szirmay András. A dolog ez. Szirmay Andr. valamely kérdést tett a főispánnak és gyűlésnek. Szemere javallotta sőt csudálta a Szirmay helyes találmányát s ezt veté mellé : *megvalloam, nem vártam, nem tettem fel.* Szirmay tűzbe jött, de el nem felejtette magát; felpanaszlotta a publicumnak, hogy az ily bántásokat nem lehet elszenvedni, s amint elcsendesedett, megsúgta Szemerének, hogy ha meg nem szűnik, felpofozza vagy összevagdálja.

Szemere az asztalnál Lónyainak az egészségéért úgy ivott, mint a vgye *irámszarvasáért*. Az allegoria a Thierreichből lévén véve, meg kell vallani, hogy még maga Lónyai is nevette, peut-être avec un ris sardonique. De Szemere magyarázatra fakadt még a bor megivása előtt, hogy az oly állat, mely húzával, tejével, szőrével, körmével, bőrével, csontjával hasznot hajt, s ilyen Irámsza {rvasa} {mara} a vgyének Lónyai is, a ki viceispán is, notárius is, követ is, Fiscalis is. A célzás arra volt, hogy a ma elolvasott repraesentatio a Lónyai munkája vala.

A tegnapi gyűlés még azért is említést érdemel, hogy benne felolvastatott a tarczali plebánus esedezése, mely így kezdődik : **Királyi** *papságom és Istentől vett hivatalom stb.* Azt kérte, hogy a tarczali zsidóknak ne legyen szabad eselédet keresztyént tartani, mert azok a zsidóknál nem ünnepelek, nem bőjtölnek, sőt hogy a Hegyaljáról, mely *arany banya*, tiltassanak el. — Legalább neveltünk rajta.

Jekelfalusy beteg, és így csak első nap volt gyűlésben, s talán e miatt nem is adhatott vagy ígérhetett gyalogokat. De valóban a ki oly sokat adott, megpihenhet az adásban.

Szemere valami Bécsből jött missilis levelet hordozott széljel, melyben Károly főherczegünknek is egy circuláréja olvastatik. Es handelt sich von der Existenz der Monarchie stb., ez van benne. Nagy dolog forog fenn, noha nem tudhatjuk. Én azt hiszem, hogy a mi udvarunk az anglus, török és russzus segédre támaszkodhatik, azaz hogy ezek barátink. Rossz időkre jutánk. Élj szerencsésen. Valamit látok s hallok, a mi érdemes hogy tudd, néked megírom.

XXI.

Széphalom, 23-ik Mart. 1809.

Édes barátom!

16-ik Martius olta csaknem mindég fekszem. Rheuma-e a bajon vagy chiragra és podagra, nem tudom, de kínos hasogatást érzek főképen bal kezemben. Ez idén érzem azt ily mértékben. Első közelítését brünni fogságomban érzettem bal kezem újjaiban, s ott arra fogtam, hogy azt az éjjel nap-pal öt esztendeig viselt vasbilincs megfagyása okozta olyankor, midőn még téiben is egy órai sétálásra kihordottak. Csakhogy nem a jobbomat hasogatja; úgy hasznát vehetem ennek.

Ímhol a parancsolatod szerint megváltoztatott munkád copijája originálisával és pályairással együtt. Kérlek, vigyázz erre, hogy el ne vesszen, mert több exemplban meg nincs sem nálam sem senkinél másnál, Cottát kivéven. S ki tudja, Cottának is jutott-e kezébe a neki megküldött exemplum. Diligence-szekérre tétettem azt Kassán, s reá vala borítékjára írva, hogy a lepecsételt csomóban mi vagyon. Nem hiszem hogy az ily nagyságú csomók felbontatlanul kieresztessenek monarchiánkból, s így az én csomóm oly kézbe kerülhetett, mely azt jónak látta megtartani. — A per még sincs elítélve.

A Te munkád nékem igen sok gyönyörűséget csinált. Az okok nyomosok, az előadás lelkes. De sok helytt alig

értettem mit akar mondani, mely talán az alig olvasható írás hibája volt. Megengedj, ha szavaidnak hamis értelmet substitúáltam. Kedves lesz előttem, ha az én copiámat tulajdon kezdeddel igazítod meg. Ezt azért óhajtom, mert az írás félre lesz téve a maradéknak. Képzeld, mi kedves lesz annak ezen explárban annak a szép lelkű embernek a keze nyomait láthatni, csókolhatni, a ki az ő lelkeiket a hazaszeretet szent tűzével tölti el. — Mártonnak meg nem küldöm, mert ő ennek sem Pannoniájában sem egyébként hasznát nem venné. Az az ember *Bécsben* lakó magyar, szereti a nyelvét és hazáját is, de úgy hogy ez a nyelv és haza szeretete néki ne ártson.

Ezen pályairásomat általküldém Ruminak, hogy a német grammatika s orthographia ellen elkövetett hibáimat igazítsa meg. A halvány tintával tett igazítások az ő kezének vonásai.

Közlöm veled az ifjú báró Wesselényihez írt epistolámat is. Ez legújabb verselésem. A lovak neveit a Zsibó istállójából vettem. A Consul Brutus felől nékem mondotta azt a szép megjegyzést; Atilát előttem is játszotta; hogy pedig Zilajon a gyűlést a főispán bejövetele előtt megszólította, hogy ötet szenvednék benn lenni, azt másoktól tudom. — Katonai tűzre gyermeket és Wesselényinek egyetlen egy fiát tüzelni nem kellett, s minthogy nem kellett, nem is volt kedvem. Attól félek, hogy az anyja testvére, a mi kedves Csereynk, igenis fogja. Édes barátom, kínos érzésekkel valom néked, hogy ez a tiszteletre méltó ember engem fél esztendő olta sokszor megbotránkoztatott a maga szertelen vanitásaival. A legszentebb barátsággal intettem nagy megkíméléssel, de nem használ. Hogy kamarássá lesz, azt nekem mondotta még négy esztendő előtt, s óhajtottam azt neki tiszta szívvel, mert az oly rangot ad s elsőségeket, a melyre neki (mint Wesselényi sógorának s gróf Haller Gábor vejének) szüksége volt. De gondold el, mi szükség volt a pápa Lateranensis Sporn-Ritterségére, mely ordóban Magyarországon *csak* az enyiczkei boldogtalan báró Mesko a collega? Most Krasznának gyűlésén, mely vgye kisebb mint Torna, egy egész árkusra is nehezen férő hosszúságú oratiót tart arról, hogy van-e ok a háborúra, mintha a háború és

béke dolga nem volna kirekesztő jussal a fejedelem hatalma? Napoleont vádolja hogy purpurt vett fel, holott a mi urunk souverainnek recognoscálta, s azt beszéli hogy a mi urunkat N. tette le a római császárságból, holott a mi urunk a maga pátségében egyebet mond. Ezek *gondolatlanságok*, mégpedig a jobbágyi tisztelettel öszve nem férő gondolatlanságok. Ezenfelül a M. Kurír minapi levelében olvashatád egy levelét, melyet búcsúzó kapitányához írt. Curtiust, Scaevolát stb. hordja neki elő például, s azzal biztatja, hogy ha majd borostyánnal koszorús s az ellenség trophéumival felékesített zászlóikat a **háládatos** haza oltárának zsámolyainál letészik stb. Egy kapitány megmarasztásáért! Et tout au sujet d'un manteau! ezt kiáltom la Fontainenel. — Ily fonákságokat tétet az emberrel a pillogás szeretete s a generálisi titulusra vágyás. Azzal menti magát utolsó levelében, hogy ő parancsolatot vett, hogy ilyeket írjon. Hiszem hogy vette: de talán nem jól értette, mert ilyet nem parancsolhatnak. Azonban kedves előttem azt látni, hogy most a *hazai szeretet* ki van tehát valaha már a *prohibitus sensusok* laistromából törölve. — Mit mondasz Berzeviczyhez írt levelemre? Küldd vissza, kérlek, pályairásommal ezt is. Éljen szerencsésen tisztelt barátom. Mélt. grófnéd kezeit csókolom.

Wécsey Miklós írja a vejének, hogy 24 óra alatt Pesten és Budán 345 stafétát expedáltak. Jól megjegyezd: 345! —

XXII.

Széphalom 27-d. Mart. 1809.

Érdemes barátom!

Most jövök estve a ma tartott újhelyi gyűlésből, s ezen levelem Kassára holnap indul. A palatinushoz küldött deputatio tette meg relatióját.

Midőn éppen indulni akara a deputatio, akkor érkezék a palat. levele, hogy már nem regement kell, hanem csak személyes felkelés. Azonban körömbe érvén a deputatio, s

bémutatván hogy 1130 lovasból álló regimentet állít a vgye, a palat. elfogadta az ajánlást, s megígérte hogy Kállóból feladni fog. — Felelt; elfogadja a regimentet; a 300000 fr. költsön kért pénz megnyeréséért esedezni fog ő Felségénél, — (a főispánnak megsúgta, hogy arról kételkedni sem lehet, hogy ő Felsege azt meg ne adja) — s a concurrentialis cassa dolgában oly homályos és kétértelmű módon fejezte ki magát, hogy a vgye kéntelen volt a palatinushoz egy kurírt (Kazinczy Istvánt) Budára vagy tovább, ha a palat. Budán nem volna, kiküldeni. Holnap ez a levél felolvastatik, s az öcsém indul.

A lustra 5-d. Apr. lesz. 11. Apr. a primás praesidiuma alatt lesz gyűlésünk. S akkor osztán a tisztek is megválasztatnak. Ezek így készítettnek: Oberster Klob. Vinceze. — Obs:lieut. Kandó Gábor. — Major Szentos vagy Szirmay Antal. — Első kapitányok: gróf Sztáray Albert, Szirmay Antal és Ferencz, Kazinczy István és Geizler Mihály.

A palat. gyönyörűséggel nézván a kállai gyűlésben a Rendek készségeket, buzgóságokat, azt a complimentet tevén nekik, hogy a megyéjebeli b. Vay Miklóst nevezte ki nagy dícséretekkel brigadérosnak, és ezt úgy ejtette mint *viszont-complimentet* a vgyének. Rhédey jelen volt, s meg sem álmodván hogy ő el fog mellőztetni (mert nagyon vágyott a feje mentére), szembetűnőképen confundáltatott a Vay denominációján.

A mai gyűlésben felolvasta Horváth Tamás a maga gyökeres repraesentációját azon parancsolat ellen, mely a tavaly jure statario felakasztott Babos János cigány bírót in poenam eltiltja a criminalis sedriákra leendő applicaltástól. Meg van mutatva nyilván ezeknek ártatlansága. Maga a főispán is a vgye értelmére tért, holott az akasztáskor ellenek szegezte magát, és még 13-a Mart. is (ez idén) azon értelemben volt, hogy Babos vétkes procedurával akasztatott fel.

Úgy mondják, hogy ő Fels. 9-a Apr. fogja Szent István-nál megáldatni a kardját szerencsés omenre a háborúban, s meg fog esküdni, hogy nem foglaló akar lenni, hanem csak birtoka védelmezője.

Egy tiszt Varsó mellől írja, hogy másnapra várták a mi ott fekvő seregeink a 200,000 főből álló muszka segédet. Én is de 3-a Mart. vettem levelet egy azon tájékon táborozó magyar tiszttől. Az nem csak ezt nem mondja, hanem épen ellenkezőt ír, azt tudnillik, hogy a tilsiti öszvejövetel oly szorosan megkötötte a két békélő fél közt a barátságot, hogy a muszka segédet nem remélhetjük. Megválnak, melyik hír az igazi.

Herdernek árok eránt írtam Pestre. Venni fogod a tudósítást. Az elmaradt theologicus darabokat bé kell Ki-liánnak mutatnod, s visszaküldeni a kétszeresen küldött egyik darabot, hogy suppléáltassék. Érdemes a megtartásra Herdernek még theol. munkája is, mert az *theologia* ugyan, de a Herderé.

Ha Stael-Hollsteinnének Corinnája vagy magadnak vagy grófnédnak megvan nálad, kérlek add ide megolvasásra. Szép recenzióját láttam, s meg nem kaphatom Pestről. Vissza fogom küldeni a maga épségében.

Ne tartóztasd soká pályáirásomat, Berzeviczyhez írt levelemet s a Wesselényihez írt jámbusokat. Élj szerencsésen.

XXIII.

Széphalom, 12-d. April. 1809.

Nagy érdemű barátom!

Ötödfél esztendeje lesz, hogy megházasodtam. Csaknem annyi idejű az itt menő sonett. Te, a ki az olasz nyelv s olasz sonettek édességét ismered, s a mesterség titkaiba mint mester vagy béavatva, tudod, hogy nehezebb munka nincs a magyar poesisben, mint ezen problema feloldása; mert nagy nyűg már a ríme is, nyelvünknek felette kevés rímáji lévén (hanemha őket ex iisdem partibus orationis szedjük: testemet, lelkemet, nyelvemet; így könnyű egész epicum carment egy rímre írni, mint az arabszok; de nem lesz semmi kelleme) — hát még midőn scándálni is kell lábakat! hát még mikor

mind a sorok száma mind a rímák helye ki van szabva! — Ez cselekedte, hogy soha még magyar költő sonettet nem énekelt. Nem szégyenlem megvallani, hogy ezt a kis semmiséget esztendők oltá titkolom másoktól, s így fogom a többit is, donec nominis hujus honorem, megérdemleni fogják. Még csak Sophie ismeri : de ma megírtam Kisnek, s íme néked is; s reád és Kisre elmondom: quod si me italicis vatibus inseres, sublimi feriam sidera vertice.

Bürger, a német poeta, azt mondja, hogy a sonett reimjai úgy játszanak egymással, mint a menuetfordulások, s igaza van. Én ezt a koszorút szeretném elnyerni. Csak huzsonnégyet írok jót, elég lesz nevemet halhatatlanná tenni. Egy *nem rossz* is esztendők oltá készül : de még nem lévén kész, nem csak nem mutatom, de még soha le sem írtam. Utolsó sora ez :

„És a világ énnékem Széphalom.“

Tibullusi ideák mennek előre, s az első sora ez : *Ragassza más magára pántlikáit.*

De ímhol egynek töredéke, melyet nem folytatok, mivel a schéma ellen írtam. A rímák nem a magok helyeikre és soraikra jutottak :

1. Nyögve, fonnyadt képpel s elsárgulva,
2. Mint a sírok' éh árnyékai,
3. Buktam zsámolyodhoz, s elcsordulva
4. Folytak gyötrelmim tolmácsai.
5. 'S mint az ég' kegyes lakosai
6. A midőn az ínség kínjai
7. Feljutnak hozzájok, ellágyulva,
8. Rám pillantál, s meg valék gyógyulva. —

Az első, 4-dik, 5-ik és 8-ik sornak *Úlva* rímát kellett volna kapni, s a 2-iknek, 3-iknek, 6-iknek és 7-iknek *Ái*-t.

Eddig kezekben van pályairásom. Kérlek, juttasd ismét kezembe. Kiliánnak leveleit vettem. A pénz tehát jobb időnkig maradjon nálad. Én 5 hétig betegeskedtem, de már gyógyulok. Éljen szerencsésen.

VI. NOVEMB. MDCCCIV.

A legelső, sőt mindeddig egyetlen sonett, mely magyarul énekeltetett.

Nincs milliók közt egy, kit a fene,
Vak Áte így vett volna korbácsolásba.
Ha megdühödve kap bár néha másba,
Azt megkönnyíteni felkél Istene.

Ah, engemet nem véd ő ellene
Sem ég sem föld! E szörnyű bajvivásba
Ájúlva dülök újabb ájulásba;
'S irt nem találok mely enyhítene.

Ámor megszánta éltem' kínjait,
'S mond' : Én enyhítem a kit a Sors sújta.
'S bérül ölembe tette le Sophiet.

És ím, miolta nékem áldást nyújtja,
'S bús éjjelemnek bájos mécset gyújtja,
Nem érzem a sors csapkodásait.

XXIV.

Eperjest 17. April 1809.

Kedves barátom!

Nyolczadik Martiustól fogva Pesten, Borsod, Szabolcs és Zemplén vármegyében, ahol nem láttalak, de ahonnan Kiliántúl levelet küldöttem neked, utazván, csak tegnapelőtt érkeztem haza, és sietek ötrendbeli leveledre felelni.

Íme ezt írom Berzevczynnek : Kazinczy mecum communicavit epistolam quam tibi scripsit. Quoad nationalitatem idem cum eo sentio. Amarem ut opusculum hungaricum quod eatenus conscripsi, et in quo materiam hanc ex omnibus visus

punctis considero, atque ita tracto uti adhuc hucdum per nullum tractata fuit, legeres. Sed quoad sedes dominales tuae, et non Kazinczianae sum opinionis. Institutio haec non-nisi tamdiu valet, quoad relationes inter rusticum et publicam auctoritatem, rusticum item et dominum patriarchales sunt; ut primum apud nationem aliquam spiritus militaris in spiritum industriae transformatur, cessare debet, secus inevitabiles sunt innumeri abusus ex natura institutionis; cum nullum repagulum supersit opprimere volenti, quam moralitas, cujus per succrescentem civilisationem aguntur quidem rationalia motiva, sed imminuuntur psychologica. Non igitur quaestio est de exceptionibus, sed de naturalibus sequelis ipsius institutionis in statu civilisationis progredientis. Kazinczy rem sedium dominalium theoretice non practice consideravit. Putat omnem controversiam inter rusticum et dominum ad Consilium locumtenentiale pertingere. Obliviscitur tum Comitatus tum Consilium ex nobilibus possessionatis, qui ad statum privilegiatum pertinent, consistere, existimat Judices nobilium ubique in quovis sui processus vel districtus loco quotannis comparere. Scio exempla in Consilio Locumtenentiali, sed nec unicum scio contra dominum rusticum in comitatu triumphasse. Bona legislatio in moderna provisione medium invenire deberet subditum ita tuendi, ne vel desperatione triumphus injurias querelae praeferat, vel nimia et certa spe victoriae facile turbulentus evadat.

Semper optavi, et puto id me tibi jam semel perscripsisse, ut statum subditorum in reliquis etiam haereditariis provinciis adumbres et comparisonem instituas. Nam querelae et invidiae eorum nil aliud secus probant, quam quod *nemo quam sibi sortem seu ratio dederit, seu sors objecerit, illa contentus vivat, laudet diversa sequentes*. Pro relativa felicitate vel infelicitate probanda, ignarorum subditorum questus nil conferunt.

Ubi dicis : er hat weniger als nichts; et quod Kazinczy notat, potuisses addere : an den Grenzen Pohlens auf's wenigste, besonders wenn er durch Handel und Wandel oder sonst sich nicht etwas extra erwirbt. Ita expressa idea, plena fuisset veritatis.

Laudabile est uxorem Kazinezii ubera sua subditorum prolibus praeberere, sed non omnes faemine sunt uxores Kazinezii, neque viri omnes conjuges ejus mariti. Ex adverso, certum est, quod si prono, et ad pedes tuos se provolventi Ruteno manum, quam tibi pro amplexu prensare vult, subtrahas, magis te superbum quam humanum reputabit. Id quoque certum est, quod tale per educationem et adjuncta effectum humana facie semibrutum, nonnisi spe physici boni, quemadmodum timore phisici mali ad bonum morale allici, vel a malo morali deterreri possit, hinc et ferus in desertis pastor trans Tibiscum, qui cum pecoribus suis succrescit, et Rutenus, qui semper miseria tum climatis tum duritie laborum, tum injustitia repartitionis horumque onerum sequelis urgetur, quandoque baculis excitari vel reprimi debet, nam uterque, quod natura feritatis et servitutis est, facile ex summa libertate aut servitio, nisi coerceatur et contineatur, ad summam licentiam prorumpit, sed longe frequentius cum moderamine tamen (ne ipsum illud ad bonum morale incitamentum vitium evadat) ille vino, hic cremato non tam alliciendus, quam proemiandus venit, et sic liquore regi in propria sua commoda potest.

Non 1792, sed 1802 facta motio quoad vias publicas, sed non svasissem, ut aliquis dixisset, nobilitatem quoque eo contribuere debere. Géczy, nunc Protonotarius, tunc Comitatus Komaromiensis Ablegatus, quin provocatus fuisset, publice declaravit, dum fundus publicus discuteretur, esse contra Constitutionem vel cogitare Hugarum nobilem, etiamsi pro bono publico, aliquid contribuere posse. Vay Josephus reposuit, hac ratione constitutionis limites tam late protendi, ut difficilis futura sit eorum defensio; ego autem observavi me necdum scivisse libertatem Hungari nobilis constitutionalem potiore esse libertate et obligatione hominis in societatem civilem coalescentis. Nobis plauserunt, sed Géczy vicit, et more tacticae dietalis, ad quaestionem necandam propositum est id petere, quod sciebatur nos non obtenturos, ut quippe de summa per adjectum pretium sali proveniente, ratiotinia exhibeantur, et quod usque supererit, fundo publico et viis deserviat, uti alioquin lege stabilitum est.

Si ignobilis Judex nobilium juxta sensum Palatini et Cottus Zempliniensis fieri posse deberet, quare non vice? quare non supremus Comes? fortasse ideo, quia in machina administrationis infima rota agens est Judex nobilium? Sed infima rota a superioribus pendet, aut illis innixa est. Fient ista omnia, et bene erit, sed mance fieri non debent; parvum nunc jam valet, sed nexa est compages nostra. Quae mutari debent, una simulque debent mutari.

Anno praeterito non fui in Diaeta, sed dubito Mariasium de remissione nonae et decimae sine aliqua reluitione perorasse, neque memini propositionis Ragalyianae 1807. de proprietate rusticis penes reluitionem tribuenda. Inutile est haecenus tales propositiones in Diaeta Hungarica facere, Rari nautae in gurgite vasto. Liceat mihi unam reflexionem facere. Non barbaries, non defectus culturae apud nationem Hungaram impedit tales propositiones fieri, et executioni mandari, sed commodi proprii Studium. Idem motivum conservat apud Anglos cultos den Negerhandel et oppressionem Catholicorum in Irlandia; nullibi unquam in mundo sine potestatis executivae, aut adjumento, aut vigore ab ipsis Aristocratis similes propositiones executioni mandatae sunt. Praeclare dicit Rousseau, nationem levare sensu propriae suae existimationis, et Kazinczy: nobis praeter culturam scientificam nihil ab exteris expetendum esse. Hanc epistolam in copia etiam Kazinczyo transmittam et valde gaudebo *dissociatos si potero componere amicos*, dummodo mihi non accidat quod saepe evenit, ut inter duos litigantes, tertius non gaudeam, sed patiar atque sortem habeam non-quaesiti procuratoris.

Az ifjú Wesselényihez intézett versek teli vannak görögséggel, Horatius lelke lebeg rajtok, régen nem olvastam különbeket. A sűrű serényű Bucéfalus, a talpverő Brutus a tüzet hányó Pitt és Fox, „még Zsibón is egymás ellenségei“ — lánggal teljes rajzolatok.

„Azokhoz csatlhassad magad,“ a második szóban a második tag keményke. „A tajték, mely a kifáradt ló inán lefoly,“ hathatós kép, mely a régi görögöket meg nem botránkoztatná annyira, mint a mostani kényes francziákat. Gyen-

gédebb, szebb, helyesebb a mostaniak képzelődése, mert többet társalkodnak a fejérnéppel, és mivel nincs annyi erő a fejekben, hogy csupán a fő ideára függesztetvén figyelmeik, oldalas ideáktól el ne vonattatnának.

Az illetén szép verseket rostálni kell szinte azért, mert szépek.

A *lararium*-ot, szégyenemre, nem értem, hacsak neta-lántán a *laribus* származtatod.

Köszönöm hogy simítottad prózámat; valóban szüksége volt a gyalúra, mert a lobbanásnak hevenyében készült, gondatlan valék mind a numerusra, mind a pontosságra, szöktek gyakran, s néha előbb ugrották egymást gondolatim, a nyelvben is építettem hibákat : de mégis itt s amott ke-gyelmezhetnél volna nekem minden botlásim mellett is, p. o. kár volt kihagyni, hogy az úr isten magyarul is tud; kár volt mondani, hogy pengő pénzben száz aranyat ígért a tü-bingai patriota; nem ütköztetőbb-e (plus frappant) a mos-tani időkben az mondani : száz aranyat aranyban? trop de clarté nuit quelque fois à la finesse. Nem ütköztetőbb-e így szólani : „a kik nem tudnak magyarul Magyarországon,“ mint így : „a kik köztünk laknak, s még sem tudnak ma-gyarul“? Senkinek a világon nincs inkább szüksége rostaló-ra, senki sem fogadja szívesebben a javítgatást mint én : de világos, barátom, a mit, úgy tetszik az anglus Adisson mond, hogy ha csupán annak jobbítgatására, a mi teljességgel tür-hetetlen rossz vagy hibás, vagy gáncsos, nem szorítják ma-gokat a criticusok, lehetlen hogy az íróknak eredetiségeket olykor-olykor meg ne heréljék. Legnagyobb részét változ-tatásaidnak helybenhagyom, de szülöttjeim némely hibáihoz ragaszkodom. Virgíniámnak egy kis púpja van a nyaka hátán, de mert nem igen nagy, kedvelem azt s nem adnám más le-ánykának legsímább nyakáért. Te, a ki annyira szereted az individualitást, tudod, hogy némelykor abban is van a carac-teristicum, quod insit plus sangvinis quam liniae. Igaz hála-adással köszönöm, hogy stylusomat folyóbbá titted, hogy a nyelv ellen való hibákat kiírtottad, hogy emezt előbb, amazt hátrább helyeztetted, hogy több mozgást, több kecsét, né-hol több világosságot adtál munkámnak, hogy néhol jól

rövidítettél, a buja ágokat nyested, a ritkákat összecsomóztad, a sűrűket kiterpesztetted : csak néhol kívántam volna több tompaságot késednek, nehogy termésem, a mely anglus kertben vette eredetét, francziában termettnek látszasson. La critique est, úgymond La Harpe, dans la libre Angleterre contre le mauvais, et non pour le mieux.

Én a te munkádat nagy meglepéddel és figyelemmel olvastam ; különösen örvendek, hogy majd mindenben egyetértünk. Azt a philosophiát, a melyet Zeno egy marokba szorított, Cicero a keze újjain fejtegette. Egyet szerettem volna benne, hogy tudnillik megmutattad volna, hogy egy élő európai nyelven sem lehet a görög és deák hatlábasokhoz foghatókat írnia, csak a magyarban. Ez a demonstratio, vitatás, a magyar nyelvnek legnagyobb dicsérete lett volna. Csak Szabó Dávid kis szótárját kell megtekinteni annak megvallására, hogy Jenisch szerint *der intensive Reichthum* der ungarischen Sprache akármilyen európai nyelvvel is vetekedik, már pedig mivel a mesterszók mind vagy metaphorák, vagy származtatások, vagy kölcsönözések, vagy öszvetételek, világos, dass die intensiv reichste Sprache den Keim des extensiven Reichthums in sich fasse. Én ezt az ideát seholyan olvastam, de mennél többet gondolkodom felette, annál igazabbnak látszik nekem.

A regimentből osztály lett, még minekelőtte az, a kinek a regiment ígértetett, fololdott volna minket ajánlásunktól. Jól mondta Szemere Albert, midőn a regiment a világra lőn, *nesze semmi, fogd meg jól*. Lónyai Gábor nem vala egy értelemben a nádor-ispánnyal a diétán ; a herczeg a personalis insurrectiót sürgette, a viceispán az 1741. 63. art. Nem gondolta tudnillik ő herczegsége, hogy $\frac{3}{4}$ része a magyaroknak hamisan fog vallani, és hogy 3000 forint jövedelem sinórmértéke szerint igen kevés lesz a lovas. Lónyai Gábor tehát részszerint, hogy megmutassa a palatinusnak, hogy az ő részén vala az igazság, részszerint hogy a hibát ejtett nagy úron, mint első az egész országban, új projektom által segítsen, annál fogva, hogy ez által szegény gyalog véreink majd a ló hátára emelődnek, a regimentet teremtette, és élvén az ország kapitányának Zemplén vármegyén keresztül

lett útazása alkalmatosságával, azt ajánlotta. Azonban későbbben olyan föltételek alatt ajánlották azt a Státusok, melyekről alkalmasint azt tették fel, hogy nem fognak elfogadódni, és így a buzgóság kimutatása, a fősvénység és mind a két külön-külön úton *et phisice et politice et moraliter* járó herczeg kegyelmének megnyerése, és, a mi a legfőbb, a viceispán akaratjának megbuktatása voltak azon czélyok, melyek 13. Mart. oltá, és 10. Apr. is a nagyobb részét a Státusoknak vezérlették. Lónyai, a ravasz, ezt mind számba vette, s clare ellátta, azok tehát, a kik ellene dolgozni látszattak, magoknak mind kezére dolgoztanak. A machiavellismus elsült, mind a csaló részéről, mind a megcsalatottakérül, a kik magok a királyt, s a két herczeget és a viceispánt reászedni igyekeztek. De mi lőn a következése ennek a tekervényes, fősvény, helytelen és kétszínű politikának? Az, hogy a nádorispán, a ki elfogadta a regementet, a feltételek eránt semmit sem felelt a primás eljövetele és elmenetele előtt, és így *sperato contrarium eveniente*, mind Lónyai, mind a vármegye, mind a két herczeg előtt, mind a király előtt, mind országszerte becsületében csonkúl, és még sem egészen bizonyos még, hogy nem fog-e kényszeríttetni regementet adni, és hogy abban nem leszen-e belé számlálva a 10-ik Aprilisi *divisio*, vagy pedig ha nem fogja-e épen ezen *divisiót* még a regementen felyül adni. Mert a regement ígérete visszahúzásának oka ez volt, hogy tudnillik törvénytelen ígélet vala, mivel feltette a *regnicolaris cassa* alól való felszabadulást, így tehát más vármegyék kárát. De ez teljességgel semmit sem nyom, 1-o: mert ha ez törvénytelenység lenne, becsstelenség lett volna ígérni, ha pedig nem az, becsstelenség visszahúzni az ígéletet. Valóban csúnyaság a királynak a testvére által ígéletet tenni, azután pedig, minekelőtte még vagy a király s testvére feloldott volna minket az ígérettől, azt a király sógora által semmivé tenni, elállni a nagyobbtúl, és ez által kevesebbet ígérni. 2-o: Ami a törvényteleniséget illeti, ezt én által nem látom, mert a *regnicolaris cassa* *sythemájában* minden vármegye kap, s minden vármegye ad, és az olyan nemességgel gazdag vármegyék, mint Zemplén, többet kapnak mint adnak az *insurrectionalis regnicolaris cassához*, és

így a regement más vármegyék kára nélkül állott volna fel. Én Martiusban nem voltam Újhelyben, ha ott lettem volna, azt mondtam volna, hogy nem kell a nádorispánynak ígéretet tenni, mert Zemplén vármegyébe a primást küldötte a fejedelem. Íme milyen dolgok történnek, midőn oldalas s mellesleg tekintetek vezérlik az embereket, és nem a haza java az egyenes czély. Be köszönöm a mindenhatónak, hogy belőlem intriganst nem csinált és mégis elég eszet adott minden efféle szövevénynek kitapogatására. Nem ám az az útja a nagy dolgoknak.

Írd meg már egyszer, kedves barátom, kerekdeden, hogy mennyivel tartozom Herderért, hogy a pénzt megküldhessem. Kilián nem akarta a pénzt felvenni, megírta neked az okokat azon levélben, melyet ipádnak, hogy neked átadjja, Újhelyben a minap kezéhez szolgáltatam.

Deák verseket kellett a minap a nagy láрма közt írnom Újhelyben a primáshoz; kinyomtatattak Patakon. Nem az a lélek lehet benne, a mely lelkesít minket, de az, a melytől kéne lelkesíttetni, ha minden, a legrosszabb esetre is a szükség azt hozná magával, hogy az országnak politicalai függetlenséget kéne szerezni, és hazánknak integritását fentartani, készséget és elszánást kell mutatni azoknak, a kik erre és amarra érdemesekké akarják magokat tenni.

Azon deák hatlábú versek, melyeket a pataki collegium készíttetett, szebbek, többet festenek, jobban dicsérik a primást. De mikor fogjuk mi már egyszer tudni, hogy mit kell? mikor? hogyan mondani? A primás azért utazott, hogy felbuzdítsa a nemzetet és segédelmet kérjen, erről kellett hát szólani és csak mellesleg említeni gratiam vultus, mert a majestasból semmi sínes, és hazugság nélkül kell tudni dicsérni. A hatlábosok azonkívül az epopoeába vagy a didacticum poemába vagy az idylliába valók; a togátus Gabíniusnak állóképét a curiában, nem pedig egy kis cabinetben kell felállítani, ahová csupán mejjképeket (Büstes) kell rakni; az ode szép, csupán csak vagy odét vagy elégiát vagy epigrammát írtak a régi rómaiak mindenkor alkalmatossági versek képében. De mind ezzel együtt meg kell vallani, hogy szeretnék egy deák epopoeat olvasni 6 7 esztendő múlva attúl

az ifjútúl, a ki azokat a hatlábásokat írta. Kilátszott Buonarrotti akár olajszínekkel a vásznon, akár szénnel az útcza falain festett valamit.

A sonetted derék. A mennyire értem, nehéz munka ez, de igen tetszik a fülnek, és te szerencsésen jártál el benne. Ezt oda kell igtatni a magyar literaturának szebb példái közé. Tudod-e barátom, hogy Szabó Dávidnak sapphicumja a *ledőlt diófáról* remek munka? Semmit, egy szót sem másolnék meg benne, csak a második strophának a végén e három szócskát: *nedvek elhagyván*; e sem nem jó, sem nem szép, sem nem világos, sem nem költeményes kitétel.

Mert eredetieket is hordasz elé, és mivel a nyelvről s annak közönségessé tételéről szólsz, talán oda ragaszthatnád volna verseimet a nádorispánhoz, midőn nyelvünk mellett harczolt 1805-ben: „Magyarok szerelme, hercegeknek fénye,” melyeket, úgy tetszik, megküldöttem neked. Köszönöm mint Cicero Luciliusnak s Plinius Tacitusnak, quod nomen nostrum scriptis illustretur tuis, mert én Pliniussal tartok, és szeretem olyan embertől, mint te vagy, érdemleni a dicséretet; nam postquam laudanda facere desiimus, laudari quoque ineptum putamus. Ebből a helyből is látszik, hogy Szemere jó deák, és nem goromba magyar volt, a minap, midőn a primás előtt azt mondta: ineptam rem facit Cottus Zempliniensis.

Ölellek ezerszer. Hív Jóskád.

Engemet Szabolcsban stabilis tisztnek kívántak, de nem mehetek, noha kapitányok valék 1797, mert 1802. felfordultam, a jobbik lábamon a nagy eret kettészakasztottam, és úgy vagyok sebhelyemmel (cicatrix), hogy tavaly az olcsói hegy meredekén egy gördülő kövecsbe csak kicsint ütköztvén, hat hétig sinlődni s szenvedni kénteleníttettem.

Zsolczán valék Vay Miklósnénál; köszönt; a Morgenblattból adott egynehány leveleket, kérvén, hogy küldenek neki egynehány kötötöt de l'esprit des Journaux. Megcselekszem általad, mert úgy is levelezél vele s küldözgettek egymásnak lelki eledelt.

Bon. ¹⁾ Lucian három esztendőül fogva egész familiájával magyarul tanul. Ez a háború olyan, hogy semmit sem nyerni, de mindent el lehet vele veszteni. Húllnak, esnek a proclamatiók és az eprigrammák, de még egy proclamatio sincs olyan, a mely hathatna a franczia nép eszére és szívére. A volna pedig a fundamentom; epigrammákat a győzedelmünk után kéne írni.

XXV.

1809. 8. Mai. A. O.

Kedves barátom,

100 rft. ígéretem szerint, Corinnát és kézírásodat küldöm, azzal a kéréssel, hogy Corinnát Vay Miklósnénak küldjed mennél előbb.

Minket megverték, mert mohón és mégis későn és több bátorsággal mint okossággal kezdtük a verekedéseket. A ki oldalaslag és hát megett nem tud menni a francziáknak, hanem csak egyenesen rohan rájuk, az mindég fog verettetni, mert ez mind bátor, mind okos nép. Tegnap érkeztem egész házinépemmel a városból, annyi a dolog, a baj, annyi levélre kell felelni, hogy most lehetetlen többet írnom. Öllelek s vagyok egész barátsággal

hív Jóskád

Pipsz.

Ugyan dicsérsz; köszönöm, a fele is sok, azonban senki sem csömörlött még meg a dicsérettől; nincs szenvedhetőbb dolog ennél. Lucrī bonus, laudis optimus odor, de érdemleni ám a mesterség: a barátság mindenütt érdemet lát, és mindjárt és mindenben, ahol a szív megfordul.

¹⁾ Bonaparte.

XXVI.

Széphalom, Május 12-d. 1809.

Megbecsülhetetlen barátom! A száz forintot Cottának számára vettem. Azt mindaddig lehetett volna halasztanod, míg leveléből megértettük volna, mi a könyv ára. Embered ezenfelül viszi a nyugtatót mind ez eránt, mind hogy Corinát s a pályairást elhozá. Ezt sietve írom, hogy kétséged ne legyen.

Hozzánk 3-dik Máj. érkezett a szerencsétlenség híre gr. Csáky Imrének stafétája által. A főispán felhívata mind a négyünket, tudnillik a kik a deputationnak akkori hetesei valánk, Szemere László, Sulyovszki, az apátúr és én. E szókkal fogada: Hinc sumus! — s ekkor olvasá a Csáky levelét. Egy óra múlva jött már a palatinus parancsolatja is, s a Hadik és Hertelendi levele, hogy a nép induljon, bár gatyában s ló nélkül van is, s kérjék kölesön szomszédjaiknak pisztolyaikat s kardjaikat. Nagy vala rémülésünk. Mindjárt sessiót tartánk, s kiment még akkor nap a parancsolat, hogy lóvásárló deputatusaink s szolgabíráink, lovat s pokróczot, nemestől nem-nemestől szedjenek el requisitióban s küldjék be. A parancsolatot a fő- és viceispán és négy deputatus permanens subscribálánk. Negyed nap múlva érkezék a Szirmay Antal stafétája Pestről, hogy ő küldi 15 szekéren a holmit. Ez ő Exeját nagyon megnyugtatta, mert a Szirmay Antal leveléből látjuk, hogy mi vagyunk az az egy vgye az egész környéken, a mely ruhában küldi a seregét és fegyverrel. A többinek sem ruhája, sem fegyvere. Pest vgye 3000 ft. discretiót adata az ocon. commissio tisztjeinek, és még sincs aza, a mit mi kaptunk.

Én most kapok három csomó holmit Pestről, proclamatiók, versek stb. Kisfaludy-Himfy a palatinus által adjutánsává tétetett, s a pennát fogja vinni. Láttad, reményilem, az ő tollából folyt magyar insurgensekhez szóló buzdítást. Azt a palatinus németre fordíttatta Schedius által. Pestről írnak,

hogy Kisfaludy már ott van. Takácsnak leveléből tudom, hogy egy marsot is készített és tábori dalokat. Sőt egy 120 paginából álló munka is ily cím alatt :

Hazaifüi szózat a magyar nemességhez

az övé. Nem tudom, ha hitelt lehet-e ezen állításnak adni, mert sokszor citálja önnön verseit, mely rendes volna. Pag. 8. rendes vers a 2-dik sor :

Bont, dönt, tör, ront, dúl, sújt, öl.

Ha ez is vers, nem tudom mi nem lehet vers.

Én rettegek, és hidd el, még álmomból is sokszor felriadok. Holnap bémegyek a városba megtudni, mit hoz a ma várt staféta. Jó jelnek látszik, hogy 24. April. olt a semmi több nem történt. Oberster Splényi Fer. felől az a hír, hogy elesett. Elesett Máriássy is az oberster, úgy a pataki vasas-seregbeli oberster Moczen, a császárnak kedves embere. — Ha valami nagy történik itt, tudni fogod leveleimből mindég.

Az insurrection. restantiák ugyancsak exequáltattak. Szirmay Ádám 6000-nél többet fizetett. Nem vala kész pénz, s senki sem akarta venni holmiét E. Bényén, és így egy 10 ezer forintos Wechselt küld be, mely két hónap múlva fizettetik. A sessióban a Wechselt nem acceptáltuk. Jósá Mádon gr. Szirmaynak egy curiáját adta el 2000 forintban zsidóknak. És több ilyek.

Küldöm itt a Vayné Morgenblattját. — A Szerencsiné veje gróf Teleki Jóska tegnap vett leveléből értem, hogy felesége ötöt egy leánygyermek atyjává tette 14. April. Az én feleségem 1-a Mai érzé méhében legelőször ugrani Emil Trajánus fiát.

Élj szerencsésen. Ajánlom magamat barátságodba, mely előttem minden bees felett van.

Kérlek a Morgenblattokat küld ismét nekem, hogy Vaynének küldhessem. Akkor fogom csak megolvasni. Eddig reá nem értem. — Azon apróságokkal kedveskedem, a melyek melléje vannak téve.

Betegségem miatt nem valék Újhelyben. De azt írják onnan, hogy a primás neheztelessel vette a regementet. Ekkor a Státusok és kivált a mágnások a fő- és viceispánt vádolni kezdték. A főispán azt mondá, hogy ő erről nem is álmodozott, de Lónyai néki mihelyt megérkezett, azt mondá, hogy ki van csinálva a dolog. Erre a primás Lónyainak: Ita hoc est quando in diaeta non concludimus, domi vero merita quaesimus ut donationem obtineamus. Lónyai nagyon le volt verve. Mi végeztetett, másoktól tudhatod.

XXVII.

Kedves barátom, a kutyát köszönjük.

Mint a szél úgy repül,
Forog mint a lapta,
Cefalus kezéből
Prokrisom megkapta.

A lengyel lázadások nem nézik Magyarországot; ók, a lengyelek, egy süveg alá ásítoznak, ha meg nem csalattatnak, elébb utóbb Magyarországból lesz háború a francziák és oroszok közt. Minden esetre szörnyű a jövő, ha a jelenvaló nincs eddig elvégezve Budán, csak ott fog kötni békét N. Udvarunk örül a lengyel támadásokon, remélvén, hogy az orosz segítségére jő; de kétséges vagy késő az, s nem a legközelebb, hanem a távolabb eső következtetést is kellene számba venni. A frissesség, az előre látás meglepte a lassúságot s gondatlanságot. Ha okosok lesznek az emberek Budán, tűrhetően esett talán minden, de ha Sámson el fog akarni veszni a philisteusokkal, a philiszteusok el fognak veszni Sámsonnal. Nisi utile est quod facimus, stulta est gloria, le mieux est l'ennemi du bon, és a kisebb rossz, jó a nagyobb rosszhoz képest. Az istenért, ne berzenkedjete Újhelyben, csak hideg vér, hideg vér; mind késő van, másképp szól a poéta, másképp a politicus, amaz azt festi, a minek kéne lenni,

ez a jelenlevőt, a múltat és a jövőndöt valódi állapotjában látja.

Mindenbül kifogytunk, még az időbül is, az elmebeli erkölcsi erő minden tekintetben nagyobb az ellenségénél, e pedig a lelke a testinek. Csuda nélkül lehetetlen a sors végzetét másolni; ha okosok vagyunk, azon fogunk iparkodni, hogy a közveszedelemből a közjó teremjen; ne nézze kiki önnön veszteseit, hanem a köznyereséget. Ha mindent meg akarunk tartani, mindent elveszejtünk. Hányszor mondtam ezt hazámfiainak! A kik magok magokon nem tudnak vagy nem akarnak segíteni a maga idejében, azoknak tűrni kell a náluk hatalmasabb embernek intézeteit erántok.

Azok, a kik hamis és hazug reményekkel szeretik magokat tápláltatni, szánakozásra méltó emberek; az okos és férfias characterű ember látja a dolgot amint van, irretorto oculo, s nem kecsegteti magát; azonban kétségbe nem esik, ha mindenre kész és az elháríthatatlan rossz ellen nem türköl, hanem azt mérsékelni igyekezik. Csókollak ezerszer, adjon a magyarok istene józanészt a budai tanácsosoknak; eddig talán el van sorsunk végezve.

29. May A. Olysón, 1809.

Hív barátod
Jóska.

N. magyar regimentet formál. Elébe menne herczeg Jánosnak, qui certum pro in certo reliquit. Bécsbül visszahúzta magát N., minekutána több milliionokat kiesikart volna; Jánosnak a közösülését a nagy ármádánkkal akarja akadályoztatni. Hogy vérszemet adjanak az insurrectiónak, a primás regimentjével megverették Nt a novellisták. Triest, amint mondják, a franczia kezében van; Pétervárad felé retirál az udvar a törökhöz vagy Erdélybe. Constantinápolyban új zenebona támadt, a szép Sándort megölték, amint mondják. A kevély bécsiek két bombilövés után capituláltak. Maximilián kéntelenítettett odahagyni őket, a császár azt mondta néki: ha nem volna kegyelmed erezherczeg, lába közé tétetném a fejét. Az insurrectiót gardes nationales

nevezik a francziák; beaux gens mal conduits et qui accroissent notre gloire, ezt mondják az insurgensekről. Idétlent szült a királyné. A boszút féltő németek Gallicziában a lenyelországi híreket nagyítják. Gr. Haller 8 szélső vármegyének politicus commissáriusa. N. magyar proclamatiókat hirdet. Szokása szerint mindent ígér.

Írj te is a mit hallasz.

XXVIII.

Széphalom, Júl. 6-d. 1809.

Nagytekintetű, kedves barátom!

Mit írjak néked a hadi történetekről? Azokat a melyek nyomtatásban megjelennek, úgy is olvastad s olvasod. Ezeket tehát elmellőzöm. Egyedül egy két barátimnak leveléből hordom fel, a mi méltó a közlésre, s azt beszélem el, a mik körülünk történtek.

V. ispánunk 23-d. Májusban adta be esedezését az Ung vgyei administrátorságért, s 23-d. Jun. már public. a consiliumnál. Pestre ment, hogy ott holnap letelhesse a hitet. Visszajövőben Eger felé fog kerülni, s úgy veszem észre, hogy Horváth Lászlót ord. vagy Bernáth Jánost vagy a toicsvai Szirmay Antalt pedig subst. viceispánná surrogáltatja, vagy talán az administrátorsággal együtt a viceispánságot is viselni fogja. Meglásd, hogy ha Eszterházi József mozdulni talál, ő lép helyébe.

Nevezetes anecdotum az, a melyet minap maga ez a kedves viceispánunk beszélt vendégeinek az ebédnél, hol magam is ültem. — Tihanyi Tamás sajnosan panaszlá, hogy szolgálatjának első esztendeiben eltévesztette az utat, s *hamis* lépéseket tett. Bánja, de haszontalan; nem hisznek többé. Ezek a tihanyi szavai. Erre neki L. — „Úgy kell uram bátyámnak: ne társalkodott volna **csak** egyfélekkel. — Lónyainak igazsága van: aut virtus nomen inane est, aut decus et pretium recte petit experiens vir!

Rhédey nem leve oberster, pedig eleintén nagyon akart az lenni. — Maga vitte-e úgy dolgait, hogy az ne legyen, ámbár keresni láttatott, nem tudhatom. Elég az, hogy oberster Biharban az ő kedves barátja lett, de a kivel most halálos ellenségeskedésbe keveredett. *Dobozy Lajos* (Rhédeynek testvére volt nála házasságban, de csak öt holnapig élt a menyecske) — Dobozy vagy a Dobozy emberei anonymus leveleket küldözgettek Rhédeynek s másoknak, s mocskos írásokat hánytak el ellene.

Zemplényben legtöbbben látszanak óhajtani a Szemere István vagy Boronkay Gáspár v. ispánságra leendő neveztetését. De ezek L.-val nem lévén biztosságban, nem hiszem hogy rólok csak szó is legyen. Szirmay Antal is gyanús előtte, ha csak azért is, hogy ő is Szirmay. Ellenben Bernáth **kedves**.

A győri csatában b. Barkóczy Antal kapitányunk elvesztette a bal lábát, és e miatt nemsokára azután életét is. Hadnagy Gergelyi Máté egy karmoló lövést kapott. Őt emberünk a csata mezején esett el, tizenöt sebet kapott, sokan megszaladtak, de sokan Kandót békisérték a rejtett batteriák közé s által meg általszökdösték az ágyúkat, s a francziák közül sokakat levagdaltak. Ez vala az első jelentés, a mit vettünk vitézeink tettek felől, s együtt jövőn ez a csata elvesztése hírével, nem csuda ha bennünket nagyon ellágyított. Lónyai egy sentimentalís levelet teve fel a sereghez, mely a gyűlésen 24-ben felolvastatván, sokakat, *még Sennyeit is!* a *gazdag* Sennyeit! könnyezésre olvasztotta. Lege Antonii Szirmay Vékensis (azaz, az ő motiójára) reám bízott, hogy küldjem meg Kultsárnak. Megküldöttem *magasztaló bévezetéssel*; olvasni fogod nyomtatásban, s készülj neki, hogy nékem megmondhasd, mit ítél sz róla.

B. Barkóczy Komáromba vitettetett. A palatinus meglátogatta, s konyhájáról küldött neki enni. Még 19-ben báró Rhadeke (a tolesvai Szirmay Antalnál mulató prusszus) vele szólott. 24-ben temették.

Cserei Junius 16-dikán ír, hogy Maximilian herczeg azon asztalnál, melyet gróf Kollowráth ada 300 couvrentre Kolozsvárt, így ivott egésséget :

„Az isten éltesse a tekintetes Státusokat! Deus ter opt. max. inclytos Status et OO. in contestato prompto zelo erga summum terrae principem, avitam libertatem et constitutionem conservet, et faxit, ut hostium molimina bellica fortitudine et innata nationali vurtite deprimere valeant.“

Ennél egyebet Cserei nem ír ezen levélben. Nagy dolog mensis accumbere Divum, mert e miatt nem ér az ember többekre. Azt írja, hogy Maxim. főherczeg igen jó accentus-sal ejtette az említett magyar ígéket.

Egy Somogy vgyei földesúr nekem ezeket írja dd-to 22. Jun.:

1) Herczeg Batthyáynak körmöndi kastélyát az ellenség kirablotta, a pinczében a mi bort el nem vihetett s meg nem ihatott, belövdödvén a hordókba, elfolyatta; marmáit elhajtatta.

2) Vas várm. egy provisorius administratiót állíta fel. Ennek rendelkezéseit a vgyei magistratusnak páleza és halál fenyegetése alatt kelle teljesíteni. A hajdúk kivetkeztettek ruháikból s haza eresztettek, a tömlöcz és a vármegye háza francia katonaság által őriztetett.

3) Zala-Egerszegen egy durva chasseur akkor lépe a sálába, a midőn ott ülés tartatott. Azt kívánta, hogy tétesék rendelés 20000 francia bekvártélyozása iránt. Minthogy le nem ültették, felült a táblára, s kivonván kardját, s gróf Batthyány Ferencznek orra körül játszott a mezítelen karddal. Felix quem faciunt aliena pericula cautum.

4) A francziák a horvátok ellen fellázasztották a törököket. Mihelyt ezt megtudták Constantinápolyban, azonnal parancsolatot ada a travniki basának a nagyúr, hogy a törökök által a horvátoknak tett kárt térítse meg, adjon elégtételt a vétkeseknek, és ha a horvátokat segílni szükség volna, tegye azt is.

5) Marmont elhagyta Fiumét és Triesztet, 7 vagy 8 milliót gyűjtván pénzben s portékában.

6) Győről 150 szekéren vitettek sebes francziák Sopronyba. A Veszprém vgye megyéjében találtató doctorok és seborvosok mind a francia betegek gyógyításokra rendel-

tettek Pápára. Túl a Dunán üres minden patika, mert azokat vagy az insurgens, vagy az ellenség kiürítette.

Horváth Tamás olvasott előttem egy francia nyelven humane írt requisitiót a veszprémi permanens deputatiohoz: tennének rendelést hogy a francia sereg naponként 30,000 portio kenyeret kapjon, mert Pápa már ki van fogyasztva; ha nem, erőszakkal fog élni.

Szőgyéni Zsigmond úr írja nekem, miért állott el a francia most a maga szelídségétől s miért üz rablásokat.

Graetz körül egy káplár négy emberrel egy kocsira bukkant, melyben egy nagy keresztű generális ült. Azt levágták ezek, 8000 species arany, 200,000 f. banco és a legio nagy csillaga s keresztje lett zsákmányok.

Napoleon Toulonból parancsolt hajóépítőket s 200,000 üres hordót vett meg Bécsben. Azokból készített evező batteriákat, hogy a Duna bal partjára kelhessen. A francziaság kitakarodik Magyarországból, még a megvett Győrt is idehagyja. Nem sokára egy második *Actium* hírért halljuk meg. De ki lesz az Antonius? ki az Augustus benne?

Győrben gazdag zsákmányt lelt a győző. Pest vgyének 100,000 forintból álló cassáját is elfogta.

Egy veszprémi magistratualis relatióját láttam a permanens deputatiohoz. Csudáld ennek durvaságát: hivatalos jelentésében azt beszéli, hogy egy francia tiszt neki e szókat mondta:

„Ha még egyszer úgy járnak az urak mint Győr mellett, meg lesznek b. . . .“

Az utolsó szó így állott a jelentésben.

Valami *Nagy* nevezetűről beszélnek, hogy midőn a francia bécsi commissáriustól passust kért estve, ez parancsolta, hogy jöjjön reggel, mert neki M. országra szóló leveleket fog adni. *Nagy* estve még elment az érsekhez és gr. Bergenhez, kik azt parancsolták, hogy a leveleknek általvitelét ígérje meg, de vigye egyenesen a palatinushoz. — Az útban Budáig spionnak gondolták s elfogattatott. Ijedtében az írásokat egy kútba vetette. Az írásokkal együtt vitték Budára. A Hohenwart és Bergen parancsolatai ártatlannak kiáltották. De tartatik mégis, mert oly nemesekhez is volt levele

Temes vmegyében, a kik ott nem régen laknak, és így a kik-neveiket öneki kellett bedictálni. Az isten mentsen meg mindent a gondolatlan cselekedetektől.

Egy megégetésre destinált csomó versemet Néked küldöm, s melléjek teszem újabb sonettemet, melyre Vossnak recensiója tüzelt a jénai Lit. Zeitgban. Ez azt állítja, hogy a sonett alkalmatlan schemaja a dalnak. Én azt nem hiszem, mert miért szép hát olaszban és spanyolban? A *Menüet* hasonlatossága igen elmés. Azt Bürger ejtette a sonett felől, mert Bürger a sonetteknek barátja volt. Téged arra kérlek, hogy Wesselényihez írt epistolámnak közepét ezen versen kezdve: „Látlak miként lépsz színre, s csak kilencz“ stb. ezen versig: „A koczka meg van vetve“ stb. méltóztassál kiírni és nékem megküldeni, hogy kicsinosíthassam s ki lehessen nyomtatni, mivel úgy kívánják. — Tedd ezt, édes barátom! — és minél előbb. Maradok tisztelettel.

XXIX.

Édes kedves barátom!

Egész' szégyenlem, hogy oly régen nem írtam neked, de ki sem mondhatom, hogy szorongatják lelkemet a mostani környülállások, hogy búsúlok és mennyi roszakat látok a jövőendő keblében, úgy hogy kevés philosophiám mellett is, nehéz egészen nyugodt elmével lennem. Nagy vigyázat vagy azonkívül a levelekre, egy ártatlan szó a legnagyobb bajba keverhetné az embert. Nem szabad most igazán gondolkodni annak, a ki bátran szokta kimondani véleményeit az elmúltról, a jelenlétről és a jövődőről. A ki tehát bátran akar gondolkodni, az tudjon hallgatni, a ki pedig hallgatni nem tud, az terjesszen hamis híreket és vélekedéseket. Rövid idő múlva késő és lehetetlen lesz majd mind adni tanácsot, mind azt elfogadni. Félek, nehogy maholnap könnyebb legyék

halni, mintsem élni. Nem akarják látni, hogy mely nagy a különbség az elkerülhetetlennek erővel vagy mérséklő kegyelemmel való béhozása közt. Mind ezek úgy elfogtak, hogy sem nem írhatok sem nem olvashatok. *Vim ipsam cogitandi cum animi tranquillitate perdidissemus, si ita in potestate nostra esset nihil cogitare quam tacere.* Semmi nyomtatott újságaim, noha előrefizettem, nem jönnek egy időtől fogva, de jönnek ám és sűrűen a magok útfokon a sok levelek, Pest-ről, Pozsonyból Egerből és Lengyelországból, és pedig oly tiszta kútfejekből, hogy jobb szeretném ha hazugabbak lennének jóakaróim. Még azt sem merném mondani bizonyosan, hogy fog-e lehetni, vagy *sub ejus auspiciis* a gyűlésünk 24-ben. Feslik, fejtődik, szakad a nagy játékszín kárpitja. Gondolhatod, hogy tépik mind ezek lelkemet. Azon viseletünktől fog függni sorsunk, a melyet majd akkor mutatunk, midőn Budára vagy Pestre bé fog lépni Napoleon.

Dodönt, a francia követség titoknokját, a ki Budán tartózkodva, Metternich párizsi követünkkel és az ifjú Eszterházi Pál herczeggel Ácson minap általeserélték, és mivel semmit sem tudott a seregünk ezen egész dologról, majd hogy mind a ketten össze nem ágyúztattanak önnönmagunk batteriáitól. Az ausztriai követ a kalászos élet közé bűjt ros és szerencsétlen diplomaticájával együtt, melyet a legmagasabb, a legteltebb kalászok sem takarhattak úgy el, mint magát ő excellentiáját.

Tóthnak hívták azt nem Nagynak, a ki a kútba veté a leveleket. — Olvastam sonetteidet, recensioddal együtt. Sonetteid szépek, de hiába mented recensiódban a németek antipositionalis prosodiájokat.

Ha a hexameter a görögtől van véve, meg kell a természetét tartani, mert másképp megszűnik lenni hexameter, már pedig nálok *ex natura metri* egy spondeust szint annyi idő alatt kellett ejthetni, mint egy dactylust, azaz, nem kellett ugyanazon egy dactylusban sem több sem kevesebb időpercz a hosszú, mint a két rövid syllabának együtt való ejtésére.

Valld meg igazán, lehet-e egy olyan nyelvben, a milyen a német, melyben minden betű kimondódik, a melyben úgy beszélnek amiként írnak, a legpergőbb és a legsímább nyelvű

szakszóniainak is a p. o. három mássalhangzó előtt helyhez-tetett magábanhangzót a dactylusban oly frisen ejtenie, valamint a hexameter fentemlített természete megkíváná? Innen van, hogy én francziák, anglusok, olaszok és németek előtt magyar hatlábosokat recitálván, noha egy szót sem ér-tenének belőlök, a legnagyobb gyönyörűséggel vettem észre, hogy minden verset csupán fülek ítélete szerint valóságos hatlábúnak esmertek, holott ugyanazon alkalmatossággal egy született némettől recitált német hatlábások közül sem ők, sem én minden verset valóságos hatlábásnak nem esmer-hettünk. Ez a próba Nápolyban tétetett 1793-ban. Maga a dolog, tehát és a szóló eszköz és az emberi fül termé-szetéből, nem pedig csupán a nemzeti geniusok különbsé-géből foly a positio theoriája a prosodiában, és így te hiába mentegeted a németek nyelvfizcamító és fülborzasztó anti-positionalis prosodiájokat. Épen az, hogy a magyar nyelvben a positio theoriáját tökéletesen követni lehet, testi nyelvünk-nek azon felsőségét, mely által sokkal alkalmatosabb a német nyelv-nél a görög és római mértéknek követésére a verselés-ben. Ettől a felsőségtől nem kell s nem is lehet megfosztani nyelvünket, hanem inkább hántorgatni kell ezt s kérkedni lehet vele.

Bocsáss meg, barátom, hogy külön vélekedem, de látod, hogy nem egészen ok nélkül. Nagyon fogok örvideni, ha vagy megtérítesz, vagy az én hitemre jössz által.

Én is fordítgattam hajdan Anákréonból; íme egynéhány versezetek azon arany időmből a magam módja szerint. Heu non redeunt in aurum tempora priscum!

Anákréon.

Ime szólnak így a lányok :
 Anákréon vén vagy már,
 Nézd a tükröd', be silányok
 Gyér fürtjeid! főd kopár!
 Ám mit tudok én ama sok
 Vagy e kevés fürtekből,
 Sietek, mert szélen állok
 Végsőt szívni mézekből.

Bajvívás Eroszszal.

Igenis szüntelen szeretni akarok.

Erosz vonszogatá hajdan a szívemet,
Kétlék szótfogadni, száz külön hadarok
Bizonytalansággal verték a lelkemet.

Azonnal tegzéhez,
Nyilas fegyveréhez
A kegyetlen nyúla
S harczolni indúla.

Láncsával, paizsszal, sisakkal, pánczélyllyal,
Mint a vassal burkolt Akhill, fegyverkeztem,
Rá menvén bátoran dicsőséges czélyllyal,
Magam védelmére a viadalt kezdtem ;

Egyszer kétszer jól meglöktem,
Rám arányzott, félreszöktem,
Mindegyik lövése
Hibázott, vagy kése.

De hogy kiürült már sok hegyes nyilábúl,
A boszús önmagát húrjára fektette,
S maga magát lövén ki a gyors íjából,
Önmagát egészen belém repítette.

Paizsom volt hijában,
Dúl szívemnek pontjában,
Az övé a koszorú,
Énbennem a háború.

A gondatlan ivó.

A szárdoknak királyával,
A gyűrűs Gigessel keveset gondolok,
Hatalmasok aranyával
Nem gyötröm magamat; én másnak hódolok.

Kedvem abban feltalálom,
 Ha lány'im rózsákkal vannak átölelve,
 S a mirhától ősz szakálom
 Illattal csepegvén lesímúl fényelve.
 Gondolkodom csak a máról,
 Mi közöm énnekem a jövő holnaphoz?
 Játsszom, iszom, el nem áról
 A forgandó idő, mely vezet a *csaphoz* ¹⁾.
 Ott hörpentek, ott szörbölök
 Fiatal Lyéos aranyos levéből,
 Ott százezer gondot ölök
 S száz életet szívok vidító nedvéből.
 Addig iszom amég lehet,
 Ott várom a halált; ott is meg fog tűrni,
 S majd azt mondja : ked is mehet,
 Kednek is már meg kell az ivástól szünni.

Lélapszod frís, szeretetreméltó, feleségem szereti, falatozik, Virginiával futkos, nem búsúl, nem retteg hazájáért. Lélapsz akarnék lenni.

Takarítják nyakrafőre a sok magazinalis életet Dukláról Sztropkóra; szeretném tudni, minek? Ha jönnek az oroszok, Sztropkón is meglepik. Mi valósággal elvesztettük minden eszünket; a sok baj szívja a velőt. Ma megint az élethordás megszűnt, sőt egy részét ismét visszaszekerezették, ordre, contre ordre, desordre. 14. Julii, 1809. A. O.

Hív barátod

Jóska.

Íme verseid, sed erga restitutionem.

¹⁾ Ez hiba; non enim in vasis graeci et romani vina conservabant; de majd akkor bántom, ha egyszer mindent, a mit írtam, megrostáltak.
 (D jegyz.)

XXX.

Széphalom, Jul. 24-d. 1809.

Kedves barátom!

Ímhol méggyen Landon parancsolatod szerint. A két első füzet békötve, a többi nem, mert Kádas, a Splényi Gábor secretariusus, elvesztette a második évszak füzetét, és azt Eggenbergernél azólta soha meg nem kaphattam.

Az Újhelyben állítandó emléknek az én ízlésem azt a rajzolatot választaná, a mely itt a II-ik évszak füzetjében a 23-dik rézen áll, és a melyet Delagardette készített. A *dóriai rend* triglyphjei és minden egyéb tulajdonságai nagyon jól illenek *katonai célra*. Én a Csokonai emlékjét ezen rajzolat szerint szabtam elébe a metszőnek, amint azt alkulevele is mutatja, melyre az előre felvett pénzt jegyzette fel; de *jóniai renddé* változtatván a *dóriait*, mivel Csokonai nem volt *katona*. Szerencsétlenségemre a kőmetsző a munka alatt megholt.

Te nagyon hajlasz arra, hogy a felyülírás deákul legyen, nyilván azért, amiért Lónyai is — mivel (úgymond) minden inscriptiók *mindenütt* deákul tétettek. Hogy ez nincs úgy, a mint Lónyai mondotta, mutatják ezen füzeteknek rezei, s a francia- s németországi emlékek, nevezetesen a worlitzi kertben a dessau herczeg által a *francia* Rousseau tiszteletére *német* nyelven tett emléki inscriptio. De ezt ellenzeni látszik a czél is; mert miért és kiknek állítjuk ezt az emléket? Magyar vitézség és hazafiúi virtus tanítása végett, hogy *a kik az út mellett elmennek*, olvassák, s a kik ott elmennek, tudnak-e *mind* deákul?

Én Olysóra fogom küldeni inscriptioimat választásodra, azt fogadván, hogy az a — különben mentséget érdemelhető gyengeség csiklandani nem fog, hogy az én munkám nyerje meg a választatás szerencsáját; sőt hidd el, hogy nem csak annyira *tisztellek*, hanem a legszivesebb tisztelet érzéseim kívül annyira *szeretlek* is, hogy szintoly készen vagyok

koronáztatásodat látni, mint a szerelmes látná leánykája megkoronáztatását. — Élj szerencsésen! már régen túlhaladta az idő az éjfélt.

Versed, kivált az egyik, igen igen szép kis darab. A német prosodia felől elmondom első levelemben, a mit tartok.

XXXI.

Édes kedves barátom!

Vettem leveledet és Landont. Forgatom. Többet tarték a munkáról. Kár volt azonban mégis még ennek is csonkúltni.

Nem fér sem közénk, sem hozzánk az irigység. Ugyan szép lenne még a sír felett is gyakorolni a hiú önszeretetet, de nevetséges is lenne hazánknak a magyar literatura koszorúi alatt öszült kedveltjével a fris bajnoki s könnyeszopó porok mellett bajvivást üzni.

A deák emlékeket csak azért kedvelem, mert a sírírásokra elkészült már a deák nyelv, a magyarnak pedig még készülni kell : de igaz, hogy a mit el nem kezdünk, az sohasem készül el; az is igaz, hogy a magyar vitézeket magyarul kell siratni Magyarországbán a magyarok számára.

Íme hát a próbatétel :

Megállj utazó.
Zemplén megyéje
Háladó szívvel.
Ez oszlop mellett
Könyekre hív meg
N. N. N. N.
N. N. N. N.
N. N. N. N.
s a t. s a t.

Magyarok. Nemesek. Honnyaink. Vitézink.

Hazánkért. érettünk. társason.

Önként. díszszel. még. szabadok.

A szabadság. veszte előtt.
Győrnél. a szabadságért.
Ontották véreket.
1809.

Előbb deákul így volt :

N. N.	N. N.	} In dativo.
N. N.	N. N.	
N. N.	N. N.	
etc.	etc.	

Nobili genere ortis.
Strenuis civibus.
Pulchro exemplo.
Invidendo fato.
Gloria perenni.
Pridie Kalendis Juniis.
Proelio ad Jaurinum
Pro Patria caesis
Hungaris.
Felicibus.
Immortalibus.

Quod ante sepultam libertatem.
Pro libertate.
Liberi periissent.
Grati concives
SS. et OO. Cottus Zemplén.
Hoc monumentum.
Posuerunt.
1809.

Némelyek több czímecket, mások az ütközet napját pontosan fognák akarni olvasni, de nem kell az emlékeken örököltetni a hiúságot, és nem a dátumok jövődöbéli kurkászóinak, hanem a jövődö érzékeny embereknek számokra készítik a poeták a sírhalmi emlékeket. Minek tudni a napját a szerencsétlen győri ütközetnek? Vesszen az a nap az idő keblében a futók undokságával együtt, és csak azok éljenek, a kiket a halál megmentett a szaladás gyalázatjától. Elég ha megjegyezzük az esztendőket a roskadó századok sebes reptében.

Azt elhíheted, hogy munkáimban keveset bízok, hogy nem bolondúlok gyermekeim után, hogy a másét is tudom szeretni, hogy végtére nem attól tartok, nehogy ne szeressem kesergő magzatodat, hanem nehogy, apja miatt, vakon szeressem.

Szen Mihályt 9-ik Aug. 1809.

Igaz hív barátod
Jóska.

Pestről jövök, íme egynehány újságok. Károly herczeg letette a vezérséget, Stadiontól elvették a Pandóra táskáját (portefeuille); herczeg Ditrichstein van projectumban a külső dolgokra, eddig Metternich viszi. Talleyrandot, Champagnyt várják, de senki sem tudja még, hol és mikor lesz a congressus. Azt mondják, hogy Győrben nem lehet, mert a vár; mintha nem lehetne ott békélniek, ahol verekedtek. Ferdinánd herczeg, Bellegarde és Lichtenstein lesznek a vezérek. A palatinus és János rosszúl vannak, egymást vádolják; azt mondta nékik a császár: mind a kettőtöknek együtt kellett volna az ellenségre, nem pedig egymástok ellen a köveket hányni. Ő felsége a császárnéval Komáromban három szobába szorúltak; annyi ott a légy, hogy Domitianus kellene. Komárom körül azt mondják a parasztok: be kellemetes, be víg ember az a francia! de a bajor tolvaj; legrosszabb a nemes katona. Ahol az urak és tisztjeik el nem szaladtak, kevés kárt tettek a francziák, de a hedervári gyűjteményeket elszedték; Fures eruditi. Rosos püspökkel igen gavallérosan bántak; megholt bűjában. Somogyi püspök úr legjobban tudja, megfenekezték-e vagy sem? sunt enim variantes lectiones. Hohenwartot, a bécsi érseket, vén képmutatónak nevezte Bonaparte. „Én úgy hiszem, úgymond, mint kend a transsubstantiatiót, de nem hiszem, hogy szükséges hogy a szegény szent Péter követője, a római püspök, fejedelem legyen, és halász létére nem a tengert, hanem a szárazföldet zúrbolja, és az emberi nemet halakká átalváltottassa. A mennyei dolgok állandók, a földiek változandók; miért keveri kend azokat össze? Kend egy vallásos háborút akart indítani, elfelejtke-

zett kend, hogy a XIX. században élünk; kezemben vannak lázasztó levelei kendnek, melyeket a krakkói érseknek írt. A békesség istenének papja, az urát, II. Ferenczet, a háborúba vitte kend" stb. Nagyon megszorúlt ő excellentiája feleletében. 7 milliomot vetettek a francziák az alattok levő vármegyékre, megtévén a repartitiót juxta portas palatinales. Beauharnais az esedező pozsonyi deputatiónak azt mondta: miért kérték az insurrectiót? „Ez oltalmeszköz, úgy felelének.“ „Jól van, úgymond a vicekirály, vesződhetnek arról eleget a jövő dietáton, hogy támadó vagy oltalmazó háború volt-e ez részekről.“ Ez a deputatio azután a mi császáruk engedelmsével Bécsbe ment szerencsét próbálni. Eszterházy József a nemességtől puskákat fog requirálni. De mert külön csövűek, azok a városi burgerkatonáknak fognak adódni, tőlük pedig el fognak szedettetni a rendes fegyverek. Ebből az intézetből 10000 puskának kellene sülni, de nem hiszem. Kollaredo azt jelentette ő felségének, hogy nincs már több 10000 mázsa puskapornál. Mind ezzel együtt Komárom körül minden hadi tekintetben van. Az insurgensek, kivált az infanteria és a gyalogság közt kivált a zempléniek, mindég és igen jól gyakorolják magokat. A sok kincset mind visszaviszik a Duna felé, a Dunán akarván azt a Feketetenger felé szállítani. Idée vraiment donquixottique. Herczeg Ponyatowski serege Lengyelországban egy részét förmálja a francia armádiának. Ez a sereg megszólítván Krakkóban az orosz generálist, hogy takarodjon ki és a fegyvernyugvás pontomai szerint oda hátráljon vissza, ahol a fegyvernyugvás készítése idejkor táborozott, verekedésre jöve a dolog a két sereg között. Az oroszok győzedelmeskedtek. Kurakint is várják a congressushoz. Az orosz császár azt mondta mindég Schwartzbergnek Petersburgban: *akarnék, de nem lehet; verjétek meg.* Igen jó kútfőkből a békességnek főbb pontjai ezek volnának: 1-o Luizát vigye el a bajoriai herczeg. 2-o Wörtzburg adattasson a bajornak. Ferdinánd Tyrolist és Salzburgot kapja helyébe. 3-o Egész a közönséges békességig a Littorale egészen a francziák kezében maradjon. 4-o Galliczia az oroszoknak maradjon. 5-o Ő Felsége halála után Ferdinándra szálljon az uralkodás és maradékaira, Tyrolis és Saltzburg ismét az

ausztriai monarchiához kapcsoltatván. Némely hihető van benne, de nem minden. Némelyeknek igen nagy reménységek van a jó békességhez. Én csak arra az esetre tudnék jót gondolni, ha az oroszok és francziák közt visszavonás támadna, és mi azon esetre inkább a békességhez mint a háborúhoz hajolnánk. Quem finem Dii dabunt, noli quaerere, laetus in praesens animus quod ultra est oderit curare et amara laeto temperet risu. Nihil est ab omni parte beatum. Ránk nézve az a fő dolog, hogy elszakad-e Magyarországtúl a Dunán túlvaló környék? és ha szabad imperialis város lesz-e Bécs, a mi nem lehetetlen, vagy pedig ezután is királyunknak lakása? Azt tartom hogy elég újságot írtam, nem akarom a csiribirikkel a papírost elfogni. Engedj meg rövidegsemnek.

XXXII.

Széphalom, Septbr. 3-d. 1809.

Nagy és igaz fényű barátom!

Leveledet vettem kevés napokkal azután, hogy azt postára tetted volt. De intést nem adván benne, hová kelljen utasítanom válaszomat, s meg nem írván, meddig maradsz Szent Mihályt, kéntelen valék addig halasztani az írást, míg meg tudandom hollétedet. Azt tegnap mélt. Jekelfalusi úrtól megérttettem, s ínhol is már a levél.

Mennyire köteleztél le engemet pesti híreidnek közlések által, érted a nélkül hogy szükségem legyen hálámat magyaráznom. Kedves dolog tudni, mik történnek az okosok és nemokosok között. Annyi baj lévén a világon, és annyit kellvén szenvedni a bolondoktól, igen jól esik azt mondhatni magunkban : hála az egeknek, hogy oly bolond nem vagyok. Mi Újhelyben nagy örömmel töltünk el, mert a pápa excommunicatiója azt a rettenetes embert bizonyosan megteszi, s az angol — az a *megszabadítója* a rablánczokra vert Európának! — Nápolyban 35000 embert teve ki, 35000-t Spanyolországban is, 35000-t Franciaországban, 35000-t Hol-

landiában, és így már csak eddig is 140,000-t; ezen felyül elvette Hannoverát, Brémát és Hamburgot; ezen felyül Kronstadtot és Petersburgot vívja, ezen felyül Archangelban oly nagy számú katonaságot szállított ki, hogy a megrettent russzus kéntelen volt seregét Gallicziából visszavonni. El találám felejtteni magamat, s azt kértem, ha az angolnak van-e ennyi népe? s nagyon emlékeztettek, hogy geographiát és statisticát más is tanult, nem csak én. Már most hallgatok, mert magamat tettetni sem nem akarom sem nem tudom. De nagyon rendes, hogy ezek a *nem-rettegők*, az ily rettegőt mint én, abba a gyanúba veszik, hogy rettegésem alatt valami tilalmas, veszedelmes lappang. Tehát patriotismust is tőlök fogok ezután tanulni.

A tegnapi deputation. sessióban azt végzénk, hogy azok, a kik 10 frttal capitáltattak, a lengyel szélek s belső bátorság védelmére keljenek fel. Szombaton lesz ismét ebben ülésünk. Okolicsányi úr azt javasolta, hogy a tehetősök állítsanak egy sereget. De az ülés a pataki pleb. motiójára abban állapodott meg hosszas villongások után, hogy a szegények keljenek fel. Fő-notár. Horváth azt vítatta, de haszontalanul, hogy ez eránt tartassék közgyűlés. — Lónyai nem vala jelen.

Hogy a russziai sereg Lengyelországban barátunk, legalább hogy berontásától nem tarthatunk, mélt. Jekelfalusi úrnak gróf Haller József és Eggerman excjaktól hozott leveleikből tudjuk. Hogy kell ezt egyeztetni azzal a hírrel, a melyet, barátom, Te küldtél a napad által e fels. császárnénak? és azzal hogy a fegyvernyugvás actáját a russziai sereggel az ellenség fogja, nem pedig mi, közleni?

Hát az a megfeythetetlen hír a két Bujanovics felől, mi lehet abban igaz? Én tiszta szivemből örvendek azon, hogy ezen szerencsétlen háború alatt még nem lett semmi áldozat, és nemzetünk között nem taláztatott sem vétkes sem gondolatlan.

Te a Landon Annalisait nem becsülöd. Én igen becsülöm. Hogy azokat a kevés fáradsággal, de igen gyakorlott s igen szerencsés kézzel dolgozott skizzeket a szem értse, arra csak egy kevés gyakorlás kell; s íteld meg, mely sege-

delme az a könyv azoknak a mesterség tanulóinak, a kik a pompás munkákat meg nem szerezhetik.

Ímhol van, a mit az emlék dolgában készítettem, megszólíttatván Horváth Tamás által, hogy relationkat készítsük el. Óhajtanám hogy javalásodat megnyerhesse, mert az a legszebb jutalom: de magam is, higgy szent állításomnak, úgy vagyok, hogy az értelmes critica s igazítás által meg nem bántatom; s miként fájhatna nékem a Desöffy igazítása, kit tisztetek és szeretek? Akármit parancsolsz benne megváltoztatni, szívesen fogadom el; csak arra kérlek, hogy azt a §-t ne hagyasd ki, melyben szívem melegen szól. Bár sok volna, a ki megérteni akarja! De attól félek, hogy azok fogják megérteni, kik Phaedrusnak szavai szerint, *suspicionem sua stulte nudant animi conscientiam*.

Én alig ismerek vgyét, a melyben az emberiség alább süllyedt volna, mint Zemplényt. Kevés van benne, a kinek szive enthusiasmust kaphasson. Sokkal többet írtam volt. Ki kellett törlenem. Ezt a brouillont még senki nem látta.

Ismered-e Ráday Palit igen mélyen? Az ő nagyatyja és az ő ipa nekem nagy idolumaim voltak s maradnak. Ennek a két nagy embernek emlékezete, ebben az egy nékem igen becses barátomban egyesülvén, ötet kértem meg születendő fiam keresztatyjának; keresztanyja b. Prónay Simonné, az én kedves Hirgeist Ninim lesz; kinek arczvonásai sokat, igen sokat hasonlítanak a napadéhoz virító esztendeiben, szemei ugyan épen azok, mint a te igen szép napadéi voltak. Rádaynak tegnap vettem válaszát ezen megkérő levelcsemre, mely oly lelkes, oly szép, mintha egy franczia ízlésű poemácska volna; az ő igen szép, forró s pajkos lelke egészen festi magát benne. Szeretném azt néked egyszer elolvasni.

Küldöm a Wesselényihez írt epistolámat is. Most hozzád készül egy. De úgy el vagyok foglalva, hogy írásához nem férhetek.

Hallád-e a Vay József fia szerencsétlen halálát? A haza igen sokat vesztett ezen igen különös ifjában. Nevelője szájából kell hallani dicséreteit.

Deák inscriptiód szebb mint a magyar. Van azonban valami benne, a mit én nem szeretek. Így is azt mondom

felőle, hogy bátran fel lehet vésni, mert valóban szép. Relationk mellé kell tennünk. Szeretnék éránta beszélni veled, hogy félre ne értsd, a mit ellene mondhatnék. Ha gyűlésre találsz jöni, kérlek, tisztelj meg látogatásoddal. Feleségem épüлетemnek északi részében fogja fekünni az Ilythia contumaciai heteit, s itt magunk leszünk.

Az én inscriptionra néked nem szükség glosszákat vetnem. Csak azt engedd mondanom, hogy az első köven a Barkóczy neve elől szeretném elhagyni a kapitányi titulust, s a második köven, mint a Gergelyi neve mellett a 3-dikon, óhajtanám látni a *Csébről, Mádról*, mivel a többieknek lakhelyek feljegyeztetik. Azért hogy Barkóczy és Gergelyi tisztek, amazok csak közemberek, hadd legyenek neveik egyformán, s legalább abban legyen hasonlóság.

Élj szerencsésen, kedves barátom! A mélt. grófné kezeit s kedves kis alakaidat csókolom. Ajánlom magamat barátságodba, mely nekem mindenek felett becses.

hív tisztelőd
Kazinczy Ferencz.

Elkészítettem hirtelenében könyveim catalogusát is. Tekintsd végig, és kérlek küldd vissza annak idejében, mert magamnak nincs meg s restellem írni. Képzelheted hogy némely darabok kimaradtak belőle, és miért.

XXXIII.

Széphalom, Septbr. 20-d. 1809.

Kedves barátom!

Rádayt még meg nem született fiamnak keresztatyjává kértem meg, mert mind magát különösen szeretem s becsülöm, mind nagyatyjának s ipának emlékezeteket tisztelem, kik engemet első ifjúságom olta szintén halálokig különösen kegyességeikre méltóztattak, s ezeknek emlékezetek az én újabb Rádaymban egyesül. Ő nekem egy oly genialis levéllel

felelt meghívó levelemre, mely ér annyit mint egy vers. Poetai tüzre hevülván, s nem győzvén várni, hogy a kis porontyot lássam, csókolhassam, előre elkészítettem poetai epistolámat, melylyel neki a gyermek megszületését béjelenteni fogom; s ismervén izléseket, hogy a francia poetákat nagyon kedveled s szerencsésen követed, addig is míg a gyermek meglesz s néki áldásodat megkérhetem, közlöm veled a darabot. Csak azt jelentem, még pedig kínjaimnak teljes érzésekben, hogy a francia könnyűséget, pajkosságot, enyelgést ezen rímákban szegény nyelven s ilyen scandált versekben oly nehéz megadni, hogy tegnapelőtt egész nap három sort ki nem tudtam dolgozni. Nevetni fogsz péld. ok. hogy a szakácsom mint jut ezen tisztelethez. De a *tanácsomra* nem volt más *ríme*, hanem csak *ácsom*, *takácsom*, *tolmácsom*, *kalácsom*, *kovácsom*, s ezek még kevésbbé tarthatnak just a versebe leendő felvételre. — Ímhol a darab.

Gróf Ráday Pálhoz.

Az a Czakó, mely — vélem ¹⁾ Afrikából
 Szép asszonykáinknak hordja a gyermekeket
 — Olykor azoknak is, kik édes cseppeket
 Még félve lopdosnak az Ámor italából —
 Oh képzeld e csudát! hosszú orrából
 Sophiem keblébe ma egy kis fiút teve.
 „Ez még pogány, s még nincs neve.
 Papot hamar neki! nem lelteni azt Afrikában.“
 Így szólla, s klep klep klep! látatlanná leve.

Vesztett volna a gonosz Czakója vadd honnjában!
 Vagy vitte volna másnak! Eugenie
 Szobáimat maga el tudja tölteni
 Fültrepestő sirásával,
 Midőn, tipegvén Hamnswurstjával,

¹⁾ *Vélem*, nem a pronomen, hanem a verbum.

Elsíklík, és az ütést ah! nem felejtheti;
Vagy már tovább nem tűrheti
Hogy késik pépjével szakácsom.
Félre azt a másikat! a ház
Szűk egy sírónak is. S egy szó annyi mint száz,
Nekem a gyermekben sem hírem, sem tanácsom.

Ah mind haszontalan! Sophie
Feltette a fejét, s ezt a veres, fogatlan,
Kopasz rívó fiút — a gondolatlan!
Nem átalija Eugenienk öccsének vallani.

Legyen, ha kell! én nem perlek vele.
A kit így juttatnak efféle ajándékhoz,
Kaczag, ha van esze, a kelletlen játékhoz.
De te, Palim, lelkem fele,
Végny részt barátod gyötrelmében.
Jer, s e szép atyaság becsületében
— Még híre nem ment el — osztozzál meg vele.

Jer, és Emil-Trajánt fogadd te is fiadnak!
S öregatyádnak és ipadnak
Leheld belé nagy lelkeket.
S a tennen magadét! — —
Különböző, de egy, ösvényteket
Válaszsa ő is ösvényének.
Gedeont a tudomány és ének
S a csendes virtusok dicső munkáiban
Tekintse tisztelt mesterének.
A nagy példáját lelje Prónayban,
S mint kell cátói tisztasággal
A vétkesek sergét megszégyeníteni,
S jobb útakra téríteni,
Mint kell Ulysszeszi szent álnoksággal
A monstrumokkal küzdeni,
És, meg nem csüggedvén a harc dühös vészében,
Nem nyúgodalmat csak, de fényt is szerzeni,
Csudálja ipadnak nagy képében.

Te oktasd arra a bölcseségre,
 Mely élni tud, a jót, a szépet szereti,
 Azt, a mi nem az, megveti,
 De a mi az, szentül és készen követi;
 Mely nem vágy csalfa fényességre,
 Melynek csak béke kell és kedv, s pártás poharát
 Józan kénynyel ivó elmés barát,
 Jól folyt napok után csillámló társaságok,
 Táncz, játék, muzsika, tréfák és nyájasságok,
 Kik közt a bölcsesség maga is szédeleg;
 S hol könyvnek, hol másnak szentelt szép éjjelek —
 Így élni — a te mesterséged :
 Traján ebben kövessen Téged!

Vetted-e relatióknak conceptusát? Élj szerencsésen
 tisztelt, szeretett s irigylett barátom!

XXXIV.

Széphalom, 17. Oktobr. 1809.

Édes barátom!

Emíl-Traját a kalendárium szent Theréziája (15. oktobr.) Sophronia Thaliává változtatá. Tegnap keresztelé meg e nevekre a kázméri immundus spiritus exorcisálója. Ajánlom kegyességedbe a gyermeket, atyját, anyját és mindazt, a mi hozzájuk tartozik. Rádayhoz írt epistolám felét tehát újra kell dolgoznom.

Ímhol hozzád egy epistola. Azért is kértelek volt, hogy a tegnapi gyűlésre vennéd erre útat, hogy az az örömöm lehetett volna, hogy hallhassam szádból felolvasását, még pedig akkor, midőn először látod. Annyit csak ér mint a Wesselényihez írott, sőt többet. Horácz szemem előtt forgott, de a *tar parikát* stb. nem plagium, hanem csak *imitatio*. Két sorban tetszem leginkább magamnak : 1) *A kény fo-*

gyasztja Herculest s Sztricsákot — igen jól esik, hogy a két egymáshoz oly igen hasonló héros neve együtt áll. — 2) *Nincs rojt s kereszt s nem lésszesz Excellenz!* — Ez caustique.

Tegnap nagyon megjárá v. isp. Horváth, úgy mondják, mért én nem valék gyűlésen. Vítatta hogy minden nemes üljön fel, s a főispánra hárította a dolgot. Felolvastatta a főispán levelét, elfelejtván hogy abban az van, hogy *ne engedje tudatni*, hogy ez a corpus is ellenség elibe készítettetik, s midőn felolvasák a levelet, az egész publicum kaczajra fakadt, hogy így denudálta a titkos szándékot.

Élj szerencsésen nagy férfi és kedves barátom. Vetted-e a relatiót a monimentum dolgában? Szolgabíró által küldtettem azt. Nem felelsz sem azon levelemre, sem két másra; meg nem foghatom, miért. — Tisztelettel barátsággal ölel

Kazinczyd.

Gróf

Dezsőfy Józsefhez.

Széphalom, Májusban, 1809.

Ha érted-e te, honnan jöhet az,
 Hogy a Prometheus sanda nemzete
 Sehol nem áll meg a közép ösvényen;
 S mint a botor juh, mely azt nem tanulta,
 Hogy leghamarb út a legeggyenesb,
 Mindég az egyik félre sántikál?
 Sztricsák, mivel nincs füstös pergamenje,
 De a kinél e csorbát nem-fösvényen
 Kipótola mind Phoebus mind Minerva
 (A régi irhának ritka kedvelőji),
 Kaczagja Fellegvárit s csillogását.
 Gazdag, te nem vagy pénzed! így rekeg.
 Az úgy vagyon *kivülted*, mint a czafrang

Most a számaron, majd a büszke ménen.
 A cím csak báb : csak hang az a nemesség.
 Deukálionnak népe mind rokonfaj.
 Nincs pár közöttök, s nincs nemes : s ha van,
 Bár thronuson ül, pár a kába : de
 A böles, ha porban fekszik is, — király.

Elnyúlva bársony pamlagán, nevet
 Sztricsák királyon Fellegvári, s mond :
 Ha bölcseséged annyit ér, bagoly,
 Mint a királyság, melyet bírsz, nekem
 Úgy kell az egyik mint a másik. Ész,
 A mennyi kell szükségből, nékem is van,
 Az a tiéd gyanús pénz! kelleti
 Nincs mindenneknél : én folyón kapok
 Oształyba néked a gyümölcs jutott,
 Nékem csad a héj. Érd be te a gyümölcsessel,
 A héjjal én beérem : s vége a pernek.

Ész-é tehát vagy fény? Melyike az elsőbb?
 Midőn szobámnak csendes szegletében
 Tekintem a *bennünket* s *nem bennünket*,
 Igaznak vészem a mit Epictét
 S Antisthenes s Jean Jaques és Payne tanítanak,
 S az észnek hajtók térdet s tisztelő főt,
 S szolgált ügyemben bőv zsoldot lelek.
 De ah! hová lesz szép hitem, midőn
 A sok ravaszszal jobbainkat is
 Más részre látom térni oly bér kedveért,
 Mely bölcslet és nem-bölcslet egyaránt vonsz,
 A mely miatt a böles csak szép tettet tesz,
 A nem-bölcs térszen még nem-szépet is, —
 Mihelyt reájok kezd mosolygani
 A kedv- s haragban változó szerencse.
 Elsülyed akkor lelkem, s fájdalommal,
 Mely semmiben nem lél enyhületet,
 Ekként kiáltok : *Πῶς ἄρτι*
λόγος ἀρετῆς! s elhányom a paizst.

Te, a kinek Lucina nagy nemet,
 Minerva bölcseséget s isteni elmét,
 Cythére győzhetetlen bájt ada,
 Jer és beszéld elő, miként esik,
 Hogy a miért más kényét, nyúgodalmát,
 Arany szabadságban élt napjait,
 Dús birtokát, és a mi még becsesb
 A legbecsesbnél : önbecsülhetését,
 Kész volt koczkára tenni, megvetetted.
 Mert én, bocsásd meg mérész gáncsomat,
 Egy értelemben véled nem vagyok
 A tar parókót hord ; a félvilágú
 Űveg szemet rak fel vagy flastromot ;
 Lángszín haját a rőt barnára festi ;
 A sánta tóldót vettet sarka alá ;
 Vánkossal tomja köntösét a púpos :
 S midőn így látod őket, szólj, nevetsz-e?
 Miért tehát azt, a ki mostoha
 Vagy csak gondatlan sorsa vétkei
 Igyekszik férfi lélekkel javítani? —
 Midőn te tűzött öltözetben léptél
 Hazánknak öszvegyült atyái közzé,
 Értette minden, hogy díszes nemed
 S Sárosnak és Zemplénynek méltóságok
 Adák tenéked a nagyság érzését,
 S tisztelte benned ön-érzésedet.
 Tiszteld tehát nagysága érzését
 Te is Sztricskában ; tiszteld bölcsességét,
 Mely véle a legszebb czélt, a legszebb eszközt,
 A legszebb módokon választatá meg ;
 Tiszteld apathiáját, melylyel ő
 Csúsása közben annyi döfődést,
 Ah, annyi bántást, annyi durva szitkot
 S cselédi zaklatásokat! — mi ketten
 Azt elviselni nem tudnánk — eltűre.
 Tiszteld a bajnoklelket benne, mely
 Csüggedhetetlen bátorsággal vitt,
 Hevült és reszketett, izzadt s fagyott,

Míg végre a czélnál látja már magát,
 S borát most ő is istenekkel issza.
 S ha néha, az égi bortól részegen,
 Felejtí hogy *Sztricsák* volt és *Sztricsák*,
 S a csúfolók sergének hahotáját
 Javalló tapsolásoknak veszi,
 S magasztalásnak a szidalmakat :
 Gyarlóságától fordítsd el füled,
 S mosolygd, de szánd, az újabb Herculest. —
 Nagy addig volt az is, míg vívta tartott.
 A kény fogyasztja *Herculest* s *Sztricsákot* !

Barátom, elhibítád útadat,
 Midőn a házi boldog csendességet
 Elébe tetted annak a rögs, de
 Salygó pályának, mely rád nyitva várt.
 Mit ér hogy a király és nagyjai
 Ismérik érdemeid s kegyekkel néznek?
 Mit ér hogy immár három gyűléseinken
 Állongva tisztelt Véneimnek karja,
 S a köz javallás azt a feddhetetlent,
 Kit sem rettentés, sem magasztalás,
 Sem unszoló kérések és haszon,
 Sőt a barátság szédítése is,
 Tisztétől el nem vontanak soha
 A tölgy galyjával koszorúza meg? —
 Nincs rojt s kereszt, — s nem lésszesz Excellenz !

A bölcsesség középben áll, nem szélen.
 Kell ész : de fény is kell. — Melyike kell több?
 Nem kell sok ész ; az sokszor árt : de fény,
 De czím, de pénz sok nem lehet soha.

Az én hajam már ősz, s rózsáid alatt
 Ím a tiéd is kezd fejeérteni.
 Ha Zeus Kronión elmúlt napjainkat
 Visszafolyatná, térnénk a jobb félre.
 Ah azt elugránk, s a kor vissza nem jó! —

Mivel tehát példát nem adhatunk,
Adjunk tanítást : Fényt, ha jól lehet, jól;
Ha nem lehet jól, úgy ahogy lehet.
Elég idő lesz mindég bölcseségre,

J e g y z é s e k.

Leghamarb út . . .) mert a metrum nem szenvedte meg sem a *legrövidebbet* sem a *legkurtábbat*. Pázmány már monda *hamar munkát*, azaz hamar valót, hamar készült.— *Via recta est via brevissima.*

Kivültted . . . — Bennünket, nem-bennünket . . .) Czelzés a stoicusok tanításaikra, nevezetesen Epiktétnek legelső soraira.

τλημων . . .) Brutusnak utolsó szavai Philippinél: *Nyomorúlt virtus, tehát te szó* (üres hang) *vagy!*

Salygó . . .) Egy Jankovics Miklós úr birtokában lévő kézírás után; salygó *micans*.

Állongva tisztelt Véneinknek karja . . .) *Viro Phoebe chorus adsurrexerat omnis.*

Fényt, ha jól lehet, jól . . .) *rem, facias rem, si possis recte, si non, quocunque modo rem! Horat.*

XXXV.

*Mélt. gróf Dezsöffy József úrnak
Kazinczy Ferencz szíves baráti tiszteletét.*

Ímhol küldöm a relatiót. Tapasztalni fogod hogy az a hely, a mely szemet szúrhatott s némelyeknek fájlhatott volna, úgy meg van szelídítve, hogy ezt ugyan előtök is felolvashatnád, sőt ha felolvasnád, ők magok is azt kiáltanák, hogy igaz a mit mondasz. A virtusnak az a triumphusa van a vétken, azt mondja la Rochefoucauld, hogy mikor ez nem pirúl el épen, maga is megvallja amannak felsőségét. Hozzá

tehetne vala, hogy a vétek szeret amannak álорczája alatt farsangi játékot játszogatni, noha tudja, hogy őtet az álорcza alatt minden kiismeri. Ha Landon Eperjest talál lenni, kérlek, méltóztassál az itt hagyott üregbe bérakni a füzet és a réz számát, mert azt én megnevezni nem tudtam. Méltóztassál ezen felyül mind a magad felyülírásaidat mellé íratni, ha kettőt vagy többet csináltál is, mind az enyémet. Ezt azért, barátom, hogy ki ne ismerhessék, melyikünk melyiket csinálta, s szabadabban ítélhessenek, választhassanak. Cselekedheted azt is ha tetszik, hogy az enyémet fordítsd deákra s tedd mellé, hogy ha csakugyan deák akar lenni, találják úgy is. Én ezt deákra tenni nem próbáltam s nem is fogom. A Wesselényi zsibói kastélyának kapuja felébe deákul tettem, mivel ő *úgy* kívánta, s ez a munkám azon kevés időbe került, a mely alatt Újhelyből Széphalomra kiértem. Talán ezt is tudnám tehát, nagy erőlködésekkel bár, deákul kitenni: de én nem szeretek semmit tenni lelkem ismerete ellen. Pedig ezt deákul tenni, bizonyosan az volna.

Én egy holnap olta inkábbára a jénai Lit. Ztgok olvasásával töltöm időmet. Klopstocknak Grammatische Gesprechjeit Voss recenseálta benne (Jan. 1804). Ezt szóról szóra kiírtam. Tudtam hogy Kl. azt *írta*, de a könyvet sem Pesten, sem Bécsben meg nem kaphattam. Most újra sürgetem megküldését. Mert — higj állításomnak! nem fanfaronád az bennem — nékem épen az a gondolkozásom a magyar nyelvről, a mi a Klopstocké s Vossé a németről; és Te tudod, hogy régen készülgetek oly grammatikát írni, mint a milyet Kl. kívánt ezen recensio szerént. Sőt tovább mégyek: látván (a mit Kl. is látott), hogy az felette sovány portékácska lészen — én is épen úgy gondolkoztam, elmés költemény által megelékesíteni a grammatikát, mint Kl. cselekedett itt, de nem értem fel, mint kell azt úgy, ahogy itt látom. Engemet a mi grammatikáink olvasása ugyan elfáraszt. A Révaiét legalább szép deáksága miatt olvashatom. De hogy olvashassa az ember Verseghiét, Gyarmatiét, a Debreczenit, a Beregszásziét, melyek, mint a Sardi venales, alius alio nequior (ezt az adágiumot belé csavartam a Pápai Sám. M. Literaturáról írt munkájának recensiójába); s nem csak a

magyar nyelv természetét nem ismerik, de nem a *nyelvekét* is, és mégis grammaticát írnak!

Óhajtanám, érdemes barátom, hallani ítéletedet ezen most említett recensiómról, ha majd kijövé, megolvasod, mert magamnál párban nem maradt meg. Hát a Himfy verseinek recensióját olvastad-e már a szeptemberi füzetekben a bécsi Annalisoknak? Szeretném az eránt is érteni, miben egyez gondolkodásunk, érzésünk.

Te egyszer azt kívántad tőlem, hogy mutassam meg annak igazságát, hogy a németnek van prosodiája, melyet te tagadsz. Lássuk, mit tudnék reá hirtelen mondani, mert ezt a levelet kedvetlenségek közt írom (azok engemet nem ritkán érnek s fognak is még egynehány esztendőig). — Prosodiája a németeknek bizonyosan van. Azt eléggé mutatja az, hogy ők magok azt hiszik, érzik, tudják (lásd a mit a Himfy recensiójában róla mondok). De ez az ő prosodiai törvények nem egy a görögökével, rómaiakéval, magyarokéval. Azonban hogy *igaz* mégis, és nem *erőlködve* költött, láthatod onnan, hogy a kik a régi metrikával nem épen ismeretlenek, azok a soha nem látott hexametereket is oly tökéletesen fogják scandálni, s első olvasásra, mintha deák hexametert scandálnának s csak az anceps syllabákon fognak elakadni néhol, melyeknek száma náluk tudnivaló hogy nem kevés. A mélt. grófné bizonyosan nem fogja tudni mi a spondeus és dactylus, és mégis kérd, hogy ezt a sort olvassa fel előtted:

So flieh' ich die Freuden der wechselnden Lust,

vagy ezt :

Und buhlerisch drückt sie die sehnende Brust,

s tapasztalni fogod, hogy nyelve ily ugrásokkal ejti őket :

v | — vv | — v | — vv | —

Ha nincs prosodiájok, úgy a metrikába be nem avatottak ezt nem tehetnék.

Néked és a mi németeket utáló magyarainknak csak az forog szemetek előtt, hogy két egymás mellett álló consonans positiót tesz; a blühende tehát nem — vv hanem — — v. De miért tribrachys a *patribus*, holott a *matribus* dactylus?

azt fogod mondani : azért, mert a *ma* hosszú, a *pa* rövid. De miért lehet hát a *patribus* hosszú is *positione*? Nem lehet erre szorosan fogva felelni. A tárgy hosszú disquisitiót kíván, arra pedig nem érek. Egyébiránt én azt hiszem, hogy a magyar nyelvnek nem csak *rövid* syllabája van, mint *le*, *ha*, *kecs*, — és nem csak *hosszú*, mint *fát*, *rút* stb. hanem *kemény* is, mint : *int*, *kert*, és hogy a kemény és hosszú nem egyforma. De erről majd nyomtatásban. Öllelek.

Kérlek, ne halaszd sokára a relatio visszaküldését, hogy beadhassam. Várják.

Barátaimat régólta kéregetem, hogy autographiai gyűjteményem gyarapítására küldenének holmit, s Novemb. 12-d. egy szeretetreméltó leányka nekem Barsay Ábrahámnak három levelkáját (azaz feuillette, nem lettre) küldé. Ketteje francia vers, a harmadik a magyar. — Kedveskedem a kettő leírásával, de azt kötvén ki érte visszontajándékul, hogy te is küldj nekem ismét érte valamit, azaz valamely írását ipadnak, napadnak, vagy Illyésházynak, Festetics Györgynek vagy akárkinek a nevezetesbek közül, akár megholtak, akár élnek. Nem sokat gondolok én vele, ha a levélke csak egy *oeconom. commissio* vagy *quietantia* is, mert csak arravaló, hogy a saját kezek írásabeli gyűjtemény nevedjék.

N. 1.

Quel phénomène heureux se leva de cett isle
 Ou le Sage de Rome fut jadis en exil!
 Est ce l'ame de Seneque qu' inspira le tuteur,
 Pour venger des Romains avilis la grandeur?
 (Pour) Conquerir l'Égypte, et l'offrir au Sultan
 S'il vouloit la régir en loyal Musulman;
 Revoler en Europe au secours de la France,
 Où personne ne savoit plus saisir la balance;
 Mettre à leur niveau sceptres et la tiare,
 Rabaisser d'Albion l'ambition avare;

Moderer le courroux des altiers Germains,
 NB). Apprendre à leurs princes à devenir humains.
 Reculer de la Gaule les limites jusqu' au Rhin —
 Voilà d'un mortel le plus brillant destin.

Miért fog az olyan francia versek írásába, a ki a *voila*-t két syllabának nem vesszi, és a ki a Gaule-ban az *e*-t elugratja, holott utána consonans jó! s így a limites-ben az utolsó tagot? — certe furit.

N. 2.

Két kies mezeje van (a) magyar Múzsának,
 Mely könnyű tért mutat Pegazus szárnyának,
 Egyiken megkötött mértékes lépéssel
 Haladhat, a máson rhythmosos zengéssel.
 Megválnak majd végén pályafutásának,
 Mely részire hajol magyar fül hangjának.

N. 3.

Az embernek adott a kegyes természet
 Kettős ajándékot, melyekkel érezhet :
 Elméjével eget s jövődöt vizsgálhat,
 Testivel természetvén maradhat s fennállhat.
 Azzal égis mehet, mert Isten magában
 Ezzel tenyészhetik csekély hámorában.
 De míg ezek között hanyatlik élete,
 Bizonytalan földi s szomorú remete.
 Oldoztasd fel véle végre, nagy teremő,
 A titkot, mely hozzád közelebb vezető.

A 4-dik darab Politisches l'Hombre-Spiel az európai hatalmak között.

XXXVI.

Édes kedves barátom!

Két hónapnál tovább oda valék Tiszán túl és Pesten, a sok utazástúl, a sok bajoktól elesüggedve jöttem haza, leveleidben vigasztalást lelni. Igen beteg vagyok, egy igen nehéz s majd olvaszthatatlan hurút bánt és elfogta egész testemet és minden érzékeimet. Csak frisen és sietve felelek neked, kedves barátom, mostani állapotbani jobbúlást reménlvén, és annak idejére halasztván utóbbi feleletemet.

Az úr isten tartsa Thalia Sofroniát és csináljon belőle mind Múzsát, mind Szentnét! —

Fellette tetszik a mit nevünkben beadtál a vármegyének. Be jó és be könnyű az ilyen munkát aláírhatni, a mely nekem semmi fáradságomba nem került és mégis annyi becsületet szerez!

Némelyeket nem említettem volna, nem azért mintha Fabre d'Eglantine maga nem említhette volna, hanem mivel nem görögök, nem francziák előtt szólottunk, de olyan emberek előtt, ahol még megvannak *vestigia ruris*. A magyar emlékirás helyes; a deákban ezt critizálta Vécsey Miklós: *Quod ante sepultam Patriae libertatem*, de a kifejezés mind igaz, mind fontos, mert valósággal csak vak szerencse, hogy el nem temetődött az, a mit a magyar nemesség hazai szabadságnak hív, és a mi a békeség után is a koporsónak siet.

Íme könyveidnek lajstromát visszaküldöm. Sok jó van benne, leírtam, és, ha megengeded, hasznát fogom venni, s a magam könyveimnek catalogusát is átküldeni. Engedj meg, hogy könyveidet tovább tartóztatom mintsem kéne, p. o. Landont, de nekem a gazdaság nem csak sok bajt hoz, hanem sok időt is elveszen, kivált nyárban; tedd hozzá a közelebbi múlt rémítő környülállásokat éjszokról, melyek nem engedtek csendességet az elmének; de már most békesség van, a tél bekövetkezik, és talán még egyszer visszajő az egészségem.

Ezer, ezer dolgokat, ezer jegyzéseket adhatnék neked elő a békességéránt, de hagyjuk ezeket mind másszorra; olyan fonnyadt vagyok mint a hazám, de a nyűgodalom közt majd felépülök talán.

Köszönöm a szép epistolát, tele van sóval és flaccusi fűszerszámmal. Mért neveted és kéméled egyszersmind a csillagosokat? gondolt meg, barátom, hogy miattok veszték el a sok tartományok, hogy miattok pusztúltunk és fogunk pusztúlni, és hogy ott nem érdemes a fényre vágyni, ahol a mocskot, a szennyet és a piszkot fényesítik. Nem volna egy ember az egész hazámban, a ki jobban vágyna a csillagra, ha azt az égről, nem pedig a szemetről kellene szedni. Azokra is, a kik nem a szemeten keresték, leesett inkább az égből, mintsem hogy felmentek volna érette. Igaz hív barátod.

A. O. 12. Novembr. 1809.

Jóskád.

Egynéhány nap múlva Eperjesre megyek, ahol a feleségem lebetegedni, én pedig gyógyúlni akarok. Ha élek, felelek majd epistoládra versekben. Elj jobb egészségben és kevesebb bajjal mint én. Öllelek ezerszer, hasonlíthatatlan jó feleségemmel és boldog gyermekeimmel együtt.

Nagy kedvem lenne egy könyvecsét írni az érdemről és annak jutalmaztatásáról nálunk. Ebben a munkában egy új ordót projectálnék a következő körülírással: Ob perditas bello et pace provincias. Sok nagy embereink, és magyarok is, als Helfershelfer részesülhetnének benne. A könyv mottója e volna: Difficile est satyram non scribere. Maga pedig a rend czímere gyapjas állat helyett füles állat lenne, projektomom szerint.

XXXVII.

Széphalom, Novemb. 24-d. 1809.

Örvendek itthollétednek, betegeskedésedben pedig a legforróbb részt veszek. Legyen gondod egészségedre, s tarts meg egy igaz nagyságú férfiút a hazának, nékem pedig egy oly barátot, kinek szeretetét én valóságos fényemnek nézem. Hidd el nekem, megbecsülhetetlen ember, *az egész Judéban nem találtam hitet (virtust), mely a tiedhez hasonlítson.* Az elvont sor a Jézus Christus szava, ha talán nem tudnád, hogy övé; de lelkem felmelegülésében, még a benne előforduló *hit* igéje mellett is, reád alkalmaztattam, ismervén religiositásodat, hogy az neked annál kedvesebb lészen a miatt, hogy az ő szava.

Annak, hogy a mélt. grófné ismét anya lesz, kimondhatatlanul örvendek. Három esztendeje hogy házas vagy, s *három az, a ki tanúbizonyságot teszen...* (megszállott a szentírásbeli helyek citálásainak lelke!) Én öt esztendő alatt csak háromnak lettem atyja s szégyelném hogy megelőztél a *proletariusságban*, de nincs mit szégyelnem, mert feleségem ezen öt esztendő oltá a mai napig még csak hét holnapot töltött úgy, hogy gyermek ne volt volna vagy emlőin vagy kebelében. A szoptatás tehát az oka, nem az én munkátlanságom, hogy gyermekeimnek számok kevesebb az esztendőkénel. — Azt kívánod hogy Thaliem legyen *múza és szent.* Mentse meg ötet a Múza és Grátzia az utóbbiktól! A *múzaságot* is csak addig óhajtom neki, hogy committere possit quidem vates, mindamellett soloecismum liceat fecisse marito! (*Juvenál*). Én a mélt. grófnénak, kinek írását mikor leveledben meglátom, mindig csókkal szoktam illetni, azt óhajtom, hogy ismét fiat szüljön, és mindig fiat, ha annyit szülhetne is, mint Niobe. Elhiszem hogy az emberiség nyerne vele, ha sok Laurája lenne. De, barátom, annyi a hazában a sok Sztricsák — faecunda in gente Sztricsáki! — hogy Desőffy Józsefnek nem kívánhat a jó ember egyebet mint fiút.

Ha azok, a kik töled veszik lételeket, mind hasonlítaniak hozzád, térden állva vinném hozzád Sophiemat, s minden barátimnak feleségét, hogy tedd tenyészővé. Sőt mivel *barátim* mind alkalmasint hasonlítaniak hozzád, ezeket nem vinném, hanem a Sztricsákokét, nevezetesen b. Prónay Lászlónak egyik leányát, hogy teremts méltó unokát annak a nagy embernek.

Ha epistolám kinyomtatthatnék, kinyomtattnám, hogy a Sztricsák név kapattassék fel, és legyen zabola azoknak, kik a szégyent s szemérmet egészen levetkezték et praecipites eunt, a Sallust kinyomásaként. De hiszen irent illi praecipites, csak bennünket ne pessumdarent a rojt etc. miatt.

Nem akartam — mert nem kellett akarni — nem akartam, mondom, kimondani, mi volt az, a mit nem szerettem a deák felyűlírásban. Már most a sor meg nem nevezése mellett is tudtadra adhatván, kimondom: azon akadtam fel, a min b. Vécsey Miklós bátyád. Nem tudtam megérteni, miként mond olyat Dezsőffy József. Tudtam hogy hozzád Sztricsákság bizony nem fér, és ugyanezért nem értettelek. — Sürgettetvén a relatio, kérlek méltóztassál azt leíratni, kihagyván mindent, a mi neked nem tetszik, ámbár egy bizonyos czikkelyt nagyon szeretnék ott látni, tudod miért. A consiliariusságra *felemeltetett* Horváth László minap épen azt mondta, s az apátúr s Horváth Tamás felkapták szavát s azt vetették mellé, hogy *igazat mond*. Tartván tőle, hogy relatióinkban ezen valaki felakadhatna, szavokon kaptam őket, s azt mondtam nekik, hogy íme így gondolkozik minden jó ember, a ki hazánk vesztét látja, és mi ketten ezt a relatióban szükségesnek-e, vagy csak jónak láttuk elmondani. — Ezt azért cselekedtem, hogy ha (a mint mondám) valaki a gyűlésben megszólalna, reájok provocalhassak ezekre s ekori szavaikkal védhessem az állítást.

Mit írt vagy mondott *Fabre d'Eglantine*? Haza szabadulván, én nem olvastam sok ideig semmi Fr. gondolkozású könyvet s írást, hogy ezekkel összefamiliarizáltatván, nyelvem néha el ne kapjon, s így a Fr. dolgok s emberek felől

igen keveset tudok. Ha te ezt a csorbámat is kifoldozni akarnád, nagyon leköteleznél. Leköteleznél kivált azzal, ha annak a híres eloge-okat mondó embernek, F. betűn kezdődik a neve, a ki a császárjának viszi az izeneteket, munkáit akár újságlevelekben vannak, akár külön nyomtatva, csak francziául légyenek — és a Serra Commentariusit velem láttatni méltóztatnál.

Írtam-e neked, hogy Napoleonnal 18 professor volt Bécsben, a ki neki leczkéket ad? s nevezetesen hogy ott volt Chaptal is, akár chemiai tekintetekre nézve, akár azért mert ő minister volt. — Írtam-e hogy N. Sinzendorfnak solennis visitet ada, azért hogy a háború ellen adá votumát *maga egyedül*? Ah barátom, mely keserves ez a béke, s mely nagy áron van megvéve; és mégis mely szerenese. A mi jó fejedelmünket nagy veszedelembé vitte némely furiosus fej. Nem calculálnak, s azt gondolják, hogy elég *nagyon akarni*; nem hiszik, hogy veszedelmes az idő szelletével nem menni elő; és ennek magunkat ellene szegezni. Én kis teremtés vagyok: de ha a fejedelemmel szólhatnék, elég bátor volnék kimondani, hogy csak azt nézem hív jobbágjának s jó hazafinak, a ki azt óhajtja hogy tanuljunk, lássunk, s szabadon ne csak gondolkozzunk, de szóljunk is.

Az a **Bécsben állított** ordre de trois toisons d'or nem olyan-e mint a pápa hármaskorona? — Oda a Bécs és Győr fala, s a rabok spielbergi s gréczi cyclopszbarlangja. Valljon nem az a sors éri-e Komáromot, Aradot, Temesvárt, Eszéket és Péterváradot is? Mi meg vagyunk rontva. Ennyi veszélyben az az egy jó van, hogy többé lehetetlen háborút kezdenünk. Hogy pedig N. kezdjen, azt nem hihetem. Hiszen ha az volt volna célja hogy elrontson, most kezében valánk.

Írasd le, kérlek, a relatiót, s subscribálva küldd Kassára. Rumi boltjában venni fogom. Nem tudom ha eljöhetsz-e gyűlésünkre, melynek napja még kinevezve nincs. De tisztán írasd le és csímosan. Kapsz arra embert Eperiest. Csókolom imádást érdemlő cancellistád kezeit, s örvendek szerencsédnek, hogy ötödik bírod s tőle bírattatol. *Εχω, Κα*

εχουας az Aristipp megfordított szavai szerint. Éljen szerencsésen s tedd szereteted által továbbá is szerencsésé, kevélylyé

tisztelődöt.

Arra kérlek, édes barátom, hogy ismét szép nevet válassz keresztségedre.

XXXVIII.

Eperiest, Dec. 7-kén 1809.

Szeretett barátom!

Íme előadásunk és a síremlékirások, azon kezektől lemásolva, melyek engemet a bokros élet ösvényein keresztül annyi szeretettel vezetnek. Nehezen lehetett dicséreteid után reá venni feleségem szemérmességét, hogy a vármegyének bemutatandó írást lemásolja; de győztek kéréseim, és kivált azon megjegyzésem, hogy csak a közönséges asszonyok szokták magokat vonogatni a szabad és dicséretes dolgokban. Szépen írni tudom nem szégyen, ha becsület, és midőn egy okos ember egy okos asszonynak azt mondja, hogy írása szép : nagyobb reátartás, sőt nagyobb finnyáság és hiúság ezen kinyilatkoztatást hizelkedésnek, mint megelégedésnek vagy ösztönnek tartani. Kedves Laurám tehát, a ki magát orgonaszíjhúzóznak nevezi a tőled készített muzsikának letapogatásában, és kevélykedik részes lenni fáradságunkban, mindent a legnagyobb figyelemmel leírt, őrizkedvén Tigellius kényeitől szintűgy, valamint minden egyéb vágyástól, a melyet hibák és fogyatkozások szoktak rendszerint követni. Vigyázz, úgymond Montesquieu, egy könnyen haladó és nemes mozdulatú asszonyra, és meglátod, hogy ha reánézesz, azonnal még járni sem fog tudni. Meg akarta hazudtolni kis Laurám a nagy férfiút, és minden figyelem mellett, hogy még egy commát se hagyjon ki, azt tartom, hogy soha senki sem másolta le írásodat annyi csendeslelkűséggel és pontossággal egyszersmind.

Magam ugyan éltem engedelmeddel, de úgy, hogy nem merészelve semmit is hozzá tenni munkádhoz, csupán csak itt-amott valamit vagy kihagynék vagy változtatnék. Köteles vagyok okaimat előadni.

Rómát és a rómaiakat azért mellőztem el mindenütt, mivel ezen nagy emberek majd mindenkor győztek, és mivel eddig még arra sem tartom magunknak érdemeseknek, hogy valamiben csak majmozni is merjük ama nagy nemzetet. Miltiadest és Themisthoclest szinte azért nem találtam tanácsosnak említeni, mivel amaz Marathonnál, ez pedig Szalamínénél kisebb számmal győztek vala, mi pedig nagyobb számmal levén, a kisebb számtól Győrnél megverettettünk. Úgy hittem, hogy el kellene kerülni az olyan hasonlításokat, melyek fonák magyarázatokra adhatnának alkalmatosságot. Miltiades meg Themisthocles eszlékénél győzni, báró Barkóczyénál pedig csupán csak halni tanul a jó hazafi.

A tek. Rendeeknek *nagyságát* említéd; úgy véltem, hogy megelégedhetnek, ha *méltóságokról* szólunk.

Az *aesthetica* szót, valamint a *legpittoreszkebb* és *legimpozántabb* effectust kihagytam. Nem érti ezeket még a kevesebb is Zemplén vármegyében. Az *enthusiázmus*, a *magistratus*, a *cenotaphium* értelmét az iskolai emlékezetek a többségnél felelevenítik. Mais ne peut pas se souvenir de ce qu'on ignore.

A síremlékeknél, vélekedésem szerint, nincs helye az illusionnak, azaz a játszattatásnak vagy tündérkedésnek. Les monuments funèbres ne font pas naître des illusions, mais des rêveries. *Réveries*, véleményem szerint, aléltság, vagy elaléltság.

Ahol Landonnak francia évkönyveiről és a francia igazgatásról szólsz, a szót : *francia*, kihagytam, és egyáltalában csak az európai híresebb igazgatásokat említettem. Tudom én jól, quod virtus et in hoste laudanda, hogy sokat tanulhatunk, sőt tanulni kellene azoktól, a kik oly kegyetlenül lecséptenek minket, mert nem akartunk tanulni : de nem vetted-e soha észre, kedves barátom, hogyan húzódnak némely ábrázatok a magyar vármegyegyűléseken, mikor ez a szó : *francia*, kiperdül valaki szájából?! Ez mindenkor

mennykőcsapás. Azok kivált, a kik vagy kulcsokra vagy keresztekre már érdemesekké tették magokat, úgy rettegnek ezen szótól, valamint a vitézeink magától a dologtól. A kereszt és kulcsos szájában és fülében a háború előtt minden francia a daruk körmeik közé való Pigmeus, a fegyvernnyugvás közben Toldy Miklósnak nyúlik, de a békesség után ismét mi óriásodunk, a francia törpül, azonban, magyarok lévén, következendőképen emlékezvén Kinizsi kőmejjképe történetére, a gyűlölt nevet még hallgatni sem akarjuk.

Mert nem lehetetlen, kedves barátom, hogy a deák epitaphiomot választják a tek. Rendek, a helyett, hogy ne a miénket, hanem a jobbat válaszsák, úgy tevém : hogy azt, a mely jobban fog tetszeni.

Noha igaz némelykor, nem mérészettem mindazonáltal a zempléni sokaságnak kerekdeden szemébe kimondani, hogy a sokaság többnyire a legroszabbat itéli jónak. Eszembe jutott a híres Dávid, a ki sohasem elégszik meg semmiféle képírással, ha azt a sokaság nem javallja. Molièrenek szolgálójáról is emlékeztem. Ha nincs szolgáló, bezzeg van ám elég szolga a gyűlésen!

Látod, barátom, hogy majd minden kihagyások és változtatások az én részemről nem annyira magát a dolgot és annak előadását tárgyazzák, mint a helyet és az embereket, ahol és a kik előtt az írásunk fel fog olvastatni.

Fabre d'Eglantine egy igen csinos előadó vala Franciaországban 1792-ben, de mennyi dolgok a magok helyén vannak mondva Párizban, a melyeket nem lehet emlegetni S. A. Újhelyt!! Ezekhez a mi magyarjainkhoz le kell ereszkedni, mert ők ugyan nagyon restek, hogy hozzánk fellépjenek. Meglehet hogy ez gőg a mi részünkről, de ha az orrokra nem kötjük, kevélységünk következése kedvet találhat. Kémélni kell minden publicumot akármilyen pallérozottságú legyék, ha olyanok a körülállások, hogy tartozzon minket hallgatni. Majd minden sokaság olyan mint a pulya gyermek, jobb szereti, ha lebecsátkoznak hozzá, mintha felemelik, mert földszint kevesebb veszedelemmel bukik és bátrabban halad, szalad és ugrik. Lehet hajtani, vezetni a publicumot, de kétséges repültetni.

A mi a rajzolatot illeti, által néztük feleségemmel Landont, de sem neki, a ki mind rajzol mind fest, sem nekem egyik sem tetszett a célra alkalmasnak. Nem mintha nem lennének igen előkelők közöttök, hanem mivel szűkében vagyunk az oszlop- s képfaragóknak. Válaszsz tehát, kedves barátom, amint neked tetszik, mi nem merünk választani.

A magyar emlékirásra nézve az a véleményünk, hogy Kandó Gábor, mint ezerekes kapitánya a zemplényi felkelőseregnek, nem az emlékköre, hanem a vármegye historiájába tartozik. Desaix emlékjére utolsó szavait metszették ki: *dites au premier consul, que mon seul regret est, de n'avoir pas assez vecu, pour ma patrie et la posterité.* Nem lehetne-e b. Barkóczy szívet érdeklő leveléből valami hasonlót is az emlékre vésni? — Sohasem tud a jó egészségben lévő legérzékenyebb ember is úgy érzeni, mint a haldokló. Az idea nem eredeti, ha merő követés, de szinte azért kevesebben ütköznének meg benne. Egyéberánt olyan természetes, hogy minden népnél kedvet találhatna, ha az a nép nem tudná, hogy ez francia idea.

F. a francia universitások nagymesterének írásaiból nem esmerek egyebet, hanem a mit néha az újságok közlenek; úgy látszik, hogy felleng elméjű ember, a ki esztét olykor-olykor a tömjénezésre fordítja. A mostani francziák oly vastagon kendőzik a dícséreteket az emberekre, mint a vén asszonyok a lakot az orcájokra, azonnal kilátszik a festék és a máz, de nem a festőmester. Csak a rút orcákat kell mázolni, a mi magában nagy, azt nem kellene puffasztani. Az évek zivatarja mind el fogja fújni vagy törülni ezen mázakat, és a mi nagy a francziák tetteikben, azt a maga felséges meztelenségében a jövőidő időkbe által fogja repíteni.

Serra commentariusát esmerem, de nincs meg, nem szolgálhatok hát vele.

Egészségem még sincs helyén egészen; köszönöm (és sokkal inkább mind Laurám¹⁾), hogy ama spartánus módjára mind a magad mind mások feleségeikkel akarnál nekem kedveskedni: de akarnának-e ezen dámák ilyen öregsző beteghez

¹⁾ A levél D. hitvese által íratott.

jönni és őt vidítani? Én ugyan mindég még most is szívesen fogadnám őket, de hogy fogadnának ők engemet? — Ah, mért nem csinált nekem 10 esztendőnek előtte senki is ilyen gyönyörű projektomot! — ?

Te görög, én római coloniát szaporítunk. Mind én, mind feleségem ajánljuk Sophronia Thaliának Marcus Aureliust. Laurám tisztel feleségeddel együtt, én pedig a tiédnek kezeit és urának szemeit csókolván az ifjabbik Plinius megjegyzése mellett, dum oculos osculor, animum ipsum mihi videor contingere, öllelek.

Igaz hív barátod
Jóska.

XXXIX.

Széphalom, 4. Jan. 1810.

Nagy tekintetű barátom! Ramler megszokván azt, hogy a más munkáin faragsáljon, egyszer Pffffelnek is újra dolgozta valamely apró versezetjét. Pffffel neki ezt írta : Edes Prof. úr! Nincs kedvetlenebb dolog, mint mikor az embernek más teszi fejébe a kalapot; én meghiszem hogy azt a nehéz mesterséget Prof. úr sokkal jobban érti mint én : de nékem a Prof. úr süvegfeltétele irtóztató módon alkalmatlan. Maradok stb. — A te változtatásaid a relátióban engemet azzal az új érzéssel tanítottak megismerni, hogy az igazítás, ha jó, épen nem fáj. Compliment nélkül vedd tőlem a szót; tökéletesen meg vagyok elégedve velek, és hiszem és vallom hogy relátióink így sokkal jobb. Nem hittem volna, hogy a megváltoztatott helyek nélkül ne veszítsen a munka, és íme *nyert!* Ez egyenesen a Te érdemed. Hidd el, hogy ezt nem szokott tisztelem mondatja velem, hanem a legszívesebb érzés. Bízvást változtathattál volna többet is. Már kész a beadásra a munka. Az elholtaknak s megsebesedetteknek neveiket belé szúrtam a mélt. grófné sorai közé, s a csecsebecsüket kitöröltem, hogy néked és magamnak ellenségeinkké ne tégym azokat, a kik most is addig-meddig szeretnek.

Urit enim fulgore suo qui contemnit illorum fulgorem. — Alig várom a gyűlést, és cancellistáddal dicséretet nyerek.

Landonaimnak csak a bekötve álló részét kaptam vissza. A kötetlen füzetek nálad maradtak. Azt többé be nem várhatom a gyűlésig; és így a könyv helyett a Csokonainak készülő formát mutatom bé, melyre a kőfaragó felírta az alkut és az előre vett pénzt. Ez azért halad, mert ő megholt.

Deák felülírásod nyert a változtatás által, ezt vallaná Vecsey Miklós is. Hidd el, barátom, épen nem fog csiklandani, ha a magyart választják. Tudom én az effélékben mit ér a „Tek. Rendek“ javallása s nem-javallása. De szeretném ha magyar és nem deák állana a köven, ha azt az csinálta volna is, kinek ungvári oratóióját Kultsár minap *polgári ékesenszólás remekjének* nevezte. Kérlek olvasd el újra azt a *remeket*, s neved *Kultsáron*. Megfeddém érte Kultsárt, de szükséges vigyázással.

A Barkóczy haldoklásakori levelét *nem Barkóczy* írta.

Azolta hogy F. eránt tettem nálad kérdést, reá akadtam a jénai Tud. Levelekben, hogy ez *Fontana*, még pedig ex-barnabit.

Te Luthert nem látszatol nagy embernek tartani, nyilván azért, hogy ő, hogy nagygyá tehesse a maga corpusát, magát is nagygyá tette, és hogy afféle mocsokcskákat is ejtett magán, mint az volt, hogy későn copuláltatta magát, s 14 napra keresztelőt tartott. Oztán hogy rossz emberekkel, csalárdokkal lévén dolga, néha nem egyenes úton is bánt. Végre hogy a dolgot nem arra a lábra vitte, a melyen a philosophia kívánná, hanem csak arra, a melyet a romlott kor szorosan parancsolt. — Én mindezek mellett ötet igen nagy embernek tartom, és azt hiszem, hogy a kendőzés festékeit róla semmi kor nem fogja haraggal letörteni. Numa Pompilius is nagy előttem, s Hercules is az, mert megtisztogatta az Augiások istállót s a Procrusteseket kiirtotta.

Ezer áldást születendő gyermekedre; légyen az második Desewffy József vagy Sztáray Laura! Két asszonyt ismerek, a ki urának nem csak a szerelem legboldogabb óráiban van boldogítására, hanem a lélek conceptióiban is osztózik vele: a Te Laurád és Vay Miklósné. Mért tartanak a

plebánusok szép gazdasszonyokat, azt régóta tudom, de hogy Te és Vay feleségeiteknek más hasznokat is veszitek, mint a mire őket a természet hívta, azt csudálom, irigylem. Sophiem engemet az írásban nem segít; noha az atyjának egész konczokat öszveírt. A helyett stb stb. De ő erre sem kész. Nagy kín a heves asszony : de bizony az ily hideg vérű is az! az még az 50 esztendőtt meghaladott embernek is!

Nyugtalan vagyok tudni, micsoda nevet kap a kis Römer vagy Römerin!

Élj szerencsésen, boldog férj! és szeresd

tisztelő barátodat.

Gyönyörködöttél, tudom, rajta, hogy az öszvelövöldözött Pozsony 4000 f. pengő pénzt ada ajándékban, az öszve nem lövöldözött Bécs pedig 100 ezereket kapott. A feleségem két bécsi tántja még nagyobb tripudiummal írja mint Decsy, hogy fels. urunkat mint vitte terenyén fel a grádieson a bécsi . . . nép, s azt is írják, hogy ő felsége előtt ezt kiabálták :

Franz soll leben und regieren,

Napoleon und die Franzosen sollen crepieren.

És ez a levél azon postán jó, melyben írják, hogy követünk Strassburgban ágyúlövelésekkel idvezeltetett. Mit mutat ez a két különbség?

XI.

Széphalom, Január 25-d. 1810.

Érdemes barátom! Relációnk bé van adva; hogy július oltá haladván benyújtása, némelyek által ne vádoltassunk késedelmességgel. De el nem olvastatott. Részszerint örülök neki, mert botránkoztatóbb gyűlést még soha nem láttam. A vgye Rendei közül azok, a kiknek külső fények vagyon, igen nagy részben elmaradtak. Cameráriusok egyedül Csáky

Imre és Jekelfalusi urak voltak jelen. Első nap nagy villongás volt az insurgensek lovaik felől. A palatinus azt rendelte, hogy azoknak lovaik, kik 3000 ft. jövedelműek, és így lovas katonát adtak, adattassanak nekik vissza, hogy tavasszal ismét lovon tehessék a gyakorlást. A vgye azt kívánta, hogy ilyenek csak 63-an lévén, ezek is csapják ezen lovaikat a többiekhez, s így minden lovak eladattassanak, s a bégyülendő pénz osztassék ki jutalom gyanánt a hazatértek közt. A két notárius ezt vitatta. Azzal vádoltattak, hogy voksokat keresnek a restaurációra, a viceispán félt decidálni a veszekedésig ment meghasonlást, s azt vallván hogy ő decidálni nem tud, elbontotta az ülést. — 16-d. Jan. azaz másnap ismét előfordult a kérdés. Szirmay Andr. a maga lovát az 5 elestek özvegyeiknek ajándékozván, megmondá a viceispánnak, hogy praesesnek *tudni kell decidálni*. Fiscális Szirmay Ádám felkölt, s declarálta, hogy mivel a gazdagok ezt az áldozatot tenni nem akarják, ő ezen 63 ló kipótlásául ad a vitézeknek 6 lovat. Inczédi fiscális felette caustice egy lovat ada. A Sennyey fiscális is oda adta a magáét. Így leve vége a kérdésnek. 3-d. nap én nem jelentem meg köztük. 4-kén érkezett s publ. a palat. stafétája a tavaszi gyakorlástól leendő dispensatio eránt. A viceispán meg akarta köszöntetni. Nem tevék, mért a törvény czélja egyebet kíván, a pal. magyar levele is kétséges érzéseket támaszta a hála érzései helyett, mert a sok érthetetlen és egymással ellenkező rendelkezést azt gyaníttatta, hogy a rendelkezés *akarva* érthetetlen. — A haranguirozott nép nem akarta visszaadni a lovakat. Jelen valék, de éppen akkor érkezvén a Napoleon elválásáról a hír, ez úgy elfogott, hogy nem tudtam egyébről gondolkozni, csak Louiza erzherczegasszonyról. Mondtam az apátúrnak, és nem gonosz csintalanság nélkül, hogy N. bizonyosan ezt veszi: de ez csaknem levágott, hogy miként hiszem, hogy a mi udvarunk *vétek* által akarja magát bátorságba tenni Számon lebegett, de nem akarok senkit bosszantani, hogy hát az olaszországi reformokat miért ratihabeáltuk a bécsi békében? Azonban nem lesz újság előttem, hogy ő nem Louizát, hanem a Murat leányát, Carolinát, vette.

Landonaim füzetjéi nálad maradván, az általam legszebb-

nek vélt rajzolatot a Csokonainak készülő monumentumának rajzolatjáról (melyet a kőfaragó kezében hagyott, midőn az alkut megkötém és neki előre pénzt adtam) levettem és a relatio mellé ragasztottam. A viceispán megengedte néme-lyeknek, hogy olvassák a gyűlés alatt, s az olvasó szemek javallani látszottak. De róla soha még semmit nem hallot-
tam. — Térjünk tudományos tárgyra.

Meg nem kaphatván Pesten a bibliopoliumokban a Cházár András Anti-Fejesét, Máriási Istvánt kértem, hogy szerezné meg. Tegnap vettem tőle két explt. Az egyikkel szolgálni fogok neked. — Nem sokat mondott neki, noha elég élesen. Rendes hogy a bérekesztésben azt óhajtja, hogy az ilyen munka *ne nyomtattathassék*.

Értsed poetai új dolgozásaimat. — Áprilban elégettem azon kis csomóját verseimnek, melyekkel meg nem tudtam elégedni, hogy ha a háború el talál ölni, valaki a készületlen dolgokat ki ne adhassa. Ezek közt volt 4 vagy 5 négysorú stanzákból álló énekem. 1786-ban Kacsándi Susitól Gál-szécsből Kassára menvén, a Dargón a szép erdő poetai elra-gadtatásra szenderített. Ezt a dalt is elégettem, s most eszembe nem jut az elégetett dal. A görög Anthologia epi-grammáinak ízlések szerint kezdtem újra csinálni, s az ének-ből egy oly epigramma lett, melylyel felette meg vagyok elégedve. Megszerette prof. Kézy is, s deákra fordította. Az első distichuma a deáknak jó, a másik nem jó. Ímhol van:

Az erdő. 3-a Jan. 1810.

Sírv szabadon, itten nem kémleli senki keserved,

A remegő kedvest lombjaim elfedezik.

És ha enyhülsz lyánykád neve zengésére, sohajtod,

S Echóm résztvéve viassasohajtja feléd.

Nullae hic insidiae; licet indulgere dolori,

Abscindent lacrymas umbra nemusque tuas.

Et si forte juvat resonari nomen amantum,

Plange : Chloe!! plangent tristia lustra : Chloe!!

Kézy az utolsó sorban az Echo játékát festette, talán szeme előtt forogván a Kleiszt Lalagéja. De itt nem ezt a játékot kellett volna festeni, hanem azt, hogy ezen a visszaadáson mint örülhet a szerelmes. Oztán *resonari in passivo*.

Wesselényi meghala. Haldokolva (25. octob. 1809) szüntelen a hazát emlegette fájdalmasan. Vehemens ember volt mint Cátó, de lágyszívű mint Brutus. Ezt mondtam 22-a Jan. a nélkül hogy epigrammát akartam volna csinálni. De ez a gondolat, nézd, mit szüle. Tudom mit lehet mondani az immodestia felől. De Tacitus Agricolában azt mondja, hogy a régiek az effélét nem kevélységnek, hanem csak egyenességnek mondták (*fiducia morum*). Az epigr. valóban igen jó, s örvendek hogy W. általában megtiszteltetik, s hogy azokban, a kik ezt olvassák, az a gondolat támadhat, hogy W. csak a gonosz és rút tettek eránt volt vehemens, a jók eránt nem volt lágyabb szív soha (megküldtem ezt Kultsárnak).

Kétled-e hogy lelkünk jár, vándorol? — Ott fene¹⁾ Cato
S lágyszívű Brutus, itt Weselényi valék.
Erdély, szüntessed sírásidat : él fiam! él nőm!
S díszedet egy jobb kor újra megadja Zsibó.

Az utolsó sorban az *egy jobb korban* nem áll ok nélkül. Tőle halála előtt kevés napokkal elvették az adminisztrátorságot. Talán azért, mert midőn a gubernátor azt a motiót tette a diaetán, hogy az ország generálisa ne választassék meg mint a törvény kívánja, hanem *becsületből* kínáljuk meg ezzel Maxim. herceget, W. ezt kérte publice, hogy mi lesz oztán belőle, ha a herczeg *becsületből* elfogadja a *becsületből* tett ajánlást? —

Belé ereszkedvén új versezésem elmondásában, értsd ez idei munkámat, a meddig a papiros engedí közléseket.

¹⁾ Atrox animi. Horat. (K. jegyz.)

A boldog alkony. 8-a Jan. 1810.

„Csókot, lányka!“ — *Nem én* — „Igen, oh igen! Egyet!“ —

Eressz; nem.

Láng vagyok, éltem alél, angyali lányka! — „*Nem én.*“
Reszkete : megragadám. — Ide szácsk...!“ — *Ah, el!* — E
szemet! És e

Másikat! E rózsás ajkat! Ez arcot!“ — *El! el!*

„Még egyszer szácskád! De ne tartsd hát zárva! Szemed még!

S homlokod! e lobogó gestenyeszög hajakat!

És gyönyörű nyakad és ambrás szép mellyedet! Újra

Szádat! Hagyd szívnom, Lolli lehelleteid!

Hagyd...!“ — *Jönnék; hamar el! fuss.* — S futnom kelle.

De most már

Tőled, Lolly, csak a hajnali fényre futok.

Könyörgés 8-a Jan. 1810.

Adj örömet! s adj bajt mellé, nagy Jupiter! Egyet

E kettő közül bírni csak isteneké (*Deorum est*).

Ez nyújtson föbb ízt gyakor ingerlésével Annak;

És mikor Ez verdes, Az szelidítse dühét.

Ah, boldogtalan, a kit az egyike véve sajátúl!

Az boldog, kit mind ketteje védve szeret!

Soloecismus.

Hogy soloecizálok, nevet Írnyaki. Kába, ne vess bár.

Nem bukik, a ki helyén (*suo loco*) s tudva s akarva bukik.

Edökhöz.

Diphthongust röviden hangzatni tilalmas Edöknek.

Lát, de fülével Edök : hall, de szemével, Edök.

A vak.

Van szemed és így látsz — mely paralogismus ez? Oh ha

Látni akarsz, jámbor Hályogi : látni *tanulj*.

A nehéz nyelvü.

Kárischt mond s **Pszikkét** ha **Pszychét** kell mondani s **Cháriszt**,
 És **Té-misz-tók-lescht**, Győri, **The-mi-szto-kleszért**.
 S **Ekkó-** s **Bakkuschnak**, **Kemiának** s **Mekkanikának**,
 A mi nekünk **Echo**, **Chemia**, **Mechanica**.
 Szent Adrasztea, mérj bosszút ez otromba beszédért! —
 Megvan az! — a svábnál Győri *Giehri* leve.

Debreczen haragszik az új szabású ruhákra s a neologismusokra. — Hogy ne akadjon fel azon a **Kleinstaedtler**? Szörnyű bolondság azt kívánni, hogy a debreczeni bíró olyan hosszú nadrágban s kurta mentében járjon mint gróf Desöffy József, de azt is bolondság kívánni, hogy gr. D. J. járjon olyanban mint bíró uram. Így a nyelv is. — Ímhol a causticus epigramma :

A neo- és palaeo-logus.

Nem magyar a nyelv már, nem az a ruha. Németes ízlés
 Leppte meg ezt és azt, s korcsosodásra jutunk.
 Így nyavalyog Fürmender uram, hogy az úrfia térdig
 Éró mentéjét párizsi módra szelé,
 S négy öt kendőtől gazdag nyaka s üstöke borzas,
 S ah a hunczfutka (superflu) s czaflí becsébe veszett.
 S csendet mond mikor ír, *kecsét és kegyet*; a mi *reménység*
 Volt eddig — hosszú mondani! — neki *remény*,
 S év neki esztendő, s szeretett lánykája *barátné*,
 S futja *komám-asszonyt* s *csillagom-adta Borist*.
 Fürmender, te ne légy úrficska! te *nagy* Für-men-der,
 Légy Für-men-der, — te, légy Elegánt, Elegánt!

Eddig atya vagy, úgy mondá mélt. Jekelfalusi úr. Áldást a gyermekekre. Csókold kezeit a mélt. grófnénak, s kívánd hogy minél előbb oly állapotban lehessen, hogy foganhasson. Mind a ketten tisztelettel ölelünk.

XLI.

Édes kedves barátom!

Több leveleidre felelettel tartozom, de hogy tehessek eleget óhajtasomnak, midőn olyan vagyok két holnaptól fogva, mintha nem lennék az, a ki ezelőtt valék. A vak aranyér szörnyen nyomorgat, a vena poeticát elűzte, egyszóval engemet szenvedő butává tett. Még egy grádussal feljebb és kábultságba esem. És gondold meg, barátom, a visszás környülállások súlyát: szinte most bajlódom így, midőn mindenfelől annyi munka torlódik körülöttem, és midőn a mostani télnek és városi lakásnak nyugalnát gazdaságom végső organizációjára akartam fordítani; itaque et literis et meis rebus et necessitudinibus deesse debeo, és ezt mind azért kell tűrnöm, mert meggyült a sűrű vér az intestinum rectum végén, és nem akar teljességgel felpattanni az eldugott fájdalmas erecske!!!

Epigrammáid furcsák. Örvendek hogy a kalap, melyet fejedbe nyomtam, terepély árnyékával el nem homályosította. Nem mondtam, hogy nincs a németeknek prosodiájok, hanem azt, hogy ex natura rei hibás, és ha ezt a prosodiát nem változtatják, száz esztendő múlva talán magok a németek sem fogják többé olvasni a görög mértéken írt hatlábasait. De mindezekről másszor; most a baj közt egy jó hírt is. 25-d. januáriusban Marcellus fiam született; fekete üstökű, koromszínű, vaskos és dísztelen fiú, de a ki mindennap szépül. Az anyjának dictálhatom már ezen levelet. Kérd Apolló istent, kedves barátom, ha szeretsz, hogy segítsen in partibus inferioribus, hiszen maga mondja a Metamorphosisekben :

Jupiter est genitor per me quod eritque fuitque,
Estque pater; per me, concordant carmina nervis.
Inventum medicina meum est, opiferque per orbem
Dicor, et herbarum subjecta potentia nobis.

Eperjest 13. februáriusban születésem napjakor, midőn életemnek 38-ik esztendejét elérném 1810-ben.

Hív, igaz, nyomorult barátod
Júská.

XLII.

Széphalom, April. 20-d. 1810.

Nagy és igaz fényű barátom!

Közlöm itt azon versemet melyet a Luiza hercegaszszony mennyegzőjére írtam. Nem lehet annak ezen házasságon nem örülni, a ki rettegett attól, hogy a mi 4 esztendő alatt kétszer történt meg rajtunk, harmadikszor is megtörténhetik, s most azt reményli, hogy monarchiánk sebei begyógyíttatnak. Azonban megvallom, hogy ellensége lévén minden alkalmi verseknek, én ezt soha írni nem fogtam volna, de Prof. Sípos úrnak *Pax et Hymenje*, melyet én küldék meg Kultsárnak (de az előttevaló sorokat Kultsár írta, nem én), és a Kézy Mózsos prof. úré: *De nuptiis Napol. Magni et M. Lud. Austriacae*, (ez még nincs kinyomtatva), oly elragadtatásba hoztak, hogy lehetetlen volt valamit nékem is nem írnom. Én mind a Síposét, mind a Kézyét nagyon csudálom. Az utób-bik tele rakta virgiliusi virágokkal versét, s phantásiája el vala melegítve Homerrel és Virgillel; a Síposé masculább szépség, s nincs rajta annyi rózsa. Én nyugtalanul várom az időt, hogy hallhassam e két deák remek munkáról ítéletedet.

Te beteg valál, s születésed napján írt leveledben panaszkodol az aranyér kínzásai ellen. Ez azonban téged nem tiltja el attól, hogy Kassán tánczolj. Én hat hét olta sínlek benne, s a folyosóban és egy kegyetlen náthában, s nem csak nem táncoltam, de járni is alig tudtam. Még most is szertelenül gyenge vagyok.

Ohajtom, hogy Marcellusod teljesítse be azt, a mit a virgiliusi reményleni hagyott. Az isten engedje, hogy még nagyobb legyen az atyjánál, de jobb ne legyen. Az isten adja hogy ne legyen kéntelen küzdeni azokkal a kik ellenségei a jónak.

Tudod-e mit csinált Márton Decsynek? — Nékem elébb Márton írt, non interrogatus se excusat; azután kevéssel Decsy, ez is ön mozdultából. — Pánczél, harmadosa Decsy-

nek, rá nem bírhatván Decsy, hogy az újság jövedelmeinek hason felét adja neki, elárulta Decsy tavalý a bécsi Polizeynál, hogy D. a generalissimus parancsolatját ddtó 6-a April. hamisan és csonkán fordította, s Napoleont mindég magasztalta leveleiben. Rainer vagy János herczeg, a polizey akkori ministere, a vádat a m. cancellariához küldé. Ott Decsy tisztának, fordítása tökéletesnek, hívnek és nem-csonkának találtatott, s D. megbizonyította hogy leveleiben semmi magasztalás nem esett Nról azon feljül, amit a bécsi német és deák újság is nem hirdetett, ezek pedig szorosán a Polizey vigyázása alatt íratnak. Mindemellet D. eltiltatott az újságírástól, és a Polizeyminister ezt **Mártoura bízta**. Még nincs vége a dolognak, mert a Felség reá nem ért végig tekinteni a pert.

Márton nekem azt panaszolja, hogy midőn 1809. a bécsi municipalitástól az ellenség magyar fordítót kívánt a proclamatio fordítására, s ez Décsyt nevezte ki, Décsy betegnek tette magát, és *Mártont projectálta* (mi vala természetesebb mint a magyar nyelv professorát?) Márton excusálta magát; ő nem csak jobbagy, hanem szoros híve és protectusa az udvarnak. Maret Bacsányiról tudakozódott, ki neki 1795. Kufsteinban szomszédja volt, s B. kész vala a munkára, sőt írt is valamit e czím alatt: *Hungarus ad Hungaros*, s bekövetkezhén a béke, feleségét hír nélkül elhagyta, s Párizzba ment. Ez az a mit Márton és Decsy uraknak leveleikből tudok.

Csókolom a mélt. grófné kezeit, s magamat ajánlom nagybecsű jóvoltodba.

Örök tisztelőd
Kazinczy Ferencz.

Hogy tetszik neked az újságból vett hír, hogy gróf Bethlen László a had által megkárosodott németeket segíti? A magyarokról elfelejtkezett. Szent Pál azt parancsolja, hogy mindennel éreztessük a felebaráti szeretetet, de leginkább *hitünk sorsosaival*.

Hogy tetszik a London és Westmünster repraesentációja a ministerek s generálisok eránt?

XLIII.

A. O. 4. Mai, 1810.

Kedves igaz barátom!

Már azt gondolám, hogy kiestem egészen emlékezetedből, a midőn kezemhez érkeze utolsó feleleted. Verseid olyanok, a milyeket szerzeni szoktál. Lucidus in pectus per te mihi spirat Apollo. A gyűlölség annyi rosszat tett már egy időtül fogva a világon, ideje hogy végtére a harag sebeit a szerelem sebei gyógyítsák. In galeo Martis nidum fecere columbae. De még nincs vége a táncznak. A földindulások után leginkább zajognak olykor a tenger habjai; azonban a költők szintúgy a csendeket, mint a zajokat éneklik.

Sípos úr Hymenjét szintúgy mint Kézy menyegzőjét nem vala szerencsém olvasni. Kultsár Tudósításait nem hordatom, más egyéb újságokat sem tartok, mert tavaly 150 ftot költöttem reájok, és a midőn legtöbb újság történt, nem kapék semmi újságot. Most tehát Steinhübel úr Eperjesről közli velem a Hamburgi Levelezőt. Decsy úr a publicummal közlött hirdetményében, noha a pénzt senkinek sem küldötte vissza, legalább mentegeté magát az eránt, hogy újságai megakadtak, és a környülállásokra tolt mindent; de a többi társai megtarták a pénzt a nélkül, hogy egy jó szót adtak volna azoknak, a kiket a környülállások miatt oly példásan megloptak. Írtam tehát egy igen tisztességes levelet Decsynek, a melyben igen magasztalám a publicumot becsülő hirdetményét, és újra feljelentém magamat újságaira, kérvén ötet, hogy azon levelemet iktassa beléjük, hogy lássák társai, mikép tiszteltetnek és különböztetnek meg a becsülettudó újságírók a szemtelenektül. Azonban mai napig várom mind feleletét, mind újságait. Épen midőn dicsérem, commissio alá jó: így szeplőztetik a felsovárgó tömjényfüst felett a leg-tisztább oltárkép. Hogy két újságíró a pénz miatt összevesz, az igen természetes, hogy egy királyi professor más nyakába akarja vetni azt, a minek végbevételétől maga fél, az sem

csudálatos, de hogy egy költő felesége nélkül elillant, oda hagyván gyámoltalan hitvesét, az valamivel több egy licentia poeticánál, és szebb az illetén elhagyást egy románban olvasni, mint otthon tapasztalni. Az is rendes hogy Deesy felszabadult a vád alól, és mégis Mártonra bízta a magyar újságírást. Senkinek sem szabad ellenkezni a magyar cancellariával; de mért ne volna szabad neki maga-magával?

Ne csudáld hogy tánczoltam; a ködös, sáros idő nem engedé sem a lovaglást sem a sétálást, így kellett hát mozgást üzni. Használta valamennyire, de nem egészen, mert még nem nyílt meg az aranyér. Boldog a kinek alrészai enyhítik a felsőbbeket; úgy nézd vérfolyásodat wie den Abfluss des Seelenkleisters, a lélek csirizének olvadását. Ez a mirigy a bajok szüleményc leginkább, engemet sohasem rongálna, ha gondok nélkül élhetnék; csak a gondatlan ember fejében foly a vér szabadon és úr a lélek; mi, félig tudományos, félig gondos emberek, valóságos rabjai vagyunk vérünknek és inainknak.

A gyűlés után Bártfára szándékozom, a szabad jó kedv kútjához. Egy nagy kérésem van előtted; ugyan szerezz nekem egy magyar születésű ifjat, a kinek igen szép írása legyen, és a ki tökéletesen tudja az orthographiát. Az annyit teszen, hogy ha p. o. ezen szót *hárítja* tj-vel írja, azt soha tty-vel ne írja, vagy viszont; egy szóval, akármilyen módot, de állhatatost kövessen az írásmódjában. Felette nem csak jó, ha friss és szép írása is legyen, hogy ne csak olvasni akadály nélkül lehessen, hanem mind könnyen, mind gyönyörűséggel. Szegény legény legyen és emberséges ember; szegény azért, nehogy elhitesse magával hogy maholnap viceispán lesz, és így sorsával nálam meg ne elégedjen, emberséges ember azért, nehogy azt kipapolja, vagy alattomban lemásolja és szanaszét hordja, a mit írni fog. Ha olyan ifjat találok, kész vagyok ötlet tartani, ruházni és azonkívül mulatságára 200 rft. adni neki esztendőnként, még pedig a míg élni fog, halálom után is. Nem lesz egyéb dolga, csak írni vagy leírni, vagy a könyvekből kihúzásokat, szedéseket gyűjteni; mindennap annyi időt fogok neki engedni, hogy magát mind mulathassa, mind tökéletesíthesse; igen válogatott

könyvházom vagyon, melyet minden esztendőben szaporítok. Mindezekből látod, hogy olyan ifjat akarnék, a ki a tanulást szereti. Mindent, valamit írtam életemben, akármely nyelven, össze akarok szedni és összeíratni, legyék az akár versben akár prózában, és akármely tárgyban, a mely körül pennával forgolódtam; e valóban nem kevés, noha sok elveszett már. A mit más nyelveken írtam, azt magyarra akarom fordítani; ki tudja nem fogja-e ezen ifjú maga keze által írott szerzeményeimmel halálom után talán szerencséjét csinálhatni.

Pascitur in vivis livor, post fata quiescit,
Quum suus ex merito quemque tuetur honos.

Készülni kell a hosszú nagy úthoz.

Végzem azért is, mert sír feleségem ezeket írván, nem mintha tartana egészen secretáriussága elvesztésétől, hanem mivel halálomról szölok.

Hív igaz barátod
Dessewffy Jóska.

Tévelyedésből feltörtem Vanovicsnak írt leveledet, bocsáss meg; lepecsételtem ismét, holnap elküldöm, el nem olvastam. — Elhozom Újhelyre Landont.

XLIV.

A. Olyson, 8-d. Junii 1810.

Édes drága kedves barátom!

Ez az esztendő igen súlyos reám nézve. Nem elég hogy egész télen nyavalykodtam, nem elég hogy most is orvosszerekkel kell élnem elromlott gyomrom miatt, ma a hideg lel, és egy hét óta már Laurám is beteg, oly erőszakkal és fájdalommal köhögesél, hogy majdhogy meg nem fül; az úgy nevezett göreshurut bántja. Virginiát a hideg lelte, most a china a hasát terpeszti, a cselédek közül is többen nyomorognak. Házam valódi bizonyossága annak, hogy ispotály ott is lehet, a hol nincsen palota.

Annyit irkált Cicero de summo bono; de lehet-e boldog, habár maga Zeno vagy Panicius is az egészség nélkül? Mert más az, a bibét vagy tagadni vagy túrni, és más a maga lelkében vagy testében vagy mind a kettőben gyönyörködni az embernek. Engemet sem a stoicusoknak philosophiájok azaz dialecticás kevélységek, sem a fatalisták és optimisták magok reászánások, sem a keresztyén bonczok reményt nyújtó és pótolást jövendőlő ígéreteik nem vigasztalhatnak, a midőn legkedvesebbeimet szenvedni látom, pessimista vagyok.

Ce monde, ce theatre et d'orgueil et d'erreur,
Est plein d'infortunés, qui parlent du bonheur.
Tout s'y plaint, tout gémit en cherchant le Bien-être,
Nul ne voudrait mourir, nul ne voudrait renaître.

Az emberi nemnek főképen minden élő állatok közt a szerencsétlenség és a gyávaság juta az osztályban, mivel a legfinomabb érzékenység jutott.

Mit ér olykor-olykor egy csep öröm az üröm telesdeg tele poharában? Azért, hogy a sok méz ne késztesen az émelygésre, nem szükség hogy keserű epével legyen eltelve a serleg, és hogy az édes alig éreztessen benne.

A te leveleid, barátom, azon mézesepek, melyeknek szaporításokat kikérem tőled bajaim édesgetésére.

Annak írását, a ki a Humano capiti-t lemásolta, nem vevém; Nálad akada; a másik nem rosszúl ír, de nem eléggé szépen; orthographiájáról sem ítélhetek, mivel úgy látom, hogy csupán csak az írásból szedte pennájára relátióink kezdetét.

Jó lett volna, ha báró Barkóczy észrevételeit a gyűlésben kijelentette volna. Mi lett volna könnyebb annál, hogy kitegyük szalai báró Barkóczynak a praedicátumát, és azt, hogy nem a szászok és bajorok, hanem a francziák ellen esett el mint kapitány a nemes zempléni felkelőseregnél. Én megvalloim, szántszándékkal a generalitás mellett maradtam, mert nem akartam az olvasónak a felkelő sereget, a mely Győrnél futa a francziáktól, eszébe juttatni; azonkívül nem a praedicátumban, nem a kapitányságban, hanem a dícsősé-

ges halálban és annak okában tartottam lenni báró Barkóczy Antal érdemét. A nagy tetteket nem kell kisebbiteni holmi csöcselék és a dologhoz nem tartozó hozzáadásokkal, a melyek itt kiváltképen ezen esetben az effectust nem nagyították, hanem kisebbitették volna.

Nem tetszik ő nagyságának, hogy a testvérije a többi megholtak közé legyen keverve. A testvéri szeretet, mely a mlgos báró úrból egyszerre poetát csinála, azt kívánná, hogy még halála után is, poraiban és a sírkövön is, szintúgy mint életében, külön legyen a mlgos báró a tekintetes nemes uraktól. Ut separetur sago et toga claris majoribus ortus a sociis ejus nobilibus. Kár volt oda nem ragasztani még ezen szócskát: Tantum; ha vesztett is volna valamit vele a stylus lapidaris energiája és rövidsége, de bezzeg nyert volna ám az értelem, és jobban csudálta volna ő nagyságát a posteritás, hogy magát pro lege, rege, et patria, furente in regno Marte francico, külön választva agyonlövetni méltóztatott.

A projectált deák új epitaphiom ő nsága jó ízlésének és nemes érzésének különös becsületet csinálna, de hogy fog lehetni azt elfogadni, minekutána már a magyar emlékirás választatott a közgyűlésben? Nem a főispáné, hanem a vármegyéé volt a választás: a főispánnak és még némelyeknek jobban tetszett ugyan a deák, de az nem törvénye a publicumnak. Én sürgettettem leginkább a főispánnál a magyart, mert magam soha sem szólottam vele egy szót is ezen egész dologról. A felolvasása napján délután, Lónyaynak sok kérdezgetései után megvallottam, hogy a deáknak én legyek szerzője, de tudhatta azt úgy is az egész világ, mert mindjárt ahogy megtiszteltettünk ezen kiküldöttséggel, azt mondtam többek hallatára: nehéz magyar sírírást készíteni; lehet ugyan, de nem merészlek belé kapni, hanem jártasabb társamra bízom; de más részről azt is megvallám többek előtt, még minekelőtte felolvastatott volna a relatio, hogy az a Te munkád. Én azt valóban igen helyes munkának tartom a maga nemében; más tollaival nem akarom magamat czifrázni. Elég dísznek tartván, hogy azt aláírhattam.

Elgondolhatod tehát és láthatod, be fájt, midőn az elolvasás közben innen s amonnan, dignos barbaris cachinnos

hallanék. Barátom! a varjúk előtt fülemiléztünk; amaz ott mosolygott gúnyolva, és egy valóságos Faunushoz hasonlíta, egy más itten csóválta a fejét; egyiket az előkelőbbek közül azt hallottam mondani: olyan cifra, olyan hosszú ez a reláció, mintha isten tudja milyen nagy tárgyról lenne. Lett volna csak valamely oppositionális perről a szó, majd láttad volna be rövidnek látszott volna bemutatásunk. De mivel csak a dicsőségről és a virtusnak legillendőbb megjutalmaztatásáról szólottunk, kaczagtak a borzas vandálok és gyepidák, a rendesebb és csinosabb előadások nem tesznek szerencsét a sok kúnok között. Nem mondom, hogy talán valami huszonöt ember nem találkozott volna azon sokaságban, a ki ennek a relációnak egész érdemét esmérte és érzette: de ezeknek száma a csinos fejérszemélyeknek kicsiny számához hasonlított egy tömött roppant templomban. Ez itt azt akar-ná, hogy az egész nemzetségi fáját kiterepéljék a sírkövön, amaz a dicsőséget a titulátúrákban keresi, egy más azt gondolja, hogy a jó ízlés a cifrázatokban áll, holott épen az együgyűség annak legvalóságosabb czímere; a legnagyobb része az aristokratismust, a kevélységet, a nevetséges gögőt, irigységet még az életén is túl a koporsóba a hamupornak felébe akarná vinni, szintúgy mint ama gazdag londoni kéményseprő, a ki azt vésette sírjára: *Hic jacet Domitor fuliginis*. Én tökéletesen elhiszem, hogy a projectált új deák epitáphium jobb, szebb, deákabb (azaz a mint Kovács mondja, latánabb), de mégis kérem báró Barkóczyt, ne csináljon nekem epitáphiumot, ha mostani betegségemben meg találnék halni, mert szeretném ha sírnának, nem pedig nevetnének sírom felett az olvasók.

Íme a kívánt füzet Landonból.

Hát mit csinál a jutalomkérdés? nyugszik-e? vagy csak a felelet előtt ígérnek jutalmat? vagy megtagadják azt, midőn nem tudnak mit felelni a feleletre?

Ne boszongodj, barátom, hogy az élők oly hálaadatlanok: látd, vannak hálaadók is, még életedben írják biográphiádat; legalább megczáfolhatod őket ha valamit hazudnak rólad a jövődönék.

Én most már s egész szívemből a legvalóbb igazságot

mondom neked, midőn mind bajaimról, mind barátságomról bizonyossá tesznek.

Mind ezt a kasznáromnak dictáltam. A szegény írónénk fekszik, nyög s köszönt; megírom anyjának emlékezésedet. Tisztelem feleségedet, maradván sok bú, kín s nyughatatlanságok közt

hív igaz barátod
Dessewffy József.

XLV.

Édes barátom!

A te litániádat én is bátran eljajgathatom. Egészségemre nézve egy esztendőm sem volt még szerencsétlenebb mint ez a mostani, s félesztendő alatt inkább megvénültem, mint hat esztendő oltá. Elejétén az aranyér volt a bajom, abban egész hátam és gyomrom megdagadt annyira, hogy sokszori kenés által sem tudtam eloszlatni megkeményülését. Julius 2-dikán kilelt a hideg, forró nyavalyába akartam esni. Egy dosis hánytató megszabadított a veszedelemtől. De bajom complicálva volt, s kevés napok alatt tüdőgyulladás fogott el. Egy hajszálon múlt, hogy meg nem holtam. Vedd ezekhez hogy feleségemre a sárgaság esett, idős leányomat pedig a hideg leli. De engemet még ennyi baj sem vihet arra, hogy veled együtt pessimista legyek. Kevés embernek van több oka zúgolódni a sors csapkodásai ellen, mint nekem, és mégis örülök, hogy a világra jöttem, s ritka embert láttam, a ki e síralom völgyéből abba a nagy boldogságba kívánczozék, melyről szent Pál azt mondja, hogy olyat szem nem látott, fül nem hallott. Eddig, reménylem, a te bajaid is, szeretetre méltó Grófnédé és Virgíniádé elmúltak, s így velem együtt te is optimista vagy. Daemon languebat, monachus tunc esse volebat etc.

Ide zárom a minapi levelemből elmaradt Humano-capiti-t. Az írás olyan, hogy rosszabb alig lehet. Felette hosszú

gyakorlás is nehezen tehetne belőle jót. S veszedelmes boldogság benne hogy, a mint a betűiből láthatod, *czífra* által reményli elnyerni, a mit a *szépség* adhat.

Újházy Sámuel barátunk a pataki examenről Budamérra visszamenván, betért hozzám egy délután, s három órát itt töltött. Orvosom még akkor megtiltotta nekem a beszédet, de hogy lehetnék én néma Újházynak és fia nevelőjének társaságában? Életemnek sok édessége volna, ha közel hozzám két-három ilyen gustusú ember laknék.

Kézy matheseos és physices professornak neveztetett ki a pataki examenben, s ezer forint gyűlt össze segítségére, hogy Göttinga és Párizs felé indulhasson. Bővebb úti költséget neki későbbben küldenek. Én debreczeni professor Buday urat megkértem, hogy öt levele által az öreg Heynénak ajánlja, s Superintendens Öry úrnak azt tanácslottam, hogy Kézyt azzal az intéssel eressze tudományos útjára, hogy Pesten Mitterpacher és Pasquich, Schwartner és Schedius professoroknak esmeretsége nélkül ki ne induljon. Mitterpacher, a mint tudod, gyönyörű deák, Pasquich felől pedig a nagy Pászthory beszélt nekem, hogy Londonban mely becsületet tett a magyar nemzetnek.

Még egy cikket a pataki examenről: a theologiae professor, a ki egyszersmind exegesist is tanít, Patay a neve, azt a daemont, a kit a mi urunk és idvezítőnk az ördögösből kiűzött, és a gergezénusok disznaiba hagyott menni, természeti nyavalyának magyarázta, és ezen magyarázat által nagy részét a jelenvaló patronátusnak, kivált a vén papokat, s leginkább a pataki plebánust, nagyon megbotránkoztatta. Ezek magokat az ördögtől megfosztani egyáltalában nem engedik. A vén, de nem vén gondolkodású superintendens az ördögnek nem igen fogta pártját, consiliárius Vay hallgatott, Rozgonyi és Kövy professorok pedig bátran kiabálták, hogy görögül kell tanulni, a ki az új testamentomot érteni s magyarázni akarja. E napokban egy buzgó öreg úr az én ítéletemet akarta hallani, s megszólalt, hogy a disznókba ment daemon nem lehetett csak nyavalya, mert a nyavalya nem *beszél*, az a nyavalya pedig *megszólalva* kérte a Krisztust. Én elégnék tartottam az öreg úrnak a Galilei történetét

elbeszélleni, s azt vetni mellé, hogy most a világ azt hiszi, a a mit a tömlöczözött öreg tanított, és nem azt a mit Josue mondott, s a pápa és a cardinálisok Galileiből kicsikartak.

Zemplény vármegye májusban nem a magyar, hanem a deák felülírást fogadta el az emlékre. Nékem mindegy, akár ez tétessék reá, akár a báró Barkóczyé, akár egy harmadik. Csakhogy a mi relatióink, melyben egy igen jó paragraphus van, *elolvasatott!* Ezért az egy paragraphusért, és semmiért egyebért, igyekezni fogok, hogy a relatióink kinyomtatassék.

Egy magyar journálunkat Erdélyben Döbrentei Gábor fogja kezdeni januáriusban, a másikat Pesten Horvát István, secretáriusa az ország bírójának, Vitkovics Mihálylyal, a ki fia a budai görög papnak, s consistorialis fiscálisa a budai görög püspöknek, Szemere Pállal, a budai ágens fiával. Ez a Vitkovics gyönyörű meséket ír a Lessing gustusával, szerencsés magyar poeta; ő az első magyar író abból a felekezetből, mely szent Miklóst tartja első szentnek, és ez a szeretetre méltó ember épen oly barátja a magyar nyelvnek, mint Sztratiimirovics ellensége. Ha néked, édes barátom, holmi rövid munkáid vannak készen, melyeket az erdélyi journálba letenni akarsz, küldd kezemhez, s Döbrentei köszönettel fogadja.

A lipsiai tudós újság Intelligenzblattjaiban ez a rövid paragraphus áll: *Gróf Desöffy József Tacitusnak magyar fordításán dolgozik.* Elhűlve, de örülve is láttam ott ezt a jelentést, mert a beküldő ezt a hírt az én levelemből vette, de nekem nem mondta, hogy Lipsiába megírja. Ugyanezekben a lipsiai levelekben jelent meg Oberster Barcsaynak két francia verse, az egyik Napoleonra, kit magasztal, a másik a francia revolútióra, melyet a l'hombre játék alatt ad elő.

Berzeviczy Gergelynek tegnapelőtt vettem levelét. Írja hogy a *Patriotische Blätterben* nevének aláírásával jelent meg egy munkája, melyben a Feudale Systema ellen szól. Minthogy én azokat a *bécsi!!!* patrioticus leveleket nem jártatom, kértem Berzeviczyt, küldené meg nekem mind azt, a mit belőle bír. Ímhol egy paragraphus válaszból: *Kaczagom én a mit Herder a magyar nyelvnek s népnek elenyészése*

felől jövendől. Herder hamis proféta. A magyar nyelv s nép elenyészni nem fog soha, még philosophusi szellem fogja kormányozni Európának dolgait, mint most kormányozza. A nem-vandalus hódoltató csak azért is meghagyja ezt és azt, hogy tulajdon karakterü s originális, schol másutt nem találtatható szép nyelv ki ne vesszen.

Kedveskedem az ide zárt nyomtatványokkal, mert ezeket bibliopoliumokban kapni nem lehet. De kedveskedem egy kézírással is, mely egy oly lelkes embernek s oly szent hazafinak, mint te vagy, édes barátom, kedvesebb lehet, mint Schwartnernek és Schediusnak a nyert arany pixis.

Az ipam júliusnak 23-dikán megholt. A gyászlevelek Landerernél még el nem készültek. Te is venni fogod azt, minthogy ő neked rokonod volt. A papság miatt, és hogy tudja a világ hogy nem ő, hanem a bátyja tért a Calvin hitére, a napam belészúratta, hogy pápistásan s megolajozva ment a más világra. A kálvinista bátyja, a *vak és arénás*, 68 esztendőskorában házasodik. — Elj szerencsésen, édes barátom, s tarts meg megbecsülhetetlen emlékezetedben. Grófnédnak kezeit csókolom, s kívánok mindnyájatoknak hamar felgyógyulást. Széphalom, Július 24-d. 1810.

Ezt a levelet, édes barátom, részszerént azért, hogy beteg erőmön könnyítsek, részszerént hogy az írást lásd, íratam idegen kézzel. Ez azé az ifjúé, a kit neked már egyszer ajánlottam. Azt hiszem, hogy Te kevés gyakorlás által ezt úgy elkészítheted a mint óhajtod. Az ily scriptoroknak meg kell mondani, hogy a *k*, *s*, *p*, s más betűk festéseikben mit nem szeretünk, s megvan a mit óhajtunk. Erkölcseivel, módjával, maga kedveltetésével, tanulásával meg fogsz elégedhetni, azt ígérni merem. Pesten Tóth-Pápai úr mellett patvaristáskodott, onnan Festetics Antal mellé volt ajánlva; elment oda, ott lakott, de ki nem állhatta a somogyi levegőt s vizet, mely ismeretes arról, hogy az ott nem születetteknek veszedelmes. Nyelve magyar, s úgy van készülve, hogy kedvedet megnyerheti. Én azt hiszem, hogy Te is nyersz benne, s ő is Tebenned, mert nálad tanulni fog. Kora 24

esztendő, figurája kedves; véle akárhol fel fogsz léphetni: pataki deákkal azt nem fognál. Elvárom végezéseted, s mind azért hogy ő tudhassa, tetszik-e élned szolgálatjával, mind mivel leveleid nekem gyöngyörűséget adnak, kérlek, ne késs írni.

Kazinczy Ferencz.

A Preisschrift felől tudakozódol. — Pesten b. Prónay László exc., Bécsben (ha jól emlékezem) Engel a historicus azt mondák nekem octob: 1808, hogy Tubingába a mi u . . . -runk küldte ki a száz arannyal együtt egy Bécsben készült pályairást, mely a magyar nyelv **ellen** volt intézve, oly a rancsolattal, hogy a száz arany jutalmat ez a munka kapja el. Hihető, az én munkám a diligence-szekeren felbontatott, és ki sem eresztetett. Annyi bizonyos, hogy a száz arany még senkinek sincs általadva, s a beküldött munkák megítélve nincsenek. Legalább hallgat róla minden újság.

Elfelejtém mondani, hogy ez az ifjú Tóth-Pápai úrnál patvaristáskodván, onnan Festeticshez azért ment *egyedül*, mert megszűnt az insurrectio miatt a perek folyása. Az érték szűk volta és a nehéz idők nem engedik, hogy prókátorságra készüljön, és e miatt Pesten lakjon. Nekem ő ezen két íráson kívül, melyet itt veszesz, semmit nem írt: de ledictáltam neki orthographiai jegyzéseimet, ahogy és a mi eszembe jutott. Írására nézve két intést adtam neki: 1) hogy a toll végét messe fel hosszabban, mert így a toll a tintát nem bocsáthatja olyan bőven mint kellene; — 2) hogy a betűket, midőn *csinosan* akar írni, fesse nagyobb betűkben; így inkább ki fogja ismerni, mi nem szép. Azonban ez az ő írása elég tiszta.

XLVI.

Júl. 31-d. 1810.

Érdemes barátom!

Kevés napok előtt ment hozzád egy levelem, melyben mind a pataki *Humano-capiti*-t megküldöttem, mind a másik kézírásbeli mustráját. Volt ezen felül két nyomtatott munka is mellé téve; mind a kettő a Cházár Andrásé. — Most vedd e gyászlevelet, s az egyiket küldd maitre P—hoz.

Egy epistolát írtam Csereyhez. Leírtam néked is, vagy inkább csak a dolgozás alatt készült két első lap mellé hozzá írtam a hátravalót. Élj szerencsésen. A mélt. grófné kezeit nagy tisztelettel csókolom. — Én még is oldalomban hordom a nyilat, Sophie pedig éppen nem akar gyógyulni sárgaságából.

E napokban vettem postán egy 2 fr. 48 xros levelet. Horvát István, secretáriusa Ürményinek, és Révainak mind legkedvesebb mind legérdemesb tanítványa, és az a kit Révai maga helyébe ajánlott magyar nyelv prof.nak az universitásnál, küldé meg ezen munkáját: Pest városnak Ofen német nevéről. Pest, Trattnernél 1810 (Júliusban jött ki a sajtó alól) tökéletesen megmutatta, hogy Pest és Ofen eleintén azon egy várost, a mostani Pestet, jelentették. A mostani vár Pest városnak filiája volt, s valamint egy ideig Kis-Pest és Pesti-hegy nevét viselte, úgy viselte az Ofen nevet is. Végre az Ofen tulajdona maradt Budának. Sok historiai tudomány van benne. S ez egészen új découverte, és reá én adtam alkalmatosságot Sylvestert kiadván, és hozzá egy, ezen materiára tartozó, scholiont tévén. Ha ide haza volna a munka, ide zárnám : de elküldöttem Patakra, prof. Szombathinak.

Mit végzesz az íródeák eránt? add, kérlek, tudtomra.

XLVII.

A. O. 11-dik Aug. 1810.

Édes kedves jó barátom!

Két rendbeli leveledre egyszerre felelek. Igazságod van, nem kell zúgolódní. *Levius fit patientia quidquid corrigere est nefas.* Sady egykor az isteni gondviselés ellen morgolóda; miért imádlak, úgy mond, mindenható, ha meztelen lábbal jártatsz, a midőn a tégedet tagadó és engemet elnyomó sah a magos és fényes bagdádi palotában bíboros zsámolyokon és dívánokon nyújtogatja ábrával itatott papucsekban nyugvó lábait? A mint így szól, íme az ablakjának általírányában építtetett moshénak ajtóján kiindúl sántikálva szeme láttára egy mankókon nehezen haladó ember, a kinek lábai sem valának, és a ki szinte azt köszönte ama moshében a mindenek urának, hogy legalább a czombjait hagyta meg nékie. Nem a sahhal, hanem a mankóssal fogom magam ezután egybe hasonlítani, úgy mond Sady.

Egy húron pendülünk, barátom; ez az esztendő szerencsétlen reánk nézve, és mivel érzékenyebbek vagyunk másoknál, még szerencsétlenebbnek látszik. Nekem alkalmasint használt a bártfai ferdés és ivás, és ha jobb idők jártak volna, még jobb hasznát vettem volna. Feleségem is jobban van, de nem egészen, Virginia pedig tökéletesen kigyógyúlt; de most visszajövet Aureliusnak kezd baja lenni; nem tudom mi lesz belőle. Bártfán a társaság és a gondmenekedés térszen legtöbbet, azután a fenyves gözének beszívása. Sok magyar van ott ez idén, lengyelek is vannak elegenden, és valamint már most fogyni kezdenek a magyarok, úgy szaporodnak a lengyelek. Nehezen fér együvé ez a két szomszéd nemzet; úgy láttam, hogy ők a zánoki csapást el nem felejtették, és méltán. Nem volt azonban senki is közülök, a kinek társaságát vagy a mulatságra nézve vagy más tekintetben méltó lett volna keresni. De valának némely igen kellemetes, kedveltető

és tetszetős lengyel asszonyok, melyek merő asszonyiségben és bájokban mintegy lebegtenek; még a lehelletek is mézragados volt. Egy igen rendes és elmés özvegy, báró Bánfiné, született gróf Petki kisasszony Erdélyből, nagyon tetszett mind a lengyeleknek, mind a magyaroknak. Ott vala báró Vay Miklós is, minden tekintetben jeles feleségével együtt, s az apjára ütött Borbélyné; a gyönyörűségesen tekintető Bek Pálné, Keglevics Ágostonné, gróf Károlyi hátrahagyott özvegye, mulier Junonia, kiről a csintalan Ovidius azt mondaná:

Dura supercilio est, rigidas imitata Sabinas,
Velle, sed ex alto dissimulare, puta.

A Humano capiti írójának az írása nem szép. Köszönöm barátságodat, van már egy meglehetősen író, amint ezen levélből láthatod. Kézynek örvendek, jobb ezer forint, ha papírosban van is, semminél. Valahányszor a nagy érdem elősegíllésére kis adakozást szemlélek, mindenkor eszembe jut, a mit írtam valahol:

Szükséges most a pénz a kolesok számára,
Nem az elzárt magyar literatúrára.

Be kár hogy annyi adósságom van, és annyit kell a magam házáról gondoskodnom!

Ugyan hogy lehet, kedves barátom, valamely századnak (akármelyik legyen is) a világosodását hántorgatni, midőn még itt s amott azon török az emberek fejeiket, hogy csuda vagy természetes orvoslás vala-e az ördögnek kiűzése a nehéznayavalyásból? Nem tudom mely philosophus azon fárasztotta sokáig az esztét, hogy valyon miért szalad az embertől a farkas, ha valaki egy szál szalmát lefityegtet és maga után vonogat előtte? Végtére kisült, hogy nem a szalmás, hanem a fegyveres embertől szalad a farkas. Nincs valóban világosodott század, hanem van némely századokban egynéhány nép, a melynél a tizedik vagy huszadik része a lakosoknak nem egészen babonás, s a melynél ennek a tizedik vagy huszadik résznek kémélleni és csalogatni kell a többi kilencz vagy tizenkilencz részt. A német theologusoknak

azon módját (mely a német nemzetnek hátralévőségét elegendőképen mutatja), a mely által t. i. a positiva vallást . . .

 nagy mesterséggel és mesterkedéssel a természeti vallásra általolvasztani igyekeznek : ezen módot, úgy itélek, jó volna a magyar intézeteknek igazításában és a mostani környüállásokhoz való alkalmaztatásában elfogadni és követni. A Sz.-Írás és a Corpus Juris olyan két könyv, a melyből mindent ki lehet hozni, azzal a különbséggel, hogy a fellebbebb lélek és képzetek lehelnek a Sz.-Írásban, és ez az oka, hogy a nagy Locke sajnálá vénségében, hogy előbb nem kezdett a Sz.-Írásnak olvasásához. Az Alkorán, a Biblia, a Vedan etc. etc. mind ezen egyenlő tekintetben érdemlik meg az olvasást; én fiatal koromban még a kínaiak szent könyveit is, a mennyire esmeretesek Európában, olvastam,

 A görög mythológiát a görög nép költeményessége, a többi theo- és mythológiákat pedig a papok szerzették, azért van amabban annyi élet, elmésség, képzelődés, mozgatóság, érzékenység, változandóság, és oly kevés systema, azért legszebb és örök képe az a természetnek, azért bájolja az a legszebb és elevenebb elméket. Találkoznak ugyan benne is parasztságok és babonák, de sokkal kevesebb mértékben, és többnyire úgy felékesítve, hogy tűrhetőkké válnak. Sokszor gondolkodtam, hogy valyon mi az oka, hogy úgy tetszik a régi görögök bő s tenyészéses vallások,
 és én azt nem tulajdonítom másnak, hanem annak főképen, hogy a mi vallásunkban az istenből tettek embert, a görögökében pedig az emberekből isteneket. Jupiter, Apolló teli vannak emberi indulatokkal, Krisztus Urunk tele isteniekkel, és ez az oka hogy az emberek közt és az emberi társaságban könnyebb volt követni Jupitert, mint Krisztus Urunkat, és hogy kevesebb ellenkezés vala a régieknél a

vallás és társaságos élet között, mint nálunk.

.

.

.

.

.

.

.

.

De hova szárnyalok, és merre viszi lelkem szelelete repülő ideáimat? Egyik, gyengeségeim közt az, hogy ha neki erednek, úgy űzik egymást, mint a madarak, midőn a bagolynak támadnak.

Rosszúl emlékezel vagy rosszúl hallottad, barátom, hogy a deák felülírást fogadta el a vármegye. Hiszen én is jelen valék, és esküdhetem reája, hogy a magyar fogadtatott el. Ez alatt megint kabala fekszik.

Hála legyen az istennek, hogy egy-egy magyar napló mind a két magyar hazában születik a világra; ennél egy-egy kedvesebb hírt nem közölhetnél volna velem, kivált a mostani időkben, midőn a tudós publicumnak nagy része majdhogyan nem olvas egyebet naplóknál. A magyarok isténe segítse Döbrentei Gábor, Horvát István és Vitkovics Mihály urakat, és óvja őket idősb testvéreknek, a Hazai Tudósításoknak, kisdedes lelkétől. Legyenek józan ész és a jó ízlés *kulcsárjai*: ne a szavakat, ha a dolgokat hajházzák írásikban; tudják a jót a rossztól, a meglehetőst a felségestől különböztetni, quam distent aera lupinis; ne rágalmazzanak senkit, de ne is dicsérjenek hiábavalóságokat; ha majd munkákat rostálnak, ne vegyék mindenben például a jénai literatura-újságot, ne legyenek unalmasan hosszasak. Pászthory, a kiről te annyit tartasz, és a ki sok tekintetekben megérdemlette ítéletedet, azt mondá, hogy egy tökéletes egybevonás (extractus) mindenkor remek munka. Nem azt akarom én tudni, hogy mit ítél a naplós valamely munkáról, hanem hogy miben áll az a munka. Kivált ne keressenek hibákat; nincs könnyebb mint gazt találni; csak akkor valóságos a hiba, mikor minden fűrkészés nélkül reá akad a naplós; ne hitesse el magával ökeme,

hogy az olvasóra nézve kell kikurkázni a hibákat, az íróra nézve pedig elég egy-kettőt emlegetni. Nem kell a szegény botlót sárral elborítani; legyenek elmések, ridiculum acri fortius ac melius magnas plerumque secat res, de legyenek egyszersmind türelemesek is; láttasson ki a jó szív elmésségek közt, csiklandozzanak néha, csípijenek is, nem bánom, ha szükség, de soha sem döfjenek, szúrjanak, vágjanak; ne gondolják azt, hogy csak nekik vagyon jó ízlések és eszek és tudományok; semmi munkának a világon nem kell akarni regulázni a publicum ítéletét: azok a kik a literatúrát művelik, egy közönséges-társaságot formálnak, melynek legfőbb törvénye az egyenlőség, és a melyben sem despotát, sem rabot nem lehet elszenvetni. Csak a rómaiaknál *literatus* vala a rab, mert betűt sütöttek reá. A literatura közönséges-társaságában nem lehet más despotismust megismerni annál, a mely az elmének tehetségén és felsőségén fundálódik. Nincs egy-egy neme a literaturának, a mely jobb és szebb nevelést és több mértékletességet meg tudományt kívánjon, mint ez a mely a kijött munkának valamely gyűjteménybe való bevétele vagy rostálása körül forgolódik; de azért nem kell mindentől félni és szüntelen reszketni, mint a nyírfalevél. Kulcsár úr még az önönmaga árnyékától is rettegett, de azért félt a világosságtól is; ő olyan finnyás volt mint a kis macska. Ő a maga és másnak ideáit úgy préselte ki mindenkor, még minekelőtte a nyomtató sajtó alá jönnének, hogy ez alatt csak esupa löre gyűjtődhetett. Élni fogok barátságoddal, és küldök majd némelyeket áltad Döbrenteinek, minekutána egynehány kijött darabjait által fogom tekinteni. Ha eddig hozzád írt leveleimből netalántán némelyeket be akarnál iktattatni valamely naplóba, nem bánom.

Igaz hogy mulatom néha magamat Tacitus fordításával. Rousseau jobban tudott talán francziául mint én magyarul; de én talán jobban értek deákul mint ő. Maga mondja, hogy nem igen jártas ebben a nyelvben, és látszik is. Minekutána már egynehány könyvet fordított volna, azt mondja, hogy félbe szakasztja munkáját, mivel az, a ki Tacitus után járt egy ideig, erőt kezd kapni és kedvet egyszersmind, hogy önönmaga után haladjon: én pedig ellenkezőt tapasztalok:

féltékenyebben kapaszkodik az ember az önönmagától csinált úton, minekutána olyan jeles vezető után eredett. Semmiféle fordítás közt sem tetszik úgy ki a deák nyelv takarékos volta és a magyarnak húzomossága. Én ugyan igyekezem nyelvünknek ezen pazérló voltát a mennyire csak erőszak nélkül lehet, szűkebb de erősebb határok közé szorítani, észrevevén azt, hogy a deák nyelv, mely oly szabad és formálatos mint a miénk, csak Tacitus pennája alatt lőn olyan hathatós. Nagy tökélye az a deák nyelvnek, hogy mind Cicero mind Tacitus stylusával lehetett abban egyforma tökéletességgel írni. A nagy íróknak önön lelkisége formál minden stylust valamely nyelven. Voltaire a franczia nyelvet egy kényes koldusnak hívja, és mégis mely nagy különbség p. o. Bossuet és Montesquieu stylusa között. Valamint az orczák és a testek, úgy külömböznek a ruházatok; valamint a lelkek és gondolatok, úgy azok kinyilatkoztatásának módjai; ha nem uralkodna a mód a ruhában és a gondolkozás módjában, több eredetiség találkozna mind a testek mind a lelkek öltözetében. Azt kellene a szerzőknek cselekedni, a mit a szép, okos, fiatal menyecskéek cselekesznek: csak azon módikat követik, a melyek testi állásokhoz és ábrázatjokhoz illenek, és azokban, a melyek a módin kívül vagy túl vannak, szinte azt mívelik. A természeti ösztön eszközli mind a választást, mind a követést, mint önönsegeket.

Valamint Te elhűlve olvastad a lipsiai újság toldalékjában hogy én Tacitust fordítom, szintűgy elhűltem én is, a midőn a jénaiében tavaly poetai érdemünknek védlését Romy úrtól olvasnám. Ő, a mint tudod, tavaly vagy másod éve egy német almanachot ada ki Magyarországon, a melyet a Mú-sáknak szentelt. Te, a ki soha sem voltál ezeknek mostoha fia, kis magyar versezetedet, melyet a búsuló atyai szív szült és a mely hozzám vala intézve, feleletemmel együtt, a nélkül hogy tudtam volna előre valamit felőle, megküldötted nekie, ő pedig mind a két darabot itatós és selejtes almanachjába szúrta. Kikelvén egy német fondorló az egész almanach ellen, szokás szerint a benne találtató verseket is mind kiméletlenül legyalázta. Ámbátor nem érdemes sem versezetünk, sem a kérdésbe levő almanach, sem pedig annak taglaltatása

(recenziója), hogy eránta csak egy szót is veszejtsen el valaki: felboszontatván mindazáltal Rummy úr a német turkáló illetlen kicsapásitól, neki esik a gyalázónak, és íme egy zsombik körül a békeviadal, a melyben poetai érdemünkről a kuruttyolók közt bajvívás támad. Társaságban elszalasztatott kis fattyainkról azok vesződnek, a kiket én legalább keresztatyáknak meg nem hívtam. Hiszem tökéletesen, hogy szerencsétlenek azon magyar versek, a melyek egy Magyarországon költ német almanachba oda tévednek; de sem Te sem én nem vagyunk azért szerencsétlenek, mivel út-vesztette kis szüleményeinket külső kezek nem ápolgatják. Legyen hát békével Rummy úr, és miattunk ne bosszankodjon. Mi pedig vigyázzunk jobban ezután szétfutósó zabgyermekeinkre, nehogy a kis német és deák csapongók közé egyeledvén, noha magok talán ártatlanok, azoknak dísztelenségek miatt társaságokban ők is virgáztassanak.

Micsoda tartozás (relatio), micsoda csatlás (nexus) vagyon a feudalismus és a magyar nyelv közt? ez előttem igen magos. Annyit tudok, hogy az egész hazában senki sem fogna úgy örülni a feudalismus felbontásán, mint az egész gyökeres magyar parasztság, mert ennek a politikai egyenlőség hemzseg minden ereiben. Berzeviczy Gergely úr derék és tudományos ember, de sok dolgokat csak a könyvekből esmér; a culturája német, és így systematicus ugyan és rendszeren gondolkodó, de nem psychologus, és azért legszorosabban öszveköttöt ideái közt is olykor-olykor hézagot kell találni. Sokat leveleztem és levelezek én ezen emberséges úri emberrel, valóban nagy kár, hogy a hazai nyelv és a vallás politikai tekintete dolgában oly kancsalok az ideái; mindent elkövettem, a mint számos hozzá írt leveleim bizonyítják, hogy ezen dolgokban a valóságos nézőpontra helyheztessem, de vagy tehetetlenségem, vagy nézőeszközeinek természete úgy hozta magával, hogy semmiképen nem boldogúlhattam. De bezzeg gyökeres ember ám mind azokban, a melyek a politikai gazdaságot illetik; már ezekben ugyan ember a talpán. Ezekben is sokat leveleztünk életemben; most is praesese vagyok Sárosvármegyében egy deputációnak, melynek (legközelebből az éjszaki kereskedésünk-

ről írt munkája feletti) véleményét a publicumnak elébe kell terjeszteni. Jókat, szépeket akar, de sem mink, sem országlós-zékünk nem ért még meg ezekre; hihető, hogy rövid idő múlva a szükség fogja végbevinni, a mit a józan ész nem esz-közölhetett.

Hallottad, reménylem, hogyan qualificálta magát Szepes vármegye arra, ut per decreta regatur. Én ugyan nem vagyok egészen ellensége ezen módnak, midőn t. i. a nemzet igaz szükségeihez képest elegendőképen felvilágosodott a kormányzék, mert szemnek kell vezetni a szükölködő vak-ságot; de hol van szem a mi országlós-zékünkben? Íme a szepesi históriát illető acták. Kérlek, írasd le magadnak és küldd vissza. Közlök még veled két más documentumot is; az egyik a bankóczéduláknak elfogadását illeti a törvényes végrehajtásokban; a másik Pest vármegyének férfias és gyö-keres, a bécsi békekötés után való repraesentációja. Ezt a két darabot megtarthatod. Jövő levelemben megküldöm neked Kolbielsky úr a jövedelmezést illető munkáját, melyet Ő Felsége parancsolatjából minister Onodel financiaális pátense ellen készítet; ez ugyan indulatos, de remek munka. Min-nekutána már kijött volna a pátens, meghagyódott Kolbiels-kynek, hogy azt taglalja és véleményét róla senkivel mással ha csupán magával Ő Felségével közölje; a hívságos szerző, kézírását elszélyeszté, és azért, minekutána 6000 ftot vett volna jutalomúl, árestomba zárattata.

Nem köszönhetem neked eleget azt a kézírást, melyet velem közlöttél. Schwartner és Schedius arany pixiseket kaptak; de a mit te küldöttél, az épen ellenkezője a Pandora pixisének, mert kivevén a reménységet, mind azon rossza-kat foglalja magában, a melyek régtől fogva vannak elrejtve és elzárva a hazánknak kárára.

Sajnálom ipádat; nem volt közönséges ember, engemet szeretett, és Kassán directorom levén, minden pedantismus nélkül, sok jó s hasznos tanításokat ada; úgy szerettem mint atyámat. Igaz-e hogy annyi kárára szolgált neki che-miája, mint másoknak hasznára? A szomorúan szép levelet általadom magam Jekelfalusinak. Én ipádnak ezt írnam sírjára :

Még a napsugár is megszólalt szavára,
 Nagy gonddal, nagy észszel, annyi pénzköltéssel
 A természet titkát mindenkor vizsgálta;
 Köztünk némelyeknek akada nyomára,
 A mit nem fejthetett határizott érzéssel,
 Azt ott kell keresni, s eddig megtalálta.

Azt a mit a pályáírásról írsz, tudd meg, kérlek, bizonyosan, hogy igaz-e? Ha igaz, jó hasznát veheti a haza ezen fertelmes dátumnak.

Pest hát, és nem Buda hazánknak fővárosa Horvát István szerint? Bár csak szebb vidéke volna Pestnek. Szeretném ezt e történeti értekezést általfutni. Olvastam Csereyhez bocsátott epistoládat; szebb az a melyet nekem írtál, a mire még tartozom felelettel, és a mely bizonyosan meg fog érkezeni. Grófnédnak kezeit csókolom; az epének útjait kell tisztítani a sárgaságban, nem kell ezt a nyavalyát elhatalmaztatni, az európai asszonyoknak fejéreknek kell lenni. Te is jobban gondoskodj oldalodról; reménylem, hogy non haeret lateri lethalis arundo. Nem vagy te szarvas, nem dyktamusra, hanem jobb testvérekre és kegyesebb anyára volna szükséged.

A bibliothekámat rendbe szedem még ez idén; számot tarthatsz reá, hogy könyveimnek lajstromát még új esztendő előtt megkapod; soha semmit sem felejték én el, a mi tégedet tekint: reménylem, hogy el fog érkezni az a boldog idő is, melyben ezt neked hathatósabban megmutathassam. Szeresd egy keveset

igazán tisztelő és szerető hív barátodat
Jóskát.

Jövő levelemet Szent-Mihályról kapod, a hová holnapután indúlok.

XLVIII.

Édes kedves barátom!

Íme az ígért kézírás a financiaiokról, melyet íráss le magadnak mentül előbb, hogy nekem visszaküldhessed! mert a jövő hónapnak elején gróf Keglevics Ágostonnak kell megküldenem.

Sz. Mihályról nem írhattam a sok mindenféle baj miatt. Öt hetet töltöttem ott feleségemmel, de nem éltem egy fél órát, hogy vagy ne bosszankodtam vagy ne búsultam volna. Feleségemet a hideg lelte, a gazdaság mérgei pedig majd hogy engemet nem hidegleltettek.

Lelki csendességem s nyugtom 6-ik novemberben 1811 fog kezdődni, amidőn megszűnik fele Sz.-Mihálynak árendája, és én adósságokat fizethetni fogok, nem pedig kénytelenítetni untalan többet meg többet csinálni. Nem illik ugyan egy philosophushoz ezen mulandó javak miatt annyira gyötörődni, de ezen philosophusnak már három kis philosophuskái vannak, a kiknek függetlenséget kell szerezni a világon, mert minden hízelkedés nélkül merem mondani, hogy nem minden ember tudja úgy mint Te és én, a szükségek közt is a függetlenséget megtartani. Élj igen szerencsésen, kedves barátom, írd nekem gyakran, tudósíts hogy mi esik a magyar literatura németektől őrzött, kis, csendes, de azért még sem egészen üres piacán. Rövid idő múlva megküldöm neked Tacitus Esztendőkeinek 1-ső könyvét magyarul, azzal a kéréssel, hogy legszorosabban igazíts rajta, és pedig minden legkissebb kímélés nélkül; elhiheted hogy a legnagyobb köszönettel fogom azt venni, csak arra kérlek, hogy minden krisisednek rövideden okát adni méltóztassál. Így tanul az ember. Öllelek ezerszer, kedves barátom, feleséged kezeit csókolom, az enyém orcáját, téged pedig köszönt anyjával együtt, kit közelebből meglátogattam Egerben, és a ki igen érzékenyen vette emlékezetedet. Még most is látszik hogy szép volt, és valamint az agg tölgyfán síma mohot nevel

az idő istene, úgy nem használta le egészen napám romlandó képéről a kellemeknek minden pelyheit. Maradok szeretettel eltölt szívvel

A. Olysó 15-dik novemb. 1810.

igaz hív barátod

Jóska.

P. S. Minap nem mehetvén magam Jekelfalusihoz, expressus által akartam megküldeni a parte-leveledet ipád haláláról, midőn épen sógorom Albert megérkeze, s erővel kínálkozott, hogy úgy is Kelesén keresztül menvén, általadja vagy küldi a levelet. Azonban elaludott, sem nem adta által, sem Nagy-Mihályról, amint csak most tudtam meg, nem küldötte. Jekelfalusi felette sajnálja hogy nem kapta a levelet, én még jobban, mivel reám bíztad. Soha életemben nem fogok többé gyerek nagy úrra valamit bízni. Te küldj nekem még egy olyan levelet Jekelfalusihoz; ha magam megyek gyalog Keleséig, elviszem és általadom.

XLIX.

Mélt. gróf Desöffy József úrnak

Kazinczy Ferencz

tiszteletét és baráti szíves idvezl.

Nagy tekintetű barátom! Magyar Régiségeim s Ritkaságaim első kötetével íme kedveskedem néked, mert óhajtom hogy ismerd, s leginkább a Te javallásodat akarnám megnyerni. A három elfelejtett munka újabb kiadása által minden bizonynyal érdemet szereztem magamnak a haza előtt. Sylvester nem csak igen sok fáradságomba, hanem nevezetes summájú pénzembe is került, mert Sinaival nem tudtam boldogulni. Ő körülte, ámbár nagy szegénységben élt, még az az isten sem segíthette elő szándékamat, a mely egykor az Acrisius zárjain győzedelmeskedett s sok Danaeinknél még most is győzedelmeskedik. — Szeretném látni hogy recen-

senseink mit mondanak fölöle. Sokan majd azt fogják, hogy, a magyar írók szokásaik szerént, valamit tudtam, mind előkrámoltam. De felérik-e, hogy ez azért esett, mert a könyvnek minél több olvasót akarván szerezni (különben nem reménylhetem, hogy nyomtatóm a következő darabok kiadását is felvállalja, mert költség és nyereség az övé), illő valaminél több interessét adni a praefációknak s jegyzéseknek? Innen lehet és kell egyedül megmagyarázni, miért voltam sok helyeken oly piquant. A jövő esztendőben ismét közre lép egy kötete.

Én septemb. 11-kén Bécsbe utaztam. Pesten egy hetet töltvén b. Prónay László excnak a prof. Schwartzner jelenlétében olvastam fel pályairásomat. Schwartzner vagy két helyen felakadt, nevezetesen ezen soron :

In den Augen des Besserfühlenden ist nichts Verächtlicheres, als der Schwabe ist, der sein Vaterland verlässt und hinzieht, wo seine Krippe sich reicher füllt.

S. azt jegyzette meg, hogy a sváb nem *jászolból* eszik. Igen, mondám: de az oly rossz emberről, a ki muthwillig *emigrál*, élesen is szabad szólni. Ő nem értett magyarázatot. De ő excja és az ő igen érdemes leánya Kubinyiné, azt itélték, hogy a kifejezés megállhat, sőt a §. vesztene, ha a point épen a végében elenyészne, és így Schw. kénytelen vala magát megnyugtatni.

Látták a pályairást Kultsár és Virág is, s Sopronyban az én Kisem. A két utolsó nem lelt benne kitörteni valót, Kultsár sem igen: de ő nekézkés ízlésű, melyen azonban én épen nem akadok fel. Ki lelné mindennek kedvét, s ha az lehetséges volna is, ki kívánná épen mindennek kedvét lelni?

A jutalom még sincs elítélve. — Mind Pesten, mind Bécsben azt hiszik, hogy a p tette fel a bért, még pedig ellenkező czéllal mint a mit én és Te s Prónay óhaját. Tubingába a 100 arany együtt küldetett ki egy pályairással, mely nyelvünknek elfojtását vette czélul. Nem rettensz-e el ettől? Vártad volna-e ezt? Úgy mondják, hogy midőn arról volt szó, hogy a felkelendő sereg ne német, hanem magyar nyelven exercíroztassék, a p azt mondta, hogy ha

nem németül kell exercíroztatnia, tótul kell, mert az a többség nyelve.

Mind a mellett Márton József egy arany pikszist kapta 4-a octobr. és egy oly megdícsérő levelet b. Hagertől, mint a milyet Schwartner és Schedius, a magyar literatura körül tett szerencsés fáradozás miatt. — Mint tudja az uralkodás, kik a magyar literatura legérdemesebb művelői! —

Szerezd meg Virág Benedeknek Magyar Századjait s szeresd.

Kishez belépven 12-d. oct. egy kötet versekkel ugrott előmbe. Egy Szala vgyei fiatal s már házas földesúr (Bersenyi Dániel, a Luther tanítványa) reá bízta verseinek kiadását. Elhoztam magammal, mert az orthographia s interpunctio benne képzelhetetlenül vétkes. De a versek oly jók, sőt oly bájolók, hogy nem lehet szíves elragadtatás nélkül olvasni. Sok helyeken a Salis verseinek édességeket lehet benne lelni. Görög mértékre is sokat írt: a többi éneki sorokban vagyon, scansio nélkül, írva. — Újabb költőink közt Himfy és ő az első.

Bécsben Sándor Istvántól, a Sokfélék írójától, értettem, hogy Bacsányi is előlép sok esztendei homályából s kiadja verseit. Ő egy nap a Vad-emberhez jött enni, hol én egynéhány magyarral asztalnál ültem. Egy fiatal magyar asszonytól tudom, hogy ő nekem nem barátom, és így amint másfelé pillantva belépett, én őtet láthatlanná tevém, hogy ha neki tetszik, szóljon velem, ha nem tetszik, elmelessen mellettem s fennszóval beszéltem magyarul. Székem megett ment a más szobába.

Komáromot láttam. Egy főhadnagy, és egy Oberarzt minden zugaiba elvezetett a várnak. Csudáltam a képzelhetetlen munkát, s eliszonyodtam. Már akkor (23-d. sept.) őt ezer beteg katona volt ott.

Pozsonyban sokat láttam s hallottam, a mit nem szeretnék papirosra tenni. Bezerédy volt a Vay helyében: de Vaynak még ellenségei is azt vallották, hogy nagyon meg-tetszik, hogy ő ott nincs. Oztán Bezerédy s az én Majthé-nyim úgy szólának valamikor hallottam, ahogy nem vártam tőlök. Balog és Baloghi azok voltak, a kik annak előtte.

Baloghi egy nap későn jöven a circuláris sessióba, nem fért az asztalhoz. Szólott s nem hallgatták. Utolsó szava ekkor ez volt : „Mert én azt tartom hogy nem csak az asztalnál van tanács.“ Ez a fiatal ember még külsőjével is emlékeztete Baranyi Gáborra. — Már Bécsben valék mikor ezt mondá : „addig leszünk *szabadok*, míg *igazak*.“ Ez a gondolat franczia móddal van kifejezve, és bizonyos vagyok éránta, hogy sokan meg sem értették.

Úgy mondják, hogy Drevenyák el vala tiltva a diaetától, és hogy azt egyenesen Szveticus vitte véghez. Elébe terjesztette a Felségnek, hogy az afféle hűségű embereknél a diaetákon semmi sem lehet ártalmasabb, mert ők előlik a viszontbizodalmat és csak izgágát szülnek. — De Rhédey nagy tekintetben van mégis, s már kék zsinórú insurgens uniformban jár. A gonoszok azt mondják, hogy eddig is úgy kellett volna neki a diaetákon lenni mint most, azaz *ajtó*s karakterben. — Beszélik azt is, hogy midőn a Mailáth és Aczél pártfogói közt volt a versengés, hogy melyike legyen personális, ő Felsége azt mondotta : Ich will dem Streit ein Ende machen, ich will den Rhédey dazu machen. Egyedül azon múlt el kinevezése, hogy Rh. protestáns. Így a haza sokat köszönhet ismét Kálvinnak.

Lánca bizonyosan archiepiscopalis assessor Tab. Regiae. Ezt Ragályi Ábrahám magától vette Ürményi Józseftől. Tiszta majd megpattan mérgében, hogy nem ő lett az.

Én Bécsből egy Balkai Pál nevű, egri születésű, 28 eszt. ifjú embert hoztam le Magyarországra, a ki öt esztendő óta tanulja Bécsben a festést, és oly sikeresen, hogy az iskolában talán az elsőnek tartatik. Belépven hozzá, elcsudálkoztam, mely szerencsésen másolta le a Mengs, Correggio, Van Dyk, Rembrandt, Gvido Rheni, Battoni s Angelica Kaufmann darabjait. Ötet a természet maga szülte festőnek. Fest ábrázatokat is. Lejött hogy pénzt gyűjtsön római és párizsi útjára. Munkát eleget szerzek neki. Kérni foglak téged is, hogy magadat festesd, mert az egyik kötetéhez Egyveleg Írásimnak metszetni óhajtom. — Most Egerben múltat, de itt lesz nem sokára.

Bátorkodom neked egy kérést tenni. Herdernek minden

munkáit hozattam meg. Már 28 tómus jött ki. 10 tómus a Religion und Theologie, 8 tóm. a Philosophie und Geschichte, 10 tóm. a Schöne Literatur u. Kunst. Nála nélkül te sem lehetsz el, én sem. De az én erszényemre ez sok mostan, mert ez idén sok fizetni valóm vagyon. Nem vennéd-e által úgy a hogy az árúztatik? Nem akarnálak terhelni, de szeretném ha kedvedet lelhetném ezen általadással, s magamon könnyíthetnék. Még kötetlenül állanak a szerént amint érkeztet, s így fognak, valamíg eránta végzésedet vehetem.

Pályairásomat venni fogod mihelyt visszakapom. Nem csak azért hogy veled megismertessem, hanem azért is, hogy igazításokat tehess rajta, ahol botlásim olyakat kívánnak. Élj szerencsésen, kedves barátom, s tarts meg minden becset meghaladó barátságodban.

Kazinczy Ferencz.

Mednyánszky, a Lucretius imádója, meghagyta, hogy tiszteljelek nevében.

L.

Gróf Desewffy Józsefnek a Corculumnak

Kazinczy Ferencz

baráti szíves tiszteletét.

Útban vagyok, édes barátom! Péter bátyám ma estvére várja consil. Vay Józsefet és az *asszonyát* magához, hogy *ennek* neve napján kelhessen a fia, Ábrahám, abba a kebelbe, mely jobb mint a patriarcháé, kinek nevét a szőlőskei völgyén hordja. Az esketés, sans consequence, november 4-kén esék meg. Jelen voltam azon is, mint most leszek a lefekvésen, legalább ennek azt megelőző ceremoniáján. Csendesesen s láрма nélkül ment az véghez; úgy leszen ez is; ismered a consiliárius génusát; a bátyám mindent a szerént hagy menni, a mint ez kívánta. — De rendesek az öregek és az atyák örömei. Egy órával az esketés előtt a consiliárius épen

velem beszélle, s az ő szájából folyt a szó, midőn a kishúgom (Sophie) a mi circulusunkból felkölt s végig ment a szobán. A consil. folytatta ugyan a beszédet, de szeme a menyére tapadt, s mindaddig kísérte szemével a gyereket, míg az az ajtón ki nem ment. Szeretem az ily szemeket. Úgy tettem, mintha észre nem vettem volna exaltátióját.

Te, a ki alkalmasint tudod, mi *nekem* Vay József, gyanítod mely kevély vagyok én erre a házasságra. Ha a cousinem szárdiniai király Ő Felségének fiához menne, nem volnék kevély rá. Csak az a híja van még örömömnek, hogy azt csináljam a mit a Mithridates ipa, a ki lóra ült, végig nyargalta a várost, s kövekkel hajigálta azokat, a kik nem akarták hallani, hogy Mithridates az ő leányát veszi. — Ez a pár gyönyörűen assortirozott pár, ha külsőjüket nézzük : kisdéd testűek, s a völegény jún. 16-kán múlt 21 esztendő, a menyasszony jan. 11-dikén tölti bé a 17-iket. O Thalassio! Thalassio! Be jó volna megifjodni és úgy jární mint ők fognak 24 vagy 48 óra múlva. Ez a kívánság természetes; noha én dicsekedve említhetem, hogy Sophiem (ha a Bona Dea titkai nem hagynak hamisan augurálni) júliusban ismét szülni fog. Nyári betegeskedésem után helyreállott egészségem, s jó éjeim voltak. Ezt oly vadság nélkül beszéllem neked, mint ahogy a Róma matronái pirulás nélkül nyújthattak s nyújtottak áldozatot a kertek lampsacusi istenének.

Köszönöm a közlött írást, de én azt oly káromkodva fogom olvasni, mintha . . . könyveket adnál kezembe, oly parancsolattal hogy megolvassam. Kedvesebb volt ennél a *haszontalannál*, a mit utolsó leveledben küldél; a szepesi repraesentátiót s a miket az maga után vont, értem. Cserey Farkas kért hogy azt neki küldjem meg, minthogy az erdélyi diaetán némely jó fej látni akarja. Azonnal indult a pakét. Még nem kaptam reá választ.

Bajaidról írsz. Édes barátom! láss engemet az én bajaim közt, és tanulj tőlem szenvedni. Minorennis vagyok magam, minorennis feleségem is; s aligha már nem hallottad, noha én meg akartam kímélni a sógoromot, és senkinek nem panaszkodtam, mint viseli ő magát. Az ő véghetetlenül szép lelkű atyja azt a rendelést tette, hogy gyermekei halála után

osztózzanak. Pepi, kit én véghetetlenül szerettem, rendes ugrásokat teszen. Én ki nem jövök phlegmából, semmit nem tettem a miért pirúlni lehessen, s kevélykedem vele hogy tiszta vagyok. Másnak nem szólok, de Desöffy engemet megért, és a mit most ért tőlem, nem *dicsekedésnek*, hanem csak *örömmek* fogja venni : Nekem annál nagyobb szükségem volna segédre, mivel én is segítek mást : Rumynak, hogy Sopronyba mehessen s a predikátori tóga helyett a philosophiai kathedra palástját vehesse fel, a nélkül hogy kért volna, 100 ft. segedelmet adtam. Virág Benedek úgy elégett Budán septbr., hogy semmie nem maradt egyebe, mint az a mi rajta volt az égéskor ; ennek is 100 ft. megyen. 50 ft. egy harmadiknak. — Vedd ezekhez azt a mit vármegyéinknek kell fizetnünk, s más költségeimet. — Én segítek máson : hát rajtam fog-e valaki? Du hast gehofft; dein Lohn ist abgetragen! (Schiller).

Tacitusoddal azt fogom cselekedni, a mit parancsolatod velem tétet. Nagy gyönyörűséggel fogom olvasni.

Küldöm a gyászlevelet. — Mi dolog az, hízelkedés-e vagy megvakulás, vagy igazi érdem, hogy nékem holmi apróságaim oly kegyesen vétetnek? Ez a kurta levél nekem sok complimentet szerzett; kiismerték sokan hogy én írtam. Én azt tartom, hogy semmi egyéb mint a meleg szív ömledézése. S mint írhattam én egyebet egy inconsequentiák systemájával eltölt emberről ugyan, de arról, a kinél szebb lelkű embert soha nem láttam, sem látni soha nem fogok?

Kis János gyönyörűen fordította Horácnak epistoláját. A *Daru* fordítását csak recensiókból és az ott például felhordott darabokból ismerem. De a Kisé nem lesz alábbvaló. Csak azt sajnálom hogy nem metrumokban, hanem 12 syllabájú rimes sorokban dolgozta. De az a pedestris Múza nem áll rosszúl.

Ő (Kis) buzdíta engem, hogy írjak több *Töviseket*. (*Tövisek és Virágok* titulusa alatt akarok kibocsátani 50 vagy 100 aesthetikai materiájú epigrammát. Most ez a gond fogott el egészen. Engedd hogy néhányat ide tehessek.

Nr. 1.

Herculeszhez. (Dedicátióképen).

Hatalmas Herculesz! nagy *Emberisten*!
 Dicső fajzatja a Mennydurrogtatónak,
 Kinek most már fényében osztozol!
 Te nem csak a föld undok szörnyeit (*monstra*),
 A hétfejű Hydrát, a hold-szülötte
 Oroszlánt, és a Kréta vad bikáját,
 S a mindezeknél rettentőbb Buzíriszt,
 Diómedeszt, a hármás Geryont,
 S a tüzokádó Kákust öldöséd el :
 Hogy jót tehess, te nem kerülted a
 Kevésbbé bajnok tettet is, s az ól
 Marháinak szemetjeit mind kihánytad,
 S ég föld javallá hasznos tettetted.
 S a mit te nem szégyellél, *Emberisten*!
 Dicső fajzatja a Mennydurrogtatónak!
 Én, nyomorúlt *embercse*, szégyeneljem?

Versu ultimo allusio ad Terentianum *homuncionem*. A
 bordélyházban az ifjú a Jupiter és Danae képénél logikáz is.

¹⁾ Tornáczodba volnának, ezt kiáltá :
S jaj mint big (bög) az imilyen! Andri, hallod
Mint megbég? Uczú, kezd el : Hol lakik kend . . .!

Már fogják lovaimat. — Beszélj reá Jekelfalusi sógo-
 rodat, hogy resolválja relátiónk kinyomtatásának költségét.
 Ő annyit költ haszontalanra : Miért ne költhetne erre?

Hogy imádást érdemlő napad rólam kegyesen emléke-
 zik, azzal kevélykedem. Gyönyörű lelkű asszonyosság! s nem
 vala érdemes annyi szerencsétlenségre. Óhajtanám ismeret-

¹⁾ Itt egy 4-rétű levél hiányzik.

ségét csinálni grófnédnak is, kit nem csak azért tisztelek igen szent tisztelettel, mert te imádod és Téged boldogít, hanem azért is, mert minden jók jól beszélnek felőle. Jelentsd neki szíves tiszteletemet s kézsókomat. Sophiem érzi egész becsét idvezlésteknek. Éljen szerencsésen, édes barátom.

De mikor nyerek én Tetőled autographiai gyűjteményembe az ipadnak valamely keze-írását?

Cons. Vay József születése napja:

1752 Oct. 29-dike. Ezt magából ki nem csikarhattam, de a consiliáriusné önként elmondá.

II.

Alsó-Olysón, 1810. 1-ső dec.

Édes drága barátom!

Megérdemlené Vay József, hogy lássa et natos natorum, et qui nascentur ab illis. A végsőt alig fogja érni; de fiának fiát vagy leányát hűtheti még terepély árnyékával. Elillantott alóla idősb nagy reménységű fia, és hazáján kívül hajházván a ragyogó fényt, melyet nemzője körül találhatott volna, oda veszett tenyészetlen- és szerencsétlenül, szülei mély szomorítása között félbenszakasztván a haza reménységét. Pronuba Juno és Ilithya istenasszonyok vigasztalják a consiliáriust és pótolják mind neki mind a hazának házi vesztését. Ez a Vay nemzetség mindenkor a hazának élt, és azt kell neki óhajtani, a mit én egykor egy szép de meddő és merő virtusból maradékokra nem igen törekedő asszonynak kívántam: *Haljanak meg mások, de te szaporodjál.* Ugyan jó két vér jött össze; elhiheted, hogy örvendek örömednek, melylyel oly méltán általjártatva szemlélek Tégedet; de még visszatérő éjeidnek is örvendek; mennyivel érnek többet a nappalotoknál! Nem kis isten az a kertek istene, ki oly kedves vala a lampsacus asszonyoknál, hogy mind megbete-

gedtek, minekutána a férjektől elkergettete. Most fedik, rejtik, nem csak a városokban, mint régenten, hanem a falukban is; hajdan processióztatták, Egyiptomban kőbe faragták, mert tudták, hogy nála nélkül fogynának idővel mind a processiók, mind a képfaragók.

Óráid folyjanak gyönyörűségekben,
 A nap csókjaidat irigyelve lássa,
 Élj mindég legédesb érzékenységekben,
 És éjszakáidnak ah! ne legyen mássa!
 Szent-írásunk után midőn szaporítasz,
 Feleséged benned Herculest találjon,
 S minden fiú, a kit világba indítasz,
 A derék apjához hasonlónak váljon.

Küldd vissza a szelesen s hibásan leírt haszontalant minekutána általfutottad vagy leíratad. Megírtam neked okát. Szinte azért remekmunka ez az írás, mert haszontalan nálunk. Írd meg ha választ kapsz, mit ítélnék az erdélyiek a szepességiokról; én épen ellenkezőt ítélek, mint a mit, Horatius azon asztalos munkáról, mely lóczának vala szánva, és isten lett belőle :

Cum faber, ignarus scamnum faceret ne Priapum,
 Maluit esse Deum.

Mert ők energiát kezdettek faragni, és alacsonyság lett belőle. *Currente rota urceus exit.*

Mivel Horatius jutott eszembe, íme küldök két forintot, kérlek praenumerálj *Horatius Wieland-Kiss* leveleire számomra; mert én, kivéven Tégedet és professor Sárvárit Debreczenben, egy magyar tudóssal sem levelezek; a pedig azért van, hogy ti kettőtökön kívül a többi csak munkáikból vagy csupán hírekből vagy látásból esmerem. Több új magyar munkák jönnek most ki ezen időkben, közbenjárásod mellett szívesen szerezném meg magamnak azokat; de szeretném előbb hallani rólok ítéletedet. Mert semmi sincs a világon, a mit a Magyar Kurir vagy Kultsár úr teli szájjal ne dicsérnének, én pedig semmit sem tartok sem a merő dicséretekről,

sem a merő gyalázatokról. Amint már mondtam, ha nem fordítás valamely könyv (mivel csak a jobb írókat szokás fordítani), azt akarnám én tudni, hogy mit foglal magában in specifico extractu valamely új eredeti munka. Csak azon új magyar könyveket, melyeket Te fogsz nekem javasolni, akarom magamnak megszerezni. Virág Benedek Magyar Századjait olvastam minapában, de nem találtam benne semmi újat, sem a történetekre, sem a dolgokra, sem pedig a formára nézve. Nincs benne semmiféle új történetbeli értekezés, semmi új resultátumok vagy új combinációk. A ki régi historiát ír, annak vagy új s még ismeretlen factumokat kell kikaparni az ócska penészes írásokból, vagy úgy kell helyeztetni és előadni a már tudva levőket, amint még elő nem adódtak úgy, hogy előadások vagy felette elragadó legyen, vagy igen beható, vagy olyan, hogy új és még eddig észre nem vett következtésekre vezessenek. Ha úgy nem íródik a régi história, nem egyéb ha compilatio, és jobb egy régi historiát fordítani! De ebből nem következik, hogy Cicerónak és Horátiusnak fordítója nem érdemes ember, és hogy nem szánakozásra méltó szerencsétlensége. Fáj a szívem hogy nem segíthetem. De engedd meg, mondlissam neked én is kérkedés nélkül, hogy annyi szükölködő és hozzám folyamodó atyámfiait segítettem már ez idén, én magam szükölködő, hogy valóban határt kell szabni költségeimnek; mivel ha így megy a dolog tovább is, lehetetlen lesz valaha magam magamnak kiszabadúlnom inségemből, és sohasem fogok képes lenni másoknak is tetemesebb segítségére. Gondolj rólam, barátom, a mit akarsz; de az idő meg fogja neked mutatni, hogy én most ex principio fősvény vagyok, de hogy az én természetem adakozó, és hogy én inkább semmit sem adok, hogysem oly keveset, hogy sem én sem a szükölködő ne elégedhessen meg véle. Három csep eső után még egy kóró sem serdülhet a földből. Nekem annyi a mindennap növekedő adósságom, barátom, hogy minden jószágaim mellett is Te most még gazdagabb vagy nálamnál; de hihető, hogy rövid idő múlva én leszek gazdagabb, és akkor reménylem, hogy Schiller Resignációjára nem lesz oly mértékben szükséged, mint most. Engemet is ez a felséges munka inkább

vigasztal most még, mintsem gyönyörködtethet. Tudom én jól, barátom, hogy a segítség akkor legkedvesebb, midőn leg-szükségesebb; de azt is tudom, hogy csak akkor telik ki, mikor lehetséges. Nem merek Jekelfalusinak szólani, hogy nyomtattassa ki relációnkat; Annyi költségeket tesz ez az emberséges ember egy időtől fogva a közjóra, annyi tetemes barátsággal van irántam, hogy nem merem őtet annyszor terhelni. A minap is oly barátságot tett velem, hogy ki-mondhatatlan. Egy időtől fogva Titus lett Pompignanból. Akkor kacaját érdemlett, most háladatosságot, tiszteletet és szemérmet.

Pepi sógorodat csudálnám, ha nem esmerném felesé gét, és ha nem tudnám hogy ő bárány létére úgy vonakodik ezen fösvény asszony lábai alatt, mint a paradicsomi kígyó a Boldogságos Szüzéi alól. E, tudom, hogy fáj neked, mert a véghetetlen széplelkű atyának fiától mást várt a vő és a sógor.

Nincsenek rózsza nélkül Töviseid, és Kis úr buzdítását szeretném gerjeszteni, ha azt foganatosabbá tehetné előtted unszolásom. A bévezetés kivált igen szép; mindenütt látom az Anthologiák és Martialis nyomdokait. Oly édesen szúrsz és döfsz, mint a lampsacusi isten. De kíméld barátodat, mert azok szüzek, és Te magyar vagy, nem pedig görög.

Nem mondom ezt, mintha magamra vettem volna valamit, vagy panasználék; mert én nem vagyok olyan mint gr. Barkóczy János, vagy gr. Fáy János, a ki minden betegségben szenved, a melyről olvas; hanem a közvélekedés szerint egyáltalában rettegni kell az epigrammatistáktól. Én ugyan eleget írtam életemben magam is, amidőn még élesebb vala elmém, de mivel láttam, hogy gyakran véteknek tartatott a tréfa, most csak olykor-olykor ütök szikrát, s azt is csak magamnak, és távol a szalmás és szöszös emberektől, a kikbe oly könnyen bele akad a szikra, noha csupán a tapló-nak vala arányozva. Íme próba gyanánt p. o. egy kis fris epigrammácska, mely tavaly Ferencz napjakor egy pompás kivilágosítás alkalmatosságával készült, Eperjestt :

Drága kegyes Ferencz, kiért
 Annyi gyertyavilág fogy,
 Mondd meg, kérlek, valjon miért
 Nem engeded nekünk, hogy
 Nem csak csupán setét éjjel
 Fényes napot indítsunk,
 Ha díszedre szerteszéllyel
 Nappal is világítsunk?

Ez ez epigramma Lessing theoriája szerint van, mind várakozást, mind kifejtést foglal magában. De azért nem következik hogy jó, sőt oly rossz lehet, hogy egész Munkácsig világosíthatna nékem egy setét szobába, és pedig mégis igaz, hogy senki sem hívebb tisztelője Fejedelmének mint én. De az is igaz, hogy a censura nálunk nem igen liberális, és hogy így mindennemű tárgyban nehezen üzheti el a mértékletes világ a mértékletlen homályt, ezt e setétség töszomszédját. Igaz-e hát hogy a satyricusok és epigrammatisták rossz indulatú, rossz szívű és ártalmas emberek, mivel módos csipkedésekkel érintenek némelyeket? Épen oly igaz, mint az : hogy a rózsza csúnya és veszedelmes virág, mivel tövisek környítik, és így néha megszúrják a vigyázatlanul közelítőket. Csináljunk hát epigrammákat akármennyit és akárkire is, csakhogy sósok legyenek és hogy ne bosszankodjunk, ha mások is reánk csinálnak.

Ugyan, kedves barátom! miért mondod *embercse*? (*homunculus*), mikor be van már véve az *emberke*? bármilyen tótos legyen is.

Tudod-e barátom, hogy miért szeretik azt a Títusok szintúgy mint a Domitiánusok olvasni, a mi a pennádból foly? Azért, barátom, mert az többnyire világos, nem hórihorgas, nem czifra, nem keresett, és mégis szép és együgyű; egy szóval : mivel az értelem a kellemekkel nálad megbékéltek.

Az értelem hajdan Minerva fejéből támadta, valamint maga Minerva a Jupiter fejéből. Ez az unokája Jupiternek, mind atyjáról mind nagyatyjáról igen kevély vala, és a kis Ámort mint örökös gyermeket csúfolá. Erősz anyjához, a

sebápolgatónéhoz méne panaszkodni. Törlögetvén könnyeit a kis sírónak Cythere, így felelj neki: Fiam, úgymond, ha még egyszer csúfol : mit csúfolkodol te fattyú kamasz? a ki nagyanya és édesatyja nélkül születettél?! A vigasztalt Ámor úgy teve amint anyja javasolá néki, s íme forrón ejtett szózatnak úgy neki szégyenüle a kevély értelem, hogy azonnal a fénytlövellő Apollót édesatyjának, az örömhintő Aphroditét pedig nagyanyjának és nevelőjének fogadná. Azolta nem pirúl többé, ha bátor szeméremmel köszönt be kedveltjeinél. Azokat a borzosokat azonban, a kiket gyűlöl, régi büszkeségével eltölt, hogy ők is, mint ő hajdan, pirúljanak. Valahányszor nálad béköszönt (igen gyakran jelenik meg pedig), mindenkor még a könnyen szökő Kellemeket is, melyekkel olykor öszvevész, hó karjaikon hozzád bevezeti.

Sermonum nostrorum candide judex! köszönöm előre tett ígéretedet Tacitus-fordításom iránt.

Keresek majd ipamtól egy levelet, mert sokat leveleztem vele francziául és deákul, midőn nem vala még ipám. Feleségem, természetesen, úgy tiszteli minden maradványit, hogy a világért sem adná ki semmiféle levelét kezéből. Ez által, tudom, hogy nem veszt semmit is teelötted; a Tiédet csókolja, neked barátságodat köszöni, én pedig teljes szívvel ölelvén, maradok változhatatlan szívességgel

igaz hív barátod
Dessewffy Jóska.

U. I. Ugyan hogy tetszik neked, barátom, hogy hív társunkat Apollóban, az öreg Vékei Szirmay Antalt, kegyes felesége könyveivel és írásaival együtt 6 nagy szekerekre pakoltatta és elküdte ide s tova bújdosni? Jamque faces ex saxa volant. Úgy tett hajdan egy portugallus királyné is a felszentelt urával, ki azelőtt már igen sokszor vala felkoronázva, és még is elüzettetett! El fognak-e minket kergetni feleségeink, ha egyszer olyan állapotban leszünk, hogy a régi képfaragóknak, akárhogy akarnánk is, példázatúl többé

nem szolgálhatnánk? Vagy meg fognak-e emlékezni: *Tibi si quid fuit unquam dulce meum?* Ugyan beszéld el nekem ezt a Szirmay historiáját; mert valósággal nagy pökedelem, ha igaz, és Xantippéje részéről szinte annyi vadságot, mint az övéről gyávaságot, mutat. A rossz feleségtől békességes türést lehet tanulni, úgymond Sokrates; de hogy lehet tanulni, ha elkergeti az embert? Köszönjük a méz-epés Hymennek, hogy eddig csupán a házasság édességeit kóstoltatta velünk.

III.

Széphalom, dec. 6-d. 1810.

Kedves barátom!

Ímhol mégyen a legszívesebb köszönettel vissza a közlött írás. Sokat tanultam belőle, és örvendtem hogy mégis van ember, a ki szólni mer, mert azt kötelességének ismeri mind fejedelme mind hazája eránt. De óhajtottam volna, hogy ne érzette s ne érzettette volna azt a panaszt, hogy ellenkezői ordót s jószágokat kaptak, ő pedig köszönetet sem. Igazán nagy ember azt nem érzi, legalább nem *úgy* mint bántást. — Elvittem magammal az írást a lakodalomra; Cons. Vay már hallotta hírét, s éjjel el kezdte olvasni; a mint pedig Zsolezára értünk, vette ugyanezt Barnabástól, azzal a hírrel, hogy Kolbielskit miatta megfogták s zárva tartják. Nem veszed megbántásnak sem Te, sem az, a kitől ezt vetted, hogy néhol az író botlásait megigazítottam; az pedig talán kedves is lesz, hogy a literárius notitiát az utolsó lapra felírtam.

Gen. Vaynál 22-dikben ebédelt és hált az egész caravane, mi pedig, kik a menyasszonyt lekisértük, tudnillik a bátyám, a néném és én magam, 27-dikben is ott háltunk. Képeled mint töltöttem annak a nagy asszonynak és annak a tiszteletre s szeretetre oly igen méltó embernek társaságában a kevés időt. A többek közt gyönyörködtetett

annak a szép két gyermeknek látása; mert én régen nem láttam szebbet.

Vedd e két exemplárt barátságosan; most kapom őket Erdélyből. Csunyaúl nyomtatva s hibásan. Úgy nyomtatnak Erdélyben mindent. Az egyiket add Újházy Sámuelnek.

Tegnap Újhelyben voltam. Lónyai betoppant Cons. Horváthoz, kit szemem láttára öszve meg öszvecsókolt. Udvari emberhez úgy illik. Azt mondják, hogy idvezült a diaetai barátja Drevenyák.

Szirmay Ádám, az öreg, Bényén dec. 1. napján hala meg, b. Luzsinszky Pál 2-dikban. Kár érettek. Volna elég, a kikkel az ilyeneknek életeket jó volna megvásárlani.

Biharban az öcsém resignált. 26. nov. volt a gyűlés, mely a miatt tartatott. Semmi kérés nem mozdíthatta el szándékától. Ekkor választatott helyébe subst. v. ispánnak *Domokos Jakab*, Lajosnak fia, s *Lőrincznek* a főnotáriusnak testvérbátyja. Megválasztatván ez — képzeled hogy mélt. gróf adminisztrátor úr *intézte* a választást, mert Jakabot nagyon szereti, Lőrinczet nagyon üldözi — Lőrincz beadta a már írásban előre elkészített resignátiót, s ezt az adminisztrátor azonnal elfogadta, s helyette ezek választattak :

Főnotáriusnak : Tokodi,

Első vicze : Szarka,

2-ik vicze : Fráter Mihály,

3-ik vicze : b. Vécsey Pál, Józsefnek fia.

Élj szerencsésen, édes barátom! Életed kedves boldogítójának jelentsd alázatos kézsókomot, s ajánlj kegyességeibe. Kivánok szerencsés esztendő, mely a kimúlóért tökéletes kielégítést adjon.

LIII.

Széphalom, január. 17-d. 1811.

Kedves barátom!

Dec. 1-jén írt leveledet január 5-ikén vettem a Kis János Horáczára előfizetesképen küldött 2 fttal. Venni fogod azt mihelyt kész lesz; már nyomtattatik, de a drágaság egy részről, más részről más akadályok nem engedik hogy oly hamar megjelenjen, mint különben fogott volna. A magyar könyvek, melyek most megjelennek, mind haszontalan firkálások. Kis István pesti könyváros tavaly martiusban vette által Dayka Gábornak verseit tőlem hogy kiadja, s még mostanáig nincs belőle egy sor is nyomtatva. De *másodszor* nyomtattatja *Erbia* nevű románt, mely az első kiadást sem érdemlette; másod ízben hasonló becsű mázoslást kettőt vagy hármat. El fogom mondani mit tett velem. Daykát martiusban vette által, a mint mondom. Magok a versek már cenzurázva voltak, s hátokon vitték az impri-máturt. Most csak a Dayka általam februárban írt biographiáját és a Toldalékot kelle a censornak revideálni. Augustban azt írja, hogy nyomtatni nem lehet, mert sok a *fekete ruhás*, azok ellenkeznek. — Képzeld, ő is a *Fekete ruhásokat!* Septberben sürgetém hogy küldené fel a próba-árkust. Azt felelte sürgetőmnek, hogy postán fogja. Írok másodszor hogy a várt árkus nem jó, küldje. Azt felelé hogy már *kettő* jött ki sajtó alól, de Sztrokay vitte el, megígérvén hogy küldi. Decemberben sürgetem hogy egy árkust sem vettem, sem tőle, sem Sztrokaytól; ne kínozzon. Esküszik hogy *hat* árkus készült el. Barátom unszolja, vallaná meg, igaz-e a mit mond. Isten-uccsével felel. Barátom a typographiába megyen, s kisül hogy egy *betű* sem rakatott ki, s a typographia igazgatója oly becsületes ember volt, hogy a Mst kiadá. Így esalattattam meg, édes barátom egyveleg írásim köteteivel, La Rochefoucauldommal és minden más

írásimmal : ha a vak sors gazemberekkel nem hozott volna szövődésbe, most 10 darab írásom nyomtatva volna. Haykult nekem prof. Márton, az udvarnok, ajánlotta, s gazabbú még Kis István sem csalt meg. — Hogy lásd mely munkát késleltete Kis István, megajándékozlak Daykának egy msval a kiadásra azt újonnan írtam le. — A 9. és 11. oldalon lévő két dalt, reméllem, épen úgy fogod csudálni, mint én. Anná szebb két éneke nyelvünknek még nincs. — Csokonainak a *Rettenetes éjszaka* tetszett leginkább, itt a 14. és 15. lap között. — Szépek az *anákreon*i dalok is, és *Az eszt. első napján*, s a lap 32. kivált a közbülső strophá, melynél szebb ömlésű verset nem gondolhatni. Mit mondasz arra, a mi lap 113. és 71. áll? a 75. lapon álló az egri püspökre volt írva, ki alatt a semináriumban sok baja volt. Vannak deák versek is, és ki fognak nyomtattatni, de nincsenek beírva ezen Msba. Örvidenek, édes barátom, ha ezzel kedved et lelhetném, s addig is örvidhetnél látásának, míg nyomtatva olvashatod. Ezt tartsd meg. Nálam Daykának autographja van meg.

Hogy téged is nyom a szerencsétlenség, nem tudtam, és igen igen sajnállak. Oh tudtam én azt, tapasztaltam, irigylettem szerencsédet, mikor szép tetteket tettél; s tudom, ismervén már most fekvésedet, hogy reád fog illeni :

divitias, **artemque fruendi**

mihelyt *frudlhatsz*. Plutus azokat nem boldogítja, a kik leginkább érdemlenék a boldogítást, s a kik nem ismerik a *Sordida curarum fomenta*. Reám nézve annál súlyosabb a mit eddig csak magam részemről, most már a feleségeméről is szenvedek. Én meg nem foghatom, hogy némely ember hogy nem szégyell *rútat* tenni. Vay József azt mondja hogy rossz bírák vagyunk a tulajdon dolgunkban. Én azt el nem hihetem. Hiszen dolgainkat senki sem ismérheti jobban mint tulajdon magunk. Csak az kell, hogy egyenesek, igazak legyünk, az ped g épen nem nehéz, ha az ember arra szoktatta magát, hogy megférhessen a maga határai között. — Egy bizonyos dologban aligha elkerülhetem a pert, noha két hónap óta mindég sürgetem a barátságos felvilágosítást.

Compromissumot kíván emberem, még pedig úgy, hogy prókátor nem kell, sem én nem fogom látni a leveleket, hanem azok bírák elébe tétetnek általa, s a bírák ítélnék; én csak nyakamat tartsam bárd alá. Láttál-e ily szép procedúrát? s mit útszsz benne inkább, a szívet-e vagy az agyat?

Relációnk első árkusa ki van rakva; ki van nyomtatva. 16 lapra tölt ki, a 17-diken a magyar felülírás vége áll. De Dókus és mások azt kívánják, hogy a determinatio is mellé nyomtattassék. Archivárius Stenczelnek halála óta a kolcs a főnotárius Horváth kezében áll, az pedig ritkán jő be Újhelybe. Ettől függ a nyomtatás elvégzése. Legfeljebb másfél árkus lesz. Kénytelen voltam magam erszényére nyomtattatni, s oly drágán adom az explt, hogy árokat kivehessem. Csak 100 explárt nyomtattatok, mert minden drága.

Nyomatják *Töviseimet* is. Venni fogod mihelyt megjelenendnek. Intesz hogy mást ne bántsak. Édes barátom, a mi Urunk Jézus Krisztus isten volt, mikor ember volt is, most annál inkább az, és mégis korbácsot kapott azok ellen, a kik az ő atyja templomát megfertőztették. Ego homuncio hoc non facerem? Mindent szabad, genievel. Ez superbum. De engedd ezt a kevélységet poetai elragadtatásomban. Nem bántok senkit azon fertelmes tordai poetán kívül, a ki leonínus verseket írt. Ismered-e képét, melyet Czetter met-szett versei elébe? Lourdabb, savanyúbb képet igen csinos parókája mellett nem képzelhetsz. Nézzed csak mit írtam reá.

KOCCZANTYÚSI.

Vén kántor, könyvpenészű tánczos, parókás poeta,
Iszonyodom s futok —

ebből áll az egész epigramma. A borzadás nem engedte elvégezni, s a vers nem vers.

¹⁾ Ha megzendül
Estvéli dalunk,
S örömünk eltölti az eget,
Előjön Cynthia,
Ezerszer ezer
Követőivel,
S irigyli szerencsénk,
Irigyli boldogságunk,
Irigyli, hogy ő nem tó-lakos.
Csudálja az ég
A neki nem jutott
Bájjengzetet;
Csudálja Tellusz,
És hogy mi vagyunk
Ő neki legfőbb dísze, fénye,
Háládattal vallja meg.
Fülel a vidék,
S a sziklák a tetőken
S a vizeknek boldog szélein
Együtt zengenek velünk:
Brekeke, Brekeke.
Egy bús madár,
Színetlen és kicsiny,
Kit a berkek magok
Legaljasb árnyaikban
Pirúlva rejtenek el
— Neve fülmile —
Meri bájos zengzeteinket
Megszaggatni jajjaival.
De nem marad el
Az istenek
Bosszúja sokáig,
S a vakmerő
Némúlva lakol.
De minket az ég
Saját örömére

¹⁾ Egy 4-rétű levél hiányzik.

S a föld örömére
 Zengeni hagy,
 Míg a télnek nyájas álma
 Hű karjába nem fogad,
 S a megifjodott Tavasznak
 Szép Hórái gyenge kézzel
 Életre nem költenek.
 Br. Br. Br.
 Zeüsz bennünket szerete etc.
 Br. Kloáz, Tuú.

Embercse azért mondom, mert nem csak diminutivum, hanem *vásott*, *pajkos* diminutivum. Az emberke nem *pajkos*. Van sok ilyen a magyarnál is: *Vércse* a zoológiában. Borcza, Borecsa, Jancsi stb.

Gyönyörű mythus van leveled végén. De elfáradtam, csak Szirmayról kell írnom.

Ez a sok és nagy érdemű ember látván, hogy második szülött fiát a Márs kedvese invalidussá tette s Hymennek nem áldozhatik, úgy tette meg testamentomát, hogy első feleségétől született József fia jól kapjon. Kedves Xantippéje gyanúba vette a dolgot, s midőn egyszer nem vala a háznál férje, felbontatta szekrényeit, s reá talált testamentomára, s látta hogy *keveset* gyanított, férje többet tett az első fiáért mint ő gondolta. Ezen méregbe jött, s tudod mi történt? Antal (így hívják az invalidust, kiben megvan az *akarat*, de nincs többé *tehetség*) ezt tudja, s oly becsületes ember, hogy sem atyjára nem neheztel, sem bátyjára, s igyekszik szülőit összebékíttetni. Megérdemlené, hogy ezen széplelkűségért az Erynnisek megengeszteltessenek eránta, mint Orestes eránt engeszteltettek meg. Ha rajtam állana, visszaadnám neki a mit a pozsonyi diaeta elrontott.

Visszavetted-e Splényi Madeleine által a neked köszönettel megküldött írást? — Mégy-e diatára? kérlek menj, és szólj mint szoktál.

A mélt. grófné kezeit a legszentebb tisztelet érzései közt csókolom. Éljen szerencsésen, igen kedves barátom!

Január, 21-dikén.

Eddig mulatván itt a levél, még felbontom hogy egy epigrammát vethessek belé.

Goethe's Werke. T. 1. (Tubing. 1806) pag. 371.

Böcke, zur Linken mit euch! so ordnet künftig der Richter.

Und ihr Schäfchen, ihr sollt ruhig zur Rechten mir stehn!

Wohl! doch eines ist noch von ihm zu hoffen; dann sagt er:

Seyd, Vernünftige, mir grad gegenüber gestellt.

Álljatok itt jobбом mellé, *juhok!* isteni bíránk

Így szól majd, s hozzá ezt veti: balra, *bakok.*

Oh vagyon egy, a mit még ehhez is adni fog akkor:

Fogjatok helyt, *Eszesek*, általelebenbe velem.

Ismered-e Nouveaux Contes Moraux par Mad. de Genlis? — Feleségem falja ezeket a regéket, s reá vett, hogy néhányat én is elolvassak, vagy végig hallgassam, midőn ő fenszóval olvas. — Az a nőstény író szép tónussal bír, de kiismerni, hogy nőstény író, s oh ha tudná szegény, hogy én (kinek szüfrázásával tudom keveset fogna gondolni) mint gyönyörködöm azokban az ő acharnírt emigránsi declamációiban a philosophusok s encyclopaedisták ellen! Az a theologiai szelídség rendes szelídség. Ez a nőstényke, *asszony* és *buzgó keresztyén* lévén is, Rousseauinak akasztófát méltóztatik adjudicálni, hogy lokaj korában egy pántlikát ellopott és Mariottra fogta, hogy azt ettől kapta ajándékban. A nemkeresztyén Wieland erről az esetről igen szép apologiát írt, s megmutatta igen elmésen és igazán, hogy az *ártatlan* lopást morális lehetetlenség vala megvallani Rousseauinak. Barátom, én egy kissé elhiszem magamat, midőn ily munkákat — ily közönséges tapsolással fogadott munkákat olvasok, *merő curiositásból*, — s látom hogy mit *csudál* s *szeret* a világ. Még nekem francia író nem nyerte meg inkább javallatomat, mint a maga regéiben Marmontel — kinek egyéberánt Incas-ait kaczagom, mert az a teli hang nem

francziának való; az ő tulajdonok a könnyebb conversációi stylus. Szeretném olvasni szent íróikat, Bourdalout s társait — Szilváson nagy rakással kaphatnám — de vestigia terrent, paposkodnak! — Voltaire nekem nem emberem, és nem volt még minekelőtte Mad. de Genlisban olvastam volna is, hogy ő nem tudott *apte* írni, és minden munkái *egy* tónusban vannak írva. Ez egyben Mad. de Genlis ugyan igazán ítél. Így vagyok a német írókkal is. Elborzadtam, midőn Berzeviczy Gergely a szépség almáját *Kosegarten*nek adta. Az én írók a plundrás nemzet közt Göthe és utána, még pedig jóval utána, Schiller s Mathisson. Alig akadtam emberre még, a ki velem megegyezzen, de Németország, s itt Schedius és Szemere Pali alkalmasint ezt tartják. Nősténykéink Schillert és nem Göthét szeretik, mert a *gigantesquet* és nem az *igazi szépet* tudják appreciározni. Wieland, Klopstock s Bürgernek némely munkái, s legközelőbb Voss egy rendben állanak előttem Schillerrel.

Szemeréről levén szó, s nem tudván ha küldöttem-e neked epistolájából, egy explt ide teszek. Est Deus in illo! noha verseit nem *önti*, hanem *faragja*.

Újházy Samunak add által leveletem, melyet ide teszek. Éljen szerencsésen.

Berzeviczy Sándor urat kamarássá tette a Felség. — Hát te mikor léssz az?

LIV.

Drága kedves barátom!

Ezen szempillantatban kapom a kinyomtatott relációt. Igazságom van, hogy annyi unszolásokra semmit sem nyomtattatok. A pataki typographus barom, a deák építáphiom merő képtelenség, ha úgy marad, senki sem értheti, és tégedet s engemet az egész haza előtt nevetségessé fog tenni. Hiszen ezen szók után: „Proelio ad Jaurinum“ a *Pro Patria Caesis* egészen kimaradt; én nem írtam, úgy tetszik,

anno salutis, hanem *Anno post Christum natum*; én nem írtam egy sorban *Felicibus, immortalibus*, hanem így :

Hungaris
Felicibus
Immortalibus.

A typographus az ónbetűket összeszedni jobban tudja mint én, de én jobban tudok epitáfiumot csinálni, mint ő, ha tehát nyomtatni adnak neki valamit, azt szórúl szóra nyomtassa, ne változtasson semmit is, ne vegyen el, ne adjon hozzá legkisebbet is, ha hibát tett a szerző, a szerzőé lesz a székely. Azt tartom, hogy annak nincs szüksége a typographus jobbitására, a mi a Te és az én kezemen figyelemmel általment. Én a nyomtatás költsége felében részesülni akarok, megkivánhatom tehát mind a magam, mind a te becsületedért, hogy az, a mi köz nevünk alatt kijő, ne legyék képtelenség; ezt megkivánhatnám ha nem is részesülnék a költségben, mihelyest a magam neve alatt is kijő valami. Én egy ostoba typographusi merészség miatt a Te s az én becsülete-met nem fogom kockára tétetni. Azért irtózom én úgy a kinyomtatástól, mert már több ízben tapasztaltam, hogy azok akarnak jobbitgatni, a kiknek nincs jussuk hozzá. Én még akkor is, ha egy jó és tudós barátnak kikérem kritikáját, csak azt szoktam abból elfogadni, a miről meggyőztettem, és ha az én kritikámat kikéri valaki, soha sem bántódom meg, ha azt, a miről meg nem győztetik, el nem fogadja. Hogy merészel hát egy typographus egy egész sort elhagyni, és hogy meri az illetén csonkítás által az egésznek értelmét egészen megrontani? Én téged, kedves barátom, mint Pataknak szomszédját, mint barátomat, és ezen egész munkában társomat, arra kérlek, hogy ezen hibákat minél előbb jobbitasd, és typographus uramat leleczkézd. Az *Anno Salutis*, nem bánom, maradhat, ez ugyan nincs deákul, és maga az idea is logice képtelen, de ez keresztyén hiba, maradjon hát : de ezen szóknak : *pro patria caesis propter sensum* teljességgel be kell menniek; és az energia múlhatatlanul megkívánja, hogy a *felicibus, immortalibus* nem egy, hanem két sorban legyék írva : 14-dik esztendő koromtól fogva

olyan mester alatt kezdvén, mint Koppi volt, üzőm a literatúrát, és azután egy pataki typographus azt hiteti el magával, hogy ő írásomban piszkálhat: az ilyen dolog mégis csak utóljára egy olyan modestus embert is, mint én szoktam lenni, egy kicsinyt bosszant és az önérzést felgerjeszti. A helyes jobbítást beveszem köszönettel akárkitől is, de a rosszabbítást senkitől a világon. Még egyet meg kell jegyzennem. Valamenyi régi epitáphiomot láttam s olvastam Olaszországban, Rómában, s mindenütt másutt, a hol voltam, mindenütt minden szó után pont volt; mért nem követte hát ezt a typographus a kézírásom után? Csudálom, hogy némely szavakat kis betűvel nem írt! már így egészen kimutatta volna tudatlanságát. Az ilyenén tudatlan embereknek, mint a pataki typographus, nem lehet más geniejek a pontosságon kívül, reájok illik Boileau definitiója: *L'exactitude est le génie des sots*. Sint ergo imitatores servum pecus exemplaris quod prae oculis habent. Mert ők olyanok mint a Harpiák, elrontanak, elsundítanak mindent, a mihez nyúlnak, ha jó, és a mindég a legjobb, a mi nekik visszatetszik, és mihelyest dicsérnek és csudálnak valamit, so ist es Zeit sie auszulöschen.

Két rendbeli leveleidre e napokban fog következni a felelet. Kérlek, csak akkor küldj meg nekem mindent, mikor egészen úgy lesz minden, a mint kell, és a mint írtuk. Nekem nincs meg a kérdésben lévő deák epitáphiom, de úgy emlékezik a feleségem hogy az egyik oldalára az emléknek ez volt írva, és a következő módon:

Vulnere. Confectum.

Moriturum.

Arról is emlékezik, hogy négy felülírás volt, és hogy a harmadik a kitett nevek után így volt:

Honesto. Vulneri.

Superstitibus.

Ugyan mért maradt ez el? Én úgy magyarázom, hogy az emlékoszlop nem négyszögű, hanem háromszögű gúlya lézen; akárhogy lesz, én nem bánom, csak hogy képtelenség

ne bocsáttasson ki nevem alatt, és nehogy az a posteritásra tartós köven általmenjen, a midőn én képtelenséget nem írtam.

A secretáriusom köszönt ¹⁾, feleségedet csókolja, én pedig feleségednek kezeit csókolván, és téged szívemből ölelven, maradok a legigazabb barátsággal

Eperjestt, 7-dik február. 1811.

hív szolgád és barátod

Pipsz.

LV.

Széphalom, febr. 18-d. 1811.

Kedves barátom!

A reláció újra fog nyomtattatni, mert úgy a hogy először nyomtattatott, meg nem maradhat. Gyertyagyújtás után vevém leveledet, s holnap indul emberem Patakra, s viszi a relációnak azon módon igazított exemplárját, a mint itt az ide rekesztett lapokon láthatod. Úgy hiszem, hogy egy hét alatt postára tehetem hozzád az új kiadást, hogy tökéletes megnyugtatóban lehess. De most engedd, hogy előtted elbeszélhessem, mint képzelem én hogy ez a megbocsát-hatatlan hiba történt, mert hogy *nem akarva* történt, arról felelek.

1) a *PRO PATRIA CAESIS* sor kihagyása.

A mint az általad suscribált relációt vettem, tulajdon kezeimmel írtam le, hogy meglegyen nálam is. A mint könyvvel s írásokkal szokott történni, egy is más is kölesön kérte, s az leve az írással a mitől féltettem — oda vezett. Kénytelen valék archivárius Stenczelt megkéretni, hogy valamely ifjúval irassa ki. Kiiratta. Ez az ifjú és nem a

¹⁾ A levél a D. nejjének írása.

typographus hagyá ki a gondatlanság vagy sietés miatt a sort. Láttam én hogy valami híja van, de nincs *jobb és rosszabb* correctora soha a nyomtatott árkusnak, mint az a ki azt írta vagy kiadja. Az öröm, hogy íme már ki van rakva, úgy megzavarja az embert, hogy észre nem veszi gyakorta a legszarvasb hibát is. És bár csak kérdést tevék vala nálad! Prof. Nagy Ferencz figyelmessé tett, hogy nem jó, de neki, *megvakulásomban*, azt feleltem, hogy én a más munkáját meg nem változtathatom. Ezt neki, ki engemet és munkámat úgy szokta kiismerni, ha nevem nincs is mellé vetve, mint a hogy chirographumomat kiismeri, nem vonakodtam megvallani; mások előtt sem a deákot, sem a magyart nem vallottam s valloam magaménak, hanem azt szoktam mondani, hogy mind a kettő mind kettőnké. — Egy szóval, most, minekutána te felfedezted a hibát, épen úgy látom hogy vakulás volt bennem azt észre nem venni, mint azok látták, hogy a tyúkmony az asztalon megállhat, minekutána azt Columbus oda csapta.

Így jártam én *Töviseimmel és Virágaimmal* is, ugyanezen typographiában. — A BÉKÁK neve alatt álló epigrammában e sor áll : „Nem *hajla*-meg ő!“ azaz Jupiter meg nem hajlott. A typographus ezt így rakta : Nem *halja meg ő!* (Jupiter querulantes non exaudivit.) Én vevém a correcturbogent s képzeld : Ámbár tulajdon munkámban esett a hiba, és olyanban a mit talán csak 8 nappal előbb írtam, dolgoztam, a hibás szót *halja* (audit) így corrigáltam: *hallja*. — mert megtévesztett a hangzás rokonsága. Most látom azt midőn a munkának utolsó árkusát nyomtatják. Így ejtünk hibát akarattunk ellen is.

2) A. POST CHRISTVM.

Már itt aligha a typogr. nem vétett, s talán csak azért, hogy egy sorban férjen ki az esztendő és holnap s nap száma. De még itt sem merem kárhoztatni, mert visszakapván a Mst, mint már szükségtelent, elégettem. — A typographusnak tulajdonítom azt is, hogy a *Felicibust* egy sorba tette az *Immortalibussal*.

3) VVLNERE CONFECTVM.

Ez nekem egészen újnak tetszik. De, a mint az ide rekesztett nyomtatás leveleiből látod, parancsolatod szerint vagyon megigazítva.

Hátra vagyon hogy annak adjam okát, miért marada ki a deákból mint a magyarból a *honesto vulneri superstitionibus*. — Oberster Kandó látta, hogy az nagyon fogja éreztetni, hogy igen csekély esata volt a melyben *csak öt* esett el, de még jobban érezteti azt, hogy igen kevés kapott sebet, s úgy kívánta olyankor, mikor Te nem valál Újhelyben, hogy hagyjuk el azt. Ő ezen dolog iránt szólott a vármegye elsőivel, s azok is helybenhagyák az oberster kívánságát. Nem tartok tőle hogy szavamnak bizonyosság nélkül is ne higgy: de Kandót, valamint az egész vármegye, úgy én is oly tökéletesen jó karakterű embernek ismerem, hogy ezt nem fogja tagadni; téled pedig, azt reméllem, hogy az említett sorok elmaradását olyannak nézed, mely a vármegyének becsületére válik, és így ennek kihagyását még javallni fogod.

A monumentum négyoldalú lesz, a mint tudod, s én azt ítélem jónak, hogy minekutána mind a deák mind a magyar felülírások felrakattatnak, a legfőbb oldalt, azaz azt, mely az út folyásával parallele fog állani, a deáknak kell elfoglalni. De a monum. hoc grati concives etc. ezen sorra illik, és nem más sorra. És így ezt magadnak kellene kívánni hogy ide tétessék. Egyéberánt lássa a vmegye mit csinál vele, nekem mindegy. Elég öröm nekem ha feláll, és hogy a reláció meg van téve, s ki van nyomtatva (mert a kinyomtattatáson szívesen örvendek, sőt erre hiú vagyok): nem bánom én, ezt tettetés nélkül mondom, ha egészen más magyar inscriptiót tesznek is rá.

Költséged és költségem nélkül esik az újabb kinyomtatás, úgy merem azt remélni. Légy e részben is gond nélkül. Báró Barkóczynek nevében fiscálisa Dobos János úr

az ígérte, hogy azt Barkóczy fizeti; Kandó és Szirmay Ádám pedig megígérték, hogy ha Barkóczy nem fizet, ők fizetnek. — Nemes lelkekről én azt ígérem magamnak, édes barátom, hogy Te az *akarva-tett* bántást is elfelejtenéd, ha a bántó azt *helyre hozza*. Mennyivel inkább ígérem tehát most, midőn esküszöm, hogy az esett hibát észre sem vettem. Élj szerencsésen, kedves barátom! A mélt. grófné kezeit szent tisztelettel csókolom, feleségem pedig tisztelettel fogadta s viszonzozza idvezletét.

LVI.

Széphalom, febr. 23-d. 1811.

Kedves barátom!

A reláció nyomtattatik. De most nem a reláció dolgában jövök tenni jelentésemet, kérésemet. Engedj meg, hogy egy engem nem illető dologban közbenjáró mertem lenni; annál bátrabban tészem azt, mivel a Te javad is kívánja hogy szóljak.

Mezősy Gábor és Pál urak egy testvérek. Gábor az őket illető sz.-mihályi portio eránt ellened pert indított, s ez a birtok közöttök osztatlan volt. Gábornak a fiai és veje, a mennyire tudom, Veled alkura léptek, és úgy tetszik, hogy hihető, hogy Te nekik tizenhat ezer forintot ígértél, és hatot már meg is adtál. Mezősy Gábor úr Pálnak rövidségével nem adhatta által a közös just, Pálnak tehát fenmarad a jusa. Arra kér tehát, hogy a Gábor fiainak és vejének a hátra való pénzt ki ne fizess, hanem abból Mezősy Pál urat részeltetni méltóztassál. Meg fogod ez által erősíteni jusaidat, s nem kell magadat a perlekedéssel bosszantatni, mely gondolom, neked oly kedves mint nékem szokott. Ez eránt Mezősy Pál úr már néked írt, de nem révén válaszodat, oda magyarázza, hogy talán nem vetted. Ez indította ezen oskolai barátomat, hogy engem tégyen közbenjárójává.

Mezősy Pál úr meg fog elégedni a summának hason felével, mely az urat illeti. Kérlek méltóztassál tudósítani, mit végzel, hogy az úrnak megírhassam; kérlek, azt írd, hogy tulajdon javad miatt, kész vagy a megírt summában részesíteni. — Te nem fizetsz többet mint ígértél a Mezősy Gábor úr gyermekeinek; azonban jusaidat solidálod.

Ez az a miért kérésemet teszem. Bízom becses barátságodhoz, hogy nem veszed balúl megszólításomat, s levelemre felelni méltóztatol. A mélt. grófné kezeit szíves tisztelettel csókolom s maradok Széphalom, febr. 23-d. 1811.

alázatos szolgád
Kazinczy Ferencz.

LVII.

Eperjess, 8. mart. 1811.

Drága kedves barátom!

Több rendbeli leveleidre az utólsóra való felelettel kezdem. Sajnálom hogy Mezősy urak, kik velem egyeztek, részeseket, kiktől semmi levelet sem vettem, megcsalni igyekeznek; már ez is mutatja, be elégtelenek törvényeink. Az ilyetén cselekedet megérdemlené poenam proditiōnis fraterni sanguinis.

Nekem elég bátorságom van, mert úgy fizettem meg a két telket, hogy a Kánaán földjén sem kellett volna jobban. Azonkívül magokra vállalták mind a jus, mind a summa eránt a kezességet. Tiltson el hát engem törvényesen a fizetéstől Mezősy Pál úr vagy a többi részesek, kik károkat érzik, hogy oltalmazhassam magamat az egyezők ellen, s addig is végezzen vagy végezzenek velek. Úgy is csak két esztendő múlva kell letennem a hátra lévő 10000 rfr; de mit tegyek a kamattal?

Mihelyest megjobbította hibáit a pataki typographus, azonnal megszűntem reá neheztelni. Magam is tudok írni

sültelenségeket, nem szükség hogy azokat a nyomtató szaporítsa. Ha csupán az én nevem alatt jelent volna meg a deák emlék, nem annyit gondoltam volna a hibákkal: de hogy gyaláztathatom magzatomat, kit te is fiadnak fogadtál?

Hagyjon ki a vármegye a mit tetszik, nem ellenzem, noha Kandó ellenvetéseit gyengéknek tartom. Becsületet akartenni az insurrectiónak, és azért azt kívánja elhitetni a jövővel, hogy a győri csata, melyben a felkelő sereg megveretett, nagy ütközet lett legyen. Mivel ezen nagy viadalban legalább is 50 zempléni insurgens sebetlen marada, azokat a kik sebet kaptak és kigyógyultak, s így az emlékek becsét érezhetnék meglelégedéssel, jutalom gyanánt megfosztja az érdemlett dísz bizonyosságától. Minő felforgatása az ideáknak! Kár volt azon valóságos római kifejezést kihagyni: *Honesto. Vulneri. Superstitibus.* Úgy látom hogy ezen hazában még sok esztendők múlva sem lesz közönséges a jó ízlés, a mely az igazán finom érzelemnek és a józan észnek összecsatlásában áll. Annál inkább fogja el szívemet a gyönyörűség midőn oly remek munkát olvasok mint Szemere Pál úré. Jól mondod, barátom, nincsenek öntve versei, nem is lehet ily szép verseket önteni; faragva vannak mint Niobe leányai, kiken annyi századok múlva bámúlással siránkoznak az érzékeny szívek. Köszönöm Dayka verseit is, sok édes illatú virágot fűzött közéjük az érzemény. Cserey Farkashoz írt verseid férfiasok. A debreczeni epithalámium nem hasonlítható a patakihoz, nincs azonban érdem nélkül. Kéznek Virgilius, Szombathinak Lucretius az istene. A napnak imádói felett ragyognak a legvillogóbb sugárok. Epigrammáid melyeket küldöttél, nem csak frisek és kellemetesekek, ha sujtók egyszersmind; mosolyogva vágysz, versz, hullnak alattok az életben maradó nevetségés halandók. Általadám Újháznak mind a verseket mind a levelet. Küldd vissza Szepes vármegye gyalázatos actáit.

Nem gondolom hogy a francziák csupán csak a könnyű nemű írásokban különböztetnék meg magokat. Minél kényesebb valamely nyelv, annál nagyobb az érdem olyan írókat találni mint Montaigne, Jean Jacques, Bossuet, Bourdaloue, Massillon, Patru, Montesquieu, Raynal, az idősebb Crebillon,

Chenier etc. etc. Csak annyi igaz, hogy a könnyű munkákra egy nyelv sincs úgy elkészítve mint a franczia, és hogy a magos poesisra egy sincs alkalmatlanabb a verselésben. Nem kell csupán a mostani írók után itélni a francziák literatúrájáról: épen az a nevezetes ennél a nemzetnél, hogy minden könnyűsége mellett annyi erősen és mélyen gondolkozó férfiakat hozott. Ugyan rendes dolog, hogy némely, kivált német írók egy olyan nemzettől tagadják meg a mélységet, a kinél még most is oly élő matematikusok találtnak, mint p. o. La Grange, La Place, Lambert és a többi. Igaz, hogy ezeknek mélységek nem érthetetlen, nem zavaros, nem homályos, nem setét. Genlis asszonynak ítélete a franczia philosophusok ellen igen keveset nyom. Hogy Voltaire, mindenütt Voltaire, szintűgy valamint Cicero mindenütt Cicero, azt nem lehet tagadni, és annak nem lehet és nem is kell másképp lenni, mihelyest genie valamely író. Csak az vetkezhetik ki eredetiségéből, a kinek nincs individuálitása; de azért más tónusban írt Cicero de officiis, másban Pro Archia Poeta, Voltaire szintűgy más tónusban írta Oedipusát, másban Candidot, és másban védelmezte Calast. Minden tónust, minden formát esmert ez a nagy ember, és a maga helyén gyakorolta. Csak az a valósággal nagy író, a ki mind természetes, mind hathatós, mind érzékeny, mind csípős tud lenni, és mind ezt a maga helyén tudja. Az elmés Kotzebuenál olykor oly elmésen beszél egy inas, mintha bel esprit azaz szépmés volna. Voltairenél minden személy mindenkor megtartja a természeti karakterét, és látszik ugyan, hogy Voltaire beszélteti, de ritkán látszik, hogy Voltaire beszéljen helyette. Talán soha sem élt ember a világon, qui auroit joint à une plus grande imagination un esprit plus étendu, plus juste et plus varié. Ő az atyja az universalis historiának Európában, azaz a valóságos philosophusi methodusnak a történetek előadásában. Többet hazudtak a kik czáfolták, mint ő; ez ez úgy elhíresítettett felületes szintjáró ember, homme superficiel, esmertette meg legelsőben a francziákkal a mély angoloknak literatúráját. Kétlő mindenben, semmi vélekedése nem járt túl a határon, il n' a aucune opinion extrême, et il porte partout un esprit philosophique et d'analyse, même là, ou il se trompe, úgy-

mond Condorcet, és igazat mond. Az indulatosság vala hibája, mert felette tüzes és érzékeny mind szívvel, mind észszel bírt, de nem vala rossz ember, noha a papok és a vén asszonyok annak hirdetnék; és mint külön vett ember is sok jót tett. Vannak nagy íróik a németeknek, de egy sincs hozzá fogható. Schiller akármelyik munkájában, annyi fellengségek közt, több hamis metaphora, több dagályok találatnak, mint Voltaire minden munkáiban. A mit Schiller írt: von der Anmuth, az minden kellem nélkül való: csak olvassa valaki Voltaire philosophiai Dictionáriumában p. o. a cikkelyt a szépről, a kellemetesről, a szószólásról! Nagy észszel s nagy ideákkal bírhat valaki, helyes ízlés nélkül, mint p. o. Jean Paul, a kiben a szüntelen való elmésség a legnagyobb hiba, írásai valóságos potpourrihoz hasonlítanak, a halomra gyűjtött, összeeszmösölt és sózatott rózsalevelek gözeleti fűszerszámos és balzsamos illatok által a rothadás közepette fejünket elszédítik. Ki szagolhatja sokáig a potpourrit főszédélés nélkül, vagy ki olvashatja sokáig egymás után Jean Pault, a nélkül, hogy vagy el ne fáradjon vagy el ne tébolyodjon? — Tudom én jól, hogy a németek, qui ont pour l'ordinaire fort peu de netteté dans l'esprit, igen keveset hajtanak a világosságra és a praecisióra az írásban, azt mondván: das ist flache Begreiflichkeit: de jobb ez e lapos érthetőség, ez e tisztultság és ez a határszabás az ideákban s képezetekben, mint az ürességgel puffadó tövises homály és érthetetlenség. Nekem a németek közül a prózában legjobban tetszik Schlötzer, Zimmermann, Sturz, Kotzebue, Posselt, az újabbak közül pedig Jenisch, Buchholtz, de még jobban Bülow. A poeták közül a ragyogva folyó Wieland, és a gyakran felleng Schiller, az éles Blumauer, és olykor olykor Göthe. A mi Göthét illeti, a híres tanuló esztendeit Wilhelm mesternek sem én, sem feleségem nem tudtuk érteni, de értettük ám azon albanói ecsettel oda lehelt dalt: Kennst du das Land wo die Citronen blühen etc. Régen nem olvastam gyengédebb ihletéssel szerzett versezetet. Egyéberánt némely lángok és sugárok közepette sok füsttel, köddel és gőzzel bővölködik az északi nemzetek poesisa.

Hogy visszamenjünk a prózára, lehet-e p. o. a szószá-

porító Wielandnak Agathonját Voltairenek akármelyik románjához is hasonlítani? akár az előadásnak csínosságát, akár a practica philosophiabeli tekinteteket nézzük, akár a stylus folyását és a regésznek keceit? A sok görög lopás legkellőbb mindenek közt Wieland prózájában; tautologiarum, pleonasmorum gratia usque abutitur. Nem hiába, hogy olyan vén, azért nestorizál úgy. Mértékletesen kellene élni a hibákkal, bár milyen tetszősek legyenek is. Oberonnak azonban, az Új Amadisnak és Muzárionnak, sőt talán Aristippusnak is, bízvást örök életet merészlenék ígérni. A jó ízlésre, barátom, relate ad culturam extensivam, csak a legtársaságosabb nemzetnél lehet akadni, mert relate ad culturam intensivam, minden nemzetnél találkozni különkülön nemekben nagy emberek, azaz a kik a nagy tudományt, melyet mély és nagy terjedésű észszel és sok fáradsággal szerzettek, a dologhoz alkalmaztatott jó ízléssel, férfiasan egyszersmind és csínosan elő tudják adni. Azonban minden nagy tudós nem mindenütt homme de Societé egyszersmind, mint Franciaországban, ahol, amint Rousseau maga megvallja, a jó társaságokban tanulnak írni az írók, és azt a tactust szerzik meg, melyet csak jó társalkodás által lehet magunkévá tenni. Azért nincsenek egy nemzetnek is a mostani tudós világban annyi populáris írói mint a francziáknak. Franciaországban a nagy érdemű tudósokat a hatalmas és nagy urak megdámák régtől fogva legszorosabb társaságokra méltóztatták, és ez az oka, hogy a bokros tudósok kellemültek, simúltak, a nagy urak pedig és dámák velőztettek, és lelkek valamenynyire inakra kapott; ezen egyeledés által a nagy fővárosban, az udvarnál, s idővel minden jó társaságokban oly egy jó tónus centralisáltatott, mely az önön-meghittség és a magabiztalanság közepette esvén, a szeleburdiságot és a nyomadékos nehézkedést egyenlően kiküszöbölte. Ez okozza, hogy a valóságos francia könnyűség a jó íróiknál a kikapóságig nem terjed, hanem hogy összekeveredvén az értelemmel, az okosságtól vezéreltetik, és a józan ítélet által mérsékeltetik. Melyik nemzet a mostaniak közül vitte messzebb a practica psychológiát? a társaságban élő emberi szíveknek esméretét? kiki önönszeretete kímélésének, ápolgatásának, gerjesztésé-

nek, táplálásának mesterségét és fortélyait? Innen van, hogy a francia írás- és társaságbeli tónus az ellenséges udvaroknál is győzedelmeskedne, minekelőtte még ezen udvarok a francia fegyver által meghódítottak volna. Innen lőn, hogy a francia nyelv a deákot kitolná, és azon időben, a midőn az anglus nyelv és nemzet már virágzott, a német pedig már virágozni kezde, diplomaticus nyelvvé változna a Tamíza partján szintűgy, mint a Néva partján.

Csak az a nemzet, a kinek legtöbb extensiva practica culturája, civilisatiója és politúrája vagyon, és a kinek írói legpopulárisabbak, remélheti a legnagyobb magasztalást a legkésőbb jövendőtől. Vizsgáld a régi görög s római írókat, kik hozzánk általjöttek, és mondd meg, kik vannak közülök leginkább divatban? A midőn a híres La Lande Kant philosophiáját általolvasta volna, azt mondá a többi között a francia institutum előtt :

Nouveau système, beaucoup de mots nouveaux pour quelqu'un qui ignore le grecque et les anciens systèmes philosophiques et les modernes; au reste pas une seule nouvelle idée. En fait de metaphysique (mais je ne parle pas d'hypotheses) l'esprit humain a parcouru tout le cercle d'idées abstraites, intelligibles et comprehensibles, dont il était capable par sa nature. L'idée de la perfectibilité indéfinie de l'esprit humain ne peut pas être applicable aux idées metaphysiques et purement abstraites.

Látod is, barátom, hogy a Kantianismus, Fichtismus, Schellingianismus, azaz ez a három águ idealismus, mely egész a transcendentalismusba bécsap, Villers minden törekedései mellett is sem tesz legkisebb szerencsét is sem Francia-, sem Angliaországban; hogy mennének hát a jövendőre az arról írt borzos könyvek? Csak úgy fogja ezeket emlegetni a posteritas, mint a Peripateticismust, Scoticismust, Dunsismust, mint t. i. nagy tévedéseknek nagy példáit, és mint annyi meg annyi elégtelenségeit a megfoghatatlanoknak, a repülni akaró emberi elmének; messze van még a naptól a legfellebbebb sas szállása, kitörik minden szárny ily magos ürességben, ahol nincs levegő, s élni nem lehet nekünk, de a posteritas sem gondol vele, Empedocles an Stertini deliret

acumen. Olvasd Degerandónak a minap *Histoire comparée des systèmes philosophiques anciens et modernes*, és meglátod, hogy tudják a francziák a legabstractusabb ideákat világosságra hozni, általérteni és becseket megítélni. De még Németországban is két metaphysicabeli felekezet van, az egyik a legabstractusabb ideákat a practica medicinában applicálni akarja, a másik sir és nevet ezen veszedelmes applicációkon, melyek által lehetetlen vagy kitudni vagy kigyógyítani valamely betegséget. Jól mondja egy német író: Die Deutschen sind wirklich Schwärmer, nur die praktischen Franzosen wissen erreichbare Ideale zu realisiren. Gyermekségtől fogva az iskolákban Kreil alatt, ki minden akkori tanuló társaim közt legjobban szeretett, ellenvetéseimen (mert több agyvelőm vagy lelkem vala akkor mint most, vagy mivel csak 17 esztendő voltam) némelykor elbámúlt, sőt gyakran, nem tudom mért (talán Gallforma ideái valának) méregette főkoponyámat, tanultam a németek philosophiáját; azolta valamennyivel jobban esmerkedtem még meg mind az ő, mind az anglusok literatúrájával, legkésőbbben az olaszokéval és a francziáékéval (t. i. olaszországi utazásom alkalmatosságával), mert a deák literatúrát in originali, a görögöt pedig deák fordításokban többnyire maga Koppy az önönmaga szép bibliothékájából ösmertette meg velem. Ha azt akarná valaki, hogy azon három literatúráról, t. i. a németekéről, anglusokéről és francziáikéről megmondjam csekély ítéletemet, azt mondanám: hogy Németország is sok originális genieket adott, p. o. Schlötzert, Lichtenberget, Thümmelt, Blumauert, Kotzebuet, Gessnert, Jean Pault, Schillert, Wielandot, Klopstockot, Göthét, Buchholtzot, Bülowot; de hogy egyáltalában vevén literatúrájokat német uraimék szerfelett systematicusok, a helyes ízlés nem bélyege literatúrájoknak, a tudományokban mindent egy principiumra akarnak visszavinni, syntheticusok inkább, hogysem analyticusok, felette mind abstractusok mind kicsinykedők (minutieux), mindent ki akarnának méríteni, és mivel ez lehetetlen, azért gyakran haszontalanul unalmasok, szószaporítók, s még sem orátorok, s ritkán adják elő a tudományokat testestől s lelkestől, hanem gyakran vér, hús s inak nél-

kül való skeletomokban. Die Vielseitigkeit ihrer Literatur schadet der Bestimmtheit derselben. Charakterje literatúrájoknak die Trockenheit, die metaphysische Poesie, und ihre Metaphysique spielt in das Unerreichbare, Unbegreifliche, Verwirrte, Unfaszbare, Unanwendbare, und vor lauter Höhe in das Nichts, oder auf's wenigste in das Leere hinein; Kategorien, Constructionen der Natur etc. Grandes misères.

Az anglusok, kiknek Locke-jok, Hume-jok, Blaire-jök, Shaftesbury-jok, Home-jok (mert Newton és Hobbes szintúgy mint Leibnitz és Comenius a németeknél, Des Cartes a francziáknál, többnyire deákul írtak), Robertson-jok, Gibbon-jok, Ferguson-jok, Malchusok, Milton-jok, Sternéjek, Shakspear-jok, Addison-jok, Pope-jok, Thompson-jok, Swiftek, Butler-jek, Prior-jok, Dryden-jek, Burke-jok, Sheridan-jok és Fox-jok vagyon, mélyek, magosan szállók, hathatósok, humoristák, zavarosok, szökök ideáikban, legalább gyakran nagyot lépők; de melyik nemzet vitte a mostaniak közül tovább a tudományokban den praktischen Blick, die Richtigkeit des Geschmacks, und die Lebendigkeit der Darstellung, l'esprit d'analyse, d'ordre, de clarté, et de précision, a francziáknál, és, a mint magok nevezik, la méthode? Les Français sont profonds sans être creux, exactes et méthodiques sans être ou minutieux ou ennuyeux. Les anglais sont en général plus profonds, mais il voyent moins juste, les allemands sont aussi plus profonds, mais ils voient avec moins de clarté dans la profondeur. Az én kedvelt metaphysicusaim az anglus Locke, Condillac, Helvetius, Cabanis és az új időkbeli két Plato: az anglus Shaftesbury t. i. és Malebranche a francziáknál. Kit lehet a németek közül ezekhez hasonlítani? valóban sem Mendelsohnt, sem a hollandus Hemsterhuist. Nem igaz, hogy amazok közül némelyek nem hitték a lélek halhatatlanságát; nem igaz, hogy vastag materialisták voltak, de igaz, hogy minden materiát örökösnek, s még azt is annak tartották, melyet öt érzékünkkel meg nem foghatunk; csak annyi igaz, hogy a nem-materiát mint reális valóságot meg nem tudták fogni, és hogy képtelenségnek tartották azon buta állítást, hogy az általunk érezhető vagy érezhetetlen materia ne gondolkozhasson, ne érezhessen; még a vegetációnak és az

érzékenységnak határit sem esmerjük; oly rejtett lépcsőkön csúszik minden egymásba a természetben, mint a színek a nagy mesterek képírásiban; és mi gögös pedántok és iskola-beli bölcsek meg akarjuk határozni, hogy mi gondolkozhatnak, mi nem? Én bizonyosan nem tudom, hogy nincsenek-e a gondolkozás kifejtetlen elementomi a márványban, és jobban kifejtve a borban; annyit tudok, hogy élesebben gondolkodom ha jó bort ittam mértékkel; nem állítom azért a jó tokajit vagy philosophusnak vagy poetának, de nem tudom bizonyosan, hogy a gondolkozás tehetségének magvaival nincsen-e elhintve a kopasz tető, és nem ébresztetik-e fel legelsőben is a mustnak forrása által a kádban a mocskos lábú oroszoknak tapodási alatt ezen tehetség zsengeje? Az a tengerek ura, William Pitt, sohasem dolgozott a nélkül, hogy egy palaczk jó spanyol bor ne lett volna az asztalán. Voltaire, II. Fridrik és maga Napoleon igen gyakran kávéval tartották munkálkodó eszeiket. A törököket az opium teszi vitézekké. Micsoda szelid elméjük a soha hússal nem élő és az ökröket majd egész az imádásig tisztelő indusok? Vesz, fogy és újul mindennap gondolkodó tehetségem, csak azt tudtam eddig tapasztalásból kigondolni ezen tehetségem felől, mely valóban már most sem olyan éles többé amint volt.

Menjünk tovább, barátom. Az én kedves historicusaim a mostaniak közt legelsőben is Buffon, a természet képirója, a ki a maga nemében szintűgy olyan egyetlen egy ember a világon, mint Geszner p. o. az idylliomokban és Bayle a historiai kritikában; azután Gibbon, Robertson és Voltaire, kit ama kettő mint historicust magasztal. Mit kell hát azon német tudósokról tartani, a kik Nonnotte, Patrouillet, des Fontaines, Fréron és a bosszuálló megrágalmazó La Baumelle után ezen nagy embert, mivel néha egynehány esztendőkkal a dátumokban hibázott, és mivel az igazat mind kifürkészte, mind kijelenteni merte, hazugnak hazudják?!

Nem irigység, nem tudatlanság, vagy nem fanatismus-e ez? Csak a jövődő fogja helyesen megismerni, hogy mennyivel tartozik a világ a francia és anglus philosophiának, és be kevésbé a németekének. A kik az encyclopaedistákat és oekonomistákat a francia revolúció apjainak tartják, azok

nagyot hibáznak; ők jó s csendes változást akartak; sok hiba, sok hazugság van az Encyclopaediában, de nincs egyetlen egy tökéletlenség is. Az emberek mindent a mi új, akár milyen jó legyen, outríroznak azaz túlvisznek, a legjobb búzából termett magot a nedv keresztül a sok sugároknak égető melegsége üszökkal borítja el, mikor azután kenyér süttetik ezen termésből, csak a sok üszkös búzát emlegetik a gazdasszonyok, de midőn későbben elválasztatik a jó mag a rossztól, és amabból jó czipó válik, kiki dicséri ezen eledelt és megelégedve eszik belőle!!! — —

Voltairenek s más nagy embereknek rágalmozói szint-
 úgy fognak járni mint azok, a kik Herodotust a hazugságok
 zsákjának hirdették : íme Egyiptomba indul a XVIII. század
 vége felé fegyver közt egy tudós expeditio, s már most ki-
 sül, hogy oly pontossággal írta le ez e Múzsák fia Egyipto-
 mot, hogy senki sem jobban. Tovább eredek tárgyamban;
 bocsásd meg a sok episodiumokat, de levelet írok nem
 könyvet, és amint jönnek ideáim, úgy adom által azokat ba-
 rátságod keblébe a magaméból, mert az érzékeny embernek
 a szívéből is jönnek ideák, ha nem rendesek is egészen, lega-
 lább nincsenek minden összekötés nélkül. A philosophusok
 és historicusok után menjünk által az újabb időkbeli poe-
 tákra. Megvallom, hogy én nem az anglusokat, nem a néme-
 teket, nem a francziákat, hanem az olaszokat, spanyolokat,
 portugallusokat (nem szólok itt a régi görögökről és római-
 akról, és a sok mindenféle szent írásokról), meg Sadit, Fer-
 gusit és egyéb arabs és persa poetákat tartom a legnagyobb
 poetáknak. Nem szokhatom az északi poesishez, még Ossián-
 hoz sem egészen; az a szüntelen való köd és szomorúság
 nincs a természetben, még Londonban is a nap süt némely-
 kor; engemet is interesszál a melancholia, bonheur des mal-
 heureux, tendre melancholie, én is gyakran komoly vagyok,
 a klima, a gondok, az életünk-módja hozza ezt magával, de
 ki fog mindég sopánkodni?! A phantasia változásokat kíván,
 és az érzékenység szintúgy; minél több varietas van a ra-
 gyogó tüzes képezetekben és költsékekben, és az érdeklő ér-
 zeményekben, mennél több természetesség a mellett mind a
 rajzolatban mind a festésben, és mennél kevesebb metaphysi-

kabeli ideák és metaphorák, annál jobban tetszik nekem akár-mely költemény.

Nem mondom én azért, hogy csupán csak eleven és találmányos képzelődéssel és költéssel, meg meleg érzékenységgel, helyes ítélet nélkül lehessen akármilyen remek poemát írni; de az ítéletnek csak olyannak kell lenni a költeménységben, mint a jó lovak jó kocsisának: spiritus pure rector, non incitator esse debet; nem kell hogy sujtsa a virgoncz paripákat, hanem csak hogy néha tartóztassa vagy igazítsa.

A francziák közül Voltaire, Racine, Corneille és Molière, meg La Fontaine és Florian, a könnyűbbek közül pedig Parny és Boufflers kedveltjeim; Delillet csupán coloristának nézem. Az anglusok közül Sternét, Thompsonét és Swiftet kedvelem leginkább, meg Miltont, meg Shakespearét helylyel-helylyel. A németek közül pedig Wielandot, és minden hibáik mellett Kotzebuet és Schillert; itt s amott Göthét is, mais si Schiller est souvent gigantesque, Göthe est quelquefois trop niais; Blumauert is szeretem; Kleist, Hagedorn és Steigentesch is elevenek; csak ott metaphoráznak ahol szükséges, és nem metaphysikabeli a poesisek; Thümmel is igen tetszik nekem, ennél nem tudok résztvétetőbb hypochondriacust; az egyik Schlegel sem rossz költő.

A francziák leggyengébbek az eposban, az idylliumokban és az ódáknban; ennek részszerént a nyelv kényessége az oka, részszerént pedig az illetén, a társaságos élet és philosophia által szerfelett kipallérozott, überfeinert, amint Jenisch mondja, népnek csupán az megírt képezetek által az elragadtatásra való alkalmatlan volta. Az élő szó, a játékszín majmozási, a becsület reménye a lehetetlenségig elragadhatják a francziát, de hogy lehet a csupán képzelt csudálatosból származó gerjedelmet egy olyas, mindennek fejtegetéséhez szokott, nemzetnél lázítani, mely már önön nemzeti nagy cselekedeti által a csudálatosnak határit szűkítette? Az illetén nemzetnél szükséges, hogy a historia epossá és az epos historiává váljon, úgy, mint p. o. Lucanus Pharsáliájában; azonban meglehet, hogy a mostani Achilles majd egy Homerust támaszt. Egyébiránt alkalmasint minden nemzeteknél nem igen

felette messze ese culturájoknak kezdetétől az eposnak epochája, és hihető hogy Homerus példája s követése, és azon alkalmas és igen udvarias mese nélkül, mely Anchisestől és Venustól származtatá a Caesárokat, és a másik, Dido és Aeneas közt költött, rege nélkül, a mely oly gyönyörűen magyarázta a rómaiak és carthágóbeliek között forró gyűlölséget, a hallhatatlan Aeneis nehezen született volna Augustus alatt a világra. A mi az idylliumokat illeti, hogy találhatja el egészen a kigyalult udvarias és pallérozott társaságú franczia tudós az együgyű pásztori életnek tónusát? Több kívántatik ehez, mint csupán az érzékekbe ötlő testi mozgó szép természetnek képírásához. A francziák áldott szép bő földet laknak, boldog éjhajlat alatt; nem szűkölködnek tehát nagy példázatokkal dans la poésie descriptive, noha hátrább legyenek az idylliumokban. Megmagyaráztam mért gyengébbek az eposban, idylliumokban és ódáiban. A mondottakból kitetszik, hogy mért kell nekik leginkább tündöklenni in der didactischen und in der dramatischen Poesie. A dramatika-beli poesis kivált a kipallérozott társaságos életnek szülöttje. Van szép természet a társaságos életben is, sőt többek, különbözőbbek és olykor erősebbek az indulatok, az egymásba-ütkezések és az illendőség meg ellenkezések által, a melyektől fojtogattatnak. A dramatika poesisnek a morális ember a társaságban a tárgya; ez e morális ember a társaságban, kivált a kipallérozott társaságban, számtalan modificációkat szenved és szenvedhet a társaságos életben, természete, indulatai és a környülállások szerént. Az illendőségnek, a maga-tettetésnek leple alatt dolgozó indúlatos szívnek önön maga elárulásai, valamint a leginteresszansabbak magokban, úgy a legnehezebbek az előadásban; a komoedia tehát és a tragoedia, egy szóval a dráma, legnehezebb neme a poesisnek, és ebben természetképen a legtársaságosabb, legpallérozottabb nemzetnek nem csak leginkább bővölködni, hanem a többieket felül is kell múlni. Tudom hogy Németországban némely, csupán magokkal eltelt, tudósok a franczia theatrumot ócsárolják, mert p. o. néha vétnek a francziák a costum-ban, a titulaturákban, mivel rhythmusokban vannak többnyire játékdarabjaik, és mivel igen gyengédek (tendres), olykor

herosaik. A mi ezt az utólsót illeti: már Voltaire kiirtotta azon balítéletet, hogy minden komoedia vagy tragoedia forgókerekének a szerelemnek kellessen lenni; de hogy a szerelem a legbővebb forrása az emberi indulatoknak, az mégis csak igaz marad; csak hogy férfiasan kell szeretni a herosnak. A mi a rhythmusokat nézi, az azoknak helyességétől és a hangszózástól (declamációtól) függ, minő hatások van, szintűgy, mint a jambusok is, melyek ha nincsenek jól írva, s ha rosszul szavatoltatnak, nem jól jönnek ki. Némely francia íróknak némely hibáik miatt az egész francia theatrumot gyalázni felette nagy igazságtalanság. A csak olyan, mint Puky volt viceispán mondása, midőn egykor a játékszínbe hívtam! Minek mennék, úgymond vastagoeskan de nem elmétlenül, hiszem ott csakni akarnak; ha elsül, komoedia, ha nem, tragoedia.

A szószóllásban, azaz a bőségesenszóllásban, noha a francia revolutio sok nagy érdemű orátort hozott, de én csak mégis a mostaniak közül az anglusokat tartom a legnagyobb orátoroknak, és közülök Sheridant a legnagyobbnak; mind megvan benne a mi Demosthenesben és Ciceróban megvolt; csak Hastingot védelmező orátióját olvassa valaki, ha ezen állításnak igazságáról meg akar győződni. Hasting talán nagyobb gazember volt mint Verres, de Cicero nem vala nagyobb szószólló Sheridannél. Az anglus constitutiónak fajzatja ez e felsőség. Ha nagyobb emberek az anglusok in eloquentia civili, nagyobbak a francziák in eloquentia sacra: e természetes, mert többnyire római katolikusok. In eloquentia forensi mind Angliának, mind Franciaországnak, mind Olaszországnak nevezetes embereik vannak. A németek, kiveszek egynehány predikátort, a legszegényebb mint orátorok, mind orálók.

Mind ezeknek csak az a következése, hogy sok nagy embert szült minden nemeiben a literatúrának a kérdésben levő három nemzet; de hogy csak mégis mindent együvé véve a francziáké és az anglusoké az elsőség, legalább quoad qualitatem, etiamsi non quoad quantitatem. Bővebb talán a német literatúra, mivel a tudósság mesterembséggé, életnemévé lett Németországban, a theoriabeli nevelés sehol

sines jobb lábon mint ott, úgy üzik ott a tudományokat mint a szabó a varrást; meglehet hogy többet tudnak a németek, de nem tudják többnyire olyan világosan, olyan könnyen olyan kellő renddel, oly practice s oly jó ízléssel kiadni a tudományt, mint a francziák, sem oly hathatósan mint az anglusok; borzósabban, fonnyadtabban mind beszélnek, mind írnak nagyobbaránt. Az intensiva cultúra nagy náluk, sőt az extensiva theoretica is; de bezeg kicsiny ám relative az extensiva practica cultúrájuk a tudományokban és mesterségekben. Sokat fog nekik használni a franczia befolyás. Igen jól mondja Kotzebue: Wir Deutsche sind Schwärmer, die Engelländer Denker und Kaufleute, die Franzosen sind handelnde Männer. A következtetések és a történetek mutatják a franczia elméknek és nemzeti karaktereknek superioritását. Gyakran gondolkodtam, hogy mért legyen ez így, és úgy találtam, hogy onnan van, mivel a franczia nemzeti karakter ellenkező mineműségekből olvadt össze. A franczia p. o. igen szereti az élet gyönyörűségeit, és még is ki hal meg szívesebben hazájáért vagy merő képzelt becsületért is? ki tud több áldozatokat tenni, kicsoda kevésb egoista, nem csak mint nemzeti, hanem mint privatus individuum is? azt a képzelt point d'honneur, mivel olykor szomorú következtetései vannak, annyira vívták magok némely franczia írók; de ugyan lenne-e mindennémű dicsőségnek azon magos lépésőjén a nélkül ezen nemzet? A tüzes, oly frissen bizgatható franczia nem gondol semmi veszedelemmel, és kegyelmes mihelyest győz. Nem irigy sem az anglus, sem a franczia, mert kevély mind a kettő; de az anglus fősvény, mert nem könnyen gondolkozó. Látod, barátom, miként használhatnak olykor az ész hibái a morális karakternek, és miként árthatnak annak olykor az értelem tökélyei. A franczia lobbanó, és mégis ki nagyobb vizsgálója az emberi természetnek in praxi, in vita humana a francziánál? Der Engelländer, der Deutsche kennt besser den Menschen; der Franzos die Menschen. Noha ezt sem lehet egészen mondani, mert ha vizsgálni akarjuk hogy mennyire vitte Haüy a vakonszülötteknek, Epée pedig és Sicard a siketnémáknak oskolázását, lehetetlen meg nem vallani, hogy eddig senki sem esmeri jobban a

LEVELEZÉSÖK.

francziáknál legalább az emberi elmének természetét. Az önszeretetet a legnagyobb hevességgel nyilatkoztatja ki magát nála, s még is ki tudja azt jobban mérsékelni, titkolni? ki tud a másénak jobban kedvezni mint a francia? A viszonos bántás és bántódás könnyűségének mérséklésére termett a simúltság (politesse, mert az udvariság courtoisie); ez, meg a megbántott point d'honneur következéseitől való tartás kevesítik a bántásokat a lángról pattant francia ifjúságnál, és a tett bántás szabja elő egyszersmind az elégtételt, melynek adása s vevése a fegyverben való gyakorlatást és egyszersmind a bátorságot is, és a győzés után a kegyelmezést megkívánja. Ha eltiltotta Bonaparte a duellumokat, jól tette, mert a francia nemzet már megkatonásodott és kipalléroztatott egyszersmind, és mindig hadakozik most is; de a mi elfajúlt és mind a czélozandó, mind egyszersmind simulandó ifjúságunk mért oly gyáva, amint már több ízben tapasztaltam, és mért szenved el inkább becsutelségeket, hogysem duellál? Azt akarjuk hogy fiainkból derék bátor emberek váljanak, és rettegünk, ha legkisebb veszedelemben forognak. Non his juvenus orta parentibus infect aequor sanguine Punico etc. Sed rescissis docta ligonibus versare glebas. Száz magyar ifjú grófnak vagy bárónak halála semmi sem, ha az által a simúltság és becsület finom érzése és a férfias bátorság felelevenül elhanyaglott nemzetünkben. Ezt, barátom, két szeretett fiaknak apja mondja, és nem csak mondja, hanem ha él, meg is fogja bizonyítani hogy érzi, s meg van arról győződve a mit mond. Nem lehet semmi czélt az arra vezető eszközök nélkül elérni. Előszámlálhatatlan jó, nagy, mély és messze terjedő következései vannak a simúltságnak és a becsület bibéjének, de mi azt akarnók, hogy a jónak soha semmiféle legkisebb rossz következése se lehessen, ut totum sit perfectum et quoad ipsum totum, et quoad partes, et quoad omnes possibles partiales consequentias. Képtelenség! mivel maga az úristen is csak az egésze nézve teremtetten oly tökéletessé világunkat. Én, barátom, nem vagyok sem francia, sem anglus, sem német, hanem esmerem valamennyire e három nemzeteknek mind literatúrájokat, mind nemzeti karaktereket. Mivel ezen tárgy-

ról kezdtél szóllani, bátorkodom veled közleni véleményeimet: ha hibáztam igazíts, de én nem tudok másképp szóllani, csak ahogy látom, értem és érzem a dolgokat.

Azt kérdeled hogy mikor leendek kamarás? Csak akkor barátom, ha utazni találnék. 1807-ben a császárné lakodalma alkalmatosságával a kamarások közé kaptam billyétet, mert hogy is tehettek volna fel, hogy gr. D. J. nem kamarás! Helyemre indulván, egy német gavallér áll útamba, s azt kérdi: Mr, êtes vous chambellan? — Il y a long temps Mr, que j'aurais pu l'être, vala feleletem, általadva billétemet tovább indulék. Ha még legkisebbet szóllott volna ez az úr, készen vala már más feleletem is, azt mondtam volna neki ott az egész ragyogó sokaság előtt: Je suis plus que chambellan, Mr, je représente un comitat, qui est au moins aussi grand que l'Inn viertel, qui se trouve maintenant au point d'être séparée du corps de la monarchie. Épen akkor negotiációk által el akarta szakasztani a monarchiától ezt e kis földközt a franczia országlószék. Csakugyan mit gondolsz, megnézették volna-e velem ezen feleletért a munkácsi várat? Meglehet, mert nem érdemlettem volna meg.

Még egy szót kell hozzá adnom ezen litániához, úgy oda való ugyan, mintha azt mondanám: ora pro nobis sancte Ajax, a litániában Omnium Sanctorum post Sanctum Cosmam et Fabianum; de azonban igen interesszál engem ez a sz. Ajax, a kinek két szent neve van, és a kit Constantinus Gábornak hívnak. Kérem, írd meg nekem mennél előbb, ez a dupla szent Patakon milyen ember, emberséges görög-e, és lehet-e benne bízni? és nagy tehetségű-e? A te ajánlásod vagy ócsárlásod, melyet barátságod az igazság után fog tenni, igen essentialis dolog lesz reám nézve. Maradok holtig

igaz szolgád s barátod
Pípsz.

Mi újság a magyar literatúrában?

LVIII.

Széphalom, April 3-d. 1811.

Kedves barátom!

A tegnapi gyűlésben érdemes barátunkkal s nekem rokonommal is Szirmay János úrral szerencsém levén Új-helyben összejönni, általa küldöm Relációknak újra nyomtatott némely exemplárjait. Mellé zárok egy explt aesthetikai tárgyú epigrammáimból, hatalán még nem láttad volna; ebből többet nem adhatok, már mind elküldözgetvén a mi volt. Gyűlésünk felől Szirmay barátunk által szóval fogsz tudósítást venni, s látni fogod azon repraesentátiót, melyet Horváth Tamás dolgozott. Diaeta fog tartatni, s meglesz a dolog formája. Én a végezést visszavonhatatlannak nézem, mert össze vagyunk kötve a mostoha-testvérség normáján a csehbel, galiciánussal s austriai némettel, kiknek nincs más törvények mint a mi parancsoltatik. Ha ezeknél a 100 f. bankó = 20 : miként lehetne nálunk 100 = 100? S ily rendkívül való veszélyben rendkívül való a segéd is, melyet nyújthatni. Képzeled hogy ha földig ront is ez az electrica succussio, én ezt mégis inkább szeretném mint a bankók sokaságát; de inkább oda hajlottam volna, hogy azt a módot válaszsza bankóink eltörlésére az udv.commissio, melylyel az assignátok törlettek el Franciaországban. Örültem hallván tegnap gróf Sztáray Alberttől, hogy te is épen ezen gondolatban vagy.

Hosszas és ezért még becsesebb levelednek aesthetikai s philosophica tárgyára most nem felelhetek. Alig hinné az ember hogy te oly szélesen tudj holmit. De, édes barátom, azt volna kedvem rá mondani, a mit D'Alembert monda a gex-i juristának*), midőn ezek Ferneyből együtt indultak ki: Mely szertelen extensiójú tudós ez a Voltaire! De nékem úgy tetszik, hogy a jus-ban kevesebb mint a több nemeiben

*) Világosan e helyett : d'Alembertnek. . a jurista. A kiadó.

a scibilének. D'Alembert felel : Nékem pedig úgy tetszik, hogy a geometriában kevesebb. — Én veled egyébben nem mérközhetem össze teljességgel mint a német literatúrában. Midőn Schlötzert nevezed elől, s Göthét (a Kennst du das Land-ot kivévén) nem is igen említhetőnek nézed, már akkor azt mondom, a mit a gexi jurista s D'Alembert a patrónusodról. Ismered-e Göthének Iphigeniáját? ismered-e Rómában írt Elegiáit? ismered-e románczait és balládjait? ismered-e Egmontját, Tassóját, Faustját, Plundersweili vásárját? Quo quo vestigia fixit, subsequitur decor. Több ő nekem mint minden. Ha úgy lehetne az óhajtással magamat valamivé tennem, mint a tündérhistóriákban királylyá, én semmi nem lennék egyéb mint Göthe magyar nyelvben. — De erről máskor bővebben.

Constantin Gábor felől most is csak azt írhatom, a mit postán írtam mindjárt leveled vétele után. Vultu mutabilis, albus et ater. Laudatur ab his, culpatur ab illis; úgy mindazáltal, hogy a bankó eltörlése előtt legalább gazdag volt, szépen bír, s a bankó eltörlése rosszszá szegénynyé nem tette. Ave corculum.

LIX.

Széphalom, Jún. 22-d. 1811.

A Marcus Aurelius atyjának
a Marcus Aemilius atyja baráti szíves tiszteletét.

Kedves barátom!

Három leányt szülvén, végre Sophie jún. 18-dikán nekem fiút is adott, kit más nap pataki prof. Nagy Ferencz a Batrachomyomachia s a Bion és Moschus fordítója, Marcus Aemilius Ferencz nevekre keresztelt meg. Midőn háromszori lebetegedése nékem lányokat ada, nem neheztem Lucínára hogy csak leányt ada. De most világosan kimondom, hogy ha negyedszer is lányom született volna, nagyon el fogtam volna búsulni. Ha élne első lányom, azt mondanám

hogy három Grátia s Ámor van házamnál. — Fogadd kegyes-ségedbe, barátom, a kis Emílt, ki valaha tégedet bizonyosan példája gyanánt fog nézni. Splényi Manczinak azon órában megírák, a melyben a gyermek lett, s megírák azt is, hogy mely nevet fog kapni. Ő, a ki tudja, mely igen szeretlek tégedet, azt fogja hinni, hogy fiamnak azért adám e nevet, mert a Tiéd hasonlót visel. Bátor vagyok kimondani, mert tudom, hogy bántásnak nem veszed, hogy más oka volt az elnevezésnek. A Rousseau Emiljét olvasván huszonöt eszt. előtt, már akkor jött az a phantasiám, hogy ha valaha fiam lesz, e nevet viselje. Az Aemilius név itt együtt adatván fiamnak Marcussal, azt is gondolhatnák sokan, hogy az a Marcus Aemilius forgott szemem előtt, kinek orációja Sulla ellen a Sallust töredékei közt találtatik. De *sokan* azt bizonyosan nem ismerik. — Szó levén egyszer ez orációról, kérlek, kapd elő Sallustot, s olvasd meg. Megérdemli.

Én neked a Te hosszú és véghetetlen becsű leveledre válaszszaal tartozom. De Biharban járván májusban, hol Péchy Imrével is valék, ki erántad kérdéseket teve, azolta pedig holmi által elfoglaltatván, lehetetlen volt azt megírnom. Sokat, igen sokat tanultam azon leveledből; az ezáfolthatatlan tanúja a Te igen sokféle tudományaidnak.

Imhol a Kis Horátziusa. Még én a Prónay Sándorhoz írt ajánlásnál nem olvastam, mert nem olvashattam, többet. De ismerem kézírásból a verseket. Csudálni fogod, mely szerencsésen fordítá Horáczt.

Óhajtanám hogy lásd Virágnak Poemáit (e név alatt ada ki 5 árkusnyi verseket) és a Szent-Györgyi Gellérd Sallustiusát. Gyönyörű jelenések!

Miolta leveledet vettem, egy epistolám nyomtatattott ki Budán Vitkovies Mihályhoz. Ibam forte via sacra-i pajkosság, de úgy, hogy a pajkosság alatt serium is van. A Te neved benne van Közleném az epistolát, de sem nyomtatásban, sem kézírásban nincs meg nálam, könyv nélkül pedig nem szoktam holmimet tudni. Mihelyt megjő, azonnal veszed.

A szepesi repraesentációnak megküldésekor nem írtad hogy visszaküldjem, s én oly gondolatlan valék, hogy Er-

délybe küldöttem postán. Ott igen nagy örömmel fogadtatott. Ne neheztelj érte, s leld módját, hogy ismét megkaphasd valakitől.

Élj szerencsésen, kedves barátom. A mélt. grófnét vég és határ nélküli tisztelettel tisztellem.

Kérlek, ha ellenedre nem volna, méltóztassál Landonomat visszaküldeni. Grosschmid, a Tarczalon lakozó képiró, óhajtja látni.

LX.

Széphalom, Júl. 6-d. 1811.

Tisztelt barátom!

Sietek általadni neked azon epistolámat, melyben neved előfordúl. Harmad napja hogy azt vettem. Bízom becses nem ismerő barátságodhoz, hogy nevednek említését nekem balúl nem veszed; és ezt annyival inkább merem most reményleni — most, midőn pesti barátim azt írják, hogy ezen epistolám Virágnak, a poetának, s pesti barátimnak ítéletek szerint minden egyéb poetai próbáimat felülmúlja. — Én magam ezen értelemben nem vagyok. Minden érdeme ezen poetai tréfának az elevenség — a Horatius Ibam forte via sacra-jának talán nem épen szerencsétlen követése — és az, hogy benne talán minden, minden, motiválva van. Azonban barátim és a publicum lássa, darabjaimról s erről is mit ítél. Felette kedves volna nekem érteni, hogy hát Te róla mit tartasz, és hogy szabadságomat legalább bizodalmomért, balra nem magyarázod.

Vetted-e már azon leveletem, melyben neked az eperjesi postán letenni hagyott csomómban a Kis által fordított horatiusi epistolák első könyvét megküldöttem, s Marcus Aemilius fiam születését bejelentettem?

Én ma végzém el Catilínámat, azaz a Sallustius első

része fordítását. Utolszor ez a munkám 1807-ben, novemberben vala kezemben. Most újra dolgoztam, s szóról szóra összevetettem a Szent-Györgyi fordításával, melynek megismerem érdemeit, de róla kénytelen vagyok azt is mondani, hogy auctorát nem kevés helyeken épen nem értette, mely előttem annál megfoghatatlanabb, mivel ezt nem a kétséges helyeken tapasztalám.

Hogy aug. 25-dikén fels. császárnénk neve napján Pozsonyban diaetánk lesz, azt Te nem fogod tőlem érteni. De azt sem tartod szükségesnek, hogy kimondjam *reád nézve* mit óhajtok. Édes barátom, kálvinista ember vagyok, még pedig, a mint tudod, igen buzgó : de ha ez meglesz, még pedig Zemplény részéről, misét fogok supplicátióképen mondatatni érte. Éljen szerencsésen. Ajánlom magamat nagy tekintetű barátságodba.

Minden tisztelőidnek leghívebbike
Kazinczy Ferencz.

φοβερωτατός, adverbium in gradu superlativo vocis *tremendus*. Ezzel az új görögök épen úgy élnek a conversációkban, mint a magyar : *rettenetesen*, és a német : *schrecklich*!

LXI.

A. O. 22-d. Jul. 1811.

Kedves barátom!

Várva vártam, kedves barátom, második leveledet, remélvén, hogy az előbbeniben tett ígéretedet teljesíteni fogd; de édesen megesalatám, értvén Marcus Aemilius szerencsés születését. Egy szép fiú többet ér akármennyi dissertációnál. Most már tehát neked egy Ámorod van, két Grátiák, nekem pedig egy Grátiám két Ámoraim közt — meglátom, hogy mit hoz feleségem negyedik szülése. Az úristen éltesse jobb időkre Marcus Aemiliust, a melyekben

tudnillik, nem lesznek talán Sullák. Azt a gyökeres oráció-ját Marcus Aemilius Lepidusnak : *Clementia et probitas Vestra, Quirites, quibus per caeteras gentes maxumi et clari estis etc.* még az istenben boldogúlt Koppi magyarázta nekem. Alkalmasint úgy vagyunk most, *quod libertatis curam miseria eximat, et quod homines maxumi nominis, dominationis in nos, servitium suum mercedem dent* : de még sem akarnám, hogy Marcus Aemiliushoz hasonlónvá váljon fiad; mert ez csak Sulla helyébe akart lépni, és amint maga mondja az orációjában, gazdagúlt *ex bonis proscriptorum*, azzal mentvén magát : *non me, neque quemquam satis tutum fuisse, si recte faceremus.* Lucius Philippus ezt e Marcus Aemiliust *omnium flagitiosorum postremum* nevezi, qui *pejor an ignavior sit, deliberari non potest, qui se e contempto metuendum effecit etc.* Nem is sült el feltétele, és Catulustól és Pompejustól megverettétvén, Sárdiniába ellillantott, ahol meg is helt. Bizonyosan külön ember volt nálánál Sulla, mert azt mívelte, amit sem előtte, sem utána semmiféle tyrannus még soha sem cselekedett: önjóvoltából tudnillik letette a dictatúrát, és minekutána ezen felleng cselekedet után számadásra idéztetnék, azt mondá : *Őrizkedjete, nehogy utánam soha többé senkinek se jöjjön kedve lemondani a hatalomról.* Marcus Aemilius Lepidusnak csupán ifjuságát kövesse fiad. Faragott képe a Capitoliumban vala felállítva in *praetexta*, et cum *bulla ex collo pendente*, mivel önön kezével ellenséget ölt le az ütközetben, és ugyan akkor et *civem servavit*.

Megcsalt téged, kedves barátom, a sógorom, midőn azt mondta : hogy a pátenst helyesnek találom. Ha nincs elegendő kész pénz — de ezt előbb meg kell bizonyítani (mert igen sok ok van hinni, hogy vagyon, és az, a ki azt állítaná, hogy mind az udvar külön titkos cassáiban, mind nálunk van kész pénz, de hogy nincs annyi a mennyit az egyik vagy a másik rész az ellenkezőnél lenni gondol, talán legközelebb járna az igazsághoz) — ha, mondom, nincs elegendő kész pénz, bizonyosan le kell szállítani a papiros becsét, de mivel ennek a kész pénzzel egyenlő bece királyi szóval erősített meg a népek előtt olyan háborúknak folytatásokra, melyekre, legalább a két utolsókra, a közvélekedés ellen szintűgy mint az

ellenség ellen indítatva levén, a monarchia népei csak kényszerítve adóztak volna; mivel tovább csak Bécs városa kezelt azaz caveált ezen papirosokért, és egy tavalyi pátens szerint a fővárosnak csupán csak házai 6000 milliomokra bankópapirosban becsültettek: úgy tetszik, hogy az illetén, épen azoktól a kik a zűrzavart okozták származó, erőszakos leszállítás, a békeség közepette, a midőn sem kívül ellenség, sem belől revolutio nem fogyasztja a monarchiát, és a midőn a népeknek csak egy kicsint hizelkedvén, a szíveknek legkisebb sértése nélkül ugyanezen intézetet sokkal okosabban és szerencsésebben ki lehetett volna vinni, a legnagyobb politikai ség, a melyet csak gondolni lehessen. Lehetetlen, hogy az illetén cselekedet által egy országlószék, mind a külsők mind a belsők előtt minden becsületét, minden hitelét el ne veszeytse. De ugyan csak vizsgáljuk egy kicsinyt ezen hatalmaskodó és minden józan politika ellen járó . . . ságnak hasznait a jövedelmezés bomlott állapotjának orvoslására nézve, s fürkészszük egy keveset, hogy ugyan, hogy vitték ki kormányzóink egy magában, ha az erőszakot nem tekintjük, sem nem új, sem nem rossz ideát? Adtak-e azonnal ötöd-részben kész pénzt az általok kibocsáttatott bankók helyébe, mint Napoleon Illyriában cselekedett? holott ő egy részszerént fegyverrel foglalt tartományban az volt országlószéknek bankóczéduláit, leszállítás mellett ugyan, de azonnal, kész pénzzel váltotta fel, és azon kívül egy 10 milliom livrára menő bankot állíta a kártvallóknak számára, ahonnan 4 percentumra adódott kölcsön a pénz. Nálunk papiros helyébe papiros jó, és pedig parancsoló szó mellett, úgy, hogy azon egy szempillantatban mind a régi mind az új papirosokba való hitel egyszerre elenyészsen. Ez ez új papiros a kész pénzzel egybecsünek lenni állittatik, minekelőtte még hypothekája legyen. A régi papirosoknak legalább képzelt hypothekájok volt, ezeknek eddig még az sincs. Egy anyaméhében megholt gyermekhez hasonlítanak, még a világon sincsenek és már megholt a becsek, azaz oda van hitelek, életek. Lehet-e valami ellenkezőbbet gondolni mint a külső cursust, mely a mostani időkben nem csupán csak a nemzetek közt levő kereskedés és adósság mindenkori állapotjának, és a

kész pénz a papiroshoz való tartozatjának (relation), hanem más mindenféle körülállásoknak és furfangságoknak is a resultátuma, nálunk is zsinórmértékül venni egy részről, más részről pedig ugyanakkor, és a midőn a külföldön a cursus változásaira nézve legkisebbet sem parancsolhatunk senkinek is, itthon azt is egyszersmind megállítani, hogy minden új papirosnak névbece a készpénz becsével egy? Az új váltó-czédulák nálunk filius ante patrem, ha ki találunk jönni a diaeta előtt, ha pedig csak a diaeta után jönnek ki, azon okból, ut filius patrem sequatur, és elsül, hogy hypothekát nyernek az ország részéről (a melytől az úristen mentsen meg minket a mostani kormányshoz alatt; mert más kormányshoz alatt természetes lehetne arról gondolkozni), még mennyi ideig lesz fojtva minden belső kereskedés, és mennyi ideig fog még nevedni a drágaság? Franciaországban a mandátok azonnal az assignáták helyébe jöttek, és azonnal nemzeti jószágokat lehetett azokért is vásárolni. Soha életemben nem láttam és nem hallottam in praxi, hogy az ember valami substitutumot csak idealiter substituáljon. Ez annyit tévesen, mint ha valaki ezt határozná meg : én olcsóságot akarok a jövő esztendőben 1-ső februáriustól fogva, így tehát annak elérésére ez idén 15-ik martiustól fogva organisálok a drágaságot, és ezen keresztülviszem alattavalóimat a jövő esztendőben az olcsóságra, addig is akadályt vetek minden belső kereskedésnek — nem bánom, menjen fel az élet ára akár-hogy is, hiszem ötször jobban fizetem mindennemű szalarizátusaimat. De mit nyertek úgy a szalarizátusok és a vevők? de mennyit vesztek ám a kereskedési akadály által az eladók? Az élet ugyan most drágább mint martiusban volt, de ha akkor egy vásárban 20 köblöt el lehetett adni, most ötöt sem lehet. Azonban a szalarizátusoknak, a kiket meg akart az udvar nyerni, hogy a többi polgárokkal könnyebben teheszen a mit akar, elvesztették az úgynevezett Theuerungs-Beytrag-ot is, azaz a drágaságbérét, és így most ezek mind ezért, mind mivel minden drágább a drágaságbér elvesztése után, szintúgy oly rossz kedvűek, mint a többi hazafiak. De hogy a szegény földnép is elkedvetlenedjen, és, a nemességet ezután jobban szeresse mint az udvart, ez idén 15-ik marti-

ustól fogva ötszörte annyi contributio fizetésére szorítottatott. Már ez nem csak hanem ség is.

At vos exiguo pecori, furesque, lupique,

Parcite; de magno praeda petenda grege.

Tibullus.

Tudom én, hogy a cancellária, a palatinus és professor Watteroth ezt az ideát igen igazságosnak tartják, azt mondván: hogy meglevén egyszer állapítva a devaluatio, senki sem fizet többet mint eddig fizetett a contributionális cassába. De ki nem látja, hogy ez petitio principii, és hogy ez csak akkor látszhatik igaznak, mikor már megállapítva gondolom a papirosok leszállítását. Tegyük fel: hogy egy parasztnak, a ki 15-ik martius előtt tavaly az egész esztendőre 5 rftot fizetett contribútióba, öt 5 rftos régi bankója legyenek a zsebébe, — ezt most mind oda kell adnia devaluatio után. Ha pedig csupán csak a devaluatio megállapított volt a nélkül, hogy egyszermind a contributio is nevedjen, most csak egy 5-t adna a contributionális cassába, a 4 ötösért pedig 4 rftot kaphatna váltóczédulákban. De a papirosnak becsére nézve csak annyit fizet a devaluatio után is, mint azelőtt. A meglehet (noha erre is tudnék felelni, de hosszas volna); de a circuláló papirosnak quantitásában, mely mennyiség, a meddig a hitel tartott, minden vagyonát szintúgy mint minden fáradsága bérét képzelte a szegénynek, többet ad mint azelőtt adott, és így a király nem kap ugyan többet a becs szerint, de az adózó a quantitásban többet ad, és múlt keresetnek mennyisége fogyván a nélkül, hogy a dráguló árúknak ára leszálljon, mind ezen okból, mind pedig mivel a kereskedés ezentúl akadozik, valósággal szegényül. De hiszen ennek úgy kellett lenni, azt mondja valaki, mivel a kormányzék a zsoldosait öt annyiszor fizeti és hogy fizethetné egyébként, ha a contribútiót fel nem emelte volna? Hogy? hát nem elégszik meg az ar, hogy egynéhány pennavonással 700 milliomot nyert? hát 500 milliommal nem elégedhetett volna meg? és 200 milliommal abból a 700-ból a salarizátusait és katonáit nem fizethette volna ki ötszörte 1-ső februáriusig? Hiszen ez a 200 milliom csak 40 milliom váltóczé-

duláért ismét béjött volna a cassába. De oh mennyit vett! — úgy folytatja majd tovább valamely Lónyay-forma német — a kormányzók a közelebb múlt időben, a régiebb kiszabás szerint a mostani közelebből leszállott és már annyi időtől fogva napról napra jobban lemenő papirosokban bévén a contribútiót! Erre könnyű a felelet Magyarországra nézve. Mert mennyit nyert ám a regulamentare pretiumoknak még régiebben ezelőtt való megállítással a mostani drágás időkben? Azt mondani, hogy a szegény ember nem fizet több contribútiót 15-dik martius után mint 15-ik martius előtt — az annyit teszen, mint tromfot csapni az inségnek és bosszangatni a nyomorúságot; az annyit teszen, mint mathematicusnak látszani akarni, és mégis legkisebb mathesissem bírni. Ha a diaetákon kívül le szabad szállítani a circulációban való pénzt vagy annak képét, és annál fogva azután a leszállítás szerint emelni a contribútiót: kész a nép nyomorúsága, oda van a nemzeti szabadságnak legfőbb istápjá. A mi törvényeink néha igen mélyen belátók, nem azt mondják: „Valor Contributionis ab una diaeta ad aliam determinabitur,” hanem „quantum Contributionale.” — Menjünk már most a pátensnek 3-ik tárgyára, az adósságokra tudnillik. E francia majmozás; mais nous sommes d'ânes singes non de tigres singes. Egy tenger partjánál lakó nemzetet, mint az illyriusokat, lehet talán úgy mint természetesen kereskedőket, a cursusra szorítani; de ugyan még csak öt esztendő előtt hányadik tudta még a mi előkelőbb embereink közül is hogy mi a cursus és miben állanak annak elementumai? Ugyan gondolkozott-e arról valaki, hogy miképen álljon a cursus, a midőn pénzt vett vagy adott kölcsön? A kormányzók a maga adósságát, a bankóczédulákat, akármelyik esztendőben adattak ki legyen, mind egyaránt $\frac{1}{5}$ részzel kisebbíti azaz $\frac{1}{5}$ részre leszállítja, és a mi kötelezőleveleink a felvett summának dátuma szerint szállítódnak le. Napoleon Illyriában azért is tehette ezt, mivel nem ő vala a kiadója a papirospénznek Illyriában, és mégis igazságosabban járt a dologhoz. Ő nem csak a pénzfelvételnek, hanem a visszafizetésnek idejét is számbavette. A mi pátensünkben merő theoretica suppositiók vannak. A contribútióra nézve suppo-

náltatik, hogy a sok papirospénz proportionate van elosztva az ország lakosainak kezeik közt, és hogy a szegény ember mindenütt az országban nyerhetett és nyert is a mostani drága időkben, és hogy valóban, mivel itt s amott pénzt vagy papirost gyűjthetett és gyűjtött is némelyik, egyről egyre mindegyik mind gyűjthetett mind valósággal gyűjtött is legyen. De ha jobban adódhatott el minden, drágábban is kellett venni mindent, és a luxus is nevedezett a proportione a parasztnál is, most pedig minden újra drágúl megint, de kevesebb adódik el és kevesebbet is lehet eladni. Az adósság dolgában pedig azt supponálja a kormánysház, hogy kiki akkor fog visszafizetni amidőn a váltópapiros a kész pénzzel egyaránsó becsben lészen, a mi még eddig nem volt, nec in ideali quidem, in realitate még kevesebbet; és talán sohasem lészen akár micsoda cautiót adjanak az új papirosnak, ha a külső cursust, mely nincs hatalmunkban, belől a monarchiában zsinórmértékül fogják venni. Még nagy a kérdés, hogy azt a principiumot kell-e felvenni az adósságok visszafizetésében: reddere cuique suum? vagy pedig azt az aequitatis politicae principiumot: tempore imperatorum sacrificiorum id curandum est, ut perdetes tempore perditionis eandem proportionatam jacturam patiantur. Mikor a cursus természetes változása emeli vagy szállítja valakinek akárminemű értékét, akkor azt úgy kell nézni, mint a kereskedés billegtetéseit, mint valamely jövő s múltó szerencsét vagy szerencsétlenséget. De mikor országosan és közrendelés által esik meg a leszállítás, jusa van minden embernek azt kívánni, hogy a vesztés idejében proportionate veszejtsen a polgártársával, azaz hogy a summák szerént, nem pedig a summáknak felleveése ideje szerént essen a vesztés. Summum jus, summa injustitia. Nem kell összekeverni privatam justitiam, cum publica aequitate. Ha 1800-ban p. o. két testvér mindegyik 1000 rftokat kapott készpénzben, és mindkettő a maga capitalisát kikölesönözte, de az egyik a magáét két esztendővel ezelőtt visszavenni és újra kikölesönözni kéntelenítettet, bizonyos a pátens szerént, hogy az egyik alkalmasint 1000 rftokat váltópapirosban, a másik pedig csak 300 vagy 400 rftokat fog visszakapni. Menjenek e két testvérek, minek-

utána 10-ik martiusban 1812. a capitálisokat visszakapták, Pestre a sz. József vásárára gyapjút venni p. o., és az egyik kétszer legalább fog annyit vehetni mint a másik. A pátens előtt mindegyik 1000 rftjára nézve egyenlőképen szegényedett a szerént a mint a cursus rosszabbult, azaz amint minden drágult; most egyszerre az egyik felében szegényebb mint a másik. Hol marad az emberi természetnek esmerete in evaluatione commodorum et incommodorum? a ki nem psychologus, semmi, sem nem minister, sem nem generális, sem nem pap, sem nem orvos, sem nem író; nem tud semmi módon hatni emberitársára, és nem tudja az embereket sem igazgatni, sem boldogítani, sem büntetni, sem vigasztalni. Ha ez a finaciális plánum így marad, tudod mi lesz a következése? Jövendölöm neked előre : minden revolutio nélkül sok ember koldussá fog lenni. Nem is lehet máskép, minekutána gróf Dessewffy Ferenczet, a nagy capitalistát és uzsorást egyszersmind, egy akármilyen szegény pensionatus özvegygyel, kinek több gyermekei, de csak p. o. 1000 rft. új capitálisra vagyon, egy kategoriába tették, nem a summát, hanem csupán a capitális datumát a különbözés zsinórmértékeül vevén. Ez e szánakozásra méltó özvegyasszony e nevedő drágaságban minden nap rosszabbul élt. Gróf Dessewffy Ferencz, a ki mind nagy jószággal, mind sok capitálisokkal bír, azonkívül nagy speculáns, a mennyivel fősvényebb volt, annál jobban gazdagodott, úgy, hogy ha azelőtt egy hónap alatt 1000 rft. capitálist csinált, a közelébb múlt dráguló időkben ugyanannyi idő alatt 10,000-t szerzett. Neki tehát a drágaság használt, vagy legalább nem ártott. Ha a váltópapirosok öt-hat esztendeig meg találnak maradni, nem csak hogy $\frac{1}{5}$ részszer nem fog alább szállni a drágaság, hanem nevedni fog, azaz : nem lesz ugyan mindjárt eleinte 20 meg 30 forint közt köbli a gabonának, de nem hiszem hogy 10 rftnél alább szálljon, és tudom, hogy 10 rftől esztendőnként mindig jobban-jobban nevedni fog. Ebből hát a fog következni, hogy a jószágot bírók ki fognak vergődhetni adósságaikból, de hogy a csekélyebb sorsú capitalistáknak teljességgel el kell veszniek. Ha pedig a mostani pátens minden czikkelyeiben megmarad, és az országglószék, látván

a váltóczédulának rosz folyamatját, s észre vevén végtére hogy az új papirosoknak discredituma után nincs más mód, hanem hogy egynehány esztendeig semmi papirospénz ne legyen, gondolóra vévén azon kívül, hogy a monarchiában, mikor még egész épségében volt, 120 egynehány milliom jó conventionális pénznél még II. József alatt a török háborúban is a circulációra nézve soha több nem számláltatott, és ha e szerint az új váltóczédulákat ismét nem sokára, valamint idősb testvéreiket, a bankóczédulákat, újra buktatni találnák, vagy ha épen csupán az ausztriai monarchiában csekélyebb értékű ezüst- és aranypénzt veretni készülné: már akkor mind a cursusban, vagy még jobban a cursusokban (mert akkor többféle cursus lenne) mind minden embernek, kivált pedig a birtokosok állapotjában, olyan zürzavar támadna, ha ehhez az új környülálláshoz, valamiképen új pátenst megint nem alkalmaztatnának, mely minden revolutio nélkül mindent megemésztő és felkeverő felforgatásba hozna.

Mit javasolnál hát te, örökös fondorló — majd azt kérde, kedves barátom — a jövedelmezés monstani bomlott állapotjának orvoslására? Megmondom rövideden, barátom. Én az együgyü plánumokat legjobban szeretem, mert legjobbak szoktak lenni, és azt vettem észre, hogy valahányszor sok gondolkozás után akad valaki reájok, mindenkor nagy terjedésű és messzeható resultátumokat szoktak adni. Én ha minister volnék, barátom, nem mutatnék a magyarországi státusoknak fél bizodalmat, mint valamely szemérmetes kis-asszony, a ki félig lebeszéli betegségét, félig titkolja, úgy, hogy az orvos nem tudja vagy nem meri eltalálni a betegséget. Megmondanám nekik egyenesen, hogy mivel az udvaromnak még a külföldön is pénzbeli adósságai vannak, Urunk a király 60 legfeljebb 70 milliommál több jó mostani conventionális pénznél nem szánhat többet a financiák rendbeszedésére. Megvallanám, hogy uramat nagy reménységű inkább, mint okos és szerencsés ministerek, költséges és szerencsétlen háborúkba vitték, kik ugyan megérdemlenék a nyilvánvaló büntetést, de kiknek azonban, mivel mostanában azzal kevés vagy semmi pótlást nem lehetne reményleni, közös Urunk tekintetéből (minden ministert ezután a nemzet előtt való megfelelés

terhe alá vetvén; mely dolognak plánuma nálam megvan, s a melyet a státusoknak böles megfontolása és javítása alá terjeszteni Ő Felsége engedelmeiből még ezen országgyűlése alatt szándékozom), most ez egyszer, főkép mivel nem valónak eddig világos törvényes responsabilitás alá helyheztetve, kegyelmezni magyar nemesszívűség volna. Ezen praecambulum után kérném a státusokat, 25 vagy 20 milliomot (20-ra vagy 15-re az örökös tartományokban szert tehetség) szereznének. Már most nem csak eximiam, így szóllanék, hanem praecipuam partem teszik a státusok a monarchiának. Ezen okból, mind pedig mivel különös tekintettel van Ő Felsége a maga ígéreteihez és Magyarország constitútiójához, elébb a tisztelt státusok vélekedéseit parancsolatom van kitudni, hogy mivel egyenlő financiális principiumokat és rendtartásokat kell az egész monarchiában követni, legelsőbbben is a nevezetesebb és szabadabb része a monarchiának hallgatódjon meg, és a tisztelt státusok az ellenkezőről igazsággal mindenkor ne panaszkodhassanak. Ekkép a mostani papirospénzt egyszeribe $\frac{1}{11}$ vagy $\frac{1}{12}$ -ted részre jó conventionális pénzzel hat hét alatt úgy egészen fel lehetne váltani, hogy a sokasága miatt szerencsétlen papirospénz csupán csak gyászszos emlékezetben maradna meg. Ő Felségét ekkép nem lehetne azzal vádolni, hogy a közfinanciáknak felsegállításában legtöbbet nem igyekezne cselekedni. Ha e szerint a devaluatio szerént minden adósságok is egyszersmind lerovattatnának, a státusok ezen intézete senkinek kárára nem szolgálna, mivel ezen esetben a jó pénz behozatásával bizonyosan ugyanezen leszállítás szerént minden jószágoknak, értéknek és akármilyen néven nevezendő vagyonnak ára le fogna menni. És így az adós romlása nélkül fizethetne; a ki pedig 1000 forint activa adósságának p. o. 12-ed részét jó conventionális pénzben kapná, szintúgy semmit sem fogva veszteni a mostani állapotjához képest. Mert azon 12-ed rész jó kézpénzen azt veendené, a mit most 1000 fton papirosban sem vehet; a régiebb múlt virágzását pedig sem nem szokná, sem nem kellene senkinek is, mind egyiknek a státussal együtt a veszélyből való kivergődése alkalmatosságával számbavenni. Ha azonban a tisztelt státusoknak jószívűségek a csekélyebb

sorsú s a közelébb múlt időknek nehézségei miatt nagyon károsított capitalisták nyomorúságától netalántán szána-kozáásra indíthatnék, szabadságokba állana országos subsidium által, a melynek adásával az elősegéllendőknek nem volna illő terhelteni, azokat segíteni, Ő Felsége ezen subsidiumhoz birtokai szerint szívesen adakozna, a tisztelt státusok pedig egész Európának tapsolási közt szíves megelégedéssel érezhetnék, hogy midőn a királyt, a monarchiát és önönmagokat is a legnagyobb veszedelemből, a mely súlyos háborúk után a békeség közt a nemzeteket érheti, szerencsésen kisegítették, ugyanakkor egyszersmind szegényebb polgártársaikat is az őket még inkább fenyegető veszélyből kegyes segedelmek által annyi szenvedett inségek után kiugratták. Így kéne, úgy tetszik, egy XIX. századbeli miniszternek a magyarországi státusokkal beszélni. De a mi minisztereinket a századjok a melyben élnek túlszaladta, és ők a XVI. századbeli ideáknak rozsdájával mindenkor elé-kelvén, és I. Leopold idejének gögös stylusával ide hozzánk által zúgván, azt akarnák, hogy mi úgy viseljük magunkat, valamint a mostani századnak nemzeteihez illik. Én ha miniszter volnék, még azt is megengedném, hogy kiki ezüstjéből, megfizetvén a kiveretés árát, Ő Felsége pénzverőházaiban jó conventionális, Ő Felsége képe alatt veretni szokott huszasokat csináltasson magának.

De elég már, elúntam már oly rövid idő által is játszani a ministert, és Te, hiszem, még jobban elúntad a fogadatlan apródot. *Transeamus ad literas, quae pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur, adversis solatium ac perfugium praebent; delectant domi, inimicos pariunt foris etc etc.*

Ha ritkábban írok neked, barátom, sokat írok egyszerre. Bontránkoztál, amint látom, hogy szélesen holmit tudok, de mikor parallelát húzni akar valaki a nemzeti literatúrák közt, lehetetlen szűken csak egyetlenegy tárgyról beszélni; a ki a hegy tetejére megy egy vidéket leabroszolni, annak szélyel kell nézni és holmit látni. De beszédemnek célja csak egy vala, azaz: valamely kicsiny charakteristikája a nemzeti literatúráknak. Én, kivált a mit neked szoktam írni, azt nem írom kérdésből. Azon authoroknak, a melyeket citáltam, minden munkáit lehetetlen volt olvasnom, mert

nem éltem még nestori időt, de egyet sem hoztam elő, melynek valamely több híresebb munkáját nem olvastam volna, és pedig azon czéllal, hogy azon authornak s nemzetének geniusát kiismerjem. Erről véghetetlen sok jegyzéseim vannak, melyekkel talán parádét is tehetnék, ha kedvelném a parádérozást. Én igen sajnálom, hogy neked Schlötzer gyökeres elméje és stylusa nem tetszik úgy mint nékem. Én seholsem mondom azt, hogy Göthét még említőnek sem találom, hanem azt mondtam : hogy sem én sem feleségem nem értettük az annyira elhíresedett Wilhelm mester esztendeit. Hát azért hogy mi vagy tudatlanok vagy ízetlenek vagyunk, Göthe nem említendő? Azt sem mondtam sehol is hogy Kennst du das Land-ot kivévén, Göthe más egyéb említetöt nem írt. Egy francziának itéletét hoztam elő Göthéről. Ez az egész hibám. De gustibus non est disputandum. Kedves barátom, én bálványodra sarat hányni nem akartam, imádd bízvást, csak engedd meg, hogy más mást is imádhasson, vagy senkit. Aemilius Macer egykor Agrippa Pantheonjába mene, ahol minden isteneket imádtak. Látván hogy egyik Apollót, a másik Minervát, a harmadik Diánát, a negyedik Bacchust és Cerest, sokan Priapust, némelyek pedig Stercuciuszt is imádnák, noha Epicurus után gondolkozna az istenekről, hogy mindazonáltal semmiféle istenséget meg ne bántana és senkit az imádók közül meg ne botrántoztatna, az egész mennyei gyülekezetet ott a szép gömbölyű lyukas templomban imádni kezdé. Észrevevén ötet a görögösen simúlt Atticus, azt mondá neki : Ájtatos ember, ugyan mért nem áldozol Sokrates géniusának? Ha ezen genius is isten, felele Macer, ötet is imádom amidőn minden istenségeknek áldozom. De ha e genius csak Sokrateseknek sugall leginkább, mit veszed nékem rossz néven, ha más testesebb istenségeknek ihletéseik erősebben hatnak lelkemre? — Az ízlés változik, kedves barátom; meg lehet, hogy ha minden munkáit olvashatnám Göthének, jobban tetszene prózája; mert poeziséből több darabokat ismerek, és sokan igen tetszetek, kivált szíves együgyűségek miatt. Én, kedves barátom, igen keveset tudok, noha sokat tanultam életemben; abban van egész érdemem, hogy egy czélra szoktam összefogni az

olykor messze egymástól esni látszó ideákat is, és hogy némelykor külön tekintetekből vizsgálván a dolgokat, az egy-
 másba esni látszókat el szoktam választtni. Én em vagyok
ex professione erudtus sohasem is vágyakodtam reá, nem
 volt sem kedvem sem időm, sem alkalmatosságom arra
 hogy p. o. valamely bizonyos tudomány némében mindent
 még a haszontalanságokat és a hiábavalóságokat is, megta-
 nuljam, hanem azon valék, hogy a nevezetesebb dolgok-
 kal ne legyek egészen esmeretlen, és hogy némely külön
 tárgyakban, a melyek leginkább interessáltak, okoskodó is-
 mereteket szerezhessenek magamnak, hogy renddel és vilá-
 gosan tudjak gondolkodni és írni, és hogy némely dol-
 gokban megkülönböztetett ideáim (idéés *distinctes*), a töb-
 biről pedig a mihez férhettem, amennyire lehet és lehetett,
 és elmém tehetsége s az időm megengedte, természetes, de-
 rült és nem homályos ideáim legyenek. A természet megle-
 hetős és közepszerű emlékezettel, szerencsésebb képzőtehet-
 séggel és nem a legrosszabb itélettel megáldott. Ehez járult
 egy egyenes, nyílt és egyszersmind érzékeny szív, melyet a
 környüállások alkalmasint már eltompítottak. Én sok vi-
 szontagságokat, sok fájdalmaikat, melyeket titkolék minden-
 kor, szenvedtem életemben, ezek, szerencsétlenségemre, úgy
 estek többnyire, hogy a helyett hogy természeti tehetségei-
 met élesztették volna, azokat majd mindig fojtogatnák.
Nunquam fomenta curarum relinquere potui, pedig nem tehe-
 tetlenségből, hanem, amint én magam tudom legjobbanavaló-
 ságos szükségből. Még jóeleve általláttam, hogy olyan ország-
 ban születék, ahol csupán az elmének és a tudományoknak
 művelése, amint ezer példák mutatják, dicsőség nélkül irigy-
 séget és háborgató üldözést hoznak a jobb fejekre, és a bajok-
 ból meg az inségből ki nem ragadhatják az embert. Talán
 másutt annyi tüzzel és állhatatossággal nem az utolsó em-
 berré válhattam volna. A környüállások teszik az embert;
 csudálom, hogy annyi akadályok után még annyi enthusias-
 must találok a szívemben a jóhoz, a nagyhoz és a széphez. Az
 igazat nem is említem; jól mondja *Des Cartes*: *que ce que*
c'est que la verité quand elle est seule? Most túl is vagyok
 már a dicsőség esztendein, öszülök, vénülök.

Eszkendők havai fejemen telelnek;

Nékem a szerencse sohasem mosolygott.

Legfőképen gyermekeimnek kell élnem ezután, hogy ők se szorúljanak mosolygására.

Forgatom olykor Tövisidet, de kivált Marmontel fordítását, melyet harmadikszor olvasok, és mindig jobban jobban szokom hozzá. Megvallom, hogy ha még egykét olyan munkát fordítasz, készen lesz a magyaroknál is a széptársaságnak a nyelve.

Elvégeztem Tacitus első könyvét, de nem vagyok még egészen vele megelégedve.

A hárántsípos Avakom kapitány úrról fordított verseidet olvastam; nekem jobban tetszenek mint az ő sípolása. Hallottam én gyakrabban Avakumovicsot Kassán, és csudáltam mesterségét, de, megvallom, szívemre nem hatott. Olyan erőszakkal dolgozott egész képével, úgy tátotta szemeit, úgy erőltette lélekzetét, hogy valóban nem bámúltam, hogy Minerva elhányta a sípot, Apollo pedig megnyúzta Marsyast, és hogy Plutarchus szerint azt mondta Alcibiád : hagyjuk a sípot a boeotiaiaknak, mert alkalmatlanok a szószóllásra. Félttem gyakran, hogy úgy ne járjon Avakom úr mint Harmonides Luciánál : addig-addig és úgy fűjt, hogy végtére megholt. A lantnak tónusai pengőbbek, szökőbbek, a sípéi folyóbbak és a levegőt egyenlőbben hasítók, és még sem volt Alcibiád ideje után becsek a thebai síposoknak Athénában. Ez talán a többi okok között onnan is jött, hogy többet tartottak a szemeken keresztül jövő érzékenységekről és azoknak tisztaságáról az athenaiak mint a többi görögök. Azért találta fel Marsyas a szájkötőt. Hiszed-e azt, a mit Diogenes Laertius beszél? hogy a sípos Xenophantus sípjával úgy felgerjesztette volna Nagy Sándort, hogy azonnal a fegyverhez kapna? Nekem jobban tetszik Laertius jegyzése ennél a históriácskánál. Ugyan mért nem csillapította le inkább, úgymond, forrón háborított s háborító indulatjait? És azt hiszed-e hogy némely Apiciusoknál Rómában sípszóra főzték az étkeket, és hogy ha elhibázta a szakács ez vagy amaz étel főzését, a sípos megbotoztatott?

Kis Horátiának majd neki fekszem. Ha Pozsonyba

találok menni, megkeresem Virágnak Poemáit; kívánom hogy a szerző nevéhez hasonlóknak találhassam. Számot tartok Vitkovics Mihályhoz bocsátott epistoládra. Én még nem találhattam inspirációval teljes időt, hogy felelhessek a tiedre — arra sem hogy bibliothekámat rendbe szedhessem, és így jól készült katalogust küldhessek neked. Kis lakásomhoz építtetett három szobám nem tavalý, amint reméltem, hanem csak ez idén készülvén el egészen, csak most költözhettem beléjek. Távollétemben a fiókokba rakattatván a könyvek, újra kéne azokat elrendelni. De nem tehettem még eddig, mert a festékszagtól nem egészen még ment írószobánk, mely szoba bibliothekám is egyszersmind, de ahol a szag miatt eddig csak egynehány fertályt tölthetek el naponkint.

Landont íme ide rekesztem nagy köszönettel; kicsafartam belőle, a miket céljaimra hasznosoknak ítéltém.

Almásynak, Szepes vármegye notáriusának kölesön adván Kolbielszkit, még a múlt tél olta vissza nem küldötte. Kérlek küldd meg minél előbb, még a diaeta előtt példázotodat, azonnal leíratom magamnak s visszaküldöm.

Feleségednek kezeit csókolom, és szerencsés fellábulást kívánok.

A sokféle, holmi tudománnyal szélesen elterjedő, levelemben vagy annak itthon maradt cópiájában (nem tudhatom bizonyosan) több hibák csúsztak bé, p. o. Herder a poeták, és az én oly igen kedves Lichtenbergem és Engel a német prozaisták közül kimaradtak. Delambre helyett Lambert van írva, igazítsd ezeket, kedves barátom. De arról mindenkor megemlékezz, hogy ha netalántán dissertatio is talált lenni levelemből, én csupán csak levelet akartam írni, és így engesztelt szemmel tekints a sok hiánosságokra. A mi a kérdéset illeti, hogy esmerem-e Göthe munkáit? Azt felelhetem: hogy mind esmerem, de hogy eleitől fogva végig mind el nem olvastam, hanem hogy talán többeket olvastam belőlők, mintsem gondolsz, p. o. Dorotheát is olvastam, mely egy új nem, valamint a Götz von Berlichingen is, melynek annyi követői voltak. Mivel annyira gyönyörködöl Göthében, a többit is mind el fogom olvasni. Köztem meg közted csak az

a különbség, hogy te egész authort és mindenütt, én pedig csak olykor-olykor, itt s amott imádom; Te úgy nézed mint a belvederi Apollót, als ein hohes Ideal, én pedig csak mint Antinoust, bloss als ein Ideal. Unum hoc dissimiles, et cetera poene gemelli.

Íme egy kis fordítás, melyet néked küldeni merészelek. Olvastad, hiszem, a minap az újságban azon deák verseket, melyeket a francia követ Otto, midőn az új római királynak születése napja Bécsben ünnepeltetnék, egy általvilágító felibe íratott. Egy ragyogó csillag alatt t. i. láttattak a két birodalomnak két fő folyói egyveledve hempelygetni habjokat, a két testvér mennyköveket hordó sasoknak kiterjesztett szárnyaiktól árnyékoztatva. A deák versek így következnek:

Sequana Danubiusque simul concordia tandem
Agmina lympharum, fausto sub sidere volvant,
Immunique ferant commercia libera Ponto,
Et iam fraternis gaudentes fluctibus, urnas
Defendant aquilae, sociato fulmine iunctae;
Et foveant amplexae alis tutricibus orbem.

Magyarra így próbáltam fordítani:

Az Duna s Szajjának velegyített nedvei végre
Tornyozot' és széles tajtékbuborékban eredvén,
Boldog csillag alatt nevekedve forogjanak együtt,
És, számos gépelyt Stambul torkába vezetvén,
Általok és rajtok menten szabadúljon a tenger;
Az testvérhabokon a sasok tapsolva repülvén,
A két tág vedreket sok társas mennyköel óják,
S oltalmas szárnynyal mindég a világot öleljék.

A himpellér poetát három vármegye az országgyűlésre akarná küldeni: Sáros, Zemplén meg Szaboles. Érdemem felett vala becsület, melyet, hacsak lehet, sok okokból igyekezni fogok magamtól elhárítani, ha pedig illendőséggel nem fog lehetni, mivel már kettőért voltam, elmegyek a harmadikért is, nem mintha valami jót és hasznost tehetni, vagy valami nagy rosszat elhárítani reméllenék, hanem hogy némely igen tisztelt barátimat a hazában ne szomorítsak. Epikurus azt mondta és igazán mondta: Procul sit sapiens a

republica. De én nem vagyok sapiens, nem is élek republicában, hanem olyan országban, ahol nincs publica-res, és ahol eddig sem nem tehettem sem nem fogok tehetni egyéb jót, hanem talán csak azt, hogy némely felette oktan szemteleket még nagyobb szemtelenségektől tartóztattam és tartóztassam. Ha el fog kelleni mennem, majd készíték Pozsonyban egy titkos jegyzőkönyvet napról napra, a melyből, reméllem jobban fog kitetszeni a jövődő diaetának valóságos historiája, mint valamennyi nyilván való diaetális actákból.

Igen kedvesen fogom venni, ha oda is olykor írni fogsz nékem, ha eltalálnék menni Pozsonyba.

Vale deliciae meae. Maradok holtig

hív barátod

Jóska.

LXII.

Júl. 31-d. 1811.

Édes barátom!

Itt adom által azokat a miket tőlem vársz, és a miket Néked általadnom kellene, félvén, hogy ismét elkerüld amicusod házát, mely Téged magában látni ohajtana mindig, s ezen szerencsével inkább kevéskednék, mint ha a stb. stb. szállana belé. Valamikor időd engedi s itt még el, ne kerülj bennünket; sehol sem láthatnak Téged szívesebben. — Leveled tele van a legbölesebb tekintetekkel. Bár minden a szerint nézné a dolgokat. De mi szabadít meg bennünket ennyi bajból? Erre *nehéz* felelni és *igenis könnyű*. Én úgy hiszem, hogy Téged Szaboics irígyle Zemplénnek. Amennyiben ez új fényt vet nevedre — így három vármegye követje valál, — neked szívesen örvendek; nincs benne magunknak is kárunk, mert mindegy az egészre, akármelyik vármegye követje mondja, csak jót mondjon. De ha Te már Szaboicsból még is, kérlek, jelenj meg itt aug. 12-ére, mind azért, hogy jelen légy az instructio kidolgozásakor, mind hogy a megválasztásban a jó felet segéld. Attól félek, hogy largitiók által

fogja sok gazdag vagy kevély a dolgot vinni. Szólj Schmi-deggel, hogy viselje ő (és Szemere István) a mi vármegyénk képét, s dolgozzál azon, hogy más ne választassék az anyaszentegyház fiai közül mint Schm. Ő *jót fog mondani* s nem *hallgat*, — más vagy hallgat vagy rosszúl is szól. Ajánlom magamat megbecsülhetetlen jóvoltodba.

LXIII.

11-a 7-bris 1811.

Amice!

En transmitto duo principalia diaetae documenta, quibus omnia reliqua innitentur. Propositiones quippe Regias et primum Statuum ad illas Responsum, prout quippe illud in hesterna sessione finaliter constabilitum est, et heri Proceribus, qui super eo hodie deliberaturi sunt, transmissum. Opinione prudentiorum bonum quidem est, sed non satis pressum, et in modernis adiunctis, in quibus omnes populi monarchiae energiam Hungarorum desiderant, nimis molle et aquosum. Sed fortasse praestat levius incipere. Caeterum Proceres illud magis adhuc emollient, et si etiam Sua Maiestas eo accesserit ut chartaceam pecuniam inposterum sine consensu Statuum non multiplicet, et non devalvet, juri tamen emissionis, quod omnes Europae principes sibi vendicant, vix cedit, et moderni Financialis plani effectum et continuationem vix suspendet, sistet, aut post audita Regni Consilia inmutabit. Nuncium famosum SS. ad Proceres etiam transmittito. Est opus ponderosum Jos. Vay. Valde multi sunt, qui radicalem curam volendo, totalem chartarum abolitionem urgebunt, et privatum commodum, quod quoties cum publico commodo concurrit, semper fere victoriam reportare solet, salutari huic intentioni obstabit. Plurimi imaginariis divitiis valde asveti sunt et paupertatem privatam publica magis expavescunt, non satis perpendentes, quod aliquot anni hanc privatam paupertatem sanarent, aulae commercii

activi organisandi necessitatem imponerent, principium „ne ad formam aliarum provinciarum gubernemur“ facto stabili-
rent, et dato 10 annorum moratorio, debitis chartaceis ad
minorem realis pecuniae summam devalvatis, scabrosas
creditores et debitores inter quaestiones facilitarent. Tem-
pus docebit, chartacea pecunia permanente, omnem mede-
lam palliativam futuram, Chartis et mala moneta omnis
speciei regnum et monarchiam posthac quoque et magis ad-
huc inundandam fore, et bella non cessatura. Nolentes totali-
ter ulcus etiam dolore comite rescindere, serpet vulneris con-
tagio, et in fine finali tamen dolorosior et major amputatio
fieri debebit. Deputatio, cui arcana Status communicatur,
quo major fuerit, eo erit periculosior. Ex initiatis elimi-
narii fient. Omnis numerosa deputatio hoc habet mali.

Clerus timere incipit, Tabula Procerum, uti semper,
digitis Statuum vult castaneas igni eripere. Deputati multi,
valde juvenes, valde inexpertes, directam veritatem secuti, pru-
dentiam negligunt. Senes, more consueti, ut emineant, dirigant
et aucupentur, artes suas exercent. Personalis cum summa
modestia et dignitate exercet praesidium, at clavum quoque
bonum civem dixeris. Palatinus haecenus totus tectus; quid
teget? ignoratur. Fiducia mutua in Tabula Statuum non re-
gnat. Valde multi sunt ex deputatis 1807-i; Paulus Nagy,
Majthényi et Puky desunt. In Tabula Procerum nonnisi 18
S. Comites adsunt, ex episcopis et titularibus Magnatibus
multi desunt. Zichy post cortinam Wallisium videtur velle
praecipitare. Quaestio de creditoribus et debitoribus tam-
quam fomes omnium passionum ad finem diaetae relega-
bitur.

Nudius tertius tractatus suscriptus fuisse dicitur, me-
dio cujus Imperatori Galliarum in omnem casum 60 millia
auxiliariorum stipulata.

Non puto Diaetam ultra finem 8-bris protractam iri. —
His maneo cum peculiari existimatione

humillimus servus

J. C. D.

LXIV.

Octob. 3-d 1811.

Kedves barátom!

September 11-dikén hozzám ereszteni méltóztatott leveledet tegnap késő estve s már ágyban vevém. Köszönöm, s kevélykedem azon szerencsével, hogy Te rólam még a haza nagy gondjai között is emlékezel. Én július olta betegeskedem, s augusztusnak első napjai olta oly igen rosszúl vagyok, hogy septbrnek első és 15-d napjai között magam, feleségem, orvosaim s mind azok a kik körültem forogtak, azt hittük, hogy meghalok. De 14. és 15. között éjjel a nyavalya krisist tett, s gyógyúlok, de oly resten, ahogy egy hatféle nyavalyából lehet. Mint a remete, Gesznernek *Fa-láb* nevű idylljében, ki maga, öreg és megroskadt lévén, a közügyért nem harcolhatott, úgy imádkozom én, hogy a haza képviselői hasznost végezzenek királynak, hazának, s egyenként kinek-kinek.

Reménylem, édes barátom, hogy Te a diaetáról meghozod ezen című könyveket :

Gustermann, über die Ausbildung der Constitution und Gesetze der Ungarn. Wien, 1811.

Piringer, über Ungarns Banderien. Wien, 1810.

De potestate ac jure Status in bona Ecclesiae et Cleri. Vienna, 1811.

és így Tőled megolvashatom. Kérlek, haza ne térj nálok nélkül. Minthogy Gustermann k. k. Büchercensor és prof. a Theresiánumban, Piringer pedig udvari secretárius — a 3-ik munka írója nem spendírozá a maga becsületes nevét — s minthogy Bécsben s ez idén s tavaly nyomtattattak : úgy tetszik, hogy azért vannak írva, hogy a diaetának vezérlői lehessenek.

És még egy kérést : 1808-ban a diaeta alatt én egy éltes festőt látogattam meg Pozsonyban; a neve *Römer*, a

szállása pedig egy suburra volt a Szent-Mihály kapujánál. Igen derekasan dolgozott olajban. Kérlek nyomozd ki, ha él-e? és ha él, festettesd magadat in Lebensgrösse, aber in einem kleinen Format. A képet én nem kérem; legyen az gyermekeidé. Csak azt kérem, hogy egy jól eltalált és szépen festett képedet kaphassam meg a végre, hogy lemásoltathassam. Vedd reá oztán követtársadat, kit mély tisztelettel tisztelek, hogy az is festettesse magát. Én Magyarországon még nem találtam jobban festő festőre mint ez a Römer. Báró Prónay Simonné most küldé meg nekem a pesti híres Neygass által festett képét, de az igen rút munka, er arbeit in das schwärzliche. Hamisabb coloritet alig ismerek mint a Neygassé.

Én aug. és szeptemberben 3 recensiónál alig csináltam egyebet, a legutolsó a Kis János Horátiusi Levelei, melyeket egy sorba állítok a Daru Horátzával s Wieland Horatzische Episteljeivel. Láttad-e az Annálisok júniusi füzetében a Szabó Virgilje recensióját? Azt én dolgoztam, s én dolgoztam **meg**. Rettenetes dolog az Aeneiszt úgy fordítani.

Élj szerencsésen, kedves barátom! Kolcs, rojt, pántlika lesz-e jutalmad? Beleznai ismét fényt vona magára. Boldogok a gazdagok, önékiek érdemül s észnek poltolékjául vétetik az adás.

Örök tisztelőd s híved

— —

Báróczy s még mások nálam ily nagyságú vászonra vannak festve :

Höhe der Rahme 1 Schuh, 4 Zoll.

Breite der Rahme 1 Schuh, 1 $\frac{1}{2}$ Zoll.

Für das Gesicht bleibt von dem Puncte an, wo an der Stirn die Haare anfangen, *Sieben Zoll*.

LXV.

Pro D. Franc. Kazinczy.

Posonii, 6-a Octob. 1811.

Amice!

Submitto Nuncium ad Proceres, quem ego scripsi, et qui tam famosus effectus est, ut indicta jam sessione eadem dilata fuerit, et conferentia apud Palatinum celebrata ¹⁾, in qua Sua Celsitudo promisit se articulum pro futura securitate Regni ita, uti petebatur per Status, obtenturam. Ab hoc itaque nuncio praescissum, pront a Repraesentatione ²⁾, quae nuncio huic supraedificata fuit, et quae illa, quae in nuncio concentrata erant, extensius exhibuit. Interim Palatinus non potuit obtinere quod promisit, et qualem Resolutionem Regnum obtinuerit? ex adnexo patet. Caeterum nuncius iste supressus, et quia tantum Circulum pertransivit, et neque Tabulam Statuum, neque Tabulam Procerum transgressus, Diarium haud quaquam intrabit. In haereditariis provinciis, praesertim Viennae, magnam fecit sensationem. — Post Resolutionem non favorabilem SS. et OO. novum nuncium ad Proceres miserant, qui nihil aliud continebat, quam extractum mei nuncii; unicum novam ideam addi voluerant, vel potius clarius adhuc expresserunt, quod quippe in Regno Hungariae cuncta principis jura disertis inniti debeant legibus. Proceres diu disputarunt hanc propositionem; sed perspicientes in fine quod ulterior ejus disquisitio ingratis plures veritates evolveret, accesserunt. Qualis post hanc accessio-

¹⁾ Mert a palatinus megértette, hogy ez a nuncius a circularis sessióban felolvasztatott és a státusok tábláján fel fog olvastatni. Ezért hagyta elhalasztatni a sessiót, s a megyék követjeiket magához konferenciára invitálta (Kazinczy Ferencz jegyzete).

²⁾ Ezt a repraesentációt a nunciusból dolgozta Pest vgyei v. ispán és követ Szentkirályi László (K. F. jegyz.).

nem Repraesentatio sursum iverit. ex adnexo patebit ¹⁾). Accipietne Regnum Responsum, nec ne, tempus ostendet. Reliqui Status gravamina colligunt ex instructionibus, et praeferentialia digerunt et redigunt. Majoris momenti praeferentialium gravaminum, quibus remedium hac adhuc diaeta per legem adferri cuperent, redactionem et deductionem mihi commiserunt. Sum itaque iterum non mediocriter occupatus. Longas itaque et specificas magis literas, uti cuperem, scribere non possum. His maneo cum sincerissima amicitia et existimatione

humillimus servus et amicus

C. J. D.

LXVI.

Széphalom, Nov. 28-d. 1811.

Kedves barátom!

Alkalmatossági versezetekről mit tartok, nem szükség mondanom, noha a genie azt is interesszantná tudja tenni, nem úgy mint a közönséges fejek, kiknek efféle verseik nem egyebek mint rigmusok. Azonban az ide zárt nyomtatványt bátorkodom néked mégis bemutatni; nem azon hiúságból, mert hozzám azaz fiamhoz van intézve, hanem azért, hogy megolvassván a választ, lásd, hogy nekem elolthatatlan szomjam a jókat szeretni, s magamat hozzájuk csatlani. Különös kedvemet tennéd, ha azt (tudnillik válaszmot) a *derék* Majláthtal olvastatnád. Örvendek az ő dicsőségének. Megjövendöltem azt midőn 1808. egy asztalnál ebédeltem vele, és ahol én magamba zárva hallgattam a beszédet. Majláth eránt azolta mindég lángol lelkem, mert a jókat egy hangból is ki lehet ismérni.

A bécsi Annálisoknak octoberi füzetében (lap 97. hátúl) e sorok állanak : Als fertig führt die Realschulbuchhandlung in Berlin den zweyten u. dritten Band von Tacitus Werken,

¹⁾ Lásd a nyomtatást ddtto 30-a Septembr. 1811. (K. F. jegyz.).

deutsch mit Abhandlungen und Anmerkungen von Woltmann auf. Erre Téged tisztemnek ismertem figyelmessé tenni, mert a ki classicus író fordít, annak jó mind azoknak munkáikat megolvasni, a kik ugyanazon író körül fáradtak. Oztán *Woltmann* oly nagy nevezetű író s historicus, hogy tőle csak jót lehet s kell várni.

Biharból írják, hogy Consil. Tokody oda a diaetáról írja, hogy *gróf Rhédey Lajos* torontáli főispán, helyette pedig *Zichy*, ki Biharban Diószegen lakik, adminisztrátor leve. Már látom, hogy Rh. meg nem szűnik hágdosni. Neki soha sem elég a mi másnak sok is volna. Úgy van-e amint Tokody írja, meghallom Biharban, hová holnap indulok. Hát Drevenyák mikor lesz főispán és hol?

Élj szerencsésen, kedves barátom! Vagy-e festve, vagy e találva? Bár akkor is voltál volna, midőn mint félig gyermek félig férfi először léptél fel a haza vénei közt, s több erővel mint véneink. Maradok örökös tisztelettel.

Helmezy Mihályhoz.

Nov. 27-d. 1811.

(Ódáját csak most vevém, s a válasz mindjárt ment).

Fiam, ki kedves anyja karjain
Csak fájdalomnak hangjait adja még,
Hálája tolmácsává atyját tevé.
Vedd nyájas arcczal azt, s a gyermeket,
Ki lantod énekére felfülel
S nevét mosolygva hallja zengeni,
Szeresd tovább is. Boldog jósolat!
Nem lett az isteninknek ellenekre ¹⁾,
Kit papjok édes dallal idvezel.

Midőn az áldás első csókjait
Felnyomtam homlokára, csillogást
S hírt és nevet nem kértem én neki —

¹⁾ A Homérban oly sokszor előforduló *Θεῶν ἀκροντία*.

Nem azt a *jobbat* is, melyet dal ad.
 A hír, a név csak gőz; és a kinek
 A tömjén vesztegetve gyűjtatik,
 Pirulás s szégyen festik arczulatját.
 Hogy ötlet Ámor és a Cháriszok
 Fogadják védelmekbe, hogy szemeit
 Ezek nyissák fel látni, ezek tanítsák
Irtózni a rútat s a mi szép szeretni,
 Ez volt kérésem, s ez marad. Ha meg-
 Hallgattatott a kérés, Marc-Emíl
 Lángolva sír majd Daykám s Berzsényim
 Tropéumaik körül, lángolva sír majd
 Dessewffynek, Nagy Pálnak, Prényinek
 S Majláthnak fényeikre, kik borostyánt
 Még barna fürtök közzé fűztenek.
 S nem fogja sírni könnyeit hasztalan.
 Oh, teljesedjék álmom! — Te pedig
 Mellyében gerjeszd a szép lángot, és
 Példád is gerjeszse azt együtt daloddal!

LXVII.

Íme két versezetek is, az egyik a financzministerről, a másik pedig Magyarország közepének három követjeiről. Valóban Gömör vármegyének követjét Máriássyt, akár Gömör vármegyének fekvésére akár önszavára nézve az ország tüdőjének lehet mondani. Heves és Borsod vármegyéket pedig az ország szíve két kamarájának lehet bízvást nevezni.

El ne múlassd, kedves barátom, megmutattni magadnak Újhelyben a magyar nyelv iránt való graváment, amint felküldődött Ő Felségének; visszajövet megmutatom, hogy volt eleinte, hogy összehasonlíthasd. — A valóban derék Majláthtal olvastattam a mit parancsolsz. — Egy sessióban dicsértelek publice, és elébeszéltem, hogy jártunk mind Te, mind én a jutalomkérdésre való feleletünkkel. — Woltmann fordítását megszerzem; esmerem ezt a Woltmannt, de ezt

az új munkáját nem. Barth fordítását használtam — ez igen jó, de mégis azt találtam, hogy itt s amott nem értette Tacitust. Meglehet, hogy én nem értettem, és hogy Barth, ha tudna magyarul, azt mondaná rólam, amit én róla. — Vivat Sallustius Kazinczy!

A hiábavaló beszédek, hogy t. i. én Vayval egyet nem értek, nem kell hinned; megtörténik, de igen ritkán, hogy nem vagyunk egy vélekedésben, de akkor is a legnagyobb illendőséggel foly a vita, és akkor is kitetszik, hogy két emberséges ember, a ki becsüli egymást, vetélkedik. Szabolcs vármegye nem küldött machinákat a diaetára. Egyéb-iránt senki sem esmeri Vayt úgy mint én, senki sem tiszteli jobban és szívesebben, senki sem tanul tőle : de mikor valamely fontos következésű dologban valaki maga magát megcsalja, szükség, sőt kötelesség, hogy az igaz barát megmondja gondolatját, és a sophismát kitalálja. A nagy ember szeret engemet, s mégis némely kis emberek azt hírlelik, hogy gyűlöljük egymást, hogy veszekedünk. Talia sunt hominum judicia. — Nincs itt jó festő, barátom; azonban miolta élek, sohasem találtak el, noha többször mint tízszer festettem magamat életemben; még Olaszországban sem. De mint is kívánod ezt a vénülő, bajoktól ránczolt és gondoktól barázdolt képet — nem csak az idő folyásának, hanem csapásainak is ki vala téve mindenkor.

Szerencsés innepeket, szerencsés új esztendőt.

Imperiosa necessitas.

A szükség, gróf Vallishoz.

Incedis per ignes suppositos cineri doloso.

Horat.

1. Vétek nyúlni más zsebjébe,
Onnan fogni két kezébe
Aranyat vagy ezüstöt;
Azzal oztán elszaladni,
Tékozlással mind kiadni,
S oszlatni mint a füstöt.

De ha ki jól meggondolja,
Hogy a szükség parancsolja,
Bizony szabad azt tenni.

2. Vétek gyűjteni számos kincset,
Arra zárni száz bilincset,
S azt mondani hogy pénz nincs;
Hogy csupán a más házában
Annyi üres nagy ládában
Nyugszik az elrejtett kincs.
De a fösvény azt gondolja,
Hogy a szükség parancsolja,
Hogy mindent el kell tenni.

3. Vétek tarka pántlikáért,
Sok gubóra mely már rá fért,
Vesztegetni hazáját.
Aranykulcsért vast koholni,
Vagy magának becsapolni
A hazát védő száját ¹⁾.
De a kevély azt gondolja,
Hogy a szükség parancsolja,
Hogy kell mászni s reppenni.

4. Vétek kajánságból másra
Nézni mint egy óriásra,
És törpén irigykedni,
Kiáltani kígyót békát,
Önhibáira rakni vékát
És mégis terpeszkedni.
De ha ki azt meggondolja,
Hogy a kis szív parancsolja,
Erre is szabad menni.

5. Vétek járni nőtelennek
Hitveséhez annak s ennek
És ott csintalankodni,

¹⁾ Vagy : „A jobbra termett száját.“

Lopni egy vagy két pár csókot,
 Kérni egyéb édes jókot,
 Sőt erőszakoskodni.
 De ha ki azt meggondolja,
 Hogy a szükség parancsolja,
 Szabad a jót elvenni.

6. Vétek szegényt bajba vetni,
 Azonban just emlegetni
 S elszedni négy ötödrészt,
 S mégis mindég azt papolni,
 Hogy nincs ok mit panaszolni,
 S jó gyomor mindent emészt.
 De ha ki csak meggondolja,
 Hogy a szükség parancsolja,
 Tudja hogy így kell lenni.

7. Vétek a bölcstanácsadót
 Elkergetni, mert sok adót
 Vetett a nép nyakára,
 De majd a nép ha jól felforr,
 S az apródra is jó a sor
 Előbb vagy utóljára :
 Akkor kiki meggondolja,
 Hogy a szükség parancsolja,
 Hogy őt is meg kell tenni.

G. D. J.

LXVIII.

Posonio, 25. Decembr. 1811.

Amice!

Palatinus inde a sex septimanis Viennae est. Non vult referre Resolutionem, nisi illam prius legat, ne pure portitor sit Resolutionum, et, ut jam prioribus Diaetis accidit, stupeat super earundem tenore, et Evangelium praedicare debeat

quod non credit. Sua Serenitas, postquam vidit se plano Vallisiano obstare non posse, eidem cessit, tempori et experientiae relinquens ministri correctionem. Nunc itaque ei Vallis valde infensus est, sed relationes cum Russia, Nationis in Palatinum fiducia, et aliae complures circumstantiae non admittunt promptam vindictam.

Relationes duorum colossorum inter se incertitudinem rebus internis inducunt, nemo quidem ante futuram procreationem bellum inter hos erupturum existimat. Dicitur, quod una ex potentiis his colossalibus neutralitatem nostram agnoscere nolit; id certum est, quod in ipsa aula Regia et inter ipsos regios principes, imo in ipso ministerio, et quoad relationes externas, et quoad internas duplex parthia adsit: sunt et tales, qui totam Monarchiam sub formis Hungaricis amalgamandam intenderent. Magna certe nobis imminet; nil vereor quam ne, more solito, determinare nos non sciamus, et Monarchia contrariis consiliis distracta, debilior adhuc evadat quam reipsa omni respectu jam est. Aliqui dicunt, pacem inter Turcas et Russos confectam, alii non; de rebus Hispanicis alii in favorem Gallorum loquuntur, alii contrarie. Inter mera secreta et incertitudines relationum tam externarum quam internarum Monarchia tabescit. Cancer financialis ejusque sequelae serpunt. Corpus politicum letho appropinquat, et nonnisi mole sua se adhuc sustinet. Ordinariorum ingeniorum lucta per nullum magnum hominem aut in harmoniam ponitur, aut ad unum eundemque scopum dirigitur, aut fortitudine et constantia bene combinatorum idearum, et in omnem casum deservibilium dirimitur, aut perrumpitur, verbo multum ratiocinantur, parum agunt. Hoc semper fit, quoties Monarchia aliqua aut ejus regentes caduci et victi effecti sunt. Finem Diaetae nemo scit hactenus; putant aliqui nos novas propositiones accepturos de insurrectione et subsidiis; subsidia nonnulli ex futura procreatione in naturalibus praestanda existimant. Et in his partibus, et Viennae defectus chartaceae pecuniae sentitur, et tamen nec mala quidem cuprea moneta recondita prodit. Novi contractus omnis generis aut in eadem schaedarum relictionalium quantitate, aut adhuc in majori renovantur, aut nonnisi una quarta summae relaxa-

tur. Ex. gr. pro bancalibus 80 fl. annuis 60-a in schaedis relutionalibus pactantur.

Per absentiam Palatini in gravaminibus praeferentialibus laboravimus; omnia jam redacta sunt, sed necdum omnia pertractata; quae duas Tabulas jam transiverunt, et in conclusum diaetale abiverunt, Suae Majestati submissa sunt sub praesidio et subscriptione Tavernici. In quocunque Comitatu illa legere poteris; quae majoris momenti sunt, ego redegi, in nexu idearum et in ipsis ideis multa mihi castrarunt, sed tamen adhuc multa bona remanserunt. Pro Diaeta Hungarica multa bona scribi debent, ut aliqua maneat; nunquam putabam, quod vel tanta remansura sint. Ad scalam vix se immitterent regnicolae, et reipsa futurae procreationis exitum expectare oporteret, ut effectus totalis patentium appareat. Aliquas provisórias dispositiones, quoad arendas et interusura fortasse Regnum faciet, pro omnibus capitalibus moratorium decernendo. Si Diaeta prolongata fuerit, manebit deputatio in negotio scalae, sed sine plenipotencia; haec laborabit etiam fortasse in novo plano financiali, et sic ipsa opinione laboris creditum chartaram aliquantulum meliorari poterit. Sed satis praevideo, nos, si pax fuerit, in vere ibi futuros, ubi nunc sumus; probabilius chartarum numerus iterum augeri debebit. Totum negotium scalae, ut video, erit lucta passionum inter illos, qui lucrari volent, et qui perdere noluerint, et in fine finali prodibit una casuistica lex, plena clausulis, dubiis intellectibua, verbo lex Hungarica, ad cuiusvis legislatoris casus applicabilis. Alii viderint quid facient; triste est quod luminosas et magnas ideas, quae pluralitatem casuum complectuntur, concipere vel non sciamus, vel nolumus. In negotio scalae nonnisi de eo agitur, ut omnis a proportionem suae mobilis et immobilis substantiae aequaliter perdat. Fulmen enim istud finciale non casu cecidit, sed consilio comitis Vallis jactum est; injusta operatio non potest reddi aequa, nisi aequali et proportionata sacrificiorum distributione. Sed nos privatam justitiam cum publica lubenter confundimus, et hic talia audiuntur quandoque a nonnullis, ut clare appareat, quod quidam homines justitiae sensum absolute non habeant, et quod Deo gratiae habendae sint,

quod non imperent et quod non regant homines. Excellentia ingenia, excellentes politici, sed Deus liberet a gubernante qui non habet sensum justitiae; hic revera sextus sensus est, et reipsa non semper in capite reperitur, vel tum tantum, quando rectitudo capitis cum rectitudine cordis concordat.

Vale, amice; habes sufficientia paucis verbis. In omnem casum cum fine Januarii hinc discedo ad parturientem uxorem — pro adjunctis, circumstantiis et desideriis Comitatus Szaboiesensis vel rediturus, vel domi mansurus, si Diaeta continuata fuerit.

Tuus Pipsz.

P. S. Diaeta langvet, multi ablegati dilapsi, in Tabula Procerum vix quatuor Regni Barones, et sex vel septem suppremi Comites, privati titt. Magnates vix decem.

Gömör, Heves, Borsod! illik-e hozzátok,
Hogy habzó szállással ti azt tagadjátok,
Fárasztott lelkére az ős magyarságnak
Századoktól fogva hogy hágtak, hogy hágnak?
Hát nem szemléltétek hogy fogyott a nemzet?
A hajdan ép magyar koresokat hogy nemzett?
Hogy szédített Márja mézesült maszlaga?
Bécs külsőket miként belőlünk faraga?
Hogy' ájúlánk el mind József mennykövére?
Hogy ébredt fel oztán a magyar gyors vére?
A kegyes Ferencznek jönni mint kellett
Hogy kezdjen a magyar új és fris életet?
Hát a helyett hogy az orvosságot adja,
A böles orvos talán a mételyt tagadja?
Az igazat, mert rossz, kimondani féltek,
Igazítani kéne, s ti csak jót szemléltetek?
Szerencsétlen haza! melynek közepében
Várt védelmezői már kihült keblében
Vér helyett löre foly! nem lesz néked híved,
Már tüdőd is reszket s elfagyott már szíved!

G. D. J.

LXIX.

Széphalom, mart. 3-d. 1812.

Kedves barátom!

Soos Pál rajta kapta a feleségét, Beöthy Fannyt, hogy valamit irogat, s előtte titkolgatja. Addig mesterkedett, míg lopva hozzá fért az íráshoz, s magához vette, s elhűlt rajta, hogy felesége poetizál! s isméretes játsziséga szerint nem szólla neki semmit, még midőn az ezt kereste is, s közlőtte Dókus Lászlóval, ki ismét velem közli. Vedd azt, és sajnáld, hogy ez a szép lelkű asszony nem magyar, hanem tüdesque nevelést kapott, s nem magyarul ír, hanem németül. Fanny elárúlva látta magát, s minthogy Dókus kimondotta neki hogy közleni fogja velem a verset, Fanny azt kérte ki, hogy addig ne, míg ő egy levelet teszen mellé, mely őtet mentse ki azon vakmerőségéért, hogy asszony lévén, poetizál. A levél ér annyit mint a vers, s nem tudom melyik talentumát becsüljem inkább — mind a kettőt becsülöm. Él j a lefordított verssel tetszésed szerint, de a Fanny nevét csak barátid előtt engedd tudni. Maradok tisztelettel, még pedig a legforróbbal s határt nem ismerővel

örök híved.

Imperiosa necessitas.

Sünde ist's aus fremden Taschen
Gold und Silber zu erhaschen,
Auszustreun durch beide Hände,
Zu verstecken ganz behende.
Doch, Noth gebiethet jederzeit,
Und opfert jede Heiligkeit.

Sünde ist's die Habsucht hören
 Und Gemeinwohl zu zerstören.
 Nimmermehr soll's euch gelingen
 Uns're Schätze zu verschlingen.
 Doch, Noth gebiethet jederzeit,
 Und opfert jede Heiligkeit.

Sünde ist's das Mark der Länder
 Auszusaugen um Ehrenbänder;
 Gestreichelt von des Fürsten Hand
 Verrathet nur der Sch . . . das Land.
 Doch, Noth gebiethet jederzeit,
 Und opfert jede Heiligkeit.

Sünde ist's sich zu berathen,
 Wie zu häufen die Dukaten;
 Man nimmt dem Armen was er hat,
 Und stürzt in Angst den ganzen Staat.
 Doch, Noth gebiethet jederzeit,
 Und opfert jede Heiligkeit.

Sünde ist's sich nicht vermählen,
 Fremde Frauen zu erwählen,
 Zu huldigen der Lüsternheit
 Auf Kosten jeder Sittsamkeit.
 Doch, Noth gebiethet jederzeit,
 Und opfert jede Heiligkeit.

Fannyhoz.

Martius 4-d. 1812.

midőn az Imperiosa necessitas német fordításában lelé férje,
 s azt tőle (de nem az itt elbeszélt fortélylyal) elvette, s férji
 büszkeséggel, s hogy a poetriát szerelmesen piríthassa, min-
 dennel olvastatta.

Mondják, egy úr nagy gondba jött,
 Látván hogy kedves asszonykája
 Gyakran elzárkozik a négy falak között;
 És még inkább megütközött,
 Midőn a szép asszonyt felugratván lármája,
 Ez néki elébe lép, s mind ujjá mind orczája
 Elárulják hogy írt — „Mit ír? — Az ő hibája
 Nem volt eddig titkolgatás.
 Jót nem jelent a hallgatás.
 Azt a ki engem csal, nekem sem vétek csálni.
 Hogy rajtam is kaczagjon más . . .?
 Nem, nem! készebb vagyok meghalni! —
 Az álnoktól nem vártam ezt.
 Ah! a kaczer asszony a legnagyobb kereszt!“

Nem szól s megyen. — A Szép leül asztalkájához
 — Örvend hogy egyedül maradt —
 S hozzá fog ismét a munkához.
 De ah! ki bízhatik magához!
 Ajtója a sietés miatt
 Tátva áll, s a sullogó belép — megrezzenéssel
 Píslongunk — (ha meglátta-e? —
 S egy mesterséges billentéssel
 Milyen lenni szokott a Kartenmischeré,
 Az írás fedve van) — kényetlen öleléssel
 Repülünk a nem-várt Herr Eh'gemahl felé.
 Ez érti a gonoszt, s szintén kékül belé,
 De phlegmában marad; s szépjének példájára
 Tüzet hazud, s felel fortélylyal fortélyára.
 S míg a csak színlett csókokat
 Bosszúsan szórja orczájára
 S mindég igaznak lelt de most hazug ajkára,
 Lesegeti ujjain a tintaoltokat,
 S lelkének nagy vídulására
 Ottan leli — „Csak a levelkét
 Lehetne megkapnom!“ — s asztalkájára
 Tolvajszemmel tekint s megsejti. — „A levelkét!
 Csak azt! hogy végre ismerjem lelkét!“ —

Ámor kaczag. Oh esztelen!
 Mond : üzd az elkezdett játékot,
 S csald a ki csalni akar. — A leczke hirtelen
 Munkába vétetik, s a szép hűségtelen
 Visítva fut, s nem is gyanítván a szándékot,
 Férjének hagyja az ajándékot.
 Ki mostan azt, mint martalékot,
 Felkapja, s örvendez a jól elsült eselen.

S mi volt ez a mit lelt? —
 Egy még nem kész kis ének,
 Melyen a szép elzárkozott,
 Tartván füláncjaitól férjének,
 S szerény érzésivel nemének ¹⁾
 Gyakorlatlan kezekkel dolgozott,
 S — meséjévé lett a megyének! —

Fanny, ki vesztett itt dalán?
 Nagysád pirúl? sohajt? — Talán . . . ? talán . . . ?
 Ah, értem a pirulót, a sohajtót!
 Jó; — másszor zárja bé az ajtót,
 S ne hagyja írásit asztalán.

LXX.

Szeretem barátom!

Elvégzém, legalább ezen dynastia alatt, politikai pályafutásom. Az elmúlt diaetáról baj csak emlékezni is. Mind az . . . mind a nemzet a legalacsonyabb oldalról mutatták magokat. Sajnos volt ez országban születetni, és szégyen magyarnak lenni. De ezekről másszor.

Hogy nem feleltem leveledre, tulajdonítsd szívem szomorúságának, és mivel tudtam, hogy felbontogatják minden leveleimet. Kigázoltam végtére ezen zsemlyékes iszapból,

¹⁾ Und nach der Bescheidenheit die ihrem Geschlechte eigen ist.

könnyebben lehellek, lassan-lassan visszatér vígkedvűségem, de meg fog örökre maradni szívemben az emberekhez való bizodalmatlanságnak bibéje, ez az első készüllete az emberi szívnek a mysanthropiához. J'évite les hommes puisque je les aime. Nagy igazság lehet Rousseunak ezen mondásában. Be jó hogy tudok élni magammal, hogy nem kell önönmagamtól irtóznom, és hogy kedvelem az élő holtakkal és öngondolatimmal és érzéseimmal a társalkodást. Tedd ezekhez jó feleségemet, gyermekeimet, és el fogod hinni, hogy akár mi történjen, nem igen tehet engemet a balszerencse vagy másoknak avagy gonoszsága avagy balgatagsága boldogtallanná; sőt ha mindezekhez még egy kevés philosophia is járul részemről, még boldognak is érezhetem magamat.

A miolta haza jöttem, rendbe szedém bibliothekámat. Íme a régen ígért ó lajstroma könyveimnek; azolta ugyan igen sok jó könyv járult hozzá, amely mind megvan az újbán melyet készítettem, de ezt még le kell íratnom elébb számodra, ha parancsolni fogod. Addig is fusd által a régít, és küldd azután vissza.

Íme itt van Kolbielszky munkája is, melyet régtől fogva visszaküldeni tartozom.

Kézírásimat is rendbe tettem, de csak ezután lassan-lassan rendbe fogom szedni azokat, minden nap egynehány órát szánván ezen munkának, hogy enyészetem után az, a kinek kezébe kerülni fognak, elmeheessen rajtok.

20-ik júliusban relationális gyűlés van a diaetális dolgokról Szabolcs vármegyében. Addig új pátensek is fognak érkezni, és talán commissáriusok is és requisitiók (non obstante subsidio, et sapientia pro moderno aevo, és a kik úgy általélték magokat, vagy az idő úgy általfutotta őket, hogy annak környüállásaihoz egy cseppet sem tudják magokat alkalmaztatni, és hogy jobb volna, ha inkább magokat, mint a hazát eltemetnék). Én részemről ezen utolsó vármegyegyűlésre életemben, ha az országnak és a monarchiának dolga, és az udvarnak és az országnak principiumai némely fő dolgokban meg nem változnak, 16-ban menni szándékozom. Feleségemmel és gyermekeimmel sokáig fogok mulatni Szent-Mihályon, ha az egészségünk megengedi. Oda várom hát a feleletedet. —

Kegyes fordítónémat, Soos Pálnét, még nem láttam. Úgy tetszik, hogy nem rosszúl jövendöltem; mert nem akarják megvárni, hogy felforrjon a nép, és, mint írják nekem Bécsből, Collovratot tették Vallis helyébe a rossz finanzeziák miniszterének. — A háború bizonyos, és talán el is kezdődött. Ha valami új tünemény van a magyar literatúra piacán, add azt tudtomra. Kis Horátzát már elolvastam. Én hatlábasokban fordítottam volna. Nem szerencsétlen ezen fordítás, összevetettem sok helyütt az eredetménynyel. El ne felejtsd egészen ezután csupán a békeségnek, nyugalomnak, barátságnak és gyermekeinek meglelégedve élő

A. Olysó 28. júnii 1812.

hív barátodat

Jóskádat.

U. I. Feleséged kezeit csókolom, gyermekeidet pedig ölelem. Míg oda voltam, nekem is Aemiliusom lett.

Anglus könyveimet, mióta visszajöttem Olaszországból, többnyire elajándékoztam még Pesten, mert felhagytam ezen nyelvnek művelésén, mind azért, mert alig megkaphatók vagy igen drágák nálunk az anglus könyvek, csak keveset tartottam meg belőlök. Az anglus könyveknek katalogusát tehát, mert kevés számúak, és te, a mennyire tudom, nem gyakorlod ezen nyelvet, nem küldöm. Görög könyveim is csak igen kevés számmal vannak, mert ezen nyelvnek további művelésére is, noha már egykor az evangéliomot görögül érteni kezdettem, sem nem értem reá, sem alkalmatosságom nem volt.

LXXI.

Nagylelkű barátom!

Mindeneknek előtte fogadd el köszönetemet azért, hogy fiadat Emilnek kereszteltetéd. Nem hízelkedem azzal, hogy fiamnak akartál vele tenni complimentet: de a fiam kérkedni fog valaha azzal, hogy az ő druszája a NAGY De-

sőffy fia. Kérlek, méltóztassál tudósítani születése napjáról, hogy azt feljegyezhessem.

Édes barátom! Nem akarom tartóztatni levélhozódat, és így rövid leszek. Csak azt engedd most mondani, hogy én ezen diaetára kevély voltam levelednek vétele előtt, mert bizony ez a diaeta sok jót is tett — és mert én a *régiektől*, azaz, az *ő felfuvalkodottságoktól és fősvényiségektől* nem sokat vártam. Oztán a Klopstock kifejezése szerint a lélekgyilkos meggyilkolta lelkeinket, és így mit lehete reményleni? — Reszketek a következtésektől, kivált mivel adós vagyok.

Közlöm itt Döbrenteinek levelében vett ódáját és a tegnap előtt ajándékban Jankowichtól kapott nyomtatást. Vedd ezt Te is ajándékban. Gratis accepistis, gratis date.

Élj szerencsésen, kedves barátom, örök dísze nemzedeknek s korodnak. Nem sokára bővebb levelemet veszed. Feleségem tisztel mind Téged, mind tiszteletre oly igen méltó grófnédát, kinek én kezét csókolom.

Jún. 30-d. 1812.

Gróf Dessewffy Józsefhez,

Szabolcs vgye Követjéhez az 1812-iki diaetán,
hol a nemzet nyelve mellett perorált.

Esküdtem a lant, melyet az istenek
Mint kincset adtak, a mikor elragad,
Elhányva a föld terheit, gyúl
Bennem az aetheri szikra, nem zeng

Másnak, csak a kit érdeme bémutat
A halhatatlan Múza előtt, s kinek
Fénylő nevét áltnyújtja késő
Századok éveinek csudául.

Dessewffy, néked hangozik éneke,
S bár hangzanék mint kellene, ah de ő
Elhal szavadban, mely hazánkat
Rántja veszélyei körme közzül.

Voltam Szepesnek égbe nyuló hegyén,
A völgybe a szél fergeteget csapott,
Hallám az essőzajt alattam,
S rám az eget mosolyogni látám.

Nem én, de így van a magas elme, ki
Míg a közember s nép szeme hályogos,
Ő fent lebeg, lát, s a jövőndő
Fényire társaival törekszik.

Mint a sebes víz nagy rohanása zúg,
Úgy zúg neved bé Dácia völgyibe,
S a jó szemében könny van, a ki
Félteni tudja hazája húnytát.

A jókban a jó ég-leomoltig él.
Csókolja Rousseau a küszöböt, ledül
Büffön nyomára. — A való nagy
Szánakozik s mosolyog kajánján.

A hősi tettért gyúladozó fiú,
Míg társi Phrynék keblibe donganak,
Elmegy porához a nemesnek,
S szívja magába az égi lelket.

Dessewffy, néked zengedez énekem,
S társidnak a kik a haza székiről
Fényt küldenek szélt a hazába
S nem piperét-fitogatva némák.

Döbrentei Gábor,
Gróf Gyulay Lajos nevelője.

LXXII.

A. Olysó, 15-d. Julii 1812.

Kazinczynak Dessewffy ezer ezer érdemlett boldogságot!

Eltaláltad fiam keresztnevének okát, bár kételkedjél rajta. Az idő megmutatja ha élnek, hogy melyik érdemlette meg társának nevét viselni.

Rám parancsolt a szabolcsi főispán, és mivel még engedelmeskedni tartozom, Kállóba kell lennem 20-ára a gyűlésen. Ezen gyűlésben megteszi volt collegám a végső diaetális relátiót, fel fog olvastatni azonkívül az egész országban 20-dik júliusban Ő Felsége végső parancsolatja a correlátiók iránt. Azt hallom hogy Borsod vgye, kinek követje, Ragályi, igen nemesen viselte magát a diaetán, azt határozta volna meg, és hogy a más vmegyéket is arra akarja bírni, hogy a diaeta végezéseikhez alkalmaztassák magokat a hazafiak és a bírák. E lehet oka, hogy gróf Zichy Károly sürgetésére, a mint nekem Bécsből írják, Ő Felsége parancsolatjára valamennyi, Vébernél találtatott, kinyomtatva levő diaetális acták sequestráltattak. Nem látom módját az egyezésnek az udvar és a diaeta közt. Az udvar azt akarja, hogy minden ember megismerje hogy 1 forint váltó czédula 1 forint igaz pénz. Az ország, *pro solita sua in principiis contradictione*, ezt megismeri az interestekre nézve, de nem akarja megismerni a capitalisokra nézve. A másik különбözés az, hogy gróf Vallis csak ott akar jó értékű pénzzel visszafizettetni, ahol nem csak a jó értékű pénz, hanem annak neme is le van köteleztetve. Mivel a bírák Ő Felségétől függnék, és a nemzeti karakter úgy van elrontva, hogy egy elcsapott bíró helyébe tízen fognak kínálkozni, majd meglátjuk, hogy mi lesz a vége ezen nagy viadalnak. Én ezt mind alkalmasint előre láttam, és azért írtam Pozsonyban egy kis deák munkácskát, hogy a tótokat is meggyőzhessem a correlátiókról. Íme itt közlöm veled. Ez az egyetlen egy exemplárom, a többi mind elhordták, kérlek tehát, hogy bizonyosan visszaküldd. Senki sem felelt rá, nem tudom, megvetésből-e, vagy pedig mivel nehéz lett volna felelni, és mivel jobban tetszett a már bevett ideák szerént indulni? Legjobban fog ezekről ítélni a posteritás. Kérlek hogy figyelemmel olvasd, nem volt időm úgy elkészíteni, hogy rövidebb és rendesebb legyen, és hogy egy olvasással egészen által lehessen érteni, de hízelkedem magamnak, hogy nincsen gyengén általgondolva az egész tárgy. Meg fogod belőle látni egyszersmind a diaetán ezen dologban forgásban levő fő ideákat. Nagyon leköteleznél, ha kereken megmondanád nekem ítéletedet éránta.

Az isten tudja legjobban, hogy el nem felejtettem-e egészen magamat a midőn írtam, és hogy megvesztegette-e szívem az eszemet. A helyett hogy refutáltak volna, egoismust hánytak szememre a legnagyobb egoisták. Ez a sorsa az igazság mellett küszködőknek.

Holnap indulok Szent-Mihályra feleségemmel és gyermekeimmel együtt; én ugyan magam a jövő hónap elején ismét visszajövök Olysóra, de csak rövid időre, és mihelyest itten dolgaimat elvégzem, kevés időre Bártfára megyek hanyatlott egészségem gyámolítására, ahonnan ismét visszatérek Sz.-Mihályba.

Döbrentei ódáját könnyebb megköszönni mint megérdemleni. Nem kis vigasztalás, a haza határán kívül jóakarókat találni, és kevesebb igazságtalanságot és írigységet tapasztalni, mint itthon. Jó az igyekezetet érdeme felett is megjutalmaztatni, mert legalább gát vettetik a visszahanyatlásnak. Több ízben érztem életemben ezen kifejezésnek ösztönét. Et vengeons les romains dussent ils être ingrats. Írok Döbrenteinek és megköszönöm barátságát. Sohasem gondoltam, hogy 100 egynéhány mérföldnyire enthusiasmust tudjak nyújtani egy ódának készítésére. Nem én adtam ezt a tüzet, hanem Döbrentei fejébe bent volt már a lánggra való materia, én csak egy szikrát bocsátottam közé. Ölellek szívem fenekéből.

LXXIII.

Szent-Mihály, 16-d. aug. 1812.

*Kazinczy Ferencznek gróf Dessewffy József egészséget
boldogságot.*

Későn és lassan, valamint környéke Tihanynak,
Visszonzom gyönyörű versed, szívelte barátom.
Nem szökik úgy szárnyas paripám mint ennekelőtte
Tudnillik; ha kemény vas sarkantyúra szorúlt már.
Őszülök, alkonyodom, Phoebus szellője s az ihlet
Ritkábban fúvall s csak szükön súgnak a Múzsák.

Az sok baj, sok gond, elszárította fenékből
 Az költőeremet, s aranyért bocsa-ta helyébe.
 Hol van Aristippus szép bölcsessége? de néki
 Nem vala négy élő nevelendő gyermeke, s Láist
 Nem kívánta, ámbár az övé volt, tartani holtig.
 Őt is ugyan másnak sanyarú gögkényei nyomták,
 Az legszebb éghajlat alatt palotába szoríták,
 Hol Dienes tapodó sarkánál ugrani kelle
 Az fénylő lánczban, s a setét tréfákra nevetni,
 Mindég mindenben kedvet színlelni, hajolni,
 És a mi oly terhes egy bölcsre : gyakorta hazudni:
 Mindazonáltal nem terhelték őtet uránál
 Számos adósságok, nem szerzett pénze helyébe
 És aratott papirost szórt elméssége magának.

Boldog, erőslelkes, halom áldásokra teremtett,
 S az maga vérétől vett seb közt néma Kazinczy!
 Oh Te! kit én gyakran szívvel könnyezve csudáltam!
 Jól érted bú közt bajaid-feledékenyen élni;
 Tőled kell, lehet is virtust példába' tanulni,
 Mint tudod ép lábbal férőjassan lökni magadtól,
 S az kicsiny és féregként rágó gondokat üzni
 Bár alatomban, bár nyilván jó szíved emészszék.

Úgy valamint az özön közben Deukálion egykor
 Háta megé köveket hullasztott, úgy veted épen
 Társas Pyrrháddal terhét sorsodnak utánad,
 Mindenkor jobban meg jobban előre nyomúlva,
 Kedvre-derült szívvel, képpel, homlokkal egeknek
 Törsz, tartasz, vívó, s a sarat tealattad elúnván,
 Az tisztát keresed fent ott, ahol az derülnének
 Fényei szemreszorúlt sűgárral lelked elöntik,
 És a világosság csendes bérével itatják.

Hirdeted onnét, hogy lépjünk a közepszerűségben,
 Kérdezed én tőlem mért járunk annyit a szélen?
 És a határt mért csak Sándor *) módjára követjük?

*) Itt Nagy Sándor értetődik (D. jegyz.)

Nem tudom azt bizony én, de igaz, mert látni valóban,
 Mindenikünk hogyan él s korlátján túl hogy igyekszik.
 Semmi sem áll úgy meg közepén, nehogy útnak eredjen,
 Vagy hátrább lépjen. Nincs két esztendeje, minden
 Birtokos, el lévén az sok papirosba borítva,
 Úszot a bőségben, most nincs papirossa se pénze;
 Az tékozlóbból koldus lőn; még is akarták
 Többen adósságát kiki hogy jó pénzbe' fizesse.
 Még aminap vétek (s nagy) volt az francia császárt
 (Most a kivel mégis győzünk) említeni díszszel,
 Mennél jobb hazafit valamelyik játszani igyekezett,
 Annál szükségesb vala torzsonkodni reája.

Császár József alatt jártunk bugyogóba, cipőben,
 A csípőcsontig most már alig érhet a mente
 A szép nyalkánál; így mindég fáznak a ficzkók —
 Vagy legalább mindég reszketnek — a csizma pediglen
 Hogyha nem ér térdig s nem tompúl éle hegyénél,
 Mint esze s varba lapúlt érzése Petényinek, akkor
 Nem saru az, de bakancs, az milyent hajdan apáink
 Trézsia évében hosszú mentébe' viseltek.

Hajporzott púpos búbot, valamint a galambnál,
 Vizsgálék gyakran kétlábas kecskebakoknál,
 Czafra tekint s a bokáig eredt sima barna galandról;
 Emlékezni tudok, gróf Györgynél ²⁾ láttam utólszor.
 Ám most csitri haját kell hordani, kenve olajjal,
 Így legaláb főnknek van fényessége kívülről,
 S az jacobínus ezéh szabadon sétálhat az útezőn.

Hát a fejérnépnél ezelőtt mint todatott az sark?
 Most majd mind pogonyák és tágabb lábuak, ámde
 Könnyebben futnak, szöknek s muzsikára forognak.

Bástya gyanánt azelőtt tártuppos szoknya fedezte
 Az titkos kegyeket s több vánkös ójta a bibéket,
 Most csupa hópatyolat szeretőd s nem irígyel a fátýol.
 Ámbár rája ragad, semmit, szemlélheted ötét,
 (Értem szemfényed; ha oly éles mint a te szíved)
 Mint a fejér s édes tejfölt az tiszta palaczkban.

Úgy van az erkölcsessel szintúgy valamint a szokással.
 Nézd a nagyönvágó fiatal szép Lónyay Gábort,
 Hogy siet ő minden felleng polczokra sebessen.
 Rhédey mérgében is utána rugaszkodik, és már
 Jó közel áll hozzá, de eddig még nem vala képes,
 Ámbátor haladott, úgy versent véle szaladni,
 Őt hogy utól érné. Keveset csak várni tanuljunk,
 Elbukik az szaladó vagy célját éri futással.
 Az szalad ott, ez mász — kiki célnak arányoz a mint tud.
 Az papoló Drevenyák régolta kapaszkodik; őtet
 Sok mások követik, mind — mind törekednek a dombra.
 Tán, hogy vagy többet vagy jobban lássanak? Oh nem!
 Mert mihelyest mindent akként néznének amint van,
 A dombról lefelé selyemostorok őket elűznék.

Egykor egy pulykakakas, kit dölyfössége miatta
 Csípet' a többi sereg, nagy fán menedékre találván,
 Onnét (bár forgószéllel bajlódna) nevetve
 Őszve csoportult sok felnéző társra lenézett,
 S bátorságában kedves bosszúra fakadván,
 Büszke ganéjt hintett lent gyült pajtási szemekbe.
 Lásd hát mért hajtnak számossan a Sínai hegynek.
 Undok a szolgálás Vay József fürge szemében,
 Úgy de parancsol nem kény nélkül, s épen alólról
 Elrendelni szeret mindent s országot igazgat
 Szép tüzet elszórván; de mihelyt mind tűzbe borúltak
 És az igaz tárgyért égnek : mindenkor az első
 Szűnik a fűvástól s az lángot eloltani igyekszik.
 Nem bízik benne az próbált Protheus, és így
 Neptúnussá lesz szikrák közt, és valamint ez
 Az hármas élű vidlával tengeren úszva
 Ordító habokat csilapít, hangjára simúlnak :
 Úgy Vay Józsefnek az forró státusok, olykor
 Még a király maga is ; de azért csak koldus a nemzet,
 Bár Vay ősmaradék, méltán is szerzet' aranyzott
 Kulcsot jó, jeles és okkal kedvelte fiának.

Az felsőbb születést érdemlett, érdemes és csak
 Nemtelen Ambrózy ³⁾ int, hogy nem születéssel az érdem

Bére a kulcs most már. Azelőtt is venni huszassal
 Kellett mindenkor; jól van — hát majd veszek én is,
 S csillagot az fiaim hasznos számára, hogy aztat,
 Az mikor érdemlik, mindjárt szívekre tehessem.
 Ingyen adom s önként — noha kelljen finom ezüsből
 Szerzeni Wirth úrnál, a kinek maga az udvar eladta.
 S mást nem is óhajtok, csak hogy Marcellusom akkor
 Az mikor elnyeri, s nem mikor azt hordandja, pirúljon.
 Más pénzen kellő fényt Fellegvárira bízok,
 Vagy Sztricsák úrnak szívesen engedem által.

Róna közepszerűség! boldogság apja meg' anyja!
 Hajházlak téged, nem mást, de nem értelek el még.
 Mozgok a bőremben tágan, sorsommal elégszem,
 S csak vagyonok s az idők tartós habozása szorongat;
 Mert bizonyost szeretek, mert nem-kétséges előttem
 Hogy van föld, hogy négy gyermek forog áldva körültem
 Ez földön, kik majd fognak serdülni ha élnek,
 S kikről nem kétes soha is, hogy ebédet akarnak,
 Inget s öltözetet, s mint mondám, csillagot olykor.
 Én is ugyan mint más, könyvek közt kétleni szoktam,
 Az mikoron Berklejt ⁵⁾ s más bölcsen füresa bolondot
 Forgatok, ámúlván szorgos tehetetlen eszünkön.

Ámde mikor távollétemben feltörik ajtóm;
 S hogy haza térek, jól kiütött ablakra találok,
 S durva köszöntések mellett pofa-telve Boreas
 Ébreszt álomból s éjfélkor látogat engem,
 Annyi vitéztettet látván az béke ölében,
 Nem lehetek kétlő, hogy báró Prényi ⁶⁾ hazámban
 Ritka vitéz itthon, s Péternek nyomdokin eljár.

Sőt amikor látom, hogy gróf Erdődy kegyessen
 Sándor ⁸⁾ urat csak azért, mert nem Nagy Sándor, a vasra
 Téteti, hazámnál, s Felségünk úri nevében,
 Azt a szegény Trójert ⁷⁾ mert nem vala szófogadatlan,
 S azt amit gróf úr rendelt, cselekedte, lehordja.
 S megvallom kezdek keveset gyanakodni magamban,

Nem Törökországban lakom-e? s megkérdeni kedvem
 Cancelláriusunk mátkáját, vallja meg önként
 Hogy hány lófarkkal ⁹⁾ mozdúl Erdődy körülte?
 S az keblén függő kis báránykának alatta ¹⁰⁾,
 Bent hév szívében hány csendes gerlicze fészkel?

Barbarus az mi basánk, noha vén létére szerelmes.
 Ám de szeressen, egyen, töltözzön, tönje hasának
 Minden szegleteit szarvasgombával, azóri
 Fűszerszámmal, meg külföldes borral a vérét
 Rontsa meg, az torkos ránczos képére bibiresót
 Hívjon, a szépelmés Szlávyt ¹¹⁾ táplálja bolondlá,
 Írjon alá harmincz levelet, melyekre halálos
 Vérvörönyt ejt a hazánk, piruló pecsétek alatta,
 Ck legalább hagyjon békét az józanon élő,
 Senkit sem bántó jó polgároknak; örömmel
 Az kik az ártatlant az erőszakok ellen azonnal
 Védik vas lelkkel, bár az sok gyáva kaczagjon,
 És engedje nekem, hogy kis kamarámba, Kazinczym,
 Olvasván szabadon, az vádtól messze lehelljek.

¹⁾ Petényi, Pozsony vármegyének első ispánja. Ez az az emberséges ember, a ki két hivatalt visel, t. i. viceispán is policiacommissarius is — olyan szófogadó, mint akármi-lyen papagáj. Ennek parancsolta meg báró Prényi János, gróf Erdődynek a cancelláriusnak parancsolatjára, hogy fogassa el erővel Sándort, gróf Dessewffy József Szabolcs vármegyei követnek kvártélyában; ennek az embernek ha azt parancsolták volna, hogy csókolja meg a lábamat, szinte úgy engedelmeskedett volna. Nógrád vármegyének követje, Balogh, nyilván alávaló embernek nevezte egy kerületbeli ülésben Pozsony vgyének vgyeházában, és semmi sem bizonyítja jobban, hogy igazat mondott mint az, hogy leveletem, melyben Sándor elfogattatása után azt írtam neki, hogy jobban beillene egy kerületbeli commissáriusnak egy nem-szabad országban, mint egy magyar v. ispánnak, azonnal Bécsbe felküldötte. A nemzetemnek illetén pizskait, valamint a termé-

szetvizsgálók a férgeket, meg kell esmertetni a jövődővel. Úgy tett a Magyarországon utazó anglus Towsend a löcsei bírákkal.

2) Nincs még két esztendeje, hogy gróf Festetics Györgynek a czafja egy valóságos hosszú fekete kígyóhoz hasonlított; idővel mindég rövidült, kurtult — nem tudom eddig elenyészett-e egészen? 1807-ben a diaeta alatt maga Ő Felsége vágatta el a czafját; ahogy azt látták némely vénebb deputátusok, mindnyájan követték a nagy példát — Vay József, Puky s mások mind elvágatták hátulsó farkaikat. Péchy Imrénél nagy ebéd volt, ahol a megmenekedett fejeknek egészségére ittunk. *Quam stulti sunt quandoque et graves viri!* Majthényi László vala egyedül, a ki szeretője kedvéért meghagyta, azt mondván: hogy inkább akar tetszeni kedveltjének, mint merni urához hasonlítani. Egy nincs száz közt a ki azért hányta volna el, mert alkalmatlan volt. Ha Ő Felsége nem metszettette volna el a czafját, Prileczki még most is czaffal járna, és azokat a kik a nélkül szűkölködnének, mind szeleseknek tartaná. Tudod hogy üzte a megholt prímás ezeket a hajtekereseket, melyek nélkül 10—12 esztendő előtt jacobínus volt minden emberséges ember. *Respicere exemplar vitae morumque jubebo.*

3) Ambrózy, Nógrád vgyének v. ispánja, csak híreről nevére ismerem.

4) Az udvar ötvese. Amidőn az ezüstöt s aranyat az utolsó bécsi békesség után bekérték volna, némelyek nála váltották vissza papirosra az udvarnak ajándékba adott ezüstjeget, melyet ő szintűgy papirosra vett meg az udvartól egy-néhány procento nyereséggel.

5) Egy anglus metaphysicus, a kinél némely mostani philosophusok oskolába járnak, feje-szakadva azt vitatja: hogy semmi sincs az emberen kívül az egész teremtsben. Bizony hát kevés van, és az sem sokat ér.

6) Báró Prényi János a múlt diaetán gróf Hallernek a lovászmesternek képét viselte, és nevének gyalázatjára viselte magát; nem lehetett megfogni, hogy lehet egy nemzetiségből báró Prényi Zsigmonddal, a beregi követtel? Azt várta tőle az egész világ, hogy neve díszéhez képest inkább leteszi

a hivatalját, mintsem hogy porkolábot játszszon. Erről az emberről még emlékezmem is fájdalom. Úgy vagyok vele, mint a pokolból kimenő Eurydice, a ki hátra nézván, oszloppá vált borzadásában. Én mindég szamarászmesternek hívtam, és bár csak csupán a fejét lehetett volna ócsárolnom.

7) Tröjer az a szegény szolgabíró Pozsony várgyében, aki Petényi rendeléséből távollétomban 50 egynehány emberrel a kvártélyomra ütött — miser gloriosae hujus expeditionis imperator. Az ügyefogyott kénytelenítettett rosszat cselekedni, mert szegény legény, és mégis csupán csak ötet szidták meg. Parvi fures suspenduntur, magni dimittuntur.

8) Sándor Mihály, erős fejű, erős lelkű székely ember, aki több észszel, több szívvel és több ártatlansággal bírt, mint mind azok a kik üldözték. Nemességét vették üzőbe, mert istentelenséget fedezett fel és az igazságot oltalmazta állhatatosan báró Vécsey familia illyei perében: azonban bizonyos, hogy régiebb nemesember mint gróf Erdődy, aki vasra verette és úgy küldötte Erdélybe. Nincs szebb igazság annál, mint azért vasra veretni valakit, mert kétesnek képezem a nemességét. Ahogy Erdélybe haza jött, levétette róla a gubernátor a lánczokat, és a helyett, hogy pert indíttasson ellene, amint parancsolva volt, az ártatlanul szenvedő embert az asztalánál megvendégelte. Azonban senki sem gondoskodik arról, hogy Sándornak szenvedéseit kipótolják vagy a hírében tett csorbát kifizék. O Dieux, à quels mortels livrez vous l'univers!

9) Tudva van hogy a lófarkok számától függ a török basák nagyobb vagy kisebb tekintetek.

10) Gróf Erdődy József, gyapjas vitéz, azaz gyapjából formált lágy vitéz — nincs torkosabb ember nála az egész monarchiában; nem tartotta soha senki is okos embernek, de miolta ilyen kegyetlenségekre vetemedik, senki sem tartja még jó embernek is.

11) Szlávny volt secretárius a cancellariánál, felette jó társaságú elmés ember vala; azt mondják hogy gróf Erdődy József asztala úgy tüzelte fel a vérét, hogy utóljára megkabúlt. Ugyan kit tett gróf Erdődy még eddig okos emberré?

LXXIV.

Széphalom, oktob. 6-d. 1812.

*Gróf Dessewffy Józsefnek Kazinczy Ferencz
a legszívesebb tisztelet idézlését.*

Juvenálisi érzéssel, tüzzel s tudománynyal írt epistolád, kedves barátom, mesteri mív. Mely kár hogy azt nyomtatásban kiadni nem lehet. De több gondom van nekem arra, hogy az a fény, melyet TE, annyi fénynyel fénylő nagy férfi! reám vetél, el ne aludjon, mint hogy azt oly kezekben ne tegyem le, melyekben oly bizonyosan eljut az unokáig, mintha nyomtatva volna. Egy-egy nagyobb szerencsétlenség nem érhetne az emberiséget, mint hogy a hatalom megfosztá a nyomtatás szabadságától. Készebb volnék azt a kárt, mely abban elkerülhetetlen, szenvedni, mint azt elvesztve látni; s itt is elmondhatom a mit a fiam druszája mond a sallustiusi töredékekben : *potior mihi videtur periculosa libertas quieto servitio.*

Könyveidnek katalógusát imhol küldöm vissza igen nagy köszönettel. Igen sok derék és becses munkákat bírsz, s bátorodom reményleni hogy megengeded, hogy közülök néhányat megolvasás végett tőled kikérhessek. Imhol vannak neveik.

Meyer, Briefe aus der Hauptstadt und dem Inneren Frankreichs. Tübingen, 1803. 1. 2. Th.

Kotzebue, Erinnerungen aus Paris. 1804.

Seume, Spaziergang nach Syracus. 1802.

Sabina, von Böttiger,

és oztán három isteni költőt :

Oeuvres de Bernard,

Oeuvres de Boufflers,
Poésies de Chaulieu et la Fare.

E hármát bírtam, s azok a becsületes emberek, a kik szeretnek olvasni, de könyvet venni nem szeretnek, tettek róla, hogy ne bíriam.

Kérlek, kedves barátom, méltóztassál ezeket nekem megküldeni. — Dókus László mindég lél arra alkalmat, hogy pakétjainkat általvegye, általküldje. — A mi Páriszt illeti, mind azt mohón kapom. Tudom hogy bosszankodni fogok Kotzebüere, de néha bosszankodni — a bolondra, gonoszra, képmutatóra bosszankodni — való öröm. Az az ember ritka ajándékokat kapott a természettől, de sietése, hiúsága s mellékszándékai által mindent elront. Olaszországi utazását nagy gyönyörrel és nagyobb bosszúsággal olvastam. — Kotzebü nagy deliszek az ausztriai monarchia németjeinek és félnémetjeinek. Én ezeknek számokba a más világon sem akarok számláltatni.

Udv. consil. Szirmay Antal septb. 24-dikét követő éjjel elhala. Sept. 28-án eltemeténk. A leleszi convent administrátora, a derék Dudásy Baptista monda requiemes misét felette, két praemonstr. pap assistálása alatt, predikátiót pedig a bolyi plebános, ki két eszt. előtt még diákoeska lehetett. Nyavalyás predikátiót eleget hallék életemben, de ennél gonoszabbat képzelni sem tudtam. Felspékelte szegény a maga munkáját holmi posztódarabokkal, late qui splendunt; a sok Diogenes, Sokrates, Xerxes, Cyrus, Constantinus Porphyrogenitus, pápák, cardinálisok s egyéb obscurus nevek egymást érték, de mind ez a dolgot jóvá nem teheté, s még inkább elárulta rosszaságát. A megholtak fiai s barátjai nagyon neheztelének, hogy a kövesdi plebános viceesperes Jó Mátyás nem engedte magát megkérlelni ezen predikátiómondásra, s azt hiszik hogy Jó ezt a tiszteletet papi bosszúból tagadta meg, azért tudniillik mert Szirmay 1791 nyomtatott munkával is igyekezett oda hajtani az elméket, hogy a papi jövedelmeket nyirbálják meg. Oztán nem felelj-

tik még, hogy ő ifjúkorában egy misemondót egy fogadóban solenniter megbaculisált. Kazinczy Péter bátyám jelen volt, s látván hogy Szirmay botot kap, hirtelen befogta a szemét s kiment a szobából, hogy Szirmay ellen tanú ne lehessen. — Négy asztalnál ettek az úri rangból való vendégek. — Én azzal bizonyítottam éránta hálás tiszteletet, hogy midőn a circumdederuntos ének után a testet cselédforma emberek akarák felemelni, ezeket eltoltam, s magam is vittem, s az én példámra Kolosi József v. notar., Albert volt Rationum Exactor s három más a magistrátusból vivénk a templom ajtajáig. — Decsynek már megírtam halálát, és a bécsi annalistáknak. Most Kulcsárnak küldöm meg nekrológját.

Úgy hiszem hogy kedves leszen neked tudni, miként műla ki szegény. — A Venus Volgivaga sok esztendőök oltá bedugasztotta volt szegénynek az orrát balrészről. Ez az örökös cicatrix öt nappal azelőtt hogy megholt, a rákot általadta bal orcájának is. Orra egészen elhidegedett. Szirmay érzette hogy elhal, s minthogy ő hív Sodalis Marianus volt, papot hivata, s az ecclesia rendelése szerént magát megkenette. A megkenés után látja hogy a postára küldött cseléd újságot hoz. Általadatta azt magának, hogy láthassa, hogy az a NAGY, a kit ő imádva tisztelt, meddig halada már a Hoszpodi pomilujjal zengő város felé. Akkor befordúla a falnak, s elaludt örökre.

Édes barátom, az inconsequentíák annyira nem ritka esetek, hogy a figyelmes szemlélő a legotrombábban sem botránkozik meg. De mégis csudálni lehetett, mely hasonlatlan ember volt péld. ok. ez a Szirmay tulajdon magához. 1796-ban sírva perorálá : Moriamur pro domo Austriaca, és oztán úgy viseli magát, hogy cassáltatik. Rettég, vígasztalhatatlan a szenvedett csapásért, és mégis oly imprudentíákat követ, hogy sem az egyik fél, sem a másik nem bízhatik hozzá.

Midőn itt írnám leveletem, s még tovább akarnám ezt a textust vinni, Vay Ábrahám Bécsbe hív, hogy holnap in-

dúljak. Úgy hiszem hogy megyek, de szüretre itthon leszek. Így félbe kell szakasztanom leveletem.

Élj szerencsésen, igen kedves barátom.

Örök tisztelőd
Kazinczy Ferencz.

LXXV.

A. O. 13-d. Octob. 1812.

Attól tartottam, szíves barátom, hogy betegeskedel, vagy eltévedt levelem, vagy visszatetszett, és épen írni akartam neked, amidőn nagy örömömmre kezemhez vettem leveledet. Mert azt akarod hogy az enyém életben maradjon, és a feledékenység éjjeléből kivergődjön, mivel, amint látom az itthon maradt példázatból, több hiba csúszott bé, és némely verseket és jegyzéseket mind nyesni, mind szaporítani szükséges, majd visszajövedeled után Bécsből egy új példázatot küldök neked. Múlasd magad jól Bécsben; míg ott leszel, általküldöm feleségednek a kért könyveket.

Szirmay Antal élhetett volna még; egy szép eszű emberünknel kevesebb van. Ritka ember élt úgy, hogy szíve eszével soha sem ellenkezett volna.

Szomorú halála nem érdemlette meg, hogy becses életét egy nevendékpap egy zavaros és ina-szakadt predikátióval szeplősitse. Nem bojtortvánt, ha rózskákat kellene ültetni az érdemes emberek sírhalmára. Tetszik nekem, hogy Kazinczy Péter szembekötősdit játszott. Az ilyen anekdotákat össze kéne szedni. Azért olyan ösztövérek a németek biographiáik, mert az efféle táplálmányokkal nem kövérítettnek, nem húsosodnak. Már p. o. ezt be nem iktathatod készülő biographiádba. Nálunk az írónak nem szabad mulatságosnak lenni, hanem komor unatkozás közt az olvasót is unalmaztatni kell, és annyi észszel kell bírni, mint neked az isten adott, hogy olvashatóvá tegye magát.

Az idők mostohaságán kívül, a melyek épen most,

amidőn bajaimból kimenekedni és békes meg csendes életet folytathatni reménylettem, egy más kedvetlen történet is ért. Jobb helyet kapván irodaékom, elhagya, és így, mivel majd egészen elszoktam magam leírni tisztán valamit, sok gondolatim veszendőbe mennek; nem veszt ugyan vele semmit a világ, de kevesednek vénségem vigasztalásai. Ha tudsz egy szegény ifjút, a ki jobban tudjon magyarul, mint rendszerint a lutheránusok, és czikornyátlanabban mint rendszerint a kálvinisták tudni szoktak, add tudtomra. De szép írása legyen, én utálom a magamét és azokat, a kik jobbra nem szoktattak. Úgy vagyok az írással mint gróf Nieszky hajdan, aki a magáét nem tudta olvasni, és azt szokta vala mondani secretáriusának: magamnak kellett írnom, de nem az én dolgom, ha az úré, hogy tudja olvasni. Bár másban inkább hasonlíthatnék gróf Nieszkyhez. A szép s olvasható írás egy a legszükségesebb dolgok közé való a gondolkodó embernél. *Foliis ne carmina manda, ne dispersa volent rapidis ludibria ventis.*

Nem tennél rosszul ha megismerkednél Pozsonyban az ifjú kis gróf Eszterházy Kázmér nevelőjével; igen derék ember, nevendékje pedig ritka kis ifjú. Azt mondta nekem egykor nevelője, hogy hajdan egy kis geographiát írtál volna, melyet a kis gróf számára meg kívánna szerezni; keresnélek meg az eránt: cselekszem hát, és duplán, tudnillik fiaim számára is. Szép volna ha írnál nekem Bécsből; remélem, hogy ha e levél otthon nem talál, feleséged utánad küldi a postán. Sokkal többet írtam volna, ha tudnám, hogy még el nem mentél. Ugyan íj nekem gyakran; nem gondolhatod minő gyönyöröket találok leveleidben; úgy szeretlek, mint ha nem dicsérnél, mert én félek a dicséretektől, és bizonyosan még kevesebbet hinnék nekik, ha tőled nem jönnének. A te barátságod egyik vigasztalása lételemnek, és hitesd el magaddal, hogy az elsőbbek közül való; nincs pedig sok. Türed annyi szeretetek közt

Jóskádét is.

A pakétom elmegy Szirmaynak.

A Spaziergang nach Syracus kölesön van kiadva.

Szirmay Antal árnyékának.

Jertek, hintsünk myrtust e parázs hamvakra,
 Már nyugszik Szirmay Antalunknak pora.
 Öntözgessük borral, vegyük poharakra,
 Hogy tündöklött vele költőinknek sora!
 Fogjuk közbe sírját, víg hymnust lantoljunk,
 Ígérjünk érdemlett halhatatlanságot:
 Ne sirassuk, éghez búfohászt ne toljunk,
 Hiszen a dísz szárnyán a menny-égbe hágott.
 Még ugyan korán volt tőlünk elbúcsúzni
 És a boldogabbak karjába sietni,
 Még lehetett volna sok tudományt nyúzni,
 S e bajos nyúzás közt tréfásan nevetni.
 Sok szép elmekinescsel kedveskedé néki
 Sisakos Minerva s a deli Apolló,
 Ám még ezeknek is veszők ajándéki,
 Még éles a Párca kezében az olló!
 A kis isten imád't szép kegyes szülője,
 A fénylő mennyei, rendelte bújában,
 A csúf Atropósznak : légy tüstént öljője
 Antalomnak és metszj élte fonalába.
 Tudnillik nagy tűzzel hívtam az életre,
 Szavamra lett hevím szerelmes költője:
 Nékem élt, miattam juta pengészetre,
 Megérdemli hát hogy legyek megmentője.

D. J.

LXXVI.

Kedves barátom!

Azt sem tudom hogy elindúltál-e a mostoha városba?
 azt sem, hogy oda értél-e? azt pedig hogy visszaérkeztél
 volna, még kevesebbet. Hova lettél? mi lett belőled? eltűn-
 tél-e a világ színéről? vagy egészen elhaltál-e nekem, hogy
 csak nyomodat keressem és azt ne találhassam? —

Ezen egész telet a falun tölttem könyveim közt a leg-

édesebb magánosságban, melyet egy-két sor töled még éde-
sebbé tett volna. Írd meg, ha Bécsbe voltál, a falusi ember-
nek, hogy miket tapasztaltál, hogy mulattad magadat, vagy
inkább, hogy mulattál másokat, mi történik az austriai vi-
lágban, mitől lehessen tartanunk, mit reméllenünk? — Én
egész naplókönyvet várok tőled.

Addig is, kérlek, küldj nekem két nyomtatványt mind
Dayka Verseiből, mind pedig professor Rummy magyar kézírá-
siból, és írd meg, mivel vagyok adós értek, hogy azonnal
megküldhessem tartozásomat. Rumytól minap vettem levelet,
ő is tapasztalja hogy a papiros szűki fúlasztja az úgy is
eléggé rekedt literatúránkat.

Ugyan nem fogod-e nekem szerezni a Hármastükröt,
melyről írtam neked minapában, és a melyet egy kis gróf
Eszterházy számára el akarnék Pozsonyba küldeni?

Együtt levén a minap báró Vay Miklós generálnéval,
és visszakérvén tőle francia Corinnámat, azt mondta, hogy
neked visszaküldötte légyen. Örvendek ha nálad van, mert
úgy, tudom, hogy el nem vész.

Báró Vaynéról szólván eszembe jut, mikép gyönyör-
ködtem fiainak a Pestalozzi methodusa szerént való előmenete-
leekben. E valósággal gondolkozni tanító methodus; practi-
ca logica, nem neveltetési játék. Ha az egyszer bégyökerezi
magát Európába, a középszerű elméket is rövid idő alatt
igen sokra viheti, és úgy üzheti a tanult emberektől a szo-
kási ostobaságokat, hogy utóljára nem fog maradni más bal-
gatagság köztök, mint az a melynek természetképen az indú-
latok forráságából néha-néha származni kell.

Csókollak ezerszer, kedves barátom, és kérlek, hogy
olykor-olykor felőlem megemlékezzél.

Hamletedet és Lessingedet újra meg újra olvasom. Nem
tudok megtelni írásaidal. Bár igaz lenne a mit Erasmus
mond: Ille se profecisse sciat, cui Cicero valde placebit.

A. O. 27-ik Jan. 1813.

Hív szolgád és barátod
Jóska.

LXXVII.

Széphalom, febr. 6-d. 1813.

Kedves barátom!

Mik nem értek engem october olta! Nem csuda hogy restté levék a levelek írására, mely eddig elementumom volt. Ide járúl hogy az öregség és a hó világa szememet gyengíteni kezdik; gyertyánál a betűket többé tisztán nem látom, üvegre szorúlni nem akarok, talán ha vakon kellene is maradnom.

October 7-én Bécsbe indultam. November 5-ke vetett haza, mely nap feleségem épen szüretelni kezdte. Ki sem pihentem magam jól, midőn veszem Biharból a levelet, hogy az anyám nov. 14-d. megholt. Azonnal mentem oda, s decemb. 26-dikán jöttem meg. A sok öszvegyült dolog, az osztályhoz készülés előlték minden óráimat. A barátságnak semmi nem marada. Ez a halál sokat könnyít sorsomon. Áldott anya volt, de más takarózott leplével.

Könyveidet vettem Dókus által, vettem Szirmay Antalra írt verseidet is. A Kotzebue Franciaországai útazása és a Mayeré volt Biharba útitársam. A francia könyveket nem olvashatom tavaszig apró betűik miatt. Ne neheztelj hogy tartóztatom. Azt cselekedni különben gazság.

Báró Vay bizonyosan nem nekem küldte meg Corinnádat. Én azt annyira megkedvelém, hogy meghozattam magamnak. Tőlem a könyv Szerencsynéhez fogott menni. Sajnálám ha eltévedne.

Daykának Versei és az én Berkem együtt egynehány levéllel tesznek többet 15 ívnél. Tegnap tevém postára válaszat Trattnerhez erántok, és a praenumeránsok neveiket, hová velinre a te neveidet is beszúrtam, hogy ily névvel dicsekedhessék. A Dayka élete préface helyett és a praenumeránsok neveik mintegy 3 ívet fognak tenni. Gyönyörű nyomtatás! A martiusi pesti vásárkor fogja árúlásra bocsátani Trattner.

Ő most egy szívemnek kedves tisztet teve rám, hogy Báróczynak minden munkáit bocsássam ki, írjam meg életét, s képét küldjem le, hogy kimetszethessék. Örömmel teljesítem.

Belé únván a prókatori, osztályunkra tartozó dolgokba, a tudományokhoz lopom magam, s Régiségeim II. kötetét készítem sajtó alá. Gratulálj nekem, hogy nyughatatlan s ulyssesi lelkem ismét teve egy tudós larcint, mint mikor a Sylvester grammatikáját az azt féltő Sinaitól ellopattam, leirattam, kiadtam, de az originált Sinainak visszaadván. A debreczeni Coll. bibliothekájában tartatik egy XIV. századbeli codex, magyar nyelven írt homíliák vannak benne. A depr. kálvinista dölyf meg nem engedte hogy a Cornidesek, Révaiak és Telekiek leirattathassák. Nekem is csak megpillantanom vala szabad. Neki kerültem, s annak a sárkánynak híre nélkül, mely azt őrzi, jó darabját leirattam, és Debr. elhűl, mikor nyomtatva látja. A nemzet előtt a nemzet képeben kérem meg őket, hogy későbbi kötetimbe tegyék le a mi leírva nincs. Talán elpirúlnak, s megengedik.

Rumynak Magy. Monum. még nem nyomtattatnak.

Bécsben semmi gondom nem volt nagyjainkra. Oly szándékkal mentem fel, hogy minden óráimat kirekesztőleg a mesterségnek fogom vala szentelni. Ebben ugyan nyakig úsztam is. A Belvedere zárva van minden látogatónak. Nem akarják hogy a szem észrevegye, hogy Denon *négyszáz* darabnál többet vive el. Hijába menvén oda, befordultam a directorhoz, a nagy Fügerhez. Nem is mertem kérni hogy bocsásson be, midőn az altisztje fia jó, kérni a Landschaftsmahler Wutky nevében, ki épen kijött oda, hogy adná a kulcsot a szobákhoz. Hasznomra fordítám szerencsémét, s kértem Fügert hogy én is láthassam. Megengedte. Egyszerre kitaláltam volna a titkot, mert ott járatos vagyok. De Denon nagy hálát érdemel; nem mind vitte el a jót, hanem csak azt, a mire Muzeumának szüksége volt. Rubensnek csak Ascensióját vitte el. Azt megnevezték a velem valók. De én mutattam nekik, hogy oda van a Rembrand Sacktuchra festett képe, melyet épen copíáltatni akartam volna. Rembrandnek anyja, s a Rembrand másik képe ott függ. Ezen alkalmatossággal azt látám, hogy az austriai művészek szamarak

maradnak, ha Rómát meglakták is; kevélykedés nélkül mondom, hogy mind Wutky, mind Rosa csudálkoztak, hogy *magyar* magyaráz nekik, pedig én azt szeméremmel tettem és nem magamat elfelejtve. A művész nem művész ha nem poeta vagy nem járatos a classicusokban. Ezeknek csak technikájuk van, s tapasztalások.

Itt vala az a nagy szerencsém, hogy a mi Austriának halhatatlan bajnokjának, Károly herczegnek, Kisling által márványból metszett büsztjét láthatám. Wutky és Rosa csudálkoztak rajta, hogy Kisling csak így tud *találni*, mintha az tisztje volna a plasticusnak. A fej igen szépen van idealizálva.

A Hofon a pápai nuncius szállása előtt ólomból láttam a kút felett egy új grouppot, ezzel az általam nem dechiffrírozható aláírással: *In fide unio, in unione salus.* Azt gondoltam, hogy ott a nuncius szomszédságában s a volt jesuiták volt háza előtt vallásbeli unio érttetetik. Hát az Annálisok magyarázzák, hogy az politikai uniót teszen, a mi roppant monarchiánk különböző népeinek egyességekre czélozván. Így még tiszteletesebb az aláírás.

Duport előttem kétszer tánczolt. Ő és az a 16 esztendőös Neumann nevű leány, a kit Düport el akar venni, elbájoltak. Neumannnak nem csak *lest*-séget, *svelt*-séget ada a természet, de még szép sor fogakat is. Istenasszonyt láttam, nem halandó szépet.

Braun festőnél andalogván képeim, felkiált ez: Szeretem az oly szemet mint az úréi. Egy meztelen szép vala festve azon részekig, ahol nem a *szem* lel gyönyört. Az el vala takarva egy kék drapperievel. A leány jobb kezét általveté fején (*attitude du repos*), bal keze ujaival bal orcájához ért. Soha szebb kezet az isten nem teremte. Ez nem ideál! ez *portrait*! kiálték. — Meghökkene Braun, s esküdt hogy ideál. Végre megvallá, hogy az az a fiakker Liserl, a kit elveve ő *exc. gróf Erd. József cancellarius* úr. Ha tetszik, 400 fl. w. w. megvehetné a *Sándor* emlékezetéért.

Legszebb örömem egy Szent Istvánnál tartott predikáció volt. Egy vasárnap az eső oda hajta 8 és 9 óra közt, s hallom hogy apostolkodó hang tévedez a gothus oszlopok

között. Elébe kerültem, félig malitiából, látni akarván mi tanítatik itt a csürhe legaljasb népnek. Licht, Aufklärung, Erziehung der Kinder. E szókkal végzé el épen periodusát a pap. Elrémültem. Trauet Leuten, die euch Licht verdächtig machen wollen, nicht. Ist denn Licht nicht Symbol der Seligen, Finsterniss nicht das der Verdammten? És ez végig úgy ment. 11 után Cleyermann a Kálvin papját hallgatám, a ki már bécsi pap lévén, pápista leányt veve, s lyányát pápistának neveli. Ezt hallám már 1808. is. Textusa volt, hogy csudálkoztak a Jézus bölcseségén, *pedig az csak egy ács fia volt.* Halld néhány szavát: Darum ist das Vaterland unglücklich, weil die Heerführer nicht nach Verdienst, sondern aus Häusern, welche ausschliessende Ansprüche auf Glanz haben, gewählt werden. Egy szót sem mondok másként mint Cleyermann. Ein Denker, ein Mensch, der selbstständig handelt und denkt, heisst uns *Phantast.* S e szóra esattant a boltozat, oly hanggal mondá. Majd elnevetém magam, midőn ezt is mondá az Unbescheidenheit-ről: der denkt, die Götter Rom's und Griechenlands haben in ihm einen Rekruten gefunden. — B. Vay Dánielnél a bécsi kálv. superintendentst lelém. Szörnyű calvinismussal jött meg Rómából, vagy csak azzal akará mutatni hogy meg nem tért. Még most is virágzik teste, növése júnói, lelke pedig széppé tenné, ha rút volna is. — Eszt(erházy) József nem volt Bécsben. Nem láttam. Barkóczy Ferencz szerkerem mellett méne el Schwächeden Pestre, a scálát bevétetni. De azok másodszor sem vették be.

Levelet írni nincs időm most, olvasni van. —

LXXVIII.

Febr. 7-d. 1813.

Édes barátom!

Ezen leveletem postán akarám küldeni. Jobbnak láttam Soós Pál urat kérnem, hogy ezt juttassa kezedbe, mint már eddig juttatott egynehanyat. Asztalomon feküdt egy ódám

és egy epigrammám. Ide zárom azokat is, mint literatúrára tartozó újságot. Az óda nem mostani munkám; nekem semmi reményem nem tűnt el most. De most készült el azon formában, melyben olvasni fogod. — Ez éjjel egy sonettet kezdtem írni Szirmay Jánoshoz, ki, a mint tudod, német nyelven ír sonetteket. Még nem kész. Mihelyt kész lesz, venni fogja. Köszönts, ha meglátod.

Politikai hírt nem tudok egyebet, mint a mit az Oesterr. Beobachter ír. Tavasszal kezdődik a legrettenetesebb háború, s talán annál jobb minél rettenetesebb, mert hamarabb éri végét az emberiség. Bécsben minden *gut russisch* gondolkodik. Magyar ismerőseim, a fogadóban, köz asztalnál beszéltek, hogy egy magyart, a ki a leopoldstadti kávéház előtt vő urunkat fenszóval szidta, behívata a Polizey s megfeddette. Szentes János, a pataki, kit ismersz, január. 18-kán Újhelyben egy ebédnél N-t minden hunczfutok elsőjének nevezte. Én találtam lenni szomszédja, és így sok fül hallván a dolgot, nem akarám szó nélkül hagyni, s emlékeztettem Szenteset, hogy N. nekünk vőnk is, associénk is. Azt felelte, hogy a ministerium adja ezt a Stimmungot. Én nem szeretem a kik Patakon laknak, s a ministerium titkait tudják. Szentesnek ez a szava annál több figyelmet vonhat magára, mert kiki tudja hogy ő csak nem régen jöve Bécsből.

Vay Ábris nem kap a kolcsot. Azt mondják, praenotálva van reá. A palatinus ajánlotta midőn felmenénk, s meghagyta neki hogy visszajövöben neki hírt vigyen. Biztatta ekkor, hogy meglesz, ha most nincs is, de többet hamar ne sűrgesse. Bécsben egy nagy úr azt felelte a Vay közbenjárójának: Sein Vater hat sich bey'm Landtag nicht darnach betragen. — Egy Majthényi octóberben kapta meg, s képzeld, megkapván, instantiát adott pro relaxatione taxae, melynek lefizetésére magát elégtelennek lenni nem pirúlt.

A CSÜGGEDÉS.

Reményem eltűnt! — mint mikor a torony

Lámpája az éjnek vad zivatarja közt

Ellobban, és a csüggedőket

A habok újra veszélyes örvény

S egekbe nyúló fergeteges sziklák

Közzé ragadják. — Oh ti, Hatalmasok,

S te, te! nagy és jó Jupiter! ki

Teljesedésbe hozod tilalmat

Nem szenvedő végzéseiket! Tehát

Hiába bízánk bennetek? hasztalan

Nyújtánk fel újobban könyörgő

Őszveredőlt kezeket felétek?

Méltatlanoknak még soha nem leve

Az égiektől támogató segéd.

Túrd a mit illik túrnöd. Itt lesz

A gonoszokra kemény fenyítő. (Nemesis).

Bizonynyal itt lesz; néha sietve jön,

Sántítva többször; s hozza kezében az

Élesre fent pallost, s az ingó

Csésze sülyed, s bukik a hitetlen.

Villogj te nekünk mennyei jó Tanács,

S vezérlj az éjnek kétes homálya közt.

Ím lobban a láng! a homály fut!

Lelkem örülj, közelít az óra.

Gróf Was Sámuelné egy epigrammát kívánt férje tiszteletére a maga nevében.

Elmaradás! te vagy a keserű! Ah, együtt halni,

S a szeretett férjjel szállani sírbe nem az.

Ezt kértem, s nem adák meg az istenek. Így leve ezentúl

Nékem az élet halál, bánat az édes öröm.

LXXIX.

Széphalom, Mart. 15-d. 1813. azaz IDIBVS MARTIIS.

Kedves barátom!

Beteg vagyok, s e napokba Biharba kell lemennem osztályunkra. Végy tehát egy igen rövid levelkét, de a rövid levélben a legforróbb köszönetet Sabinádért, Bernardodért és Boufflersedért. A két utolsóból sokat leírtam. Mind a kettőt bírtam; az egyikét ellopták, a másikat elajándékoztam. — Kotzebüdet már visszaküldöttem pecsét alatt Soós Pál által. Itt nem marad egyéb mint Chaulieu és Meyernek franciaországi utazása. Megengedj hogy ily soká tartóztatám. Bécsi útam, az anyám halála által okozott baj, a hó-világban elgyengült s apró nyomtatást télben nehezen olvasható szemeim mentsenek ki. — Gróf Klobusiczky Vincze mart. 9-én meghala Kassán; ezt talán fogtad hallani. Sajnálom a jó embert. Zemplényben százat oda adtam volna érte az idvességnek. Nyertek volna vele, mert az idvesség jó dolog, csak hogy senki sem vágy belé. — Péchy Imre felől az a hír hogy vicepalatinus lett. Mit mondasz reá? Tábori s bécsi újságot nem tudok. A Napoleon dictióját figyelemmel olvasám, a concordátot nem egészen értem. Élj igen szerencsésen, kedves barátom. — Daykának Versei készen vannak, de még Pesten vannak. Superint. Kis Cicerónak leveleit fordítja. Ezek legújabb híreim.

LXXX.

Széphalom, Apr. 21-d. 1813.

Kedves barátom!

Nálam maradt két könyveidet, Chaulieut és a Meyer franciaországi utazásait, ime küldöm a legszívesebb hálával. A többit már régebben vetted. Mind Chaulieunek, mind ennek a németnek sok örömet s tanítást köszönök.

Még nincs egy hete, hogy Biharból feljöttem. Szerencsésen, azaz processuskodás nélkül, megkészült osztályunk. Szüléim szép birtokkal bírtak; hét vármegyében fekszenek jószágaik. De hét gyermek osztóván utánok, egyikének sok nem juthata. Nem perlek a sorssal, s megelégszem azzal a mit nekem adott; — *ahoz képest a miből hét eszt. oltanyomorogva s adósságokat csinálva éldegeltem*, most gazdag vagyok; s ha a József császár halálának napján költ, és a Julius Caesar halálának napján publicált pátens az adósokat meg nem rontotta volna örökre, hamar kibújtam volna terheim alól. Így félek, hogy gyermekeim is viselni fogják a terhet. Kevés birtokom itt Abaújban, Petneházán Szabolcsban, s Kis-Tárkányban Zemplényben vagyon. Igen kedves előttem az újhelyi szabad szőlő is azon Kazinczy Péter negyedik nagyatyám emlékezetéért, a ki azt 1670 táján szerzette. Ez az a kinek egyik leánya lubotini Dessewffy Ádámhoz ment férjhez, és így nemzetedet az én születésemmel csatlásba hozta, melynek, amint szíved sügni fogja, örvendek. Kevélykedve mondom el, édes barátom, hogy osztályunk alatt semmi igazságtalan vagy mocskos tettel nem fertéztettem meg lelkem ismételését s becsületesemet, sőt tettem szép s talán nagy-lelkű cselekedeteket is. *Peiusque pauperie flagitium timeo.*

Egy éjjel az indigestio miatt nem lehetett aludnom. A festés és faragás míveit hozta előmbe phantásiam, s három görög ízlésű epigrammát csináltam, melyeket azért írok le itt, mert úgy hiszem, hogy Neked, legalább az egyik, örömdre lesz. — Ismered Laokoonnak státuáját, s könyv nélkül tudod a sorokat róla az Aeneis II. könyvéből: *Laokoon ardens summa decurrit ab arce etc.* Nincs tehát magyarázatokra szükséged. Csak arra kérek, hogy olvasd epigrammámat szent tüzzel.

Túrd nagy kínjaidat, szent polgár, s halj meg. Hazáért
Túrsz és halsz — győzött a fene, s Trója nem áll.

Ímhol deákul: *Perfer cruciatus tuos, sanctissime civis, et moriari. Ob charitatem patriae tuae excruciaris et peris. Quid juvat te vivere, cum immanis dea (Minerva) triumphat, et ruit Ilium?*

Érzed hogy lelkem lángolt. Kevély vagyok ezen epigrammámra. Csak akkor szomorodom el, mikor elgondolom, hogy valamely lelketlen ember azt gondolhatná, hogy én is azt értem itt, a mit holmi német értene. — De ímhol a másik epigramma :

VENUS KALLIPYGOS.

A festők legendája azt beszéli, hogy két leány Görögországban azon versengett, együtt menvén az úton, hogy melyikének van szebb formájú fara. Ídai bíró kelle a két versengőnek is, s egy ifjú, kit meglátának, Páris leve nálok. — A győző, templomot állíta a *szép farú Vénusznak*; a szépet szerető görög nép pedig a leányt márványba hagyá faragtatni. A statua általjöött a mi időnkre. Egy gipszöntvényét Bécsben most is láttam. A leány félre rántja hátul az ingét, s mosolyogva, szép farának örülve tekint hátra.

Mind! mind lányka! nem ezt egyedül! S nagy Jupiter, engedd,
Váljon hármassá nékem is egyszer az éj!

Weise sie her alle, alle deine Reize, schönes Mädchen,
und nicht bloss diese da! Und du, grosser Jupiter, machedass
auch mir einmahl, wie dir bey der Alkmene, die Nacht sich
verdreyfache. — Itt a harmadik epigramma :

Tartsa meg Európát, Lédát, Semeléit, Ióit

A nagy Zeüsz : az enyém, Heliodóra, te vagy.

Az újabb mesterség a madonnákat oly czéllal dolgoztatja, mint a régi a Vénuszokat. Protestáns poeta is írhat ezekre tisztelő epigrammát.

Melly báj! mely fenség! mely csendes bánat ez arczon!

És mely szent megadás s gyermeki bizodalom!

Isteni s emberi szüz, e kép láttatja mi voltál :

Vidúlj fel, s e kép fogja mutatni mi vagy.

Welche Zauberreize! welche Hoheit! welch' stilles Leiden
ergoss sich an diesem Antlitz! und welch' eine heilige

Hingebung und kindliches Vertrauen! Gottmenschliche Jungfrau, dieses Bild zeigt uns, was du *Leidende* warst. Lege deinen Schmerz ab, und dieses Bild wird uns zeigen, was du *Verklärte* bist. — Ez az epigramma Carlo Dolcénak képére van írva, melynek originálja a bécsi Belvédérben, copiája nálam áll.

Péchy Imre dirigálta osztályunkat. Mart. 16-kán esküvők fel vicepalatinusnak. Vitéz János gratulált neki levélben, s szeresd érte a jó embert, azt vetette a gratuláció mellé, hogy kéri ötöt, *nevelje hazafinak a fiát, ha maga vicepalatinus lett is.* — Vay József Zsolczán egészen földig égett. Akkor érkeze épen Zsolczára, mikor udvara lángban volt. Azt mondják archivuma is oda lett, mely igen nagy kár volna még a hazának is, nem csak a Vayaknak. Éljen szerencsésen, kedves barátom. A mélt. grófnénak kezeit szent tisztelettel csókolom.

Trattner a maga risicójára adja ki Báróczynak minden munkáit. Kérlek, ne tekintsd a nehéz időket, s praenumerálj reá, sőt buzdíts másokat is a praenumerálásra, hogy a Trattner igyekezete el ne akadjon, mely bizonyosan elakad, ha legalább 200 praenumeráns nem lesz. Sáros Daykának kiadását nagyon segítette. — Szólj Szirmayval, s tudósíts nem neheztel-e ő reám. Félek, mert semmit nem felele sonetómra — Újra kérlek, szerezz minél több előrefizetőket Báróczyra.

Csokonainak verseit Márton bécsi prof. igen csinosan adja ki 3 kötetben in Taschenformat. Kár, hogy oly rossz és rútv versek igazítás nélkül jöttek ki. Igazítást pedig Mártontól várni nem lehetett, mert ő mindamellett hogy prof. a m. nyelvben s literatúrában, sem magyarul nem tud, sem a literatúrához nem ért. Jó ember, és semmi nem egyéb.

Egy nagy újság. — B. Hormayr, az Oesterr. Plutarch írója, titkos lépéseket teve Tyrolnak Napoleon és a bajoriai király ellen felzendítésére. A dolog kisült, és a francia s

bav. udvar kívánságára elfogattatott, s azon szobába szállítatott, a melyben én laktam aug. 25-d. 1800 oltá 1801 jún. 28-dikáig. De nem kívánhat semmit a mi tőle megtagadtasék. — Ez a Hormayr egyike azoknak a németeknek, a kik a magyart egészen austriacusokká akarnák tenni.

Verseghy hadi dalokat írogat. Hát te mit fogsz?

Cserei közli velem az erd. gubernátor hozzá írt levelét, hogy ő is a jó fejek közé számíttatván, írjon valamit az Ö Fels. parancsolatjára kiadandó Patriotisches Blattba. Cserei a Zilajtt inneplett Ö Felsége születése napja ceremoniája napját írta le. Olvastad minap a m. újságban egy levelét, melyet egy kapitányához írt? Én ötet szeretem, de pirúltam ezért.

LXXXI.

A. O. 7-dik Máj. 1813.

Kedves barátom!

Íme gróf Illyésházy István írása, melynek birtokában már régen kívántál lenni. Aurelius fiam keresztapjaságát illeti. Több leveleivel bírtam, de nem tudom hová lettek. A tiédn kívül, melyek stylusokra nézve is becsesek előttem, csak az olyanokat szoktam megtartani, a melyek tárgyokra nézve kedvesek. Nagyon örvendék, hogy a minap csupán Kalimachushoz, nem pedig Homerushoz és Miltonhoz hasonlónak láttalak. Látod még ezt a kimeríthetetlen különbségségű természetet, barátom, melynek hol itt hol amott rejtező bájait mindenkor érzetted, szünet nélkül vizsgáltad és gyakran oly szerencsésen festetted. Nincs még arra szükséged, hogy merő emlékezetekkel tápláld elmédet, és világtalan, láthatóvá tedd a természetet. A világtalanság semmi sem volna magában, ha egyszersmind mozdulatlanokká válnánk. Nézd a síró fűzfákat, nem könnyeznek, hogy nem látnak; mi sírunk olykor-olykor lombjaik alatt, és azért öltöztük reájok a szomorúság nevezetét.

Ki nem mondhatom neked, hogy tetszik az elcsüggedett Madonnához intézett megszólításod :

Vidúlj fel, s ez kép fogja mutatni mi vagy.

S lehet-e valami folyóbbat vagy lehellni vagy szívni az embernek a fülébe és a szívébe mint ezt :

Tartsa meg Európát, Lédát, Semelét, Ióit

A nagy Zeüs : az enyém, Heliodóra, te vagy.

Boldog még, a ki a katonafogás és más egyéb csikargatások közt meg tudja őjni érzékenységét az ilyeneknek felfogásokra. A politikai dolgok nyugtalanítják és vagy dúlják, vagy fonnyasztják az emberi szívet. A politika nem egyéb hanem practica, azaz való tragoedia. De ugyan nem válna-e a mostani ideális boldogság valóságos boldogsággá, ha minden elmék, minden szívek poetizáltatnának, és a természeti szükségeken kívül nem találna más képzelt jó helyt az emberekben, mint a bájos képezeteknek és érzeteknek hasonlóképen bájos képezetek és érzetek által eszközlett mind gyönyörűsége, mind ingere és ösztöne? Nem félek, kifogynánk a boldogságból; olyan nagy, olyan roppant, olyan szép, felséges és különféle maga a természet, és minden a mi egyenesen, nem pedig a tudomány, a mesterség és a civilizáció játszattatásai által, belé tartozik. Csak rontatlan érzés kéne a szükséges játszattatásoknak a szükségtelenektől és károsoktól való megkülönböztetésekre.

Ez az idea megérdemli, hogy róla gondolkodj; — ha rágódnék rajta, ki tudja milyen nagy könyv válhatna belőle? Nem hiszem, hogy az emberi boldogságnak minden útjait eddig kikerestük volna. Az országutakon keresik a boldogságot; ugyan mért nem hajházzák egyszer az ösvényeken, a homályos leveles bokrok közt? Nekem nincs üdöm, hogy egy nagy ideán (pedig olykor-olykor ötlík a fejembe egyik is másik is) szünet nélkül törődjem, és egy philosophiabeli theoriát vagy systémát sok kotlódás közt költsek. *Nálam nem igaz az hogy az ingenii largitor venter*, nálam a pax, quies, omnium curarum absentia volna az ingenii largitor; nekem oly állapotba kéne élnem, hogy teljességgel bizonyos legyek,

hogy a míg csak élek, egész hazám és személyem természeti és igaz szükségéről nem kellend gondoskodnom. Lehetséges-e az a mostani országlószék alatt több mint 240,000 rft. adóssággal váltóban? A kikötőhely torka előtt hajótörést szenvedék. Tégedet a minap a barátságod könnyekre ingerle, és azt hiteté el veled, hogy szólásom indította meg azokat; én szívesen láttam érzékenységedet, és megelégedve hallám Tőled annak vallását, mivel az illetén cseppek nem fájdalomból erednek s nem is okoznak fájdalmat sem öntőjeknek, sem másoknak; de nem beszédimen, hanem rajtam lehetne sírni a barátságos érzékeny szívednek! — Odább ezekkel a minden lehetséges orvoslás nélkül lelkemet csüggesztő ideákkal! Tu contra audentior ito, quo tua te fortuna vocat; de nem hí; — tudja, gondolom, hogy hiába hina ha az igazságot és hazaszeretetet és az igaz hűséget a fejedelemhez templomának küszöbe előtt a nagyravágyódás agyagból készült, de minden magassága mellett is töredékeny oszlopára, kellene akasztanom a szentséges, de nem szent, házban következő titkos beavatásom előtt. Pergam itaque vivere, ut et ipsa fortuna carere queam. Mért fordítom Tacitust, ha ezt meg nem tanultam? Helvidius Priscus, Thrasea Paetus magával az élettel nem gondolának, és én a szűk éleستől rettegjek? Csupán talentomaimat (ha talán vannak kevés mértékben, mert minden szemérmetességem mellett is érzek valami lelkest bennem) és azoknak egész kifejtődéseket szoríthatja, gyengítheti és gátolhatja meg inségem, többet nem tehet. De ez elég — mert az elme kifejtődése, a lélek lehellete és ez e fojtódás, fúladás hasonló az akasztófán czepeelőéhez.

Eleget szólottam bajaimról, szóljunk másról. Bártfára megyek, gondjaimat elmeríteni. Egy üdőtől fogva nagyon gyönyörködöm Schillerbe. Nem csak Tacitusból, hanem d' Alembertből, Montesquieuból és Buffonból, sőt Horatiusból is fordítgatok olykor-olykor valamit. Minap Bergk munkája „die Kunst Bücher zu lesen“ került kezembe; sok jó van benne, de kevés új, erről a tárgyról pedig sok újat lehetett volna mondani.

Aminap egy levelet írtam a főispánnak, mely nem volna talán érdemetlen, hogy olvassad.

Irtam Zenovicsnak a kövek aránt; hiszem, drágább lesz előtte barátságod, mint egynehány kis kő, a mely alig fénylik ha nem pallérozzák, és a melynek természeti becsin kívül minden érdeme csupán az emberi hiúságban áll; drágaköveknek nevezik, mintha lehetne valami drága, ami nem érez, és ami a valóban érzékeny embernek csupán curiositására, de sem hasznára sem egyenes gyönyörűségére nem szolgálhat, mert maga a *curiositás*, azaz a ritkán-kapás, még nem gyönyörűség, vagy nyughatatlan gyönyörűség, és inkább csak kapuja a gyönyörűségnek. Azok a kik köveket gyűjtögetnek, olykor okos, de ritkán érzékeny emberek; épen azt szeretik a természetben, aminek velünk legkevesebb hasonlatossága van, és a miről legkevésbbé tudjuk, hogy él-e és érez-e.

Az újságok szerint nagy dolgok készülnek. A múlt április vége vagy május eleje nagy történeteket hozand, lehető hogy a francziák fognak győzni, de én nem kívánom, pedig már több esztendőktől fogva nem kívánom; nem aristokratismusból pedig : Franciaországban magában bizonyosan jobb a kormányozás mint nálunk, és a mi csupán képzelt szabadságunknak megszűnését szívesen lehetne felcserélni egy jó kormánynyal : de azért nem kívánom, mert a franczia külső politika merő erőszak, játékosság, furfangság és ámtása az emberi nemzetnek. A tengereket akarják felszabadítani, és hogy ezt eszközöljék, minden gyengébb országlószekeket megfosztanak függetlenségétől. Az angliai despotismus Európában közös kereskedésen fundálódik békeségkor, mert ha a svékus nem akar kávé innya, nem ad el fát vagy gyanatát az anglusnak. Az anglus országlószeke pénzt ad, a franczia pedig pénzt csikar ki a népektől. Ez is, amaz is pénzzel vesztegeti meg a cabinetumokat, de ez, minekutána fegyverével megtörte volna a gyengébbeket, azokat kiszítja minden pótolás nélkül, és uzsorával veszi vissza a vesztegetésre szánt költségeit. Anglia energiát önt a külső népekbe, Franciaország azt tövéig eloltja. A tengerek szabadsága következetlen (inconsequente) kívánat lesz mind addig, míg harminczadok fogandják el a szárazföldön a külön tartományok szomszéd határait. Ugyan szabad-e p. o. egy afrikai kereskedőnek a maga szekereán a Pyrenaeus hegyeken keresztül Spanyolország

által, a nélkül hogy a francia harminczadosoktól meg ne motoztasson, akár puskaport, akár elefántesontot, akár arabiai tömjént Franciaországba bevinni? és a harminczadok lineája Spanyolország és Franciaország között nem valóságos blokád — azaz vívólinea-e az békekességkor is minden nemzetekre nézve, még azon pontokon is, a melyekhez semmi fegyveres sereg nem áll közel? Az anglusok is megengedik némely nemzeteknek, hogy némely áruikat Anglia ellenségeinek is megvihessék még a háborús időkben is, és csupán ezen háborús időben, és csak némely kijegyzett lineákra nézve van helye az anglus blokádasytémának. A francziák azon oroszlánhoz hasonlók, a ki a sasra irigykedvén, valamint a szárazföldön, úgy a levegőben is a legerősebb akarna lenni, egy szóval szárnyas oroszlánok kívánnának lenni, és ekkor valósággal a Sphinxhez hasonlítaniának, csak azzal a különbözéssel, hogy nem kéne szorúlni Oedipusra titkos természetek kitanulására. A levegő szabadsága és a tenger szabadsága egyforma idea; minden szekér nem csak a földre támaszkodik, hanem a levegőben is úszik, szintúgy mint minden hajó mind a vízen mind a levegőben, a víz pedig szintúgy az állandó földön fekszik. Ha a tenger mindegyiké, csak azért mindegyiké, mert senkié a halakon kívül: a levegő is, noha elkerülhetetlenebb az emberi életre mint a tenger, szintúgy nem lehet senkié a madarakon és a repülő állatokon kívül; hogy lehet hát a föld felett a szabad levegőben felállított harminczadokat összeegyeztetni a tengerek szabadsága principiumaival? Ha a szárazföldön az erőszakos foglalás, a praescriptio és a szorgalmatosság meg iparkodás azaz a föld kimíveltetése, szüli a sajátságot, és ha azt a hatalom fentartja és megőrzi: ugyan miért ne szüljék szintúgy ezen okok a tengeren is a sajátságot és a hatalmat?

Az európai fejedelmek társasága nincs még eddig bizonyos törvényeken fundálva mint a külön-külön népeknek társaságaik; némely egyezéseken, melyeket csupán az erőszak szült, építtetik; Grotius könyve nem vihette véghez, ut non sint hactenus in statu extrasociali potentiae ad se invicem. Nem kell hát ott társaságos természeti törvényt emlegetni, ahol csupán az erő és a hatalom a törvény, mert az erő és a

hatalom szintűgy a természet törvénye, igaz, hogy csupán testi törvénye, de épen azért bizonyosan régiebb a társaságos törvényeknél. Ennyit rövideden a metaphysikájáról és logikájáról a tengeri szabadság kérdésének, melyet, csekély ítéletem szerint, a halak híre nélkül, nem-emberi hanem inkább hal-észszel forgattak eddig az emberek.

Ha pedig politikai tekintetből veszem fel ezen kérdést, azt kérdelem a despotismus predikátorától, Buchholtz úrtól : ugyan mit nyerne Európa vele, ha a leghatalmasabb nemzet a szárazföldön, egyszersmind a leghatalmasabb nemzetté válna a tengereken is? A rómaiak sem mondták mindjárt eleintén az első punicus háború kezdetével, hogy Carhágót el kell törölni, de mégis a lett belőle utóljára. Vagy legyünk-e talán annyira tudatlanok az emberi szív esmérétében, a világ történeteiben és kivált a francia historiában, hogy a francia kormányshék mértékletességébe bízzakodjunk, mivel minél hatalmasabb valaki, annál mértékletesebb? De én úgy látom, hogy a cabinétumok mostani systémája mellett az országglóshékek csak politikából mértékletesek; és így veszedelmes idea volt, más valamely jobb ideának helybetétele nélkül, az úgy nevezett provinciarum aequilibríi systemát kiküszöbölni. Az egész testi, erkölcsi, elmebeli és társasági természetnek fentartása csupán a csilapot systémájának megmaradásától függ az egész mindenségben. *Band der Kräfte, Streit der Kräfte* úgymond a mélyen és felségesen egyszersmind széjjel látó Schiller. Terhes az angliai despotismus a tengereken, de még terhesebb lenne a francziáké mind a tengereken mind a szárazföldön egyszersmind; győzné pedig ezt a népességek és geographiai helyheztetések. A francziai nemzet most már olyan karban van, hogy nem tehet neki semmit ez egész éjszaki Európa, de nincs ám olyan állapotban az éjszaki Európa, hogy a francia nemzet neki ne árthasson. Látjuk hogyan szegényedett el Európa, miolta mintegy elszakasztódott Angliától. Ha Franciaország csupa tengeri hatalom volna, mint Anglia, akkor bizonyosan kíváncatos volna az éjszaki Európára nézve, hogy a tengeri hatalom el legyen osztva Franciaország és Nagy-Britannia közt; de nem úgy van a dolog. Tekintetbe sem veszem a

francia nép sokaságát, homogeneitását, azaz egyszerűségét, constitutióját, nemzeti rugósságát, terpeszkedését és bizgatóságát, de tekintsük csak, hogy van körülspékelve várakkal s mintegy beszegve; Németország pedig minő kinyílt birodalom. Franciaország külső politikai nevezetességét, dicsőségét, virágzását, sőt belső tehetségét is, még maga is nyilván a többi európai országlószékeknek gyávaságán és gyalázatján fundálja. Olvastad-e, hogy mit monda a minap gróf Molé egész Európa hallatára, midőn hazájának virágzását ábrázolná, és *mindezeket, úgymond, nagy pompásan egy nagy ember és 12 esztendő háború vitte véghez*. Ez olyan világos, hogy nem kell magyarázni. Egész Európa koldússága fejtegeti elegendőképen ezen epiphonemát. A francia regensnének az első javalatszerént így kellett volna esküdni: *esküszöm, hogy csupán csak Franciaországnak javára és dicsőségére fogok törekedni*. Lehet-e egy országlószék, amely nyilvánosan ily principiumokat vall ki, igazságos igazgatója és elrendelője egész Európa javának? Ha gróf Molé előadása szerint oly virágzó állapotban van a szorgalmatosság és a nemzeti tehetség Franciaországban, mért akarja Franciaország kicsafarni Nagy-Britanniának markából Neptunus háromágú vidláját azaz szigonyát?

A francziák még nagyobb dicsőségért mint a milyennel már bírnak, hadakoznak, a többi európai népek pedig csupán élelmekért. Azaz: egy időtől fogva nem nagy, hanem számos és a szabadságra való törekedése mellett a rabszolgaságnak minden nemét, minden lépesőit rövid idő alatt általszőkött nemzet csupán tehetségének kifejtődésében tartja a nagyságot, a nélkül, hogy a következtetéseket megfontolja, amelyre fordíttatik tehetsége; dicsőségét és helyes belső kormányozását az igaz szabadság elvesztésén és a katonai despotismuson vette meg. Jól mondta Sieges mikor császárrá lett Napoleon: *Ce n'est pas cela ce que le peuple français a demandé*. A francziák szánakodásra méltók minden dicsőségekkel és belső igazgatásokkal együtt; a külső golyóbisok és a belső guillótina közt vannak helyheztetve, tűz víz közt állanak, akár győzzenek, akár meggyőzöttessenek. Azt tudják, hogy nem tehet nekik semmit egész Európa is, de azt is érzik, hogy új

zürzavarokba keveredhetnének, ha Rhenuson túl hajtatnának. Én azon szempillantásban, amelyben az oroszok a Rhénuson túlmenni merészelnének, őket oktan embereknek lenni állítanám és ellenségekké válnék, de más részről bátorságban szeretném látni egyszer azt a szegény feldarabolt és mégis annyi okos, bölcs és jó emberekkel megrakott Németországot. Ha az oroszok annak ideje előtt veszedelmesekké találják lenni Európának, annak csupán a francia kormányzék lesz az oka. Ha a francziák, az országok terjedéséhez képest feles népességek miatt, meg nem férhetnek, mért nem bocsátanak coloniákat mint a méhek vagy a régi Egyiptombeliek? elég nagy, elég pusztá még a világ. — Elégtelenek lévén Angliának meghódítására, Európának szárazföldjét nyagatják, nyúzzák, prédálják annyi esztendőktől oltá; már most, minekutána magoknál is az elme jármát, a szoros censurát, behozták volna, a philosophiának és a szabadságnak egész Európában halált esküdtek, rabszolgákká válván, egész Európát rabszolgaságra akarják juttatni. Nálók ez a rabszolgaság tűrhetőbb, mert, amint mondtam, egy nagy felforgatás és nemzeti újulás után, erős és sok tekintetekben helyes igazgatást állítottak, és azt egy nagy embernek adták a kezébe; de lehet-e Burkusországban p. o. ahol a régi igazgatás módját meghagyták, és csupán az országglószéket és a népeket kiszítták, józan észszel cselekedeteket helybehagyni vagy magasztalni? Ugyan igazságos lenne-e, ha veled háborúságba lennék és tégedet meg nem győzhetnék, hogy vagy mást megtámadásomra minden módon ingereljek vagy megtámadjam, és azután, mert gyengébb, lecsépeljem, továbbat pedig őt kinszerítsem, hogy velem együtt ellened menjen, és mind azért, hogy én azután ezzel a gyengébbel azt tehessem, a mit te sem tehettél volna vele, noha erősebb voltál nálánál.

Mert meggyőzték volt a burkus királyt az utolsó háborújokban vele, most azt mondják, hogy igazságos lett legyen az a háború az ő részekről, és hogy kegyelem és nagylelkűség az ő részekről hogy jobban nem sanyargatták a burkusokat. Haragusznak a gyengébb rókára, mivel szorongatások közt fortélyokra vetemedé az oroszán ellen. Szinte

azok az emberek, a kik az anglusok systémáját a tengereken merő erőszakos kötéseken épült usurpációnak nevezik, azt állítják Burkusországra nézve, hogy az ő erőszakoskodások ottan nem erőszakos kötéseken építettett hatalmaskodás lett volna. Eleintén azon nyargaltak, hogy Európának két végéin két erős óriás csatlós álljon korbáccsal, középtűt pedig merő törpécskék hemzsegiének; de nem használta semmit is, hogy a két csatlós nem vala szomszéd, hajba kaptanak már több ízben, úgy hogy Franciaországban már azon kezdettek gondolkozni, hogy lehessen a száraz Európának oly békességet szerezni, a minő a temetőn van, ahol senki többé nem mozdúlhat. De e sem sült el, istennek hála. Meglátjuk, mi lesz a vége ezen nagy öszvecsapásnak. Akármi lesz, úgy kell ezekről a dolgokról gondolkozni, mint a jövő fog, t. i. minden részrehajlás nélkül, *creat successibus, opto, quisquis ab eventu facta notanda putat*. Én azt kívánom, hogy maradjon Franciaország a leghatalmasabb birodalom Európában, de hogy azért nem testi erővel, hanem csupán jó példával és nemzetének elmebeli tehetsége által, nem pedig uralkodjon Európán; hogy a maga dicsőségét ne építse más nemzetek gyalázatján, és virágzását azoknak hervadásán, hogy Európát ne keverje a maga perlekedésébe Angliával, hogy a szabadság principiumait ne üldözze, a gondolkozó embereknek hadat ne izenjen, a gondolatoknak szabad kinyilatkoztatását minden úton módon ne gátolja és ne hátrálja, egyszóval azt cselekedje a mit magoknak a francziáknak legnagyobb része bizonyosan kíván, mostani állapotjának erőszakos és természetlen voltát jól érezvén. A legnagyobb ember is gyanút támaszt czéljainak tisztasága ellen, amidőn olyan erőszakos és minden kímélést meghaladó eszközökkel él, hogy még magát a klímát is csúffá akarja tenni. De erősebbek akár milyen nagy elménél is a természet törvényei, és a még magosabb sziklák ellen repednek a legtornyozottabb habok is.

Azt gondoltam, hogy tartozom neked, mint jó barátomnak, gondolkozásomnak ezen előadásával, mivel észrevevém, hogy csóváltad aminap egy kevésbé fejedet, amidőn gyanítani kezdetted, hogy én a világnak mostani nagy krízisében nem szítok egészen a francia kormányzék célzásaihoz. Azért

bocsátkoztam ki valamivel bővebben, hogy lásd, hogy milyen gyökereken támaszkodik gondolkozásom, és hogy meddig terjednek kíváнатim. Szeretheti, csudálhatja valaki a habjait felségesen hempelygető Dunának folyását, de azért nem szükséges, hogy tapsoljon pusztító áradásának.

Annyi politikai okoskodások után küldök egy kis verseszetet is; bizonyosan nem ér fel ezen mese akármelyik epigrammáddal is, de látni fogod legalább a szorgos atyát, hogy forgolódik leánya szívének tapasztása körül, nehogy ha valaha belé találna szeretni fiad, egy felfűtt gögös kisasszonyt találjon Virginiámban, szeméremmel felékesített leányzó helyett. Könyv nélkül tanulta meg e kis mesét. Adj a Grátziák istenasszonya, hogy sohase felejtse el. Fogadd el igaz tiszteletemnek és szeretetemnek legbarátságosabb vallását, melylyel szünet nélkül maradok

alázatos hív szolgád és barátod

Jóska.

U. I. El is felejtém megmondani, hogyan gyönyörködtem bécsi mulatságodnak leírásában. Rómában kívántalak volna ezelőtt tíz esztendővel, most pedig Párisba; ott bujálkodhatna a mesterremekekben érzékeny lelked. Én ugyan nem töltöttem talán Olaszországban hiába az időt, de mit adnék érte, ha érettebb és csendesebb elmével most újra ott búvárkodhatnék, a hol futottam és szökdécseltem. Foghatóbb eszem vala akkor és átnézőbb, de azolta vizsgálóbbá és meghányóbbá lett, és így alkalmasabb lenne most gyönyörködtetésemre.

Sok jót és szépet tölünk feleségednek és gyermekeidnek.

Imhol Sennovicz úrnak a felelete is, két nyomtatvánnyal együtt, melynek visszaküldéseért esedezem.

LXXXII.

Széphalom, Május 16-d. 1813.

Édes barátom! Tegnapelőtt vett leveled arra tanít, hogy Téged új okoknál fogva csudáljalak, tiszteljelek, szereselek. Illésháznak levelét s a Sennovicznál tett közbevetést, s Virginiádhhoz intézett verseid közlését szíves hálával köszönöm.

De mit mondjak hosszú szakára levelednek? Azt, hogy valamint minden dolog, úgy ez is különböző szempontokból tekintethetik. Nekem azt a tiedből nézmem kínos.

Ki kívánna hazájának, ki kívánna még idegen tartománynak is más hatalomtól függést? ki kívánna lánczot, szolgálógot, marczonglást nem csak önmagának, hanem még az idegennek is? Hiszen ők is gyermekei a természetnek, hiszen nekik is van jussok a szabadsághoz. — Nem ez itt a kérdés, barátom.

A római szent birodalom oda van, elenyészett. Az oly sok tekintetekre nézve felette tiszteletes német nép nem boldog. Jaj annak a ki ennek sorsán nem sír. De lehetett-e más képen? Rabló-e, tolvaj-e, gyilkos-e, aki azt feldönté, s most nyomja, vagy csak győzedelmes? Köszönje magának a német nemzet, mely kaján szemmel tekintvén a mi urunk nagyságát, s ezt nem segéllvén, ez alá mindig áskálódván, önmagát eltemette. Köszönje a berlini udvar hitetlenségeinek s undok politikájának. Nemesis mért s csapott; s Te perelhetsz-e vele?

Későn látja Európa, hogy jó volt volna a franczia dolgokba nem avatkozni. Ezt egykor mondani veszedelmes volt volna. Most nem az. Noha a ki nyúgodalmat óhajt, még most sem dobolja ki, hanem a szerént elmélkedik, s barátjai közt a szerént beszél a történetekről, mintha ezeknek scénáik a holdban volnának. — Az a sok inség, mely Európát érte, mint a lánczszemek folynak egymásból, úgy következései annak az első elvétett lépésnek. Ha senkinek nem lehet vétkül venni, hogy a maga fentartásán igyekszik, a franczia népnek sem lehet, hogy azt tette a mit tett. Hány ízben di-

csőitette meg magát az a génie, a ki a tuilleriei thrónuson ül, az álmélkodást s legforróbb tiszteletet érdemlő mérsékeltség által! melyet, midőn legelőbb olvasánk az újságlevelekben, nem mertünk hinni, s később mikor már hittük, hibás lépésnek vettük. Sokára eltért ezen módjától, s másoknak jussaikba nyúlást engede magának. Ilyen vala előbb Hollandnak, s később a Hanse-városoknak francziává-tétele, s más egyéb, amit néked elmondanom nem szükség. Nem állítok semmit; semmit! nem értem a kabinétek titkait. De vétek-e, ha függőben hagyom: ha lehetett-e egyebet tennie mint tett? — Közelébb állunk a történetekhez mint hogy felölök bátran ítélessünk; a következő idők fogják felfedni, egy Atila volt-e, vagy egy mívelt lelkű, nagylelkű bajnok s országló. A kit oly sok esetekben látánk nagynak, nagynak hihetjük a meg nem ítélt esetekben is.

Én úgy hiszem, hogy nem a *mare liberum* ideája szülte a mostani hadakozást, hanem az, hogy Anglia nem szűnt meg soha Franciaország ellen törekedni, s a francziák a csatornán által nem mehetnek. Ragasztaná csak valamely földindulás együvé a szárazfölddel a hármasszigetet, a tenger szabadsága nem forogna többé szóban.

Sajnálod a sajtók szabadságának elnyomását. Hát én nem sajnálom-e? — De lehet-e másképen?

A francziák sok tettet tesznek, a mit tisztának nevezni nem lehet. — Kígyót békát kiáltok ellenek, mihelyt látom, hogy az ellenfél a sicíliai istentelenségeket nem teszi. És mennyit nem teszen ezeken kívül mindenszerte! — Azt mondotta előttem egykor egy nagy ember (Cancellarius gróf Teleki Sámuel exc. Váradon, talán 1803) hogy csalva van az a tiszta-lelkű a ki gazemberekkel tiszta lélekkel bánik. Legyen ez mentsége mind az egyik mind a másik félnek, míg az igazság és idő felfedi, ki vala kénytelen a kettő közül azt is tenni, a mitől iszonyodott.

Sieyesnek bonmoti mondása: *Ce n' est pas cela ce que le peuple français a demandé, bonmotnak jó, egyébnek nem jó.* Én azt tartom, hogy a francia népnek nincs nagyobb öltevője mint Napoleon; én azt tartom, hogy éppen az az a mit a francia népnek *kívánnia kellett*, a mit *ex-director* úr

tagad. A franczia nép kívánsága nem lehetett más, mint ki-
vergődni halált-hozó bajaiból s boldoggá lenni. Vesd össze
állapotját Napoleon előtt és azóta, s felelj, ha lehet. Nem a
mi generációnkbeli embereknek, nem egy istentelen irreligio
által megromlott és megrontott népnek való *magát igaz-
gatni*. Csak a vallás visszaállítása, mely jótétel attól a szer-
telen elméjű, nagy tudományú koronás böleستől! — Jaj annak
a vaksinak, a ki őbenne csak a legnagyobb schachjátszót leli!

Én Franciaországnak állapotját s az ő institúcióit nem
igen ismerem. Kifáradtam a sok pro et contra-kat olvasni, s
erszényem nem győzi megvásárlani azokat, a mik felőle ma-
gasztalva s gáncsolva írattnak. Oztán én inkább ideális,
poetai világban élek. Nem fogok részt, a versengőkre bízom,
hogy verekedjenek a mint akarnak s tudnak, nem könyörgök
sem az egyiknek, sem a másiknak győzedelméért, nem átkoz-
gatom nevetséges átkokkal sem egyikét sem a másikat. Nep-
tunum procul e terra spectare furem! De nem szeretném,
ha az *emberiség* rogyna, s azt kívánom, hogy *haladjon*. Mi
lenne Európából sok időre, ha Napoleon eldőlné?

Élj szerencsésen, igen kedves barátom. Életed boldogí-
tójának oly tisztelettel csókolom kezeit, mint a milyennel
tégedet szoktalak szívemre szorítani. Feleségem hálásan tisz-
tel mindkettőtöket idvezléstekért. Még fenn jár, de nem hit-
tem, hogy tegnapi nevenapján Antoninuszát vagy Antoniná-
ját meg nem szüli. A fiam Emil neki azt a Bindbandot adá,
hogy névinnevét megelőző estvéjén kezdé *magában járni*.
Még egyszer, élj szerencsésen, páratlan, hasonlíthatatlan,
egyetlen, széplelkű s nagylelkű, mézajakú férfiú! Kevély-
sége barátidnak!

Variáns :

Bús anya, mennyei szűz! e kép láttatja : mi voltál;
Vidúl fel stb.

LXXXIII.

Széphalom, Máj. 21-d. 1813.

Kedves barátom!

Minapi levelemből elmarada a Sennowitz nyomtatott két levelkéje, nem mintha elfelejtettem volna, hanem mivel nem akartam értek veled és magammal itt s ott együtt 14 xr. postapénzt fizettetni. Lásd mely gazdálkodóvá tevé engem is a pénz szűke. De ne hidd, hogy postára kevesebbet s kevesebb kedvvel fizessek mint eddig. Semmire nem költök örömeztőbb. Sennowitznak írtam.

Ma Dókusnál valék, s Csúrynak, a Lónyay kedves emberének jelenlétében Te hozódál elő. Dókus külön fogott, s annyi bizodalommal lévén erántam, mint én vagyok őeránta, megszólított, hogy kérnélek, méltóztassál akárkit választani a Büdön kért portio dolgában arbiternek. Azt hiszi hogy Te neki örömezt adsz aequivalenst Büdön, hogy Szent-Mihályon annál többet bírj.

Nem tagadhattam meg a kérést. De hogy lásd mely szerénységgel teljesítem a mit vár, noha frontis ad urbanae descendo praemia (Horat.), nem mondok semmit egyebet, mint hagyott, szükségtelennek látván a legnemesebb lelkű halandónál kérését támogatni. Ha mindketten nyertek, örvendeni fogok teljes lelkemből.

Mint vetted leveletem? Mint a hírt a Lipcese körül történt ütközetről?

Az a **bolond** ember, a ki Decsy mellett most a M. Kurir leveleit irogatja, s a *reserve-armée*t „**sugorgatott sereg**“nek nevezi, s több ily eszetlen szókat farag, az a híres *Pethe Ferencz*, a kit Vay József méltónak lelt boldogítani magyar nyelven írt matematikai munkáinak kiadásában. Ez az ember Kálvin tanítványa, Hollandiában tanulta a mennyországra vezető bölcseséget, kiadta ott a Bibliát s elvett egy leányt, annak pénzét a maga munkáinak kiadására elveszte-

gette, s most malus sutor, inopia deperditus, medicinam facere cepit (*Phaedr.*). — Minden újságlevele átkoztatja velem a neologismusokat, ha olyanok, mint ennek a bolondnak neologismusai. Mert ez ugyan a szó legszorosb értelmében bolond.

Élj szerencsésen, kedves barátom.

LXXXIV.

Széphalom, Június 16-d. 1813.

Kedves barátom,

Csak két szót, mért az alkalmatosság nem múlthat, mely ezt viszi. —

Megszabadulván május 14-d. osztályunknak unalmas munkájától, előhevém Sallustomat, s látni akartam, jobban meg leszek-e elégedve fordításommal mint addig soha nem valék. Alig olvastam egy-két ívet, s papiroshoz nyúltam, hogy újra dolgozzam. Május 30-d. épen Cátónak Caesárral harezoló beszédén dolgozám, midőn íróasztalom mellett ledőlt feleségem letevén kezéből a könyvet, Goldsmithnek Kosegarten által angolból fordított *Római történeteit*, s általmenne a szomszéd szobába, s ott egy óránál kurtább idő alatt egy fia szüle, kit a Kálvin papja prof. Vályi-Nagy Ferencz Jún. elsőjén *Antonínus Sophron Ferencz* nevek alatt emberből keresztyénné csinált. Barátom, ki a rényt és hazát úgy szereted mint Cátó szerette, add a gyermeknek azt az áldást hogy őtet is szállja meg a Cátó lelke, a Te erőddel és kellemeiddel! és azt, hogy ez ne legyen soha azon kéntelenségben, hogy a bitanglók előtt futván, nyereségnek nézze a halált. — Én ugyan ezt az áldást adtam neki.

A bátyád Szabolesban öszvevágá a kaszáját consiliarius Bek Pállal, ki adattatni akara mindent a gyűlésen. „Nem csudálom, úgymonda a gróf, hogy Consil. úr a mi constitutionkat nem tartja méltónak védelmezni, melyet a mi eleink vérontással szerzettek, holott a maga armálisán még

nem száraz a porozó.“ — Megengeded hogy kimondjam: óhajtottam volna hogy a Pipsz testvére ignorálja eredetének *régiségét* s ne vetette volna egy homo novusnak szemére, hogy ő nem hidalgo.

Hallád-e valaha hírét egy *Igaz* nevű kálv. predikátor-nak? — Ez egy predikátiót tarta József alatt ezen textusról: Elesett az igazság az utcákon s nem volt senki a ki azt felállítsa. — Az exordium után nagyon kezdé magasztalni a maga Makabéusait, hogy azok voltak ám a legények. Azután neki mene ama halhatatlan Gustavus Adolphus *chra* is, kinek megadta a mivel neki tartozott. De most ezt mondá: „De hogy legközelebb magunkról is el ne feledkezzem, ilyen vala Hunyadi Mátyás, ilyen Bocskai István, ilyen Bethlen Gábor, a Rákócziak, Tököly, Nádasdy, Zrínyi, Frangepán.“ — Józsefnek befúvák a sekrestyések, s a pred. tömlőczre kárhóztattatott. Amidőn József 1790. megholt, Szabolcs az embert elereszté. Leopold parancsolta, hogy a Helytartó-Tanács vindicálja az actust, s ez elakadt. Szerencsére Igaz is megholt, s Leopold azon időben jónak látta azt elnézni.

Élj szerencsésen, tisztelt barátom.

LXXXV.

A. O. 6-dik Júl. 1813.

Útaznom kellett Ungvár vármegyében, kedves barátom, azért nem felelhettem két rendbeli leveledre. Eddig megszülte Antoniusát vagy Antoniját feleséged.

Ha eddig meg nem szült, szüljön szerencsésen,

Antal vagy Antalné, éljen örömünkre,

Vagy lány lesz vagy férfi, serdülni ne késsen,

És ékesszóllása szorúljon fülünkre.

Úgy mint szent Antalra tengerek partjánál

Zúduló habok közt a halak füleltek:

Úgy gyűljenek nálunk magzatod szájánál,

A zajok közt alvók és még fel nem keltek.

Te, barátom, amint látom, fatalista vagy; én is mind az országok mind az emberek urának ismerem a Fátomot, azaz a láthatatlan láncszemekben egymástól függő sorját az eseteknek az örökösség karikájában. De a fatalismus nem törli el a morális imputációt, mert ha minden szükséges, a morális imputáció is szükséges. 20 esztendeig hív inasom hitét megszegi, meglop, álmomba megöl, azután odébb áll, elillant és az első bokor mellett a melynél elmegy, egy más erősebb orozva lappangó zsványtól megtámadtatik, megfosztatik; lehet-e mondani, hogy jól cselekedett a kalóz, a ki a latort megcsigázta? csak azt lehet mondani, hogy az is, amaz is zsvány. Jaj az emberi nemzet kultúrájának, ha a zsványok bosszúállását csupán a zsványokra kell bízni. Mért hívjuk hát ezt a századot a világosodás századjának, ha a históriának mindig csak annak kell maradni a mi volt? Si l'on parcourt l'histoire du monde, on voit partout les faiblesses punies et les crimes heureux; et l'univers n'est qu'une vaste scène de brigandage abandonné à la Fortune. Ne erősítsük meg jobb emberek a gonosz embereket azon istentelen véleményben, melyet ők oly szívesen szeretnének igazságnak vallatni, hogy bátrabban gonoszkodhassanak, hogy t. i. a jó erkölcsesség merő theoria.

Esett, kellett tehát esni! igenis, mert a gonoszok győztek. De azoknak kell mindig győzni! ha úgy van, mire való az ész és a jóságra és boldogságra való törekedés? hát csak álmom az? és csupán csak arra való, hogy az emberi tehetséget ingerelje, fejtegesse? és így az eszköznek nincs czélja, hanem maga egyszersmind czél is? és így minden merő játszattatás? Csak akkor lesz boldog az emberi nemzet, ha a jó és okos emberek csupán akkor fogják magasztalni a nagy tehetséget, mikor az bizonyosan az emberek javára czéloz. A francia országlószék nem a francia nemzet fentartásán (mert az kívülről most még megronthatatlan), hanem annak nagyobb nagyobb, más nemzetek kárán és gyalázatján épült dicsőségére igyekszik. Napoleon mérséklettségét soha sem csudáltam. Midőn Campoformióban azt kérdezték tőle: mért nem menne tovább? azt felelé: harminczegyet játszottam, s megelégedém a harminczczal. A tehetség nagyságát soha

sem tagadtam el Napoleontól, de a nem elég hogy a megvilágosodott posteritás azért valakit nagy embernek mondjon. Ha akarjuk hogy valósággal nagy emberek váljanak, azon kell igyekeznünk, hogy semmit se nevezünk nagynak, a mi nincs az emberek javára. Egy a revolútiótól fáradt népnél a revolútiót befejezni nem nagy dolog, de az anarchia markai-ból kiragadni egy országot és minden felekezetekeket összevgyalulni és lecsillapítani, valóban nagy dolog. Eddig hát nagy ember Napoleon. Az egyiptomi expedícióról még nem tudjuk bizonyosan, hogy ő volt-e a szerzője vagy pedig csak végrehajtója, vagy talán nem azért küldte-e oda a Directórium, hogy tőle megmenekedjen? Ez eránt tehát fel kell függeszteni ítéletünket. Azonban nagy kérdés egyáltalában, hogy sok dolgok aránt jobban fog-e ítélni a posteritás mint mi? mert a külön-külön indulatossága a történetíróknak keresztülfutja a legkésőbb századokat is. Egyébaránt az idő csak a detaillokat fedezi fel jobban, és igen gyakran a titkos okokat még jobban zavarja össze hogysem kivilágosítja. Azt általlátni hogy egy nagy birodalmat csupán egy fő igazgathat jól, akármilyen név alatt, nagy idea. Ennek esz-közlése is hát Bonaparténak nagy tettei közé tartozik. De a vallásbeli türelemmességet nem tudom hogy említheted annál az embernél, a kinek első gondja is az volt, hogy a theophilanthrophusok templomjait bezárassa, és a ki azt mondatta Pastoret által, mikor a papi caelibátusról vala a kérdés : un faux princepe peut avoir les meilleures consequences, és a ki maga azt mondta : la religion catholique est la religion dominante et non la dominatrice. Welcher spitze Unterschied! Ez ugyan igaz, de nagyon mutatja hogy micsoda czélból oltalmazza a katholika vallást. A valóságos türelemmesség semmi vallást sem rekeszt ki a mely nem káros; és valjon ki merné megbizonyítani, a ki a theophilanthropismust fenekéből esmeri, hogy ez káros vallás? Még csak a francia philosophusok könyveikben rejtőzköde a türelemmesség, amidőn már II-ik Katalin alatt az egész roppant orosz birodalomban nyilván uralkodott; és azután azt akarnák elhitetni Európával némely francziák, hogy az orosz kormányshék barbarus.

Ha a mare-liberum nem szülte a mostani hadákozást,

miért adja azt okául mindenkor Napoleon? Nagy-Britanniába menne, úgy mondasz, egyenesen, ha valamely szoros út vinne oda. Bizony nagy mesterség volna akkor! Tehát mivel víz van Calais és Dower közt, fosztódjon meg egész Európa politikai függetlenségétől? 1222-től fogva 48 kiszállás esett Angliába, és 16-nak státusrevolutio vala a következése. Az anglus király bolond, I. Sándor az oroszok császára kérkedékeny, a és a burkus király gyávák, egyik közülök sem tesz szert s nem is tehet a nagyság nevezetére. De Napoleon olyan időpontban jött a francia trónusra, hogy intézeteinek példája által is az egész világot boldogíthatta volna, kényszerítettette volna minden országlószekek példáját követni. Talán még többet ártott az emberiségnek azzal a mit cselekedni elmulasztott, mint azzal a mit nagyravágyásból cselekedett. Az értelmes francziák nem kívánnak egyebet békeségnél, mert tudják s érzik hogy nem tehet nekik semmit egész Európa; és mégis most közelebről is azt hazudta a francia népnek Napoleon, hogy fel akarják osztani; pedig világosan kijelentette az orosz császár az egész világ hallatára s becsülete mellett fogadta, hogy ő a legkedvezőbb esetben is soha se fogna tovább menni a Rhénusnál. De egy sor sem megy abból a mi a Rhénuson innen íródik, a Rhénuson túl. Az okos emberek Franciaországban többnyire foederalisták már régoltától fogva, mert általlátták, hogy egy embernek kell ugyan igazgatni egy számos népnél, de az úgy összevgyúrt massát, hogy azzal az oltalomháború idejében mindent lehessen ugyan tenni a haza oltalmazására, de a melylyel a külső háborúkra nézve nehezen lehessen menni valamire. Sieyes mondása tehát nem vala csupa bonmot, senki sem találta úgy el mint ő (a ki Bonapartét visszahívta Egyiptomból, de későcskén) annak czélzásait. Midőn az úgy nevezett Tribunaux Speciaux behozódtak, és nagy vetélkedés lett volna felettek, Sieyes apát urat pedig felkérték volna véleményeinek kijelentésére, csak azt mondta: „Ha ti vakok vagytok, némának kell lennem.“ De Achilles Napoleon, azt fogja mondani valaki, a ki az eposban gyönyörködik: Jura negata dolet, sibi nil non arrogat armis; igenis, de hol hadakozott Hektor vagy Nagy Pompejus ellen? Any-

nyira futott mint Darius, harminczszor többet vesztett mint Varus meg Crassus együtt. Nem egészen igaz, hogy csupán a hó és fagy győzte meg, noha ez is sokat segített. Azt mondta herczeg Deligne a francia követnél egy dámának Bécsben, a ki vonakodott, a kandalló mellé kináltatván: *Approchez vous, Madame, de la cheminée, c'est maintenant la place d'honneur en France; és nem felele egy szót is a követ.* Megverettetett, mert, indulatos ember módjára, elbízta magát; mert maga az éghajlat és a természet ellen akart túrkolni; mert lehetetlennek gondolta az oroszok és a törökök közt készülendő békességet; mert az oroszokat gyáva austriacusoknak tartotta, egy szóval, mert a magafelfuvalkodás, a gög és mások megvetése tétete vele hibás számvetést. Soha sem hibázott így Nagy Sándor, sem Caesar. Egyik fő generálisa, Augereau, azt mondá felőle: *Il n'a jamais gagné de bataille rangée, sa grandeur consiste dans les fautes de ses ennemis; a hadi mesterségben tehát magnus est tantum per comparationem, és azt mondhatja róla herczeg Károlyunk, a mit Seneca mondott: Multa nobis magna videntur, non quia in se magna sunt, sed quia nos parvi sumus.* A lützeni batáliában is miért győzött? mert nem tudták a buta orosz generálisok, hogy Lauriston hátok megett 6000 emberrel Drezdából visszamenni kéntelenítettett, és mivel jobb szárnyával Plauen mellett a cseh széleken támaszkodván, az oroszok nem követték példáját, és az austriai neutralitást meg nem szegték, úgy mint ő 1805-ben Bayreuth és Anspach mellett a burkus neutralitást.

A minap az a parancsolat jött ki, hogy a ki csak valamely német tudós társasághoz tartozik az austriai monarchiában, adja be nevét és a társaságot a melynek tagja, és mikor lépett belé. Úgy látom ebből, hogy el kezdé hitetni udvarunkkal, hogy az úgy nevezett Tugendverein Németországban nem Németországnak a francia kormányzékthol való függetlenségére, hanem minden dynastiáknak felforgatására céloz. Látod hogy el kezdte neki hinni. Ha nem volt az éjszaki népeknek elég felemelkedések, hogy az egész éjszaki Európának javát tekintsék, hanem ha mindenik ország csupán csak magára néz is: még akkor is gondoljuk meg mi,

magyarok, hogy ha egyenesen a francia kormányzék által vissza fog állíttatni Lengyelország, mi még egy hordó bort sem fogunk kivihetni Magyarországból Lengyelországba, mert Franciaország egész éjszakot borral tarthatja, és bizonyosan nem fog szabad lenni a lengyeleknek a francia borokon kívül másokat behordani vagy hordatni. Én nem félek attól hogy rogyjon az emberiség Európában, haladni kell neki; csak akkor fog rogygni, ha a militáris despotismus egész Európát elfogandja. Jövendőlttem neked előbbeni levelemben, hogy győzni fog Bonaparte, noha nem kívántam és nem is kívánom, mert lehetett calculálni az aleátusok esztelenségére. Anglia Dániát disgustálta. A mi udvarunk habozott, mint valamely kíváncsi dáma, és senki sem mert rajta tenni kívánt erőszakot; most akarná talán magát az oroszokhoz csatolni, de már most kívánatos lenne az Napoleonnak, hogy olyan tartományokba vihesse seregét, a melyek ki nincsenek élve. Az orosz császár addig múltatta magát a győzedelmi kapukon való keresztülmenettel, míg végtére (amint régen megmondtam feleségemnek) ugyanazon a kapukon vissza nem kergettetett. Nincs emberek az aleátusoknak, a kiről azt lehessen mondani: Nil reputans actum si quid superesset agendum; a ki időt ad ellenségének, mindent ad. Az aleátusok alkalmasint azon lesznek, hogy a fegyvernyugvás megnyújtódjon; meglehet ugyan, de nem hiszem, hogy erre reá álljon Bonaparte. A békeségből alig lesz még most valami; azonban az oroszok minden esetre dicsőséges békeséget fognak csinálni, és meg is érdemlik, mert a legelső katonák a világon, és ha jobb generálisaik volnának, soha semmi nép a világon nem győzné meg őket. Már II-ik Fridrik mondta azt felölök: hogy könnyebb őket megölni mint meggyőzni; egy nép sincs Európában, a kinek olyan római bélyege lenne; azokból fog ám válni a nagy nemzet, ha egyszer egészen kigyalulódnak. Őket a szerencsétlenség el nem nyomja, a szerencse fel nem fűja. Jobban szeretik a függetlenséget mint a fővárost, és mélyen érzik a nemzeti tekintetet és becsületet. A burkusok is, ha az az energia, a melyet mutatnak, nemzeti, minden tett hibájokat eltörlik; hiába neveti őket Napoleon, nem lehet nem tisztelni és nem csu-

dálni egy a maga függetlenségéért köröm szakadtáig hadakozó népet. Hiába hányja a *Moniteur* a *barbarus* nevezeteket széllyel, előttem a legnagyobb barbarusság a nemzeteket függetlenségektől megfosztani és a requisitio systémája által kiszívni. Nézd csak, hogy mit mívelnek a francziák Hamburgban. 48,000,000 livra adót róttak a hamburgiakra, mert felkeltek függetlenségekért. Mehetne csak valami vezér Páris alá, majd meglátnók, hogy mit tennének a francziák függetlenségökért. Nem tűri sem szívem, sem eszem semmi formában az igazságtalanságot, és én a despotismusnak, akármilyen formában, akármilyen időben, akármilyen czélért, örökös ellensége vagyok, leszek és voltam is mindenkor. Látnod, kedves barátom, hogy én azt a mi *nagy* Napoleonban, látom, csudálom és tisztelem, mondhatom Schillerrel :

Zürne dem Glücklichen nicht, dass den leichten Sieg ihm die
Götter

Schenken, dass aus der Schlacht Venus den Liebling ent-
rückt.

Ihn, den die Lächelnde rettet, den Göttergeliebten beneid' ich,
Das verherrlicht ihn, dass ihn die Götter geliebt.

.

Weil er der Glückliche ist, kannst du der Selige seyn.

de azért nem nézhetem azt mind az emberi nemzet javára czélozónak lenni, a mit ő annak mond és a mi csupán Franciaországnak dicsőségét és virágzását czélozza. Ne vakítsuk el magunkat a nagy fényességtől; nem úgy nézem én csak Napoleont mint a szerencsét :

Nicht der Sehende wird von ihrer Erscheinung beseligt,
Ihrer Herrlichkeit Glanz hat nur der Blinde geschaut;

hanem úgy is, mint a villámot, a kiben a szikrát szeretem, de nem a lecsapó ménkőt, mely csak azt üti a ki a szikrás villámot nem látja. Te azért engem, tudom, nem fogsz kevesebbé szeretni, mert nem értek veled egyet egészen ezen dologban, in hoc dissimiles ad caetera pene gemelli. Meglehet, nem tagadom, hogy ezen háború Magyarország külön tartomány-

nyá való felállításával végződjön, vagy felosztásával is; amaz ugyan kívánatos lenne reánk nézve, de ez csupa nemzeti egoismus, én pedig mind a két levelemben csupán az egész Európa boldogságáról szóllottam, mert ezt hántorgatja mindég Napoleon és imádói. Ha minister volnék az aleátusoknál, tudnék talán nekik oly projectumot csinálni, a mely a francia hatalmat a maga határai közé szorítaná, és egész Európát tartós békeséggel és boldogsággal megáldaná, ha ki tudnának vergődni a mindennapi ideákból és úgy felemelkedni conceptiójokkal, mint Bonaparte, de csupán Franciaország javára, tud.

Wie die erste Minerva, so tritt mit der Aegis gerüstet
Aus des Donnerers Haupt jeder Gedanke des Lichts.

Mert a mi a geniust illeti, valóban minden mostani kabinetumokat együttvéve, maga egyedül felyülhaladja.

Du nur merkst nicht den Gott, der dir im Busen gebeut,
Nicht des Sieges Gewalt, das alle Geister dir beuget;
Einfach gehst du und still durch die eroberte Welt.

Még abban is az istenhez hasonló, hogy valamint az örökkévalóság az zsidó, úgy ő a francia népet választotta ki magának. Az új oszlop az Alpeseiken, nem csak népeinek buzdítására való, hanem arra is, hogy rettenjenek meg ellenségei, nagy erejétől. Bécsben, Petersburgban, Berlinben 20 esztendeig nem akadtak volna olyan nagy ideára, és ha akadtak is volna, nem merték volna kivinni, a 25,000,000 miatt a melybe kerül. Sohasem mutatott egy század is annyi tehetőséget, annyi fellengséget egy részről, annyi gyávasággal, butasággal és kisdedséggel a másikról, mint mi láttunk 20 esztendőök olta!

Pethe Ferencz, noha még hibái is eleven eszü emberre mutatnak, engemet is mindazonáltal botránkoztatott egy kevéssé. A *képzelmész* a költő, a *bírt igaz* a jus, a *semesema* az indifferent helyett, mosolyodásra bírának, de a szerencsétlen fajzatok közt némely szerencsés szüleményeket is találtam, p. o. Crida *bukti*, Colonia *külbirtok*, requisition *húzávona*, Pair *országnagy*. A *sugorgatott sereg* azonban sugorgatva

nevetségés. A mathesisét is forgattam már, azon is leng a neologismus lelke; sunt bona, sunt quaedam mediocria, sunt mala plura : Omnis crede mihi sic fit, Avite, liber.

Meghagyám már a fiskálisomnak, hogy kérje ki Dókus-tól a barátságos egyezésnek a javaslatát. Azt mondá nekem Dókus, hogy azt a mit Büdön kapna, egy atyjafiának adná által, a ki velem pénzért megegyezne; és így eszközölje ki Dókus, hogy bizonyos legyen ezen egyezésről és hogy tudjam hogy mennyiért egyez meg ez az atyafi; és meglesz az egyesség. Én mindjárt Téged kérlek ki bírónak; jönnénk össze valahol, Te, Dókus, az az atyafi és én fiskálisommal, és minekutána mind a két résznek információjából megértenéd az egész kérdésnek mivoltát, én részemről a Te, mint közös barátunknak egyenes ítéletére szívesen állanék. Talán nem igen sok ember van Magyarországon, a ki olyan egyenesen és együgyűen szokta kívánni mindenkor és mindenben az egyezést; én bizony nem akarok megcsalni s nem is csaltam meg soha senkit is, és ámbátor sokat megcsalattattam életemben, még sem vehetem magamat rá, hogy azt gondoljam, hogy több gazember legyen a világon mint az, a ki engemet megcsalt. Dókust kivált igen szeretem és becsülöm, és tudom, hogy érzi ő azt felőlem, hogy ha négy gyermekeim és annyi adósságaim nem volnának, még boldognak is állítanám magamat ha atyjafiának türhetőképén kedvezhetnék. Ámbár nem felette heves pápista vagyok, mondhatom mégis igazán: Regnum meum non est de hoc mundo, non de his quae tam vulgo aestimamus.

Feleségem, gyermekeim, minden a mi engemet szeret, Téged is szeret és ölel, szintúgy mint én mind azt a mit te szeretsz. Élj boldogan annyi érdemetlen bajok után; talán csak ezek eszközölhetik, hogy ne éljen vissza az ember a boldogsággal; nincs üdvösségesebb dolog a verőfénynél, a felleges, hosszas és álmatlan éjszaka után.

Hiv Jóskád.

P. S. Azok a vármegyék, a melyek mindent megtagadtak, egy új levélke után most már mindent adnak megint. Soha sem lett volna szükségesb a közönséges megtagadása a

kéretettnek mint a mostani időkben, mert csupán ez vihette volna véghez az egész monarchiát rontó, öldöklő s már most effective rosznak tapasztalt jövedelmezés-systémájának jobbra változtatását. De mikor már egyszer részszerint kigőzölt, elfogyott, részszerint elfajult valamely nemzetnél a nemzeti lélek; mikor nec privatae quidem jam omnium injuriae publicam generalem indignationem excitant; mikor csak pillantatokra ingerelhető a magyar; mikor csak a prókátoreszü emberek becsesek előtte; mikor a legkedvezőbb környülállások sem tudnak állhatatosságot belé lehelni; mikor tüstént nagy tűzben lobbanó lángja, nem, mint a Vesta szent szűz tüze, tartósan és tisztán ég, hanem valamint a szalma szikráztatja, azonnal lohad, akkor :

libertatis seruaveris umbram
Si quidquid jubeare velis.

LXXXVI.

Kedves barátom!

Bártfán vevém leveledet, mely Antoninnak születését sub optimis auspiciis jelenté : Te is, feleséged is Rómában voltatok, midőn a világra vergődött. Íme az áldásom : Ne váljon belőle soha se Lepidus, se Marcus Antonius, szállja meg Caesarnek nagy lelke, úgy amint pihege benne innen a Rubiconon. Éljen az igaz szabadságban, és ha halni kell mellette, ne véle, hanem érette haljon.

Róma végső polgárjának,
Mert első nem lehetett,
Magát ölő Cátójának
Mondom az ítéletet :
Nem szeret az szabadságot,
A rabságot gyűlöli,
Ki Caesarnek hágy országot
S helyette magát öli.

Nagy és igen egyvelges vala ez idén Bártfán a gyülekezet, de az idő nem kedveze ottlétemben, az ég majd szüntelen könyezett rajtunk, nem lehetett a sár miatt bujkálni a a setét és illatos fenyvesekben,

Hol az égnek nyúlt fa minden boga s ága
Némán a szerelem tanúbizonysága.

Láttam ott egy moldvaországi bojárt is két fiaival, egészen török czifra öltözetben, minden cselédjével együtt; sok császári aranyakkal bír és azokat bőven költögeti. A török ruha a kópíráásra nagyon alkalmas, a tagokat nem szorítja, nem kínozza, hanem szabadságot enged nekik; és a török ember testére nézve sokkal szabadabb az európainál, járása könnyebb, mozdulati nyulánkabbak, a nyaka emberebb, férfiasabb, gömbölyűbb, tömöttebb. A legszebb, legfinomabb posztó ruhában jártak széllyel a legnagyobb hőségben is, és még sem izzadtak; a merre fordulának, ámbra tölté el a levegőt. A tolmács a franczia szót is törte. Magának a bojár-nénak még a szemöldöke is fénylő feketére vala festve. Urának természetes fejr füsült szakálla pedig lecsüngött egész az övig. A physiognomiáik mind beillettek volna álló melyképeknek; keveset szóllottak még magok közt is. A magzatok különös tisztelettel viseltettek szüléik eránt; a cseléd szintúgy az urok eránt. Hosszú pipaszárokból borostyánkő sárga csutorákon szívták fel a jó illatú dohányfüstöt, hogy azt azután sűrű gombolyagokban az úsztató levegőbe kedvek-telve kilehelljék; sokat vesztegeltek, sétáltak és gondatlanul körülnéztek és ögyelgettek. Szerettem volna gyakran tudni (tekintvén elevenen mosolygó szép fekete szemeikre) hogy valjon mit gondolkoznak és hogyan?

Sok szép európai beteg asszonyság is találkoza Bártfán; nekem legjobban tetszett Fáy Náni, a ki Bernáth kis-asszony, de noha soha sem vénül a szív, amint mondja a franczia, de még sem mertem fejrő hajszálaím alatt rózsaképzetekkel és dobogó kebellem ahoz igen nagyon közelgetni, a ki non subcincta quidem, úgy lépett, úgy haladt mint midőn

Durezás szilaj társi a szűz Diánának
 Tegzeket csörgetve íjjal hajtnak vadnak,
 S bokrok közt nyúlt síkon erdők árnyékának,
 Fűveken lábagván, pihegve szaladnak.

A szerencsejáték eltiltatott ez idén Bártfán, s így több fiatal dámák, a kik egyébaránt nem ellenségei a jó szerencsének, hogy a férfiakat távolabb tartóztassák magoktól, és szerencsétlen panaszaikat hallgatni ne kényszeríttessenek, a kopasz skizzel mulatták magokat. Én csak két hétig mulattam a köz és magam bajai elfelejtése végett, fürdöttem is, ittam is a bugyogó vasas forrásból,

A melybe Heliosz nevetve tekintget,
 S hogy a fúló Mársot fényével áthatja,
 Száz-száz szép szíveknek a kút körül int'get,
 Hogy hó kar az istent megszabadíthatja.

A sok esőzés miatt nem vettem annyi hasznát a fürdésnek amint vehettem volna derültebb ég alatt; azonban kedvesen töltöttem az időt, sokat olvastam, méléztam; a többi között Schiller Ideáléit is fordítottam szabadon; még egy kevésse gyalúlgatom, megküldöm a jövő alkalmatossággal.

A bátyám Samu Bécsbe ment, meglátogatni fiai, a kiket nagy költségen ott neveltet. Legveszedelmesebb eszendeikben a fővárosba küldötte, hogy idővel nehezebben szokjanak a csendes falusi lakáshoz. Végtére mégis a falun kell megtelepednie, ha valamiképen a szerencse szárnyain a nagy világ zajaira nem fognak kárhóztattatni egész életükben. Nagyon élest mondott Beknek Samu, de, amint ismerem, nem gondolt magáról mikor mondta. Et genus et proavos, et quae non fecimus ipsi, vix ea nostra voco. Majorum primus quisquis fuit ille tuorum, aut pastor fuit, aut quod dicere nolo. — Hát Lónyai meg Rhédey diplomáján nem száradt-e meg már régen a porzó? Rhédey ad minus valet pro executione. Nem szeretem a personalis argumentumokat, hanemha olyanok mint p. o. Themistoklesé vala, midőn azt mondá: „Üss de hallgass meg,” vagy midőn Perikles azt mondta az athenásbelieknek: „Jól van, mind a magam erszényéből fogom győzni

ezeknek a halhatatlanságot kereső emlékeknek költségét, de úgy, hogy csak az én nevem alatt induljanak a jövődönék.

Jó hogy megholt predikátor Igaz uram; nem a mostani időbe való sem neve, sem predikátiója.

Nem tudom el fogok-e menni a gyűlésre; a torrens canicula nagyon olvaszt, Ujhelyben még ezitromvizet sem kapni! Azután minek? vagy . . . minket országlószékünk, vagy minden későn van már; 14,000 gyalogsággal és 8550 lovassággal meg nem lehet menteni sem a monarchiát, sem az országot, sem a constitútiót; nagy erőt kifejtetgetni már most késő, sőt most már veszedelmes is, elmúlt a kedvező pillanat, melynek okos, illendő móddal és határok közt való használása eddig helyre állíthatta volna a békeséget; ennek helyreállítása most már igen igen nehéz lesz. Dum vitant stulti vitia, in contraria currunt. A mi minket magyarokat illet, ha ebben a zavarban akarunk maradni, a melyet nagyobb része hazafiainknak constitúciónak hív, nous ne pouvons pas avoir d'autre politique, que celle d'inertie, politique pas même de demi mesures, mais d' $\frac{1}{100}$ mesure, politique lache, politique d'avocats et des procureurs, politique des paroles sans actions, politique qui ne trouvera dorenavant de garantie que dans la faiblesse ou dans la pitié, ou dans le mépris de ceux, qui pourraient nous anéantir. Az ilyeneket csak neked, leg-hívebb barátomnak,

leg-hívebb barátod

P.

LXXXVII.

A. O. 18. Febr. 1814.

Drága kedves barátom!

Nagyon leköteleznél ha megaláznád magadat Szent Mihályra nevem-napomra, hol közös barátunkra, Dókusra találnál, és a kettejek ügyében Te, harmadik ítéletet tennél. Nem kellene tartanod attól, hogy a barátság részrehajlásra vonogasson, mert két barátok által kétfelől húzat-

tatván az igazságszereteted, mintegy megmerevedne közepettek és ingadozás nélkül vetne véget a köztök fenforgó kérdéseknek. Látnál azon kívül egy szanaszét nyúló nádas piszkos falut, a legszebb téren. Úgy képzelem én magamnak Kázán tájékain a marhalegelő népek lakjait, azokat a végetlen terjedésű pusztákon itt amott öszvegyült roppant falukat. Úgy nézem mindenkor magamat Sz. Mihályon, mint ha elvesztett volna az Isteni gondviselés, és én igen szívesen találtatnám fel magamat olykor-olykor a barátság ölében. Sok bajt nyeltem én már, és kevés örömet szörböltem még eddig Sz. Mihályon; most egy időtől fogva derülni kezd ottan láthatárom, a miolta tudniillik egészségem veszedelmével is reá szántam magamat, hogy önmagam igazgassam gazdaságomat. Számos és sajnos tapasztalások kényszerítettek erre.

Szeretem a gazdaságot, de csak akkor mikor mulatság. Baj, mihelyt élelem módja, és mindenkor eszembe juttatja a földmivelés ama mindennap beteljesedő átkot: Tu autem, terra, tribulos et spinas proferes. Nem lehet és nem is akarok én baj nélkül élni, de az én génusom másnemű bajokra termett. Azonban ott és úgy kell húzni az igát ahová helyhez-tetve vagyunk, és amint a sorsunk rendeli.

Mivel a gazdaságról szólok, olvasod-e a Nemzeti Gazdát? A mezei gazdaság tudományát öt esztendeig tanultam a híres Mitterpacher alatt, de azért mégis felette rosz figurát tennék én az eke szarvánál, és nincs olyan ember Sz. Mihályon, a ki jobban nem tudna vagy szántani vagy kaszálni mint én. Mindenkor nevetségesnek látszott előttem az a gazda, a ki maga nem szánt; soha sem voltam tehát a nagy birtokoknak barátja: Laudato ingentia rura, exiguum colito. Én a fiaimat, ha élek, a szántásra, vetésre, kaszálásra, kapálásra etc megtanítatom, csak az ezek körül való kézi fortélyok csiklandozzák ki a földből, ettől a mindenkor bojgató termékeny anyánktól, a tőle kitelhető jó és bő adományokat. Pethe úr nem rosszúl ír, de tud-e maga szántani? mert más a tudni, hogy kell igazgatni az ekevasat, és más azt valóban igazgatni.

Kassán lévén a minapában, megkére a magyar literatúrának professora Pongrácz úr, hogy írnék néked, és tud-

nám meg tőled, hogy igaz-e azon hír, mely téged Jenisch a hét európai nyelvek hasonlóságáról írott könyvének bővítő-jévé tészén, és azzal örvendezteti hazánkat, hogy te ragaszték gyanánt a magyar nyelven összeszedetgettl volna némű példázatokat ama nevezetes munkához. Ha nem költött a nevezetes hír, esedezem előtted mind a magam, mind Pongrácz úr nevében, hogy engemet részesíts szép elmédnek ezen új fajtásában, és hogy megengedd nékem annak közlését az abban részesülni akaró professor úrral.

Nincsenek most sem elegendő, sem jó leírók körülöttem, és azért csak Sz. Mihályról fogom veled közleni az *Ideálokat*, gróf Rhédey második házasságára írt verseimet, és a mértékletességről hozzád intézett epistolámnak megjobbított párját. Nem győzi feleségem írni mind ezeket. Egynehány nap előtt beléptem életem 43-ik esztendejébe, feltettem hát magamban, hogy lassan-lassan gyomlálgatni és tisztítgatni és hibátlanul le fogom íratni azokat, a miket írtam életemben, és kivált külön azon darabokat közülök, a melyeket méltóbbaknak fogok találni a feledékenység elől való elragadtatásra. Írtam a minap francia nyelven jegyzéseket Fontanes úrnak híres beszédére: ezeket is közölhetem veled ha akarod.

Eddig vagy Párisban vannak, vagy ki vannak kergetve Franciaországból a szövetségesek, ha a francia nemzet nem akar megmenekedni Napoleontól. Nagy hibát teve a Senatus hazájára nézve, hogy nem szívelte és nem markolta meg Talleyrand mondását a leipzigi ütközet után, melyet besúga egynehány barátinak: Dépechéz vous, mes amis, c'est le commencement de la fin. Nem szűnik meg reménységem az emberi nemzet ügyének igazságosabb folyása eránt a békeség után; lehetetlen hogy ne bölesüljenek mind az igazgatók mind a népek a végső határokig üzött ellenkező sok és nagy tapasztalások mellett.

Vale corculum!

Hiv Jóskád.

LXXXVIII.

Széphalom, Febr. 24-d. 1814.

Tisztelt barátom!

Leveled azalatt érkezék házamhoz, míg én a sógor-asszonykámat D'Ellevauxnét, Debreczenig kísértem. Onnan csak tegnap jöttem meg, s első dolgomma tettem a feleletet reá.

Martius 19-dikére Sz. Mihályban megjelenek, s ezt igen nagy örömmel teszem, mind azért hogy engedhetek parancsolatodnak, mind azért hogy egyenességemnek egy szép bizonyosságát fogom, két barátok közt levén bíró, adhatni. A szebb érzésű ember olykor azért igazságtalan, mert fél hogy igazságtalansággal vádoltatand ha igaz ügyü *barátját* hagyja győzni. Az egyenes embernek semmit sem kell hajtani a mások ítéletére, hanem a maga lelkének javaltára. A ki valóban megnyeri ezt, bizonyos lehet hogy azt is meg fogja nyerni, legalább a jók előtt. — És oztán mely gyönyörűség, Veled tölthetni egy-két napot! s tégedet ott látni a hol kis király volnál már, ha a devalvatio a kis királyra annyi terhet nem rakott volna, hogy olykor kénytelen átkokra fakadni sorsa ellen. — De vidúlj fel! győzedelmes seregeink ki fogják hozni a *haramia-városból* a csikart kincseket, mert — a mit Te hinni nem akartál, én pedig hittem, — a Rajnán általmenének; — s a visszahozandó pénz könnyíteni fog terheinken, melyek alatt magam is roskadozok.

Leveled szép képét festi Szent-Mihálynak. Én ott öt nap előtt valék. Lovaim vonták kocsinkat, de málhás szeke-rünk alá Rakamaz váltott lovakat ada, s azok Szent-Mihály és nem Dorog felé vivének. Estveledett midőn két tó miatt nagy kerengéseket kelle tennünk, s a helység házánál már setét volt, azonban még is Nánásra mentünk hálni. Te ott úgy tetszesz magadnak mintha a gondviselés elvesztett volna. Én panaszlott terheid mellett is szeretnék Szent-Mihály-

nak ura lenni. Összevonnám magamat, hogy adósságaim által ne menjenek gyermekeimre, s feleségem s kisdedeim körökben, íróasztalom mellett, könyveim, képeim s muzsika között boldog volnék.

Quod petis, hic est,

Est Ulubris — animus si te non deficit aequus.

Vasárnap estve értem Debreczenbe, s fő-bíró úrnál lévén dolgom, egyenesen ezt keresém. Nem vala házánál. Onnan a collégiumba mentem; a XIV. század magyar homiliáit akartam megtekinteni, melyet ott egy sárkány őriz, de a melyet a barátság velem averruncáltata. — A debreczeni urak ezt nem is álmodják. Le fogom vinni Szent-Mihályra a nem leírt, hanem lefestett másolást. — A collégiumban sem boldogulék. — Visszamenőbe Consil. Bekhez tértem. Úgy hittem hogy egy-két embernél többet ott nem lelek. Azonban a szoba tele volt egy igen fényes társasággal, s nem tagadhatom hogy elakadtam, midőn az ajtón beléptem s a sok idegeneket megpillantottam. — Gróf Battyány Aloyz ezeknek számokban volt. Reá nem ismertem, a *hatalmasra!* az *igazán nagyra!* Egy negyednél tovább jára felvelem aszobában, s reá nem akadhattam húrjára, mint ő nem az enyévre, holott egykor ez a két húr egymáshoz nem volt hasonlatlan. — Ő túlélte önmagát. Elmerülve állottam a kemenczére támaszkodva, s ez az epigrammám sült — de a pentameteren azolta változtatást ejtettem :

Vénül s vénüljön testem! De te lelkemet ittasd,

Hébe, e szent kelyhből és soha elaggni ne hagyd!

Valóban az elvénült, elaggott lélek rettentő tünemény. Azonban tiszteletlenségre ne magyarázd szavaimat a nagy férfi eránt.

A vacsoránál én juték grófnéja jobb oldala mellé, s e tisztelt asszonysággal magamat kényem szerint mulattam. Vacsora után táncz vala; mind a tánczolók, mind a muzsikusok kisasszonykák és ifjak voltak.

Elnéztem a brillant gyűrűket, a cifra ruhákat, a terített asztalt, a puncsot, fagyaltat, nádmézcsemegéket — s

mely boldogok mondám! de ezt is vetettem ezek mellé: *quam multis non egeo!* — Barátom, áll-e az effélékben a boldogság? Van-e ezekre s az effélékre szükség? Egy asszonyság ott nagyon kért hogy másnap legyek látogatására. Időm nem volt, de elmentem még is. Akarod tudni, miért vágya magánál látni? Hogy csudáljam hogy neki új-módisan épült háza, új módisan festett szobái, Vogel és Kern által árult canapéja, székei, tükrei, üveges hintója stb vannak. És maga oztán mind ezekhez egy visszatoló külsővel s azzal a móddal melynek minden mozdulatából ki lehetett látni hogy ő a Kalvín czéhébe tartozik. — Azért nevetni a luxust mert magunknak az nem lehet, oktalanság;

Cajus videri pauper vult, et est — *pauper!*
(Martial.)

de valóban én *nagyságot* lelek azoknak *megvetésében*, a mit a kislelkűek a boldogságra elmúlhatatlanul megkívántatónak néznek.

Másnap reggel még csillagos égnél mentem a collégiumba, s egy szobában ágyban lelém a Múzák és a Hajnal tisztelőit. A kit tegnap is ma is kerestem, nem vala hon. Innen a rajzolás professorához mentem. Ágyban leltem ezt is. Neve Kis Sámuel. 1808 Bécsben ismerkedtem meg vele. — Tudakoztam mit csinál. Azt felelte hogy *semmi*. — Annál nincs könnyebb, mondám, csak hogy nem tudom, minek úgy a rajzolás professora. — Mi itt nem kapunk a rajzolásoson. — Terjeszteni kellene a szép szeretetét. — Az Debreczenben lehetetlen. — Úgy de az úr portréteket is fest, s Debreczenben portraírozott-e sokakat? — Úgy szólván senkit. — Ekkor tudakozá, ha bírom-e a Florenczi Museumot? Igenis mondám, bírtam, igen kevés híjával egészen: de már az nincs meg nálam. Kérdése azt mutatá hogy olvasta a Báróczy előtt álló praefatiót, s a museum Pio-Clementinum és Napoleon felől szólla velem. — Végre bevitt egy üres szobába, hol tulajdon képe függ a falon, s a feleségéé, még pedig ez egyszer házasságoknak első holnapjaiban, igen szerencsés attitűddel, férjének lánczon az ő nyakáról függő miniatürképét tartja kezében — a másik képen a felesége a

kisdeddel. Ezen a drapperie igen jó. Mind a három kép pastellben vala dolgozva, s nem rosszul, csak hogy a colorit mocskos és a feketésbe esap; maga jól van eltalálva, de a felesége mind a két képen oly hasonlatlan, hogy azt elismerni épen nem lehet. A három pastellképen tehát örömöm nem volt nagy, s már menni akartam midőn kért, hogy egy tekerestet nézzek végig. Alagyzott (grundirt) papirosokra veres és fekete krétával és Wischerrel (törlővel) dolgozott Bécsben némely antik szobrokat (statua) és főket — s felsikoltottam örömemben. Mely kora az emberiségnek, amelyben a mesterség a természettől általlépett az ideálba, s ily művet teremtett. És ezek a természetaházók mindég lármáznak az idealisták ellen — épen úgy mint midőn a prosaista harczot izen a poetának, s azt kiáltozza hogy a poesis a természetet nothzüchtigolja, elkorcsosítja; azt kiáltozza hogy az *USUS* a főtörvény, nem a dolog ideája. Elveszve ezen szépségek csudálásában, új argumentumok gyűltek lelkemben a neologismusok mentségére, védelmére, és a puristák kárhoztatására.

Prof. Pongrácz úrnak egy hosszú levelet írtam az általad tett kérdésre. — Feleletem ez volt:

1) Beléptünk azon általad óhajtott boldog időbe, amidőn a censura sanyarúbb lesz mint volt — (Babocsaynak Fata Tarczaliensiját a censor Rumynak megtiltotta, hanemha az akkori uralkodást és a religio akkori nyomorgatásait scholionokban az *elégységig* kimentí) — s most még kevésbbé remélhetem hogy tubingi pályairásom sajtó alá juthasson. — Inkább remélhetem hogy egy más pályairásom, a *spiritus* és *universum* magyar szavai felől, kinyomtatathasson. — Ezen két írásomat és a Dayka és Báróczy életekben tett excursiót a neologismusok felől újra fogom dolgozni toldalékul a Jenisch munkájához, melyet hasonlóképen újra kell dolgoznom, mert az felette sietve készült, és monstroz alkotású. De ezen munkámhoz csak akkor foghatok, mikor elvégzem a mi sürgetőbb.

Decemb. utolsó napjaiban egy Somogy vármegyei úr, kinek soha sem hallám nevét, postán küldte meg nekem egy *Mondolat* (oratio) név alatt akkor nyomtatásban megjelent

pasquillt ellenem. A munka előtt egy réz áll, melyen én azon a paripán lovagolok a Dicsőség temploma felé, a melyen egy elrészegült mythol. isten szokott volt paradírozni, s ölemben három musicalis szer van: a háromszeg, a görög lant, és a guitar (Sonetto lantja). — Fejem meg van koszorúzva s homlokomon egy lepe ül. A munka egy ajánlólevélből áll, a Mondolatból és egy glossáriumból. Az ajánlólevél címje ez:

ZAFYR CZENCZINEK.

tudnillik a Kazinczy Ferencz betűi közt mind meg van a Zafyr szó betűje. Írásaimból összeszedte a szókat, phrásisokat, s azokból ész és *minden elérhető cél nélkül* egy centót fűzött. A glossáriumban az én szavaimat összekeverte a Barczafalvi, Dugonics, Perecsenyi, Vandza, Folnesics és Pethe szavaival, s nevet rajtok. Így nevetni könnyű. Nagy ellensége Berzsényinek, s glossáriumában egy articulus áll ilyformán:

Öklelő hajdú. (Berzsényi szava) Halhatatlan Buffon és Blumenbach, a ti munkáitokból kimarada ez a marha neme!

tudnillik Somogyi Gedeon Veszprém vármegyei esküdt, a ki ezt a *pasquillt* írta, azt hitte, hogy az *öklelő* annyi mint a *türkölő*, s a *türök* és *ököl* egy, s nem látta hogy az *öklelő* annyi mint az *ököllel* (marokkal, karral, kézzel) bántó. — Fogod-e hinni, barátom, hogy ezt a *pasquillt* egyenesen Kisfaludnak köszönhetem?

Szemere Pál most érkezik febr. 25-dikén. Nincs időm többet írni, mert e levélnek menni kell hogy korán vehesd. Éljen szerencsésen.

LXXXIX.

Széphalom, Mart. 7-d. 1814.

Kedves barátom!

Én tegnap Újhelyben voltam. Hallottam hogy estvére be fogsz jönni, Vay meg is súgta nekem megjelenésed okát. De én be nem várhattalak. Ma be akartam menni hogy szólhassak veled, de éjjel oly rosszúl lettem, hogy szándékomnak el kellett múlni, melyet sok okokra nézve sajnálok.

Dókus nehezen hiszi hogy Józsefnapkor Szent-Mihályban megjelenjünk, mind a szörnyű sarak miatt, mind hivatalbeli dolgaira nézve, melyeket nem fog elhalaszthatni, s azért is, mivel Szirmay Tamás addig Pestről vagy meg nem jő, vagy ha megjönne is, nem igen fog mindjárt útra mehetni. — Igen jól esnék mindnyájunknak ha ezt az utat akkorára halaszthatnánk, mikor az utak kiszikkadnak. Elmaradni nem szeretnék; az az út nekem azt az örömet is adná, hogy ott lássalak meg, ahol te *kis király* lehetnél, ha lakásodat ott volna kedved tartani; s azt a még nagyobb, hogy tiszteletemre oly méltó grófnédát s gyermekeiteket meglássam.

Szabad volna-e azt a kérést tennem hozzád, édes barátom, hogy velem tudatni méltóztassál, végzettél-e valamit Vayval? és mit végzél ha végzél? — Ő nekem elmondotta tegnap ajánlásait, de gróf Vandernáthnéval el vala fogva, s a sok tanácslók, *szájtatók* körülfogák, s ezeknek jelenléteiben hosszacskáiban szólani nem lehetett. Nagyon szeretnék veled szólni, s kérlek ejtsed módját hogy szólhassak. Rendelj nekem és Dókusnak egy bizonyos napot melyben nálad legyünk ha megszikkad az út. Addig leveledből lehetne értenem mit végzél Vayval, s a levelet Rakamazra küldhetnéd a bíróhoz, hogy küldje által a tokaji bírónak, kit egykét sor az adressen oda útasíthatna, hogy a levelet küldje Újhelybe szolgabíró Dókus József úrhoz — mert a nem postán hanem faluról falura menő leveleket legjobb magistratuális nevére adressálni, és mintha *ex officio* írattnának, egy ívnek nem

tizenhatod, hanem nyolczad rétjébe öszvehajtani; a szerint a mint ez a levelem megyen.

Ha Debreczenbe be találsz küldeni, kérlek tégy rendelést hogy Dr. Szent-Györgyi úrtól hozzák el a *Mondolatot*, melyről utolsó levelemben írtam. Ez ki fogja azt neked küldeni; te pedig bontsd fel, hogy láthasd a csuda fajzatot.

Én Szent-Mihályba le fogok holmit vinni a mit gyönyörrel láthatsz. Ilyen egy nyomtatás alá készített munkácska e cím alatt: *Discursiones philosophicae e lucubrationibus hybernis Pauli Sípos MDCCCXIII.* — Mintegy három ív lesz nyomtatásban. — A criticismusi philosophia cicerói deákssággal és lélekkel van benne előadva. Ezt fel-felsikoltozások közt fogjuk olvasni. Én nem tudok képzelni semmit a mi szebb volna. Cicerói *Behandlung* és nyelv, s a *critica philosophia* tárgyai igen tisztán adattatnak elő benne.

Még egyszer kérlek, tudósíts, végzél-e Vayval vagy nem? és tudósíts késedelem nélkül. Én mindég házamnál leszek e holnapban, s Dókus József késedelem nélkül kiküldi a levelet. — Ajánlom magam megbecsülhetetlen barátságodba. A mélt. grófné kezeit szíves tisztelettel csókolom.

Itt megyen a Sípos munkája tulajdon kezével írva. El ne veszsen, ki ne add másnak.

XC.

Drága kedves barátom!

(Ad amicissimam aurem).

Nagyon sajnálom hogy Szent-Mihályon nem valék általmeneteledkor. Nem úgy fogadott volna a *kis király* mint jobbágyot. Te úri módon utaztál: nagy jószágot szemlélvén, azt itéléd hogy itt nagy udvart tartanak: meglátod ha szerencsém lesz Hozzád, hogy húzom meg magamat a kis asztalkámnál. Múltam Tivoliban. Nem lehet Sz. Mihályt sem Tiburhoz, sem Ulubraehez hasonlítani, de lehet Olysót az

utolsóhoz. Hát barátunk Flaccus miért kívánczozott Rómából Tiburba? mert ott nem voltak bajai, gondjai, és mivel ott ura vala minden fertályinak; de ha én Szent-Mihályon ura volnék minden perczeneteimnek, már akkor ugyan az én hitelezőim uramékká válnának, és a kis fejedelem kiűzetetne Szent-Mihályról. Úgy is kapós. Egy furfang eszű, nem rossz gazda, de nem jó ember, ravasz, képmutató, a gyűlöletet az urára, a kegyeletet pedig magára kenő, mindent magának tulajdonító, mindent zavarba hozó és abban halászó tolvaj tisztartóm V . . mellé inspectornak lopta magát. Ez az ember, a kire nekem eleintén úgy volt szükségem, mint Bonapartenek Fouchére, midőn azt gondolná, hogy engemet keresztülnézett, tapasztalna pedig, hogy én felette néztem és őt mind keresztül, mind túltekintettem, Szent-Mihályt oda hagyván, és előre látván, hogy ő nem csak elmellőzhető, de hogy nála nélkül dolgaim virágozni fognának, és nyilvánvalókká válni számos hazugságai és tökéletlen céljai, melyeknél fogva engemet zavarba hozni, megbuktatni és Szent-Mihályt a maga kezére keríteni igyekezett, háladatlan céljára minduntalan törekedvén, és Sz. Mihályt el nem felejthetvén, ha itt uralkodni akarván ezután is: az ifjú V . . t, a ki most nem tud mit csinálni hamarjába a 70,000 ftjával, Szent-Mihálynak megszerzésére szüntelenül bizgatja. Ez az ifjú ember, a ki még semmit sem próbált a világon, és a kinek minden eleven elméje mellet még hibázik az emberek esméretének mestersége, fellováltatta magát ezen háladatlantól, és mivel hallotta tőle, hogy én sok bajokkal (melyeket nagyobb részint neki, mint volt tisztartónak kell tulajdonítani, és a melyek minden nap jobban-jobban szűnnek) Szent-Mihályon küszködtem, azt hiteté el magával, hogy tőlem, három derék fiúknak apjától, egynehány száz ezer ringyrongy papiroson Sz. Mihályt meg lehessen szerezni. Tele van már az egész környék ezen hírrel, melyet az új inspectora V . . nak elrepített, hogy én tudnillik Szent-Mihályt már effectíve eladtam. Én, a ki a szemtelenségeket végig nézni szeretem, úgy viseltem eddig magamat, hogy utolsó pontjokat elérvén, amint érdemlik, nevetségesekké válnanak. A becsületes ember fogja a ravaszokat kijátszani; énnekem legkisebb eszem

sincs a csalásra, de van elég a csalni akaróknak megszegyénítésére. Gondold meg, barátom, 500,000 rftot nem szégyel igérni valutában Szent-Mihályért, és ennek a summának is egy részében diribdarab portiókat és virtuális jusokat ajánl Kassa körül. Nem tudja a szegény, hogy még az sem tudott engem soha is megcsalni. A ki a szívemet meg nem csalta, még sohasem boldogult velem. A volt tisztartómnak ugyan gyakran mondtam, hogy eladnám Szent-Mihályt, de úgy kelle bánnom a ravasszal, hogy bizonyossá tétetődjem czéljai felől, hogy vagy féljen elveszteni hasznos hivatalját és igyekezzen hasznomra (mert annyit sohasem fog neki senki is fizetni mint én), vagy rejtett igyekezeteit feltakarni kénteleníttessen. Ha valaki azt gondolja, hogy engemet az akadályok elnyomhatnak, az engemet nem esmer; mihelyt a fáradtság kötelesség, inkább kiállok a járom alatt, mint hogy azt levessem magamról. Sz. Mihályt nem lehet megszerezni csak conventionális pénzen, és azt is a most közfolyásban nem lévőben, mely tudnillik 1648-ban a vestfáliai békeség alkalmatosságával vétetődött be egész Európában, és azon is feles summában. Én nem szerencsélthetem magzatimat tractátus által a mostani bizonytalan időkben, nekem Jánusnak kell lennem, hátra s előre is kell nézmem. Hihető, de nem bizonyos, hogy nem emelik-e fel az adósságokat, minek-utána a papirospénzt szaporították, valamint ezeknek leszállításával ezelőtt amazokat is leverték. Hát arról ki áll nekem, hogy nem lesz új conventionális pénz Európában a békeség után, és hogy nem fognak-e annyi aranyból a mennyit most egy császári arany foglal magában, két aranyat csinálni, aureos dimidiatos, és azt mondani, hogy az olyan fél arany egy egész arany in valore nominali? Ahol ötből egyet, ott egyből ötöt, és ötből nyolczat is lehet csinálni. Ez az a bizonytalanság, mely nem a dolgok természetéből, hanem az embereknek rossz eszéből foly, a melyik szüli a bizonytalanságot és az aggodást az atyai szívekben, mely aggodást a nem magamos azaz nem egoista ember oly mélyen érez, akár Rómában akár Ulubraeben lakjon. Ha bukom is idővel, nem én, ha az idők lesznek bukásomnak okai. Nem voltak Flaccusnak gyermekei Lalagétól, a kiknek lelki függetlenséget akart szerezni. Le-

het ugyan a legszegényebb legény is független lelkű, de már akkor az virtus; és ugyan a legjobb nevelés mellett is nem tartozik-e a mostani közönséges romlottságban minden apa minden módon könnyíteni a virtust magzatiban? Nem akarom én hogy gazdagok legyenek a fiaim:

Prima peregrinos obscoena pecunia mores
Intulit, et turpi fregerunt saecula luxu
Divitiae molles —

de azt sem akarom, hogy olyan szegények legyenek mint én vagy Te voltunk, mert akárhogy neveljem őket, még sem tudom lesz-e benne k Kazinczy lelke.

Igen szívesen foglak látni 7. aprilisben: meglátod, hogy
Paternum splendet in mensa tenui salinum,
Nec leves somnos Cupido sordidus aufert . .

a timort kihagytam, mert még él gróf Wallis et Compagnie.

Abból nekünk igen kevés fog jutni a mit kihoznak a haramia-városból. Én nem mondtam, hogy nem megyünk a Rajnán keresztül, hanem azt, hogy a Rhénust fogják akarni meghagyni Franciaország határszélének; akarták is, de nem akarta Napoleon a béke kezességéül a Rajna várait általengedni, holott ő sem békélt meg a marengói győzelem után vagy más győzelmek után, amidőn az elfoglalt várakat ismét visszaadta, némelyeknek közülök általadattatása előtt.

A mit a censuráról mondasz, barátom, a valóságos jele annak, hogy világosodik az országlószékünk, mert ha menteti a religiói nyomorgatásokat, az az oka, hogy azokat nem javallja hanem szégyenli. Hidd el nekem, barátom, hogy a censúrára nézve nem volt boldogtalanabb idő a világon, mint a közelebbi múlt esztendő k Franciaországban; ez a sanyargatás nálunk csúf, de a kiprédikált szabadság-országban gyalázatos. Én ugyan soha és sehol sem fogom menteni a censúrárt, ha király volnék bureaux de refutations azaz czáfoló-székeket állítanék; az igazság olyan mint a nyúl, nem tudja a vadász hol fekszik, keresni kell: de a despoták csak abban hasonlítanak a vadászhoz, hogy agyonlövők minekutána a kutyák felhajhálták.

Látom előbbi leveledből, hogy nem valál portretírozó a szép új grófnénál, noha festők körül forgolódtál Debreczenben; nem a kopácsát, nem a héját nézted, purista valál az élő neologismus mellett. A neologismussal és a purismussal azaz tisztálatozással úgy vagyok, mint a módikkal, az ók közül a legfiatalabbakat, az újak közül pedig a legrégebbeket szeretem.

A Zafyr Czenczinek szerzője, amint látom, a *nemesköveknék esküdt*; fog-e ő az által maga jobban tündökleni? azt nem tudom; annyiban vele tartok, hogy a szó: *mondolat* nekem sem tetszik, jobb szeretem a mandolát; az *öklelő hajdú* sem vigasztal, akár türköltöt akár dögönyözöt tegyen: többnyire pálcázó és botozó hajdúkat láttam; azonban az epitheton helyessége attól függ, mint minden dolognak, hogy hová tétetik. Be boldogok a kiknek semmi munkájuk a sajtó alá nem jó élteken; a sárral való hányatást senki sem érzi a koporsóban.

Elhozatom magamnak a Mondolatot, és ha jókedvű leszek, kitréfálok: *anche io sono pittore*. Köszönöm a Discursiókat, még ez éjszaka olvasandom. Aludj szerencsésen és szeresd felébredésed után is

Sz. M. 1814. 11-d. Mart.

hív Jóskádat.

XCI.

Kedves barátom!

A Mondolat még el nem érkeze. Professor Sípós Discursióit azaz szétszállásait olvastam; olyan homályos az írása, mint a dolog a melyről ír. Én is idealista vagyok, de nagy mértékkel és csak bizonyos tekintetben; azt nem hiszem, hogy kívültem semmi sem volna, noha nem tudom, hogy mi az: és azt csak természetem szerint lehet megfognom, de ennek a megfoghatásnak az oka nem lehet csupán bennem, és még gondolatomban sem fogom meg az okozás principiumát, ha azt tapasztalás nem előzte meg. Meglehet tehát

hogy professor Síposnak igazsága van a parte rei cogitatae, de nincs a természeti megfoghatóságunk szerint, és így ő azt oly keveset demonstrálhatja, mint p. o. az angyalok (ha vannak) perceptiójának módját. Eleitől fogva ezen hegyességek körül tébolyodik az emberi elme, és minduntalan körben jár. A megfoghatatlanok körül nem kell forgolódni. Là commence un abyme, il faut le respecter. Mert úgy járunk mint a lepe a gyertyatűz körül : be kicsiny világot kerít, és mégis szárnyait megégeti, és megszűnik repeshető lepe lenni.

Itt volt V . . , ravasz fiúcska, be szeretne kiküszöbölni Szabolcs vármegyéből. Írok neki ezekben a napokban; sajnálom, hogy szép reménységeit félbe kell szakasztanom. Itt volt ipja is, mindent megnéztek, még a vizet is gyalázták; úgy tesznek a lovatvevők is. A víz ugyan itt nem fons Blaudusiae, aut Albunae resonantis, de nem jobb a l . . i vagy b i. Én főve s meghülve iszom, elveszti egy kevésbé terjeszkedését, de azért lehet vele élni.

Íme a tudós embernek rosszabb írása a magaménál, leírtam magamnak nagy bajjal, könnyebb lett volna valamely setét századból valamit lemásoltatni. Docti male scribunt. A deákság szép, tiszta, az ideák járása Cicero módja szerint van. Várlak és öllelek.

Sz. Mihály 16-ta Martii 1814.

Igaz hív barátod

Jóska.

XCH.

Kedves barátom!

Imé a Mondolat Szent-Györgyi úr mind hozzád, mind hozzám írott válaszával, merészségemnek mentségéül, hogy felnyitám a neked utasított levelet. A könyvecskének egy-néhány lapjait általnézém, de, megvallom, azt sem értettem a mit olvastam belőle. Nagyon leköteleznél ha magaddal elhoznád, hogy átfussam veled kivált a végére ragasztott szó-lajstromot. Nagyon selejtes az, némely új szók tetszhetnek,

mások nem, csak ezeket kellett volna ecsetelni; némely szók nem újak, ha régiek, és ezek körül, ha nem visszás hangúak, fondorkodni a tudatlanságnak a jele. A kölcsönözött szavakat, kivált ha magyar kaptára vannak verve, mind kigúnyolni hasonlóképen balgatagság.

Si Graeco fonte cadant parce detorta
 licuit semperque licebit
 Signatum praesente nota producere nomen.

Mind ezekben, úgy mint mindenben, a mérték teszi a jó ízlést. Minden új szótól félni, mint valamely tüneménytől, csak a vadakhoz illik, de minden petyhüdt, avúlt szót ápolgatni annyit teszen, mint valamely régi pénztárból az ó zöld rozsdás krajezárokat közforgásra bocsátani. Csak a jól ítélő értelem ad mindennek becset, csak ott kell új szó, ahol vagy épen nincs, vagy észrevehetőképen hibás. A kurtítás által készítettetve látszó új szók gyakran szépíthetik a nyelvet annyiban, amennyiben hosszabb és alkalmatlan hangzású szavainkat csinosítják. A borzas farkú lónak elvágjuk a farkát, és olykor Cyclops lesz belőle. Én jobban szeretem a magyar literatúrát, hogysen gyűlölöm még a szerencsétlen szófaragmányokat is; megtörténik olykor, hogy currente rota urceus exit, de néha szép formájú tál is. Az igyekezet mindenkor dicséretes; hemzsegenek csak az új szavak, semmit sem árt, megöli az idő szele a helyteleneket, a boldog természetűek pedig fentmaradandanak; forr a jó bor is míg megszáll és kitisztul. Nem mind, hanem sok szavaid által fognak menni a jövőndőre, akár mint agyarkodjon esküdt uram; hasznos könyvecskét írhatott volna, ha rövidebbre húzta és a személyerányzást nagyon ki nem mutatta volna, de így sok és még nagyobb s helyesebb kritika fér czáfolásaihoz.

Fris epigrammákat a ki akar írni, bután ne gyalázzon, és tudjon dicsérni. Akármit írjanak ellened

Vivet extento Proculeius aevo.

Vale!

Sz. Mihályt 13-d. Mart. 1814.

hív váró barátod
Jóska.

P. S. Úgy-e mondtam, hogy az egész összeszövetkezett Európa nem fog semmit tenni a francziáknak? Derekasán megverték bennünket, Páris minden nap jobban-jobban távozik tőlünk. De ha Párisba találunk is menni, megmaradok véleményemnél: megmarad Franciaország nagy ország, és soha sem fog magára nézve becstelen békeséget eltérni kénytelenítettől. Körül lehet és kell is metélni Franciaországot, de nem lehet azt feldarabolni vagy semmivé tenni, vagy úgy megrontani, hogy nagyot ne nyomjon Európa mérő-szerpenyűjében. És így, kedves barátom, ne búsulj a vakság és a setétség visszaérkezésén, a melynek az új mysticismus Németországban hiába akar utat nyitni.

Nagyméltóságú Gróf!

Különös kegyességű Nagyságos Uram!

Azon takaróban bátorkodom ezen könyvecs két Nagyságod kezéhez küldeni, melyben ezelőtt ötöd-hatod nappal igyekeztem volt már általküldeni: Méltóztasson Nagyságod, felbontván, megolvasni, és tisztelt barátomnak általküldeni. Már kétszeri elküldésében megcsalattatván, sietek ezen fertályban élni ezen kedvezőbb alkalmatossággal. Postán küldött levelemben megelőzvének kedves barátom mostani kívánságát, most újonnan nem írok, hanem magamat Nagyságodnak úri grátiájába alázatosan ajánlván, nagy tisztelettel maradok

Nagyságodnak

Debreczenben, Mart. 19-d. 1814.

alázatos szolgája
Szent-Györgyi József mpr.

XCH.

Széphalom, Májusnak elsőjén 1814.

Tisztelt kedves barátom,

Verseidet kibeszélhetetlen gyönyörrel olvastam. Mely szép az az énhozzám írt lelkes epistola! s mely szépen festi magas lelkedet és a mi korunk fertelmességét! Hadd maradjon meg írásban némely jóknál. Jöhet oly idő a mely annak kinyomtatását ellenzeni nem fogja. — Mélt. gróf Kis-Rhédei Rhédey Lajos Bihar várm. adminisztrátor, Leopold rendbeli keresztes és cs. k. kamarás úrnak díszes menyegzőjére írt verseden sok helytt kaczagtam. Némely kifejezéseit előttem annakkelőtte már mondotta az, a ki Tőled jószágot akara vásárlani, s meg nem foghattam, hogy Te — *TE* — miként bánthatod azt, a ki feleséget vett; mintha azt venni — ha bolondúl és illetlenül is! — mindenkinek szabad nem volna. De botrányozásom elmúlt, midőn a versezetet végre meglátám. Szerencsés vagy, hogy nem ismered sem a kereset kívánságait sem a félelmet : ha ismernéd, s vagy keresnél valamit, vagy retteghetnél, a megtisztelt méltóság bizonyosan megtenné. Mert valója van Voltairnek, midőn nem tudom hol azt mondja, hogy a nagyokon tett *csapodárkodó vágás* mindig veszedelmes : ők megértik miért nyújtatott nekik itt a tömjén, s azt számba nem veszik, a vágást pedig kegyetlenül megbosszúlják. — De hagyjuk a verseket.

Épen azon mértékben örvendek, hogy az én Dókusomat megszeretted, a melyben azt sajnálom, hogy vele vendéged nem lehettem. Már fenn járok közel tizennégy nap óta; de füleim által vannak kötve, s az ily szép napokon a milyen a mai első május is vala, mely havat adott eső helyébe, kimeni nem merek. Érzem, hogy vénülök : de szerencsére csak testemben; lelkem mégis ifjú, s talán soha sem fogja elveszteni elevenségét. Ezt nagy részben annak köszönöm, hogy kivetkeztem a *Lemurok* retteghését, mely igen alkalmas elgyengíteni a lelket. — Csak húsz esztendeig élhetnék meg

gyermekeimnek javokra s literatúránkéra! Esztendeje múlt april. 10-dikén hogy gazda vagyok, s mennyivel kevesebben mint Sz. Mihály!!! — és mégis látszik már rajtam hogy sor-som javúl, noha egy részét az elmúlt igen szerencsétlen eszt. jövedelmének a haza oltárára kelle tenni, s egy részét be a jószágba. Literaturánkért is annyit dolgoztam eszt. oltá, a mennyit öt más eszt. alatt sem. Most jambokban fordítom Hamletet, a Schlegel igen hív német fordításából, mint-hogy én angolul semmit nem értek, s a Schlegel fordítása felől azt tartják, hogy az tüköri-képe a Shakespearénak. Az első felvonással holnap kész leszek. Igaza volt a görögnek, s igaza van a francziának, hogy a szomorjáték vers nélkül nem felel meg a saru gráviságának. A Göthe Iphigeniája és a Schiller Don Carlosa s Orleansi Leánya mik volnának prózában?

Láttad talán azt a jelentést melyet munkáim kiadása felől Helmezy irt, s tudod, érzetted, hogy én azt minekelőtte nyomtatva volt, nem láttam. A szertelen magasztalás épen ellenkező sikerü mint a mit támasztani akar. Azzal nem gondolok. Az eszes olvasó tudja hogy a czél kívánta a magasztalást. Bár el ne akadna a szándék! De alig merem remélni, mert Trattner 400 előfizetőt kíván, s annyit nem kap. Épen ma vevém levelét, hogy önála magánál még csak egy előfizető jelent meg. Ha ez el nem sül, egyebet kell gondolnom. Úgy hiszem hogy előttem kedves volt az a gondolatom, hogy annyi *érdemes* ember képe s annyi vignette adassék a munka mellé a mennyi kötet lesz. Hogy hizelkedésre ne magyaráztassék a cselekedet, csak azoknak képeiket veszem fel, quos iam Libitina sacravit.

Képzeled, édes barátom, mint olvasom most az újság-leveleket. Mely váratlan történetek! Soha ember úgy nem *esett* mint az, a ki arra a nagyságra lépett vala fel, a melyen soha még ember nem látta magát. Fele ennek a mi planétánknak reszketett előtte, most pedig a legkisebb teremtese is a zoologiának kacaját üt rajta. S nem csak koronájától fosztatott meg, melyet a valóan nagy ember nyugodt elmével nézhetne, hanem még feleségétől, még fiától is; s barátai közül hány marada meg mellette? Az ellene lángot vetett

düh annyira megyen, hogy neve mindenünnen lekarcoltatik, még ahol az a mit tett, javára volt is annak a népnek, melynek koronáját viselte. — Én azt hittem hogy az az ember imádtatik a maga népe által, s nem tudtam annak hitelt adni, a mit Kézytől hallottam, a mit Te mondottál; azt hittem, hogy az a dicsőségért élő-haló nép minden szerencsétlenséget, minden csapást eltűr, ha emlékezik mit köszönhet ennek az embernek, s most látom hogy nagy csalódásban voltam; látom azt, ha azt mondom is, hogy némely vád ellene a történetek és a jelenvaló ínség szava, s viszont ötet is kellene hallani, hogy a dolgot igazságosan megítélhessük. — Nagy a bosszú a melyet szenved, s gondolom hogy ő most épen úgy bánja megbizonyított szerénységét, mint Brutus bánta meg, de már későn, hogy a Cassius tanácsát nem fogadta s Antoniust nem idvezítette. Azonban más részről az is való, hogy a szövetséges fejedelmek sok váratlan nagylelkűséget követnek. Napoleon nagy bizonyosságát adja, hogy a despotismus maga alatt ás vermet. Ha a 36 millióból álló francia nép, és a nép elsői, jói s tudósai ötet szerették volna, ő most is a trónon ülne, s Franciaország tudta volna azt tenni a mit Spanyolország tett őellene. Nekem úgy tetszik hogy Talleyrand meghasonlásban volt vele a miolta hivataláról lemondott, és hogy a svécziai koronaörökös s Moreau és a külső fejedelmek ezek által meg voltak kérve, hogy őket Napoleontól megszabadítsák. Sokat elmélkedem magamban, mi indíthatta arra Napoleont, hogy ő magát a törvény felett valónak képzelje, s úgy hiszem, hogy úgy tartotta, hogy a haza oly állapotban volt, mint Róma akkor vala, midőn dictátort tett, s ha kivihette volna plánjait, s nyugtot érhetett volna, mely neki is kedves volt volna valaha, elállott volna dúlongásaitól. De ne feledjük, hogy én Széphanmon, Te Szent-Mihálytt mind ezekről igen hijánosan ítéltünk, s bízzuk isteneinkre hogy tegyék a mit jónak látnak, mi pedig várjuk a dolog kimenetelét nyugalomban. — Hogy a lelkiismeret szabadsága és a sajtóké fentartatott, annak szívesen örvendek.

Mi Újhelyben máj. 6-dikán tartunk gyűlést a követe kinevezése eránt, a kik fels. Urunkhoz küldetessenek,

s 11-dikben a Dercsényi Ferencz és Szemere Klára, 15-dben Szemere Pál és Szemere Kriska menyegzőjét üljük. — Éljen szerencsésen. Maradok szíves tisztelettel

örök híved
Kazinczy Ferencz.

XCIV.

Lasztócz máj. 16-d. 1814.

Tisztelt barátom,

A Báróczy Munkáinak négy utolsóbb kötetét itt küldöm. Szemere Pál barátomnak lakadalma alatt írom e levelemet, és ezért megyen levelem s csomóm bepecsételés nélkül; e zajban lehetetlen volt be is pecsételnem. — A Báróczy biographiáját, kérlek, olvasd meg haladék nélkül. Ezen négy kötetrel együtt vészed a harmadik és negyedik kötetnek egyik újra nyomtatott íveiket. Ezeket ragasztassd az előbbi kötetekbe a magok helyeiken; kár volna ezen újra nyomtatott két ívnek elvesznie. — Szemere Pál és Szemere Chrisztín tegnap, Dercsényi Ferencz és Szemere Klári pedig Azarban májusnak 11-dikén tartották öszvekelések innepét, temérdek népség jelenlétében. — Éljen szerencsésen. Ajánlom magamat nagybecsű barátságodba s maradok

örök tisztelő
Kazinczy Ferencz.

XCV.

Alsó Olysó, Junius 1-ső napján 1814.

Drága kedves barátom!

Azt tudtam hogy változásod betegséggé leve, vagy neheztelsz reám, minekutána oly sokáig semmi választ nem vettem tőled, és nem tagadhatom, hogy noha az egyik felté-

tel úgy valamint a másik búsíta, mindazonáltal oly szívesen szerettetem magam Tőled, hogy jobbúlásodról való reményeim közt a neheztelésedről való félelmem a betegséggedről valónál még inkább megszorított. Ki nem mondhatom mi-képen örvendettem leveleden; szükségem vala azon örömré, mert az én egészségem is megbontakozott, a haemorrhoidesek rendetlenkedtek. Szomorú nyavalya! mely még betegségnek sem látszik, és mégis még a lelkünket is megtámadja! Leveledből vett vidulásom közé az a sajnosság egyvelede, hogy valjon mért nem vehetlek én semmi módon reá, hogy valamely fordításomat kritizáld? Schiller Ideáléi fordításának krisiséit el nem engedem Neked. Rajta, barátom, macte animo, az önszeretetem hólyagja nem fog szelet fújni szúrásid elibe, nem fogok értekezni veled krisiseid felől, tudom én a magam munkáját úgy nézni, mint ha más dolgozta volna, távol vagyok az önönmagam csudálásától, sőt soha nem írtam semmit is életemben, a mit másodszori átnézés mellett nem jobbítottam volna. A miről meg leszek győződve krisisedben, azt befogadandom, úgy valamint a kedves és hívott vendéget szoktuk a ki házunkat vidámitja és jelenlétével discsóiti; a miről pedig meg nem leszek győződve, azt becsülettel, tisztességgel fogom venni, illendő hallgatással fogom fogadni és nem marasztani ugyan, de ki sem kergetni.

Olvastam Helmecezy úr jelentményét: történetből akadt kezembe a szántai plébánosnál, és elvettem tőle. Hogy discsér, igen jól teszi. Ha valamit mernék kívánni munkáid kiadásiban, az volna, hogy a szokatlanabb kitételek értelmét a kiadó vagy német vagy deák nyelven (mert fel kell tenni hogy az olvasó publicum ezen két nyelvet érti) asteriscus közzé az új kifejezés mellé szorítaná, vagy nem bánnám, alól a lapon jegyzésben a kitétel okaival együtt megmagyarázná, nem pedig a könyv végén, mert bajos a keresés. Ezzel sok kritika megelőztetne, az olvasás könnyebbülne, nem csak a tanulni szeretőkre, hanem a mulatságból olvasókra nézve is. Nincs az a szerző a világon, a ki egy tökéletesedő nyelvben azzal hízelkedhetne magának, hogy minden új forma kitételeit, bárhogy legyenek is a nyelv geniusa szerint, kiki érthesse, vagy hogy a jövőendő azokat mind be fogja fogadni.

Az a legjobb író, a kitől legtöbbet fog befogadni a jövődő, és a kinek írásaiból ki fog tetszeni, hogy kellett újforma kitételeket koholni czéljához képest, és hogy jó és helyes alkotó vala.— Azt, hogy csak azoknak képeit akarod nekünk mutatni, a kiket már többé nem láthatunk, nagyon helybehagyom, mivel a holtakra nézve az jutalom, a mi az élőkre nézve gyakran hízelkedésnek tetszik. Szabad a tömjén a korporsó körül.

A Mondolattal rendesen jártam; megvevém és megfizetém a debreczeni vásáron több más magyar könyvekkel együtt, de nem tudom, hogy esett, ott maradt a könyvárosboltban Kiséknél, de tettem már rendeléseket hogy megkapjam. — Azt hallottam ezekben a napokban, hogy Xenophon Cyropaediája is már régtől fogva magyarra le legyen fordítva; igaz-e ez és esmered-e? — Én most görögül tanulok Tancsicsától, a ki nálam múlat egy időtől fogva; szép, de felette nehéz nyelv, azonban nem szünök még meg nem tanulom. Lassan lassan rendbe is kezdem már szedni a mit irogattam életemben, sem *prosa* sem *versa oratione* nem kevés a. Ha kritizálni fogsz, mindent egymás után veled fogok közleni, de ha nem, minek lopjam el idődet a magam s literatúránknak tökéletesítése és gyarapodása nélkül.

Bácsmegyeidet sohasem olvastam; Helmeczy emlékezik róla. Én velinpapíroson praenumerálok munkáidra, a pénzt júliusban fogom neked magadnak elküldeni.

A Hamleted prózája olyan szép, hogy elfelejteti az emberrel a görögök és a francziák reguláját; azonban én is azt tartom, hogy a felséges a kötött beszédben még felségesebb. Ezt nem akarták ugyan hinni sem Pascal sem Montesquieu, de ezeknek a két nagy embereknek a szívek és érzékenységek számára nagyúlt az elméjük. Meg fogom hogy leked nem vénül: *immortale non senescit*.

A mi a legújabb történeteket illeti, nem volt előttem váratlan, hogy az úgy nevezett barbárok császára helybenhagyásával egy a társasági kötést meg nem tartó nagy fejedelem a XIX. században trónusáról elűztessen. Mondtam régen, hogy kényszerítettetni fog a senátusnak és a nemzet képviselőinek engedni, vagy megbukik; de mi vehette rá,

hogy pensiót elfogadjon vagy egy kis szigetbe számkivetésbe küldettesse magát inkább, hogysem a dicsőség mezején eleszen? erről valóban fel kell függeszteni ítéletünket, mert ez bizonyosan vagy a legnagyobb vagy a leggyávabb lelkű cselekedet. Tudni kéne, hogy ment a dolog végbe. Azok a kik Bécsbe mennek, megtudhatják Corvisarttól, St. Aignanától, Cafarellitől s másoktól, a kik a francia császárnénak udvarához tartoznak. Engemet három vármegye méltóztatott a felküldésre, de nekem nincs pénzem a ceremóniákra. Sejtéskedő vagy vizsgálandi (*curiosus*) lennék az eránt is, hogy miképen fog az az ember magába belé élni tudni, kinek minden gondolatja, érzése, cselekedete eddig mindég csupán magából kifelé terjeszkedett. Azokon a mik estek, nagyobb részint örvendek, mivel látom, hogy jobb lélek kezdi lelkesíteni a kabinetomokat. Az erőhatalom ugyan természetesen mindenkor a nevedezésre törekedik, valamint az elnyomatattak a szabadságra; és a szabadságból a zabolátlanságra: de hiszen mért nem lehetne, annyi szökések után, egy délczeg paripán is egy jó lovasnak rendesen haladni? Ahoz járúl, hogy a fejedelmek és a népek úgy ki vannak szíva, hogy egy ideig legalább a tehetetlenség is fogja szükségesképen szülni az okosságot, a békességet és a mértékletességet. — Ha mikor szerencsétlen voltál, kedves barátom, nem kívántad-e legalább más formáját bajaidnak, bár olyan terhes lett volna is az, mint azelőtt, minekutána a régi alatt egészen eltikkadtál? Tudom hogy sokan félnek, rettegnek, és nem tudják magokat belé gondolni a történeteknek új sorba. De én nem aggódok, hogy *novus rerum nascitur ordo*, *postquam vidimus quid extremum in libertate, et quid ultimum in servitute esset*. 20 eszt. alatt compendiomban több felvonásokban adták előnkbe a francziák a közönséges históriát; mind ezek már történtek ugyan, de hosszabb időközszakaszokban, és annyi meg annyi távolságokban, setét homályon keresztül terjeszté azokat elébe az olvasóknak a história, holott a mostani év egymás után látta, tapogatta és érzette mind ezeket, és így lehetetlen hogy tanuságot ne vett volna belőlök. Azt tartom hogy a kabinetomok világosodásának új epochája tesszik fel, és így reményleni lehet, hogy a cultura nem csak

alólról felfelé, hanem felőlről lefelé is hatand. Az én hitem abból áll, a mit a minap a sógoromnak írtam: probabilibus peiora non vereare. A hét esztendő háború az austriai monarchiának észbeli kimíveltetését elősegéllette: ezen utolsó francia háború hasonlót eszközölt az oroszokra nézve. Anynyi bizonyos, hogy minden tiporni igyekező hajlandósága mellett is, semmiféle despotismus nem fogja ezután sokáig sanyargathatni Európát. És ez elég ha összevetjük magunkat a napkeleti népekkel, a kiket annyi ezer meg ezer satrapák minduntalan szívnak. Vale, írj nekem gyakran; 20-ik körül Sz. Mihályra megyek, s ott lesz mulatásomnak közép-pontja mintegy october végeig.

Változhatatlan barátod

Dessewffy Jóska.

XCVI.

Igen igen kedvelt és szeretett és becsült barátom!

Báróczy életét nem egyszer, hanem háromszor olvastam által nagy figyelemmel. E helyes biographia több tekintetben. A derék embereknek az a jutalmok életekben, mikor remélhetik, hogy halálok után ilyen képirókra kapnak, a kik által közelebb ismeretségbe fognak hozatni a jövővel. Egy tárgyról ereszkedél ki biographiádban, a mely megérdemli hogy végig gondolja az ember. Ha megengeded, majd máskor közelendem éránta veled véleményemet hosszabb fejtegetés mellett, mert sem nem ellenkezem veled egészen, sem nem vagyok egészen egy értelemben; a középuton állok, és az új szók koholása szabadságát és a xenologismust nem terhes ugyan, de mégis bizonyos határok közt gondolom magamnak. Minekutána elkészítette volna Phydias olympiai Jupiterjét, a takarót levevé róla, és a publicum által megítéltette, és, amint Pausanias beszéli, itt s amott igazított is rajta. Te úgy akarsz tenni mint Euripides, a ki azt kiáltotta a neki zúgolódó népnek: én nem akarok töletek tanulni, hanem nektek kell tőlem tanulnotok. A fő dolog megha-

tározni, hogy meddig és miben bíró a publicum? és meddig és miben nem az. Vale, dilectum Caput, animae dimidium meae, pro quo bis patiar mori, si pareant puero fata superstiti. Alsó Olysón, 19-dik Juny, 1814.

holtig hív Jóskád.

U. I. Ma indulok Sz. Mihályra, 24-ik körül már ott leszek, Kassának megyek. Reménylem hogy megkaptad utolsó levelemet.

XCVII.

Drága kedves barátom!

A sok foglalatosságok és kivált az aranyér, mely kegyetlenül szorongat, nem engedi, hogy ígért értekezésemet rendbe szedve neked most elkülldhessem; azt azonban engedi, hogy a praenumerátiót munkáidra 80 rftokkal valutában ezennel néked általtétessem. Bár csak már olvashatnám. Holnap egész házammal Egerbe, onnan pedig magam Pestre szándékozom, ahonnan a debreczeni vásárra vissza fogok sietni. Igen örvidenék, ha ott találhatnálak. Én minden, a nagy hadi történetek után hátra maradt zajok és feltetszeni kezdő borúlatok mellett is végtére csillapított és tartós csendességet remélek, jól tudván az emberi társaságok históriájából, hogy az értelmi dolgokban szintúgy mint a politikában minden hasznos igazságoknak és kifejtődéseknek az volt az útja, hogy tévelyedések és extremitások által jusson az emberi nemzet nem egyenesen, hanem tekervényesen és csavargásokon keresztül, lépcsőnként az igazságokra és a boldogulásra. Még egy faluból a másikba sem láttam soha is egyenesen vivő utat. Ezerszer csókollak

Sz. Mihálytt, 16-dik Sept. 1814.

igaz hív barátod
Jóska.

XCVIII.

Széphalom, Oct. 23-d. 1814.

Kedves barátom!

Dókus Lászlónak általküldöttem a 259 ft. 21 krt. mert magam ötöt secretáriusodnak itt léte olta nem láttam. Ritkán vagyon ide haza, s én ki nem mehettem mind igen sürgető dolgaim miatt, mind azért, mert báró Wesselényi Miklóst, a Miklós fiát három hét olta várom. Ő Velenczéből jő, s a budai vendégek meglátása miatt késett. De a napokban bizonyosan itt lesz. Rajta leszek, hogy útját feléd vegye, s annyi gonoszok után lásson végre egy *tisztát* és *nagyot*. — Dókustól kezemben vagyon a quietántia, az említett pénz vételefelől; praenumerátiódat pedig Szemere fogja levinni novemberben Trattnerhez. Te nekem 80 ftot küldél, pedig a velin explárra csak 12 ft kell egy-egy Lieferungot vévén, a milyen három lesz; és így a 9 kötetre nem több mint 36 ft. Tudósíts tehát, hogy nem két exemplárt parancsolsz-e, hogy tudhassam, mennyit küldjek Trattnernek. Mert a pénz az övé és nem az enyém.

Ide zárom munkáimnak eddig megjelent kilenczedik kötetét azon kéréssel, hogy azt Dr. Szent-Györgyinek kezébe juttatni méltóztassál, mellé tévén a hozzá írt levelet, melyet azért tettem ide boríték nélkül, hogy megolvashasd, a mit, beteg lévén, resteltem még egyszer írni. Azt minden olvasói közt én olvastam meg a legsanyarúbb vizsgálattal, s nem leltem rossznak. Még azok is a kik keresztre feszítenének, ha hatalmokban állana, újításaim miatt, kénytelenek lesznek megvallani, hogy a munkán kitetszik, hogy minél több csinálnak akartam elkészíteni. Egyetlen egy grammatikai botlást leltem benne, de nem tudom immár hol. A könyv végében elfelejtette Trattner egy lapnyi glossáriumomat feltenni, melyet nagyon sajnállok.

Ideáljaid eránt vett parancsolatodat nem teljesíthetém

eddig, mert Schilleremet csak most hozá vissza Szemere Pál. De fogom mihelyt reá érek. Most beteg vagyok, és nagyon el vagyok fogva; Ossziánt készítem nyomtatás alá, s félek hogy el nem készülök vele míg a pesti alkalom útnak indul.

Mely esztendő, barátom! mely rettenetes esztendő! Ki láta ilyet! s én most kezdettem volna kis gazdaságomat. Oly kevés életem terme, hogy ha Petneháza (Szabolcsban) nem adna valamit, pénzen kellene élnem. De nem panaszkodom. Felejttem bajomat, ha körültekintek. Élj szerencsésen, s tarts meg nagy becsű barátságodban. Az minden vigasztalásom, hogy ennyi rossz között ismerlek *Téged*, s feleségem és négy gyermekeim csendes körében feledhetem néha a mit utálnom kell.

Örök tisztelőd
Kazinczy Ferencz.

Úgy hallom, fiskálisod Potemkin úr elhagyja hivatalát. Engedd meg, hogy előtted egy kérést tehessek. Debreczenben lakos prókátor Nagy Gábor úr első ember a District. Tábla mellett, nagy talentomú, nagy tudományú, nagy tekintetű ember, s nekem szeretett barátom. Tiszta fej, tiszta lélek. Ő neked tetszeni fogna ha ismernéd, s azon lenne, hogy bizodalmadnak megfeleljen.

XCIX.

Drága kedves barátom!

Elküldöttem Szent-Györgyinek mind leveledet, mind nyomtatványodat. Ha csak egy héttel előbb érkezett volna ajánlásod, megfelelhettem volna kívánságodnak az új fiskálisra nézve. Elbocsátám Potemkint, mert nem viselte úgy magát nálam, mint nevetársa Katalinnál.

Sokat kelle ez idén utaznom. Holnap után a felföldre megyek vissza az egész házammal, onnan bővebb levéllel

foglak kínozni. Kinézéseim kedvezők, csak valami szokott szerencsétlenség ne érjen.

Élj azzal a boldogsággal a melyet érdemlesz.

hív Jóskád.

Sz.-Mihályt, 13-d. Nov. 1814.

Csak egy nyomtatványra praenumeráltam, kész lévén pótolni a summát, ha az egész munkának ára többre menne ezután.

C.

Széphalom, Nov. 26-d. 1814.

Kedves barátom!

Még szüret előtt adtam által a sógoromnak, kinek leányát Dessewffy Tamás vette, egy pakétocskát hozzád, hogy Tokajból juttatná kezédbe, s nincs semmi hírem, vetted-e vagy nem. A csomóba Bácsmegyeimnek egy nyomtatványát tettem, hogy ha talán még nem láttad, láthasd; azután pedig küldenéd Dr. Szent-Györgyi úrnak Debreczenbe, mint-hogy a Te exemplárod még Pesten vagyon. — Ugyan azon csomóban vetted azt a megnyugtatót is, hogy fiskális Dókus László úrnak a secretáriusod által nálam hagyott 251 ftot és nem tudom hány krt kezébe adtam; erről engemet írott quietantiával nyugtata meg Dókus úr, az én levelem pedig Téged nyugtathat meg az eránt, hogy bajod a vármegye pénzét beszédőktől nem leszen. Dókus azolta sárgaságban feküdt, s én látogatására valék. Mondotta, hogy nem írt, de neked azt izente általam, hogy így leváltatni sem fogja a pert ezen pénz eránt. — Egész halom citatóriák állának előtte. Engem is perbe idéze egy 1809-ben kérddhetesen kívül általam beadott insurrectionális ló miatt. Rettenetes dolog a hogyan a vgyéken megyen a dolgok folytatása, s ezt tekintve érdemeljük a szenvedett csapásokat. „Merito plectimur,” mint a

Phaedrus meséiben. Nagy a-gyanú, s Dókus megerősíte ezen gyanúmban, hogy a perceptor Komáromi Gábor akarva hozta rendetlenségbe ezt az egész dolgot, hogy nyerekedhessen s sokakkal kétszer fizettethessen. Felőle az ilyet fel lehet tenni. Ő gyalog megyen Bécsbe Újhelyből, gyalog Debreczenbe, s gyönyörködve beszéli azoknak a kik tudják, hogy az országban nálánál nincs gazdagabb ember, hogy Bécsig 14 krral ment és nem költe többet, s visszajövében még kevesebbel (ide nem érti a Bécsben lételt), s egy helytt egy csizmadiánál vett szállást, s nem ő fizetett a ház gazdájának, hanem a gazda neki az elveslett csizmát még meg is varrta. — Előbb őtet nevezém a leggazdagabbnak az egész országban, és ezen szóm mellett állok. A kinek ily kevés szüksége van s ennyi a pénze, gazdagabb mint a zopfos gróf György.

Sokat szólván szükség és minden harag nélkül ezen boldogtalan ember felől, még egyet. — Testvér öcsese Komáromi Ferencz ez idén Újhely és Bányácska közt megölve találtatott. Gábor a hír hallására ezt kiáltá : Hát ha az akasztófa alatt ölték volna meg, szánnám-e? s mikor temették a testvérét, bokrétát szúrt kalapja mellé, s szekeren ment el a temető sokaság között. Mely erkölcsök! —

De ennyi rút' beszéllése után szépekre!

Nov. 3-dikán reggel báró Wesselényi Miklós, Miklós-nak egyetlen fia (Velenczéig s Verónáig tett útjából jöven Pestre) gyalog sétála fel nevelőjével Pataki Mózes úrral dombomon. Szekere Újhelyből ura nélkül jött későbbben. Mí-dőn én Zsibón valék, ez a derék ifjú 9 esztendő gyermek vala, annak pedig most épen kilencz esztendeje, mert én is nov. első napjaiban jöttem el onnan. Még nem ismertem. Marinárában jött mind ő mind Pataki, s képzelhetém, hogy W. a maga útitársai közül (mert két báró Bánffy és Döb-rente is volt vele) kettőt előre küldött. Ábrázatja originális, azaz nem úgy van rajzolva mint a mindennapiak : de reáis-mertem benne atyja s anyja physionomiáiknak összeömlésén, és valóan lelket is mind attól a szertelen nagyságú derék férfitől, mind attól a nagy mívelésű s nagylelkű derék asz-szonytól vett. Három teljes nap múlata nálam, s soha nekem kedvesebben három napom el nem múlt mint ez most, és a

melyeket Zsibón töltöttem. Mely fej, mely lélek, mely szív, mely nemes sőt úri mód minden, minden gőg nélkül, mely szent szeretete a jónak minden affectáció nélkül, s mely olt-hatatlan vágyás látni, hallani, tanulni, előmenni! Pataki mintegy 28 esztendő, és még is *nevelő!* Igen is, barátom. Látni példát, hogy 80 esztendő nevelő is van; de te ezt bizonyosan jobbnak fogod nézni együtt velem. Feleségem el nem tudta telni a két vendéggel, s szüntelen köztünk vala. Én egykor elmeredtem a Pataki nézellésében, s azt a megjegyzést tevém, hogy az ő fejéből egy szép Rubenst vagy Van Dyckot lehetne csinálni, s feleségem akkor mondá hogy ő a két barátban Don Carlost és Pósát látja. Irígylem neki e gondolatot, mert való gondolat. — Carlos és Posa egymást tézik (tutoyer), de minden mozdulatán Carlosnak látszik, hogy ő az úr, minden mozdulatán Pósának, hogy ő a leghatártalanabb barátságot, bizodalmat és familiaritást a legszívesb tekintettel öszve tudja kötni. Ez nehéz mesterség. De Pataki benne *taktfest*.

W. látta Pesten az Isteneket. Miattok múlata közel három hetet. Látta a pompát júliusban Bécsben is. De az ő czélja ezen útban nem ez volt. Két esztendő múlva más részét látja meg a világnak.

Meghalván atyja, nem tudom, mely erdélyi szokás és rendtartás miatt tútorot adtak neki, mintha arra az anyjának szüksége volt volna, s képzeld ki leve tútora — gróf Teleki László, a Báró Tabulae! — Így Teleki elmondhatja a mit a Horácz ráspolya : *acutum reddere quod ferrum valet, exors ipsa secandi*.

Képzeled, imádva szeretett barátom, hogy én velek lévén, felőled sokat szóllottam. Siettek Zsibóra, mert W. nagyon anyás, azaz indulattal szereti az ő jó anyját — (W. egyetlen gyermek a háznál 14 közül) — különben megláttak volna. Egész képedet festettem nekik, minden particularításokkal, melyek a festett képnek leginkább adnak érdekessét, s felolvastam verseidet. Két esztendő múlva ismét ide jönnek. Akkor megjelennek Nálad is.

W. látta Superint. Kist, Himfyt, Berzsenyit, minden íróinkat Pesten. Látta gróf Györgyöt. És valamit látott, azt

nagy haszonnal látta. Ennek útasítása után vásárla Bécsben egy igen szép és gazdag étuist a ménés szükségére; ollók, kések stb. — Gyönyörű képeket is vett, vagy mivel a kép inkább festés, tehát csak képeskönyveknek mondom: Architekturai pompás munkákat (a Museum Napoleont régen bírja).

Hányszor láttam, midőn valamely fényes, nagy, szép vagy igen rút tett beszélgetett előtte, hogy szemei elnedvesültek. Akkor hirtelen elfordítá azokat, hogy könyüvel ne láttassék paradírozni akarni. S egyszerre végig csorgák orcáját a szép könyük. — Az *így síró* túl van minden veszélyn.

A rágalmazás ezt sem kerülte el. Midőn az atya 1810. october 25-én megholt, csakhamar az a hír jött hozzám is Szathmárból, hogy a 14 esztendőes ifjú W. még *brutálisabb* az atyjánál, vereti embereit, cselédeit. Nem hittem, és a szót brutális ember hazugságának néztem. Látván most, hogy W. épen más mint a minék ez a gaz beszéd festette, elmondtam neki. Nagy volt ő magát menteni. De azt felelte, hogy ő nem látja helyesnek a mit én mondok; t. i. hogy valamint a gyermeknél néha *kell* a vessző: úgy a cselédnél is, mert a ki az *észnek* nem enged, azt nem lehet szabadon eresztetni. Azt kérde ekkor, hogy a francia miért nem vereti a katonát, holott mi vágattatjuk, Sándor pedig még a tiszteket is? — Könnyű felelni: mert a moszkva nem francia. De a W. *érzése isteni érzés.*

Beszéllénk az inségről, szükségéről. — Patakitól én a delicatesse megsértése nélkül tudakozám, mennyit költötte W., mert ötöd magával tette az övéből az utat, s Pataki megmondá, hogy 2000 aranynál többet. Ez több mint tíz ezer forint. W. nem csudáltatta velem a maga erszényét: de az inségre ezt mondá: Én már Bécsben valék mikor meghallám mely inség van Erdélyben. Vissza akartam jöni, hogy az anyám emberein ezen pénzzel segítsek. De oda határozottam meg magamat, hogy csak megteszem útam. Az én jó anyám ez idén is fogja azt tenni velek, a mit eddig mindig tett, oztán én magamnak is tartozom valamivel, s mikor jártam s járhattam volna több haszonnal? Ily tapasztalás csak egyszer adatik.

A dán király, azt mondja, hogy miserabilis figura. De bezzeg a lelke! Nevettem mint festé a württembergi felség kövérségét. Hogy lélekben kövér, azt eddig is tudtam. De azt mondja W. hogy testben is az. Hátán öszve nem *redölheti* az ujjait. Minap egy jobbággyával voltam ezen kövér felségnek; nagy tisztelettel szólla a királyné s örökösherczeg felől: de magáról azt mondta, hogy mikor reá érik, sorba tördeli az ablakot, tükört, porcellánt, s fiát, s feleségét, embereit maga királyi kezeivel szokta botozni.

Pethe Ferencz, kivel én soha collisióban nem valék, és a kihez soha egy betűt nem írtam, ellenem lármáz. Én soha cur-reust, sem barátságost, sem nem barátságost, nem írtam, sem írni nem fogok. Felzúdult ellenem a Kalvín hada, mert azt mondom, hogy nem való az, hogy csak a Kalvín emberei tudnak magyarul. Bizony Illei András, Pázmány, Szécsényi az érsek, Káldi, Faludi és Kunics, 3 jezsuita, s az én Révaim jobban és szebben írtak magyarul mint mi kálvinisták; de ezt nekem sok nem hiszi, sőt tagadja, s ezeknek ők mind nyelvrontók. Most én Pázmányt olvasgatom. Hová mentünk, hová értünk volna az ő útján! De a mi papjaink arra szoktatták a magyar hallgatókat (akkor sem író sem olvasó nem volt) hogy ne a hallgató vonattassék *fel* hozzájuk, hanem hogy a tanító szálljon *alá* tanítványához. A semidoctuskák nem Virgílt és Horáczt, hanem az Ovid *Tristiumjait* tanultatták, s Gyöngyösi korholá a földet, nem az egeket hasgatta. Azonban ez a Gyöngyösi is azt vallja praefatiójában, hogy ő *új szókat csinált*. Értsed ezt az időkhöz képest, mert neki nem volt semmi philologiai s metaphysikai ismerete. Én láttam, hogy a *felköltés*, *megrázás* által kell életre hozni az alvókat, s költöttem, ráztam. Cicútát (bürköt) nyújtanak, feszíteni készülnek, máglyára (rogu) akarnak tenni mint Sokratest, az Idvezítőt és Huszt. Ideje hogy magamat visszavonjam, azaz, hogy ne pereljek többé, hanem csendesesen menjek úton, és valamit írok, a legnagyobb szorgalommal s szemességgel íram, irgalmatlan lévén tulajdon botlásaim eránt. Elég nekem, hogy a korholás (frictio) munkába ment. A vetett mag bizonyosan

teremni fog, s akkor nevem áldásban leszen. Üldözzenek, bántsanak, az mind semmi. Avagy azért írok-e én hogy engem csudáljanak, javalljanak? A jónak akkor van való érdeme, mikor érte nincs jutalom. Béres szolga én nem voltam. Az mindazáltal fáj, hogy sokan azt hitették el magokkal és másokkal, hogy karakteremben malignitás, erkölceimben durvaság, szívemben epe van.

Korholtatni nehéz : nekem az *korholni* is. Úgy de „Szülöm Róma!“¹⁾ s ezért döntení s dölíni nem az.

Gessnerem után, mely most nyomtattatik, Ossziánomat fogják nyomtatni két kötetben. *Poetát, régi poetát nehéz értelmű s tónusú* poetát úgy kell-e fordítani s szóllaltatni, hogy a szent-mihályi predikátor hallgatói is megérthessék? Ezért lesz még nekem majd!

Az Erdélyi Muzeumnak egy recensiója jöve ki, de az csak kézírásban forog az emberek közt. Azt nagy nevetések közt olvastam, noha erdélyi correspondensem csak fragmentumait küldé meg. A versekről nevezetesen azt mondja, hogy azok oly nevetségesek mint az Arankáéi lenni szoktak, az én verseim (epigrammák) pedig csak arra valók, hogy hirdessék hogy görögül is tudok (! ! !). Az Ürményire írt két soromhoz tíz sor scholion kelle. Jele, hogy minden soromban öt érthetlenség van. „Ha neki olyan verseket kellene olvasni, mint az én epigrammjaim, úgy bánná, hogy olvasni megtanult.“ Látod, barátom, mit ér a populáris aura! — Non vixit male, qui natus moriensque fefellit. De mi azért csak írjunk; mert mi egyaránt vetjük meg mind a tapsot mind a kacaját. — Satis est equitem mihi plaudere.

Téged, édes barátom, arra kérlek, hogy ments ki szokott jószágod szerint parancsolatodnak nem teljesítése miatt. Hidd el, úgy el vagyok foglalva, hogy reá nem értem azolta

¹⁾ „Rom meine Mutter! dachte Brutus.“ A Kaestner epigrammaiban (K. F. jegyz.).

is hogy Szemere felhozta az én Schilleremet. S a napok rövidek, s gyertyánál nem dolgozom. Üvegbe fogok szorúlni, de azt addig halasztom míg lehet.

Ha Pestre találsz menni, festessed magadat gyermekeidnek örök díszére Donátnál, ki most 70 esztendő. Neked az isten ez idén jó esztendőt ada. Méltó volna hogy csak ezért is Pestre fuss. Mert soha még Magyarországon *találób* festő nem volt. És jól is fest más tekintetekben is. Coloritje abnormis: de azt neki elengedem megbecsülhetetlen tulajdonai s mívelt lelke és szeretetre igen méltó szíve miatt, s felesége miatt, ki 28 esztendő, és leánya a duellumban megholt herczeg Lichtensteinnak.

Nagy vigasztalásomra szolgál látván s *érezvén* az ezidei szükségét, hogy Te adósságaidnak nagy részéből kiszabadúlsz. Talán 1815-ben neked nem tennének ajánlást többé jószágod megvétele eránt. Én neked azt ohajtom, hogy oly gazdag légy mint a zopfos ember.

Nem tudsz-e nekem javasolni egy francziául tisztán beszélő *gouvernante* leányt vagy asszonyt? Gyermekeimet ki nem adom a háztól, s franczia nevelést akarok nekik adni, nem *ragyogót*, de *francziást*. Azt kívánnám hogy tiszta accentje legyen, s legalább muzsikát, ha lehet, festést is tudjon. Fejeket férfi nevelő fogja munkába venni gyermekeimnek; ahoz asszony ritkán tud. Leányom mindjárt 7 esztendő. Még csak magyarul s valamit tótul szól, de mindent ért németül, melyen azonban sohasem monda ki még egy propositiócskát is. Hogy vetélkedések legyen gyermekeimnek, jól nevelni kezdett lánygyermekeknek adok nálam helyt, de soknak nem, legfeljebb négynek. Ha erre való személyt tudsz, a milyen az általam soha nem látott Menlé Szilváson, kérlek, nagyon kérlek, tudósíts felőle.

Élj szerencsésen, a mélt. grófnéval, kinek kezét s gyermekeidet csókolom.

Sophie hétfő olta b. Vécsey Miklóst s Poldit várja Kázmértt. De épen most veszem a hírt, nem jöttek.

CI.

Széphalom, Febr. 4-d. 1815.

Nagy férjfiu!

Végig olvasván utolsó küldeményedet, megállottam képed előtt, s úgy néztem azt sok ideig. Mely embernek és atyának fest a forgonycsinálóhoz írt levél! Mely embernek, barátnak a hozzám írt! s mely originális írónak a Bevezetés! — Engedd meg hogy mind ezeket még itt tartóztathassam s magamnak leírhasam. Jézus midőn betegeket gyógyított, támasztott stb, megtiltotta hogy tettét ne tudassák másokkal. Meglehet hogy te sem akarod tudatni mindennel mit tevé. De engedd meg, hogy haláloed után láthassák Pandektáimban (így nevezem én excerptáimat, jegyzéseimet s holmimet, a mi különben el fogna vetődni) azok, a kik az ily tetteket becsülni tudják.

Elborzadtam a forgonycsinálóra. Az 1787. már könyveket írt magyarul. Harmincz esztendő alatt mire ment: örökmozgót talált (!!!) és sem orthographiája, sem etymologiája, sem syntaxisa, sem stylje, sem aesthetikája, sem logikája. Szánom az embert s nem kaczagom.

Daykának Életében elbeszéllem, hogy nekem elejétől fogva kedves gyakorlásom vala, hogy midőn valamely magyar írás akadt kezembe, mely vagy érdeme vagy érdemtelensége által nagyon frappírozott, én azt a magam magyarságomba s módomba öntöttem által, hogy lássam a különbséget magam közt és a közt, a kit vagy tiszteltem, vagy rossz írónak néztem. — Az a mit a világ prudentiának nevez, engem is megtántorított, s az ilyen dolgozásokat soha sem tartottam meg; pedig becsek igen nagy volna. — Ezt fogom tenni a te bevezetéseddel is, s közleni fogom veled, nem hogy a Tiédet e szerint akarnám írva láttatni, hanem hogy Veled engemet hozzád képest látassalak, s magammal hozzád képest Tégedet; mert stylünk és az egész *strues* nagyon

különböz. Francia elegancia és geniális erő lebeg az egész írásban. De előre látom hogy a mi orthologusaink ezt fogják a kettőre kiáltani : Imhol két ember, a ki nem tud magyarul : Dezsőffy idegennek látszik, a ki nem tanula meg jól magyarul, az a másik pedig gonoszabb az idegennél, mert az akarva ront.

Igen hosszú fog lenni válaszom ezen küldeményedre, s most sietek, mert emberemnek indulni kell. De arra kérlek hogy hidd nekem vaktában, s ha a munkát nem restelled, azaz, ha a munkát reá nem *sokallod*, győzd meg magadat a legtiszteltebb írók munkáik által, hogy a *sem* semper negativum, a *se* minden esetben prohibitivum, mint a *ban* mindég in loco, *ba* mindég ad locum. Nem kell követni a rest ajakúakat, a kik még a z betűt is elhagyogatják az ilyen szólásokban : *kihe ment, férjhe ment, a ló a kocsího rúgott*. Nékem rossz neven vette a bécsi recensens e versemet :

Íz, szín, tűz vagy on a borban, ha hegyaljai termés :

Íz, csin, tűz vagy on a versbe' ha mesteri mív.

s igaz a van a recensensnek. Azon exemplárban (melyet most készíték nyomtatás alá, mert némely epigrammját az 1811-iki kiadásnak elhagyom, némely újakat pedig bővítésképen hozok fel, már ez a pentameter így áll :

Íz, csin, tűz vagy on a versbeN, ha mesteri mív,

mert a H betű közben áll a vocálok és consonánsok közt, s positiót csinál, ha akarjuk, s nem csinál ha nem akarjuk.

Parancsolod hogy némely példákat hozzak fel a *se* és *sem* szók eránt. Félek hogy nem jól értem mit kívánsz, de inkább teszek többet mint keveset.

Valamikor imperativus jó a *sem* vagy *nem* után, akkor mindég *m* nélkül marad a tiltó *se* vagy *ne* : *Ne írj, ne állj, ne adj, ne törj, ne vágj, ne döfj*. De ha ezek előtt áll *sem*, akkor mindég megkívánja ez a *sem* az *m* betűt, mert ez itt nem prohibeál, hanem csak negál, tudnillik :

seM ne írj, *seM* ne állj.

sem ott ne légy, *sem* itt ne. — Nem jól volna mondva : *se* ott ne légy, *se* itt ne. Még így *sem* volna jól mondva : *se*

nekem ne tulajdonítsd, *se* másnak; itt jól így szóllok : *seM* nekem ne tulajdonítsd, *seM* másnak.

A minap vett Lúdas Matyit ide zárom annak helyébe a mit most méltóztattál küldeni. De megbocsáss, ha ellenedre van a kék borítékon, a mit oda írtam. Mindjárt akkor írtam azt oda a mikor vettem, s talán négy nap múlva azután azt a mit ott Kerekes Ferencz felől mondok; és így mostani leveled már ott érte. — Hogy Lúdas Matyi ellenem van írva, sok volna ha ezt mondanám. Meglehet, hogy ezt más okból írta vagy Pethe, vagy Kerekes. Én úgy gyanítom most, azok után a miket azolta hallottam, hogy Lúdas Matyit Kerekes írta, s Pethe ellenem élt vele. Emlékezzél két ellenem tett kifakadásaira a Nemzeti Gazdában, vedd hozzá, hogy nekem soha sem írt, soha semmit nem küldött, s éppen ezt küldi most, s ítéld meg, mit jelenthet ez, mit *kell* ennek *jelenteni*. Azonban Pethére Te ne neheztelj; én bizonyossá teszek, hogy ezt a küldést semmi bántásomra nem engedtem lenni. És ha ő nem azon czélból küldé, a melyet a két nyomtatott megszólalás gyaníttat, maga az oka, hogy emlékezhetvén amarra, most minden magyarázat és megváltozott gondolkozása s indulatja jeléül küldi. — Ha tudtam volna hol van Pethe (de ő éppen most hagyá el Bécset, s lejő valahova gazdának), én egyenesen neki írtam volna. Általad vettem a nyomtatást, s úgy hittem hogy sem nem veszed rossz neven ha általad felelek, sem bánni nem fogod hogy láttad mit felelék, hogy tudd, mi történt.

Nem felejthetni semmi bántást — kislelkűség. De hát hallgatni reá néha kislelkűség-e? Gyakorta nagyobb kevélység van abban, ha minden bántást elhallgatunk, s gyakorta öszve van fonva személyünk ügyünkkel, s akkor oztán kötelesség felejtenünk, mit mond a világ arra hogy vitáztunk. Te a diétán hallgattál-e, hallgatsz-e a gyűléseken, midőn valaki ellenkezik, hogy ezt ne mondasd magad felől hogy azért szóllasz, mert magadat tartod mindennek s nem törőd az ellenkezéssel? A literárius világban az ily írások a diéta, a gyűlés, a processus : az olvasók közönsége a tribunál.

Te kiadandó munkádban senkit nem akarsz megnevezni. Nekem ez sem érzésem; tudom hogy az sokaknak az. Engemet nem tesz a nevem. Az Angol Házban nem nevezik meg egymást, de kimondják, hogy a *most-honorable tag* a ki előttem szólott, megérdemlené hogy felakasszák. Ciceró nem úgy bánt Antoniussal, Verressel s másokkal. Megváltak az idők; de én e részben inkább megnevezek mást, mint hogy neve nélkül bántsam. Amaz a mód magamhoz bizakodást mutat, ez úgy néz ki, mintha *jelen nem levőt* bántanék, olyat pedig bántani nem a legszebb. A ki másról nem mond egyebet, mint a mit az olvasó kénytelen lesz javallani, az bízvást megnevezhet akárkit. — Azonban, édes barátom, te a kit én bizonyosan tisztelni, imádni fognék, ha engem bántanál is, Te felőlem mondhat sz s mondj jót rosszat, amint magadban ítélsz. Mutasd hogy azok felől is bátran, szabadon ítélsz, a kiket szeretsz, mert azok is emberek, s vannak botlásaik; bizonyítsd a mit a *kereskedő* felől mondasz Bévezetésedben. Nem az a kérdés, hogy mit ítélsz felőlem vagy Révai vagy Beregszászi felől, hanem az, hogy felőlünk igazán hoztad-e ítéletedet. Ha igazán, úgy senkinek sem lehet panasza, mert nyomtatott munka felől szabad kimondani az ítéletet, csak (amint mondám) az ítélet alapos legyen, s sem barátságból ne eredjen, sem gyűlölségből ne.

Kerekes sokkal jobb fordítását fogja adni a Virgil Georgicáinak mint Rájnis adta. Láttad, tudom, jelentését a decemb. 8-dikán költ M. Kurir levelében. Én a kettőt, tudnillik ezt és a Rájnisét összevasonlítottam. Írtam Kerekessel, kinek nevét ezen Jelentés látása előtt soha nem láttam, hogy én tíz explárt veszek, csak jelenjen meg, s kértem hogy a Virgil verseinek szép folyamját ne szaggassa meg res rusticai jegyzéseivel, s ne tarkítsa meg a munkát a Festetics nevével Maecenásé helyett. Az aesthetikai mivek akkor sem tanítanak, mikor tanítani akarni látszanak. De-Lille-nek nem volt szándéka kertplantatiókat stb tanítani, s Seneca megmondta ha a Virgil célja a res rust. tanítása volt-e.

De én nem egy gondolkozásban vagyok Kerekessel az iránt is, hogy a Georgicont úgy kell fordítani, hogy minden érthesse. Mit mondana Virgil, ha látná hogy e sorokat :

Quid faciat laetas segetes, quo sidere terram
 Vertere, Maecenas, ulmisque adiungere vites,
 Conveniat . . .
 Rájnis így fordítá :

Víg aratás minemű munkát kívánjon előre,
 Méczés! mint kellessék a parlagi földet
 Csillagos ég forgása szerént forgatva művelni,
 És fiatal szőlőt szilfához kötve nevelnünk,
 Mint kell a csordát, ménest és nyáját haszonnal
 Tartani, mely gondot takarékos méhre viselni?
 Rendre élénekelem.

Vagy Kerekés :

Bó aratást mi okoz, melyik csillagzat alatt kell
 Szántani, Maecénás, és szőlőt kötni, mi módon
 Kelletik a juhval, marhával s a takarékos
 Méhekkal bálnunk — erről éneklek ez úttal.

Az expositio mesteribb itt mint Rájnisnál; nincs benne annyi fecsegés (verbiage) — de Te, a ki a classicusokat jobban ismered mint ezer olvasójok, mondd el tetszenék-e az Virgínek, ha verseit így adná valaki?

Quid faciat *amplas* (divites) messes, quo sidere conveniat *arare*, et *vites ligare*, quis cultus habendo sit ovi, pecori et parcis apibus — hac de re dicam ista vice.

Hol itt a *kép*, barátom? Mert Virgil azt értette itt a mit a német ért a májusi, gazdag aratást ígérő, setétzöld s buja levelű *saat-on*, neki az *Erndte* nem forgott szeme előtt. A Virgil *terram vertere*-je annyi-e mint *arare*? az *ulmis adiungere vites* annyi-e mint szőlőt kötni (*vites ligare*) etc.

En nem magasztalom magamat, s Virgilt fordítani nem fogom. De ha ebbe kaptam volna valaha, ezt így fordítanám :

Víg (azaz szemet gyönyörködtető) gabonát mi csinál, és mely
 csillagzat alatt kell
 Földet túrni (vagy törni) Méczés, s szőlőinat öltetni szilhez,
 Mely gondot kíván gulya s nyáj etc.

Ki nem ismeri a IV-ik könyvből e sorokat : Qualis populea moerens philomela sub umbra etc.

Én azt hittem, hogy Rájnis, ki ezen munkáján 1785 oltá dolgozott, s soha ki nem adta, hogy oly jól adhassa ki, hogy megszégyenítették Szabó Dávid, a ki ötet megelőzte a metricus versek kiadása által, — én a ki ezeket tudtam, azt hittem, hogy ez leszen már a valami, s elholtam látván végre a könyvet. — Csak nézd, mit csinála :

Így nyög az árnyékos fák közt a filmile, melynek
Fészkéből a durva paraszt keze földre lecsapta
Pölyhőcskés fiait : keserül a bús anya ágon
Ülve egész éjjel, **szomorún folytatja** nyögését (integrat!)
És panaszos **szava hangjával** bétölti az erdőt.

Hol itt az epedve szomorgó anya jajjainak képe?

Nem teszem például magamat; de nekem sokkal jobb az enyém :

Mint mikor a topoly' árnya között a fülmile *gyászol*
Fészkéért, melyből még pelyhes kisdedit a vad
Földmivelő kisedé, végig-csattogja magányos
Éjjeleit galyján, *epedezve újítja siralmát*
Szüntelenül, s a tájt messzére eltölti keservvel.

De hosszú a levél; végezzük el. Élj szerencsésen, tisztelt barátom. Előre köszönöm azt a nagy örömet hogy olvasni fogom Göthének Életét. Februárban a főnotárius patvaristája által kihozzatom.

Szeress engem továbbá is. Nem érzed mely gyönyör az nekem, nem érezheted, mely gyönyör az nekem.

Kazinczy Ferencz.

Prof. Pongrácz urat méltóztasd néha társaságodra. Az derék fej. Kevés professora van olyan nyelvünknek az országban. Hagyd tanulni tőled, mert te tele vagy oly dolgok

tudásával, a miket más nem tud. S hajtsd hasznodra társaságát.

Mondjad Újházinak hogy betegeskedése hírét úgy vettem mint barátoknak illik. Mondjad imádást érdemlő feleségének, hogy az én szemeimben ő az első asszony, a második az én feleségem, s hogy ezen érzéssel fogok valaha fellépni a mennyországba — mert mi kálvinisták azt hiszszük, hogy az eránt a kálvinista nem is kételkedhetik.

Ha francziánédra reá találsz únni, megemlékezzél, hogy én annak hasznát vehetem, és el ne küldd, kérlek, még meg nem tudod tőlem, ha nekem nincs-e rá szükségem.

Bacsányi felől írják Pestről, hogy Brünmben raboskodik. Én feleségét soha nem láttam, vele soha nexusban s levelezésben nem voltam, de udvari ágens Vitéztől tudom, a kinek viszont ez az asszony monda, hogy B-nak nagy reménysége van visszajöhetni az ausztriai birodalomba. Megadta magának a szerencsétlen ember, a ki sem itt nem tud nyugton lenni, sem ott.

CH.

Széphalom, mart. 8-d. 1815.

Kedves barátom!

Félvén hogy ezt még nem láttad, és hogy nemeslelkű írója neked ezt feledte megküldeni, sietek közlésével, s ez megszakasztatja velem hosszas hallgatásomat. Vádlanám magamat ezért, édes barátom; de mentségemre lehetnek képzelhetetlen bajaim. Mérsékelj azokat onnan, hogy én a ki gyengélkedő szemeim miatt sok év óta nem gyertyáztam már, most kénytelen vagyok hasznomra fordítani nem csak az éjféli, hanem reggeli órákat is.

Trattner nekem azt írta, hogy első alkalommal által fogja neked küldeni a velin explrt, melyre fizettél. A pénzt hozzá Szemere Pál vitte le Lasztóczról. — *Szívképző Regém*, megtoldva a *Jó Anyával* és a Herder Paramythjeivel, az első kötetet teszik, s ez előtt Révainak büszkje áll; a másodikat

és harmadikat Gessnernek minden munkái, s így azon kötettel, melyben Bácsmegyei áll, eddig négy kötet jelene meg. Még e holnapban veszik sajtó alá Yoricknak Érzékeny Utazásait, az Elísához írt leveleket válaszaikkal; a Raynal' keservét Eliza után, és a Göthe Római Carneválját. — Ezt két más kötet fogja követni a júniusi pesti vásárra, melynek egyikét Göthe foglalja el egészen, a másikat pedig Wielandnak két philosoph. románja, s Titusz Metastásióból és Le medecin malgré lui. Ez az utolsó a neologusok ellenségeivel teljesen megbékéltet, mert látni fogják, hogy mikor annak látom helyét hogy úgy szóljak mint ők szeretik, ott én is tudok magyarul. — Az augustusi vásárra Ossiánom jó ki. Kész az első betűn kezdve az utolsóig. De most az Ahlwardt Ossiánját várom, a ki azt lexikális gonddal azaz szóról szóra fordította; s ha szükség lesz hogy újra dolgozzam, egészen újra fogom.

Ezen felül két más nagy és igen kedves dologba fogott Trattner. Első az hogy Zrínyinek verseit adjam ki; s ez nem kevés dolgot ad, kivált a biographiájával. — Második az a mit, reménylem, Te épen oly örömmel fogsz hallani, a milyennel azt én jelentem: a Scheller Lexikonát csinálom magyarrá. Ez sovány munka, de hasznos, sőt szükséges — Nehány holnapokat sok régi könyveink olvasásokban töltöttem. Bányász levék, s péruai bányára akadtam.

Literatúránk gyorsabb menést kap. Csak a publicum segéllené az igyekezetet!

Figyelmessé teszek, édes barátom, mind a superintendens Kis Verseire, melyek az elmúlt holnapban készültek el, gondjaim által, s már árúltatnak; mind az Ajtai Sámuel által II kötetben kiadott igen derék *Világ történeteire*. Ezeket ki nem vagdalt ívekben tekintgetém, s igen jónak találtam.

Még e hóban megyek Bécsbe feleségemmel s Eugeniám-mal, lehozni a francia nevelőt, ki felől sokat hagynak remélnem. Aprilben visszajövök. Éljen az alatt is szerencsésen, hallgatásomért ne neheztelj, sőt szánj is, örvendj is.

Kazinczy Ferencz.

CHH.

Szent-Mihályt 28-d. Mart. 1815.

Drága kedves barátom!

Te bizonyosan könnyebben fogol nékem megbocsátani, mint én magam magamnak, hogy annyi időtől fogva sem nem írtam Neked, sem nem feleltem. Magam előtt nem szolgálhat nekem semmi is mentségül, de a Te barátságod el fogja nézni hibámat, ha meggondolod, hogy az elmúlt ősz olta nem valék eltelve más ideával, hanemha azzal, hogy terheimet kevesítsem. Ez ez igyekezet úgy elfogott, ezen célnak elérése annyi utakat teve szükségessé, hogy majdhogynem örökös mozgásban kelle tölteni időmet és magam szüntelen rázatni a testet és lelket egyaránt hányó és fogyasztó magyar útakon. Igazán mondtam valamely versezetemben : *A legszebb környéken bajjal kell mozdúlni.* Télben kellett Pestre mennem, és épen azon időre esett utam, amikor amaz ez idén legjobban kiadta erejét, — meg is betegedék, két hónapnál tovább kínlódtam keserves fogfájások között, a melyek tán még mai nap sem szűntek volna meg, ha orcám puffadását öklemmel nem lohasztottam volna le. Kemény orvosság, de hasznos olykor, erkölcsi kelések ellen is. — A télnek végső részét a sógoromnál töltöttem Nagy-Mihályon, a legnagyobb fájdalmak között, eszem sem vala helyén, nem hogy írhattam volna valamely emberséges embernek. A szünő szempillantatokban a görög nyelv tanulását folytattam. Nekem mindent bajjal kell megvásárolnom; adósságim egy részének kifizetéséért folyosóval, rheumatismussal, fájdalmakkal lakoltam. Te hát szánj inkább hogysem haragudj. — Szép dolgokkal teljes, hosszú, de sohasem elég hosszú leveledet a legnagyobb gyönyörűséggel, sőt itt-amott göggel is olvastam. Ez engemet vigasztala, a midőn Jekelfalusy nénémnek halála után atyámfiái irigységekkel és igazságtalanságokkal kínoznának. Hosszas volna szólani ezen méltatlanságról, a Te példádat kell követnem : szenvednem és nem panaszkodnom.

Látom leveledből, hogy nem csak jó fajta ló, hanem ember is kerekedik Zsibórúl. Döbrentei megholt azolta, de hiszem, csak teste.

Én Bácsmegyeiből soha sem vettem semmit is, de a vármegye-tartózásaim mind el vannak igazítva. Komáromyn nincs mit csudálkozni, ő velem úgy tett mint a bécsi kellnerek, a kiktől ha új számadást kér az ember, kisül, hogy ők erszé-nyünk nyereségére hibáztak, és hogy már most többet kell fizetnünk, a hibás számvetésnek felfedezése után. *Fogja az úr, mondék Komáromynak; az úr számvetései rettenetesebbek a fizetésnél; ha sokáig számol még az úr, utóljára semmim sem lesz a mivel ne legyenek adósa.* Tetsze neki ez a magasztalás, és a pénzt beseprette, én pedig örültem, hogy nem többet annál, a mit felszámolálék előtte. E minden módon komédiába való ember; de nem a nézők, hanem a nézetendők közé.

Az új szók eránt való viadalról azt tartom, hogy a szóteremtésben sem igen messze nem kell menni, se pedig meg nem kell a határon innen megállani. Hogy szükségünk van sok új szóra, azt nem tagadhatja senki is, a ki gyakran beszél vagy ír, vagy ezen tárgyról valaha akármi keveset is gondolkoza. Bizonyosan kevés új szóra van szüksége a tudatlannak és a gondolatlannak, mivel kevesek az ideái; de a ki szeletekként faggatja, vagy szálonként fejtegeti, vagy szemként hüvelyezi a képzeteket, vagy a ki nem csupán szörösen merevény tág pamacsos durva húzásokat mázolni, hanem finomabb ecsettel és hajlatosabb vonásokkal festeni is akar, annak tágulni és terpeszkedni induló lelke kétség kívül új de természetes szókkal is fog igyekezni segíteni a maga szorúltságán. De mivel itt könnyen eltérünk a visszaélés útjára, és mivel ritkák a szerencsés érzésű emberek, a kik mintegy természetes ösztön által mindenkor és mindenben, szintűgy az örvényen túl, valamint a meredéken innen megállapodjanak, — annakokáért nem ártana jól meghányi vetni ezen tárgyat, és meghatározni : hol vagy on helye, és meddig és miképen terjedhet, az új szavak alkotásának szabadsága. Mert nem kell elfelejteni, hogy valamely nyelvnek gazdagsága nem áll egyedül a szavak sokaságában, hanem, hogy annak nagy és talán legvelősebb részét teszi a különb-

különbféle szóbeli öszveszerkeztetéseknek és új szólásbeli formáknak a nyelv természetével nem ellenkező bősége. Érdemes volna erről a tárgyról úgy értekezni valakinek, hogy a valósággal tudományos embereknek jóváhagyásokat megnyerhesse, a nélkül, hogy a tudatlanoknak józan eszeket megbotránkoztassa. — Próbálgattam a Mondolathoz ragasztott szótárnak minden ígét egy minden részrehajlás nélkül induló kritika alá venni, azután pedig resultátumokat húzni jegyzéseimből, és azokat a leghíresebb régi és újabb kritikusok észrevételeivel és rendszabásaival egybevetni, egy szóval, egy kis philosophica aesthetica értekezést irogattam ezen tárgyról. — Sok jó és szerencsés jegyzéseket tettél Te arról egyett is másutt is munkáidban, de kivált a Dayka Verseihez írt Előljárábeszédben. Én annak a mit írtam, egy kis tudományos köntöst adtam; de a mennyire lehetett, én is borzok nélkül, nehogy megütközzenek és borzadjanak azok, a kik a nehézkestől undorodnak, és a kik igen jól tartják azt, hogy valami nemes és illendő könnyűséggel kell fejtegetni a legöszvegombolygattabb csomókat is. Én nem merném azt ki nyomtatni a mit írtam, mert a világosan kimutatná a Te ócsárlóidnak tudatlanságát egy részről, más részről pedig némely tudósáinknak nevetséges finnyasságokat, p. o. *Csecsesmeretség*, zoologia helyett, s több eféle. A jó ízet szép dolog, de ritka; e nélkül pedig ne merjen valaki új szavakat koholni.

Azt nem jól teszed, barátom, hogy halasztod az üveg szemekkel való élést. Nápolyban a legfiatalabb embereknek orruk üveg szemekkel van megnyergelve, a minek az a következése, ha az üveg jó, kivált zöld színű, és ha a szemekhez van alkalmaztatva, hogy az ő szemeik még legidősebb korokban is megtartják élességeket, és hogy nekik a zöld üvegen keresztül mindég virít a természet. Úgy is csakhogynem örök tavaszt élnek azon boldog vidéken.

Én magam, drága kedves barátom, egy francziánét hozatok Bécsből; nem azért, hogy leányomat felkülsőitse, hanem mivel, egyetlen egy leánya levén feleségemnek, az anyáskodás alatt elnegédesülne Virginiám, a mit maga az anyja megismer. Igazán mondod, hogy a férfiak nevelik legjobban

a leányokat. Olyas személyt mint Menlé, nem tudok az egész monarchiában; ott az ész a szépérzéssel erősen kezét fogott. — Mivel tudni kell francziául a mai világban, úgy mint régenten Rómában görögül, azért hozaték egy francziánét, ki mindazonáltal a magam ideái szerint fogja nevelni leányomat. Feleségem bécsi atyjafiai nagyon dicsérik, — megválnak. Egy görögül tudó ifjat is fogadtam fiaim mellé.

A Te ideád nem szerencsétlen: falun állítani egy nemesek leányaiból álló iskolát; így a városi életnek minden szennyei távol maradnak a gyengéded hölgyi lelkektől és szívektől, a mi nem kis nyereség; a jó pedig, a természetes és az okos kiterjedhet mindenütt, a falun is. Fő dolog, hogy az első hatások ne legyenek méltányosok, és csak akkor kell a nagy világba ereszteni gyermekeinket, a midőn már az semmit sem ronthat meg a jóformán kiaczéloztakon.

Tudni fogod már hogy elsőke Napoleon, nem Törökországba, nem déli vagy északi Amerikába, hanem oda vissza ahonnan elkergették.

Saepe etiam stellas vento impendente videbis,
Praecipites coelo labi.

Meglehet az is, hogy csak nevét hírleli Franciaországban, hogy ott keressék, ő pedig addig elillanthasson. Zavart csinálhat, pártot, zenebonát üthet, de nem nyerheti vissza akármely bölcsesége is a mit vakmerősége elveszejte. Egy más, nyilvánvaló lépés, nem pedig szökés által kellett volna próbálni előbb adni a világnak tudtára, hogy iránta a kötések meg nem tartattak és hogy inségre juttatják; de fegyveres kézzel megtámadni egy olyan országot, ahol olyas környüállások szakasztották végbe uralkodását, a melyeknek nagyobb részént ő maga oka, nem igen dicsőséges és megfontolt cselekedet. Ugyan gondolhatja-e, hogy azok visszafogadják, a kiknek rettegni kéne az ő boszujától? Más volt XVIII. Lajossal; ő oly sokáig állotta ki a szerencsétlenségnek minden sanyarúságait; de Napoleon még a haragjának idejét sem töltötte el a számkivetésben. Olvastam a nyolcz hatalmasságoknak kinyilatkoztatását; ez azt mutatja, hogy nincs Napoleon minden támasz nélkül Franciaországban, de

még se hiszem, hogy megzavarhassa többé a világot. Az is meglehet, hogy a barátság álarczája alatt lappangó ellenségei kicsalták ezer játszi reményadások mellett, hogy így ezen alkalmatosságnál fogva rejtődő barátjai felfedeztessenek és egyszerre vele együtt elveszejtethessenek. — Én azt várom minden órában, hogy magát napnyugoti császárnak fogja kihirdetni; pümkösti császárság lesz ez! Hátha a lesz a vége, hogy Sieyes tanítványa, az ifjú orleansi herceg, fog jönni a francia trónusra? A külső hatalmasságoknak mindegy, akár melyik a Bourbonok közül bírja Franciaországot, csak hogy békével bírja. A congressustól némely tekintetekben többet, némelyekben pedig még kevesebbet vártam, hogysem látunk.

Annyi igaz, hogy a fortély kezd az erőszak nyomába lépni, a mi szintoly veszedelmes, de legalább nem oly vérengező. *Ars enim arte eluditur.* De mit tehet a gyengeség az erő ellen? — A midőn a fanatizmusnak erőltetett és fenyegetődő mozgásait látom, mindig eszembe jut Virgiliusból:

*Hae nebulae magis ima petunt, campoque recumbunt,
Solis et occasum servans de culmine summo,
Necquiquam seros exercet noctua cantus.*

Most jó éjtszakát, drága kedves barátom. Ne gondold semmit az irigyekkel, a rágalmazókkal: azt a jövőnd, jobban mint mi, fogja elítélni, hogy kik tudtak csúnyábban és kik szebben magyarul, kiknek mivel és mennyivel tartozik a magyar nyelv?

Pascitur in vivis livor, post fata quiescit,

Quum suus ex merito quemque tuetur honos.

Ha valami újság van a magyar literatúrában, közöld velem. Íme itt egy kis versezetem legújabb firkálásaim közül. Ugyan kiről vagy miről van? mit gondolsz; az ördögről-e vagy az angyalról, vagy valami nagy úrról, vagy valami vitézről? Korántsem; arról van a mibe nem nézhetünk s a mi által mindazonáltal egyedül minnyájan mindent látunk és érzünk: a felséges világitónkról — a *Napról*. Úgy sugároljon rád mind holnap, mind ezután mindenkor, életed fogytáig, valamint eddig. Maradok száz ezer hív érzésekkel

igaz barátod
Jóska.

Kertet és házat építék itt! 10-ik apríl felé a felföldre megyek, de itt leszek ismét nyárban. A minap majdhogy porrá nem égtem, de csupán cselédem gondatlansága miatt. Sed erat in Fato, aut Fortuna, aut providentia, mert a kár a 200 ft. meg nem haladja.

Egy philanthroposnak (emberszeretőnek) éneke a Naphoz.

Solem quis dicere falsum

Audeat. *Virg.*

Csillagok s egek királya,
Szem, láng és világosság,
Isten képe és orczája,
Rád nézni ájtatosság. —
Szemem ugyan ki nem állja
Fényeidnek dárdáit,
De szívem azért hálálja
Sugáridnak fáklyáit.
Bár forogsz, bár mindég állasz
Melletted világokkal
Elsuhanván, úgy táplállasz
Örömmel és bájokkal,
Hogy nagy forgó sebességgel
Repülvén körületted,
Érzem én mély édességgel
Hogy szívem ébresztetted!
E föld vad, mond, setét lenne
Ha te ki nem festenéd,
Rajta zavar, zavar benne,
Ha szép rendbe nem vennéd.
Bennem él a Minden-képe,
S azt tőled kölcsönözöm,
Bennem lakik minden szépe,
Azzal feléd költözöm.
Az emberi szív és lélek
Mindent csak tőled vészen,
Belőled és beléd élek,
S neked leh'lek egészen.

Bár a fris hajnal képében
Reglenként megjelenjél,
Vagy szürkület öltöztében
Estve tölem elmenjél!
Bár forró lövéseiddel
Délkor lesugározzál,
És szúró döféseiddel
Bágyadásnak áldozzál.
Bár a hosszú éjtszakájú
Lappokhoz közelgessél,
Akár a korom-orczájú
Göndör rabhoz siessél,
Akár a fris kikeletkor
Tér-, hegy-, völgyet himezzél,
Akár a lucskos szüretkor
Bakatorban tükrezzél;
Akár függő csemetéken
Almákat pirosítsál,
Akár télben vízfenéken
Fagyos jeget indítsál;
Akár a föld dús gyomrában
Sárgás aranyt pergeljél,
S fellegek barázdájában
Mennyköveket érleljél;
Akár a sík tengerekben
Nehéz czethalt gerjeszszél,
S a még terjedtebb egekben
Porból férget éleszszél;
Akár négy lángparipákkal
Fogva tűz-szekeredbe,
Leukothoéből szikrákkal
Szívsz szerelmet szívedbe : —
Ó Helios! Phoebus! vagy Nap!
Mint egy Párizs imádlak,
Szívem oltár, és én mint pap
Imádkozom és á'dlak.
Midőn magam avagy másnak
Indulati tipornak,

S így nyugtalan vesztet ásnak
 Az élő s tűnő pornak :
 Örök'való világosság,
 Derítsd te ki lelkemet,
 Nálad kívül más forráság
 Ne perzselje keblemet.
 Sugárolj a derült égen
 Annyi gyarlók' felette,
 Győzz a rút szíve-vettségén
 Mely magát belénk ette.
 Mindég mit és mért csatázunk?
 Pillantatok életünk,
 Kik most mindég hadarászunk
 Mind halunk, mind temetünk! —
 Mindég csendes, meleg, élő
 Teremtő, világló Nap,
 Rossz példát bizony nem félő
 Hogy valaki tőled kap.
 Az egész égboltozattal
 Mely szép csendességben élsz!
 A legkisebb csillagzattal
 Hareczra soha te nem kélsz.
 Mind a mi nagy, renddel mégyen,
 Ember, körülnézd magad;
 Tied a baj és a szégyen,
 Kis állat vagy, ne tagadd!
 De van elég erő benned
 A naphoz hasonlítani,
 Csak a homályt le kell tenned,
 Nehogy merjen vakítani.
 A szerető Nap' alatta
 Add szívedet szíveknek;
 Sugárival ő mutatta
 Hogy tarthatsz az egeknek.
 Kegyes Nap! ki rosszra s jókra,
 Egyaránt sütsz! nekünk ints,
 És a hozzád hasonlókra,
 Több, szebb sugárokat hints.

D. J.

CIV.

Széphalom, Mart. 30-d. 1815.

Tisztelt kedves barátom!

Cseléded engem rusticálásban kapott, kertemben ültettettem; még csak három napot tölthettem e kedves munkában. Különben nekem martius igen jól folyt el; sokat dolgoztam és jót; most azt a nevezetes régi írónkat készítem sajtó alá, a kit én, minden fogyatkozásai s darabossága mellett, úgy tisztellek, mint az újabbak közt Báróczyt és Révait. Találd, ki ez? Zrínyi Miklós. — Trattner augustusban véteti sajtó alá. Mi öhozzá képest az a kedves fecsegő Gyöngyösi! Bizony a Zrínyieken halhatatlan fény ül: az egyik dicső halállal hala meg Szigetnél, mint egy második Leonidas; a másik pedig nagy katona is volt, nagy úr is, nagy tisztviselő is, nagy író is. De ezt bővebben leled majd a könyvben előadva. — S egyebet is dolgoztam, és hasonlóan jót. Azokat is fogod látni.

Mad. de Genlisből két darabot fordítottam leányaimnak: *Hágár a pusztában*, és *A két palaczk*. Eugeniem már francziául egészen tudja az Izmael rollját: most ugyanazt magyarul tanulja.

Még nem kelle vened azon leveletem, melyben neked az *I. Lajos és Hunyadi Mátyás védelmeztetését* Püspöki szlogabíró által megküldém. Különben erre is bizonyosan feleltél volna. Én azt hiszem, hogy kivált Hunyadi, ki nincs mentve; de mégis a kis munka végtelen becsű. Sokra tanít bennünket, a mit nem tudtunk.

Trattnertől meg fogom tudakozni hová küldötte a te exemplárodát az én munkáimból, s megírom hol kerestessd. Már négy kötet kész; tudnillik Bácsmegyei és társai; — a Szív-képző Regék, megtoldva A jó anyával és a Paramythek Herderből — s Gessner két kötetben. Most Yoricknak Érzékeny Utazása nyomtattatik, két más kötettel. — Augustusra pedig Ossian két kötetben.

Mind fogad fájdalmait, mind azt a mit veled rokonaid szenvedtetek, én is érzem, s szívesen szánlak érte. Én nem átallok panaszkodni az effélékéért, s alig ismerek nagyobb kint, mint midőn azokat kell utálnunk, a kiket, ha lehetne, szeretni akarnánk. *Utrumque nostrum incredibili modo consentit astrum.* De abban hasonlatlanok vagyunk, édes barátom, hogy te baj nélkül leszesz egészen, ha egy-két ily esztendő jön reád; én pedig nem remélhetem, hogy bajaimból valaha kigázoljak. Midőn az anyám halála jobb állapotba tett, annyi építés és egyéb elkerülhetetlen szükség jöve reám, hogy elborzadok ha arról gondolkozom. Költségeim napról napra szaporodnak, mert gyermekeimet nevetlen hagyni nem akarom. Csak éljek, csak feleségem éljen, ha gazdagok nem lesznek is (a mire szükség nincs), el lesznek úgy készülve, hogy magókat szerencsésekké tehessék; s ki tudja, nem találják-e fel az én halálom után azt a szerencsét, a mit én fogságom miatt elérni soha nem tudtam. Bár valaha a jók őket elősegéllésekre méltóztatnák! — Trattner nekem tulajdon munkáimból (nem azokból is, a melyeket csak kiadok, mint Dayka, Báróczy és Kis) száz exemplárt ad ingyen. Ebből 20 explt ingyen osztogatok el. Ha 80-t eladhatnék, egy-két ezer forint adósságom lerovathatnék vele. — Megértettem hogy ő a Scheller Lexikonát akarja magyar textussal kiadni, s azonnal írtam neki, hogy engedje annak kidolgozását nekem, s reá-állá. Ehez augustusban fogok, nem egyébért, mint hogy vele jót csináljak. Még egy lexikonunk sincs szenvedhető. A Pápai-Párizét az akkori időkhöz képest sem tarthatjuk nem-rossznak, a Mártoné pedig, a ki ignorálni méltóztatik mind azt a mit Rájnis, Szabó és Révai s ezeknek követők csináltak, s a ki csak a köznép szavait vette fel, és holmit a mit maga csinált a Bertuch (általam ugyan szívesen becsült) fordításában, — bizony igen rossz. Én úgy hiszem hogy Schellerem jobb lesz minden eddig ismert lexikonunknál. De e végre nem restellem megolvasni régibb és újabb jobb íróinkat, nevezetesen a pápista íróit a XVI. és XVII-ik százának. Munkám annál könnyebb lesz, mivel én különben is régolta készülgetek valami ilyenformára, s temérdek jegyzéseim vannak. Esztendő alatt, re-

ménylem, készen leszek vele. Kívánj szerencsét hozzá, édes barátom, s szerencsét ne csak a dolgozáshoz, hanem a haszonhoz is. Képzeled te, mely szerencsésnek tartanám magamat, ha gyermekeim valaha azt mondhatnák, hogy ha atyjok őket gazdagokká nem tette is, tett érték valamit.

A debreczeni vásárban meg fogod vehetni a Kis János Verseit 3 kötetben. Szolgálnék vele, de semmi explrom nincs. Csak egyet kaptam minap Trattnertől. A portrait találva van, a második rész szépen van rajzolva (Sokrates a maga által ifjúságában faragott Grátiák leples szobra előtt), de metszve gorombán, — a 3-ik kép nem ide volt destinálva: Rident vicini glebas et saxa moventem, hanem a két következő kötetek mellé, melyek Horácznak Epistoláit fogják magokba foglalni. Trattner ezeket épen nem akarja kiadni, s így kénytelen leszek Luther Mártonnak két excellentiás férfait, Balogh Pétert és Podmaniczkyt, kérni, hogy adjanak költséget reá! De nekem a *nagyokhoz* nincs nagy reményem, még mikor valamit ígérnek is. A Horász Epistoláinak első kötetét Superint. Kis b. Prónay Sándornak ajánlotta. Gondolod hogy tett valamit a nyomtatás eránt? hogy neki valamivel kedveskedett? Talán meg sem köszönte a megiszteltetést. Bizony a Jézus Krisztus igazat mondott, hogy könnyebb az elefántnak a tű lyukán keresztülbúni — noha a hasonlatosság Ázsiában is irtóztató hyperbolisch.

Leveled javalja szándékomat gyermekeimnek itthon tanítások eránt, s a minék különben is örvendettem volna, most annál inkább örvendek, mert a sógorom és sógorném épen nem javalják. Derék dolog ismerni az emberi szívnek minden redőit. Volt egy idő amidőn méltóztatott egy valaki azt is nevetségesnek lelni, hogy én, a ki mágnás nem vagyok, gyermekeimnek szokatlan keresztneveket adtam; s hogy a Calvin János hitén lévő embernek lehessen érdeme, azt még mostanáig sem tudja a drága hölgy megfogni. Nem gondolok én vele ha gyermekeimmel idegenek nem neveltetnek is; nekem elég, hogy ezek szemeim előtt neveltetnek, s nem kell rettegnem, hogy életekben, egészségekben, erkölcsökben kár esik. Fiaim akkor lépnek a világba, mikor a test megérlelve lesz egy bizonyos gyönyört élni. Nabunt

sine cortice. — Azonban ha három vagy hat idegent is kapnék, az nekem a vetélkedésért is kedves volna, azért is, mert még egy-két nevelőt hozathatnék; a többek közt egy magyart is; mert ezt még szükségesbnek tartom mint a francziát. Még eddig egy gyermekem sem szól más nyelven, azt kivévén, hogy tótul valamit tudnak, s a legidősb németül mind azt érti, a mit beszélnek. A sógorom gyermekei három nyelvűek, noha az anyjok eléggé protestála a magyar nyelv ellen, azt mondván, hogy az ő fiai talán csak nem lesznek szolgabírák. De ez a nyelvbeli polyhistorság inkább káros mint hasznos; egyiket sen tudják jól.

Bécsi utamban Gen. Vayt s b. Prónay Simont akarom meglátni; Pestről pedig Zircznek akarok menni, s Pápának és Sopronynak, a zirczi apát Dréta, a pápai fiskális Pápay Sámuel és Kis János miatt. Onnan Schönauba, Badenbe, Lachsenburgba s Bécsbe ejtem útam; visszajövőben pedig a győri úton haza. Pesten feleségemet és idősb leányomat festetni fogom *Donát* által. Nagyon kérlek, ha Pestre megy, festesd magadat te is *Donát* által. Szerencsésebben Magyarországón még senki nem festett. Igen jól talál, s a festés igen szép. Maga pedig a 70 esztendősb öreg a szeretetre legméltóbb ember. Felesége a duellumban megölt herezeg Lichtenstein Károly leánya. Lépj fel nála az én nevemet említvén, s maga s felesége nyakadba fognak omlani. Ha én Kreutzinger által nem volnék igen jól festve, és úgy hogy a kép a Belvederben is bátran elállhat, vele festetném magamat.

Nem Döbrentei hala meg, hanem Pataki, a Wesselényi kedves barátja s nevelője. A báróné, elrettenve ezen halál által, házat veve Kolosvárt, s fia Döbrenteivel s a kis Gyulaival egy fedél alatt fog lenni míg iskoláit elvégzi.

Midőn nekem írál, még nem tudta hogy az elbai császár Lyonig ért. Én sem várok sokat, mint te. De én azt sem hittem hogy Lyonig érjen. Rosszúl kell menni a dolognak, hogy a Monsieur Lyonba menetele sem zárhatta el útját. Szegény emberi nem, mely ennyit kénytelen szenvedni! És miért! De ezt tűrni kell, mert a világ legjobbságára tartozik. S valóan oda is tartozik. A franczia revolutio

igen nagy leczke a népeknek, hogy maradjanak a korlát közt, s ne bolondoskodjanak.

In principatu commutando civium
Nil praeter Domini nomen mutant pauperes.

Phaedrus.

Olyan az a ki revolútiót óhajt, mint Nero, a ki bővebb és egyenesb útczákat kívánván Rómának, a várost meggyújtotta. Az olyan megérdemlené, hogy a tűzbe, melyet okozott, belé vessék. És mégis, mint mindennek a világon, a háborúnak s a revolúciónak is van a sok irtóztató oldalai mellett jó oldala is. A nemzetek a nagy romlás mellett az ismeretekben meggazdagodtak. Csak vedd a moszkva nemzetet, mely Párist is látta, Nápolyt is, Rómát is. S a fejedelmek nem vették-e fel a régi henye élet és mindennemű bujálkodás *mámorából*? Magának az ausztriai háznak hány csudálást és szeretetet érdemlő tagjai vannak — a mi palatinusunk, János, Rajner, és a bajnok Károly? A constitúció nélkül uralkodó prussziai király, ha igaz a mit hallok, most mindég azt beszéli, hogy egyedül az az uralkodó s az a nép boldog, mely törvények által és nem *kéj* szerént igazgattatik. A württembergi királykának fiát úgy festék előttem, mint a ki kevés eszt. alatt első generálisa lesz Európának. A világ ismerni kezdi azt a tagadhatatlan igazságot, hogy a vallástalanság és immoralitás elválaszthatatlan társak, és többé nincs az a bolond, a mi a francia revolúcióban megtörtént, hogy egy csoport pap a Nationális Convent előtt declarálja, hogy a philosophia oly előmenetelt teve, hogy többet a religio vázára nincs semmi szükség. Az emberiségnek nem jutott az a sors, hogy a középponton állhasson meg; úgy elakadna benne és dolgaiban az *élet*; itt romlani kell egynek, hogy a másik gyarapodjon; — az tehát a mit én itt magasztalva és örömmel említek, oda üt ki, hogy a tisztelendő superstitio fúriája megint félre veri a harangot, s felláztatja azokat a kikhez bízik. De a philosophus ezt csendesen nézi mint mindent, s azzal vigasztalja magát, hogy az emberi dolgok merő karikák. Megmon-

dá a Krisztus, hogy a pokol kapui az igazságon diadalmat venni soha nem fognak.

Te Napoleon felől mégis úgy gondolkozol mint tavaly és harmad éven, azaz kicsinyül : én pedig ötet most is annak nézem a ki nil molitur inepte. Hogy ő rendkívülvaló jelenés az emberiségben, azt neki még az ő megesküdtebb ellensége sem fogja tagadni. Ő úgy született hogy legfeljebb is professorka vagy katonatiszt legyen; a szerencse túlhaladta minden gondolatjait. Így elég módja volt tanulni, s embereket is, dolgokat is ismerni. A ki Syriától fogva Madridig s onnan Moszkauig és Győrig járt, az csak láthatott valamit, s a ki 1796 oltá 1814-ig vagy a katonaság vagy az ország-lás fő polczán állott, az alkalmasan belé tanulhatott holmibe. Én tehát azt nem gyaníhattam s nem hihetem a mit Te írsz, hogy ötet talán *ellenségei* esalták e lépésre. Sőt én azt gyanítom inkább — csak *gyanítom* és nem *állítom* — hogy ötet azok indíthatták inkább arra a mit tett, a kik a dolgok új formájára általtértek, mert látták, hogy egyebet tenni lehetetlen, de nem felelhetik, mi volt Franciaország 1813-ban s mi lett 1814-ben, s talán magok is mik voltak 1813 előtt, és mik lettek most. Én arra szoktattam magamat, hogy minden új történeteket a szerint olvassak és halljak, mintha három század előtt történtek volna, s nem engedem meg magamnak, hogy Széphalmon, minden dátum nélkül, a bécsi, pétersburgi, berlini, londoni, párizsi stb cabinetek dolgait javálva vagy kárhoztatva dirigálgassam. Jobban tudnak ahhoz azok a kik ott ülnek mint én. S nekem egyéb dolgom van mint a monarchiák dolgát intézgetni.

A legfőbb dolog még is az, hogy azt óhajtsuk, hogy a mi hazánk legyen szerencsés. Ezért nem tehetek egyebet mint azt hogy imádkozzam.

A Naphoz írt himnuszt csudálva olvastam. Bár megküldenéd Döbrenteinek, hogy Muzeumába felvehesse. Mely kár hogy te azt nem hexameterekben dolgoztad, mint a görögök himnuszaik. A Kis János Verseiben néhány distichonokat is fogsz lelmi, s csudálni fogod mint vitte által oda a maga csudálást érdemlő *könnyen-ömlését*. Kértem hogy tegyen le szándékáról, s énekeljen ezután is, s most már

inkább hexameterekben vagy distichonokban. S talán megszegetem vele szándékát. Most Horváth Elekkel ismertetlek meg, ide tevén minden leveleit, s egy derék 18 esztendőös poetriánkkal, Takács Judit kisasszonynyal, kinek atyja, földesúr Vas vármegyében és Berzsényinek rokona, gyönyörködve nézi ezen egyetlen gyermeke szebb foglalatosságait. — Horváth Ádám, a csimbókos poeta, bizonyos magyar lelkű dalokat írt, és azokat imitt-amott felénekelgette. Azok a kiket a vén Orczy Lőrincz, a gener. és abaúji főispán, *sekretyéseknék* (azaz geheime Polizey embereinek) nevezgetett, befűttenék a dolgot, s gróf Amadé parancsot kap a palatinustól, hogy vizsgálja meg mi való a hírben. Horváth egy feleletet ada, melyben azt írja, hogy *azok ott is bátran élénkelthetnek, ahonnan a parancs jött* — (e szók állanak a feleletben) — s Amadé elég nemességgel bírt, megígérni Horváthnak, hogy ő az ő verseit ki fogja nyomtattatni. Egyéberánt nem lesz nem kedves neked ha elmondom ezen poetánk történeteit egy-két szóval.

Horváth Ádám debreczeni togátus volt, együtt Némethi Pállal, kit gróf Pálffy Károlynak 1779-ben írt, és az Orpheusban is *lenyomatott* verseiről ismerhetsz: ott megcsapták, de csapott s . . . gel harmadnap múlva egyet predikála Debreczenben. Prókátor leve s ingenieur. Elvett egy Oroszi Juliána nevű kisasszonyt; azzal rosszul élt, perre fakadtak, s elváltak. Karon fogva vezette fel a sedria elébe elhagyandó feleségét, hogy ott a félremehetés eránt hozott sententiát meghallják; s amint az felolvastatott, azt az ajánlást tevő hölgyecskéjének, hogy íme ő kész újra elvenni ötet. (Ezt azért, mert *tudta*, hogy bizonyosan *nem* lesz a felelet.) — Ismét megházasodik, és ismét szerencsétlenül; nem leve sem most, sem az első házasságában gyermeke; s ezzel a Sárközy kisasszonynyal sem férhete meg. Külön vette tehát lakását, s egy Kazinczy Klári nevezetű, kálvinista pap leányával — (de a ki a név hasonlósága mellett sem rokonom) — együtt él Petri-Keresztúrbán Szala-Egerszeg mellett. Ez az igen nagy talentomú, felette munkás s igen jó karakterű ember gyengécske volt a szerelem örömeiben egész élte minden napjaiban, s most meg sődött, úgy hogy alig

ülhet; s ha áll, kezével kénytelen az instrumentum peccanst mindig tartani. Hangja kappanhangúvá leve. 1794 tájban a poesisról általtért a philosophiára, és rettenetes ellensége Kantnak, kit nem érthet, mert németül nem csak nem tud, de tudni nem is akar. Írt egy munkát is de quadratura circuli. — Édes barátom, így bukkatnak meg a jók is, et ne nos inducas in tentationem! És mégis ez az ember volt az, a ki, látván hogy az ő barátjának Spissichnek gyermekei ad peram et saccum fognak jutni a temérdek adósság miatt, látván hogy minden barátja összetett kézzel nézi az ínséget, előáll, és tútornak ajánlá magát, s azt úgy vitte amint illik. Leányán segített, de a fiuból egy hasztalan ember leve. Nem akarom elfelejteni hogy elmondjam mit csinála F esel, a i Excellentiával. Midőn ez a capitálist felvette, de szokott nagylelkűsége szerént a maga földben fekvő barátja gyermekeinek az ötven forint interest elengedte, a tútor így köszönte meg, és egy szóval sem egyébbel: *Ennyit árvákért a zsidó is tett volna.*

Horváth Eleknek és Takács Dudinak verseiket s leveleiket, kérlek, küldd nekem vissza, vagy hozzd Kassára a Barkóczy Fer. instellatiójára, hol szeretnék látni. Ha pedig Olysóról Szent-Mihályba, vagy viszont, mégy, vedd felém utadat. Nem képzelheted te, mely gyönyör az nekem, ha én tégedet láthatlak, és mennyit tanulok tőled. Én Bécsben 1808. és 1812. voltam, s aprílben megint ott leszek. Háromszor tehát Bécsben az alatt míg Kassán, mely hozzám négy óra, egyszer sem. Nagyon hon ülő ember levék öregségemre; de jele hogy hon jól érzem magamat. Élj szerencsésen, kedves barátom, és szeress mint eddig. Ez nagy öröme az én életemnek.

Kazinczy Ferencz.

Ideáladra nem tudok egyéb krisist, hanem hogy örvendő látom, szívesen örvendő, hogy dolgoztad. Míg meg nem olvastam, elrettentem, hogy nem 8 hanem 12 sorú stróphákban vagy dolgozva. De midőn megolvastam, elmúlt rettenésem. A 12 sorú strópha szerencsésen 3 négysorú stróphába van

öntve, úgy hogy csaknem mindenütt vége az értelemnek a 4-dik és 8-ik soron, s a gondolat nem megy által az 5-ikbe s 9-ikbe.

Ezt az ódát Schillerből (nem Sillerből, mert az idegen neveket idegen orthographia szerént kell írunk) Kis János is fordította. De verseit kölesön adtam ki, és így a lapra nem provocálhatok — Olvasd meg azt, s az öszve hasonlítás neked igen kedves lehet.

Deli. Ez a szó nem csak *szépet* hanem *nagyot és szépet* teszen. *Deli termet* nem lehet a *Grazienwuchs*. Azt az asszonyt nevezzük *deli termetűnek*, a ki olyan mint Fáy Ágostonné volt ezelőtt 40 esztendővel. *Apollo Vaticanus deli*, de te csak *szép* vagy.

Gyöngy napszálók. Nem szép epitheton.

Fohász excellens. Sohajtímban. Ezt talán nem merném.

Vigaszt'lást. Ez is keményke.

Teremtsz, hasonlóképen.

Adol és *lankadol* peccat in leges Gramm., quia secunda persona est *adsz* et *lankadsz*. Si secunda esset *lankadol* et *adol*, tertia foret *adik* et *lankadik*.

De az óda Schillernek minden hevét általhozta kö-zinkbe. Quod erat faciendum.

Nagyon kérlek hogy philologiai-aesthetikai értekezéset az új szók eránt, ha nem kész is, velem közleni méltóztassál, hogy hasznát vehessem. Csak abban is igen sok jó van a mit ezen leveled monda nekem ez eránt. Bizonyosan fogok tanulni az értekezésből. Nincs nehezebb minden dologban, úgy itt is, mint kivonni a lineát, quos ultra citroque állani nem kell.

CV.

Szent-Mihályt, 3-dik april 1815.

Fáradhatatlan barátom!

Te a magyar literatúrának Atlása vagy. Humeris incumbit pondere coelum. Mi könnyen, be sokat és be szépen dolgozol! Zrínyi Enniusunk! — Parum sanguinis, plus nervorum. Adjon az isten Neked hosszú, hosszú, igen hosszú életet, amíg lehellesz, mert haláloed után úgy is lesz. Ugyan eszközöld hogy kapjam meg egyszer a mi már kijött eddig is Minden Munkáid gyűjteményéből. Ha pénzem lenne, és nem volna minden tett lefizetések mellett is még sok hátra a lefizetendő adósságokból, vagy ha csak calculálni is lehetne hogy valami új viszontagság nem érendi maholnap a papiros-pénzt, e nyomon igyekezném rajtad könnyíteni 80 nyomtatványok megvételével. Gyermekeidre nézve másról ne gondoskodj, hanem hogy : Quilibet agnoscat moribus esse Tuos, és mindenütt mind szeretetet, mind becsületet, néhol pedig és némelyeknél segedelmet is fognak találni.

Elhoztam Kállóból két nagy férfaink védelmeztetéseket. Fejér vármegye küldötte meg Szabolicsnak. Jó könyvecske, némely eddig közönségesen ismeretlen előhordásokkal, csak hogy itt-ott egy kevéssé nagyon adja ki magát benne a németek, a tótok, és a diákosság ellen az indulat, a mi magában ugyan, a sajnós emlékezetek és a jelenvaló érzések által menthető, azonban még is felette nagy hiba, politice is, mivel nem kell tüzzel, vérrel és fegyverrel akarni nyelvünkre hazaszülettjeinknek egy részét általtéríteni. Vagy könnyű és inkább csiklandozó, mint csipve szűrő tréfa, vagy hideg vér alá kell még most dugdosni igazságos bosszúunkat. Prudens sarcasmi vacuus subridet et odit. Az Exoriare aliquis most még csak levélbe, nem könyvbe való. Azt a tort sem hordtam volna fel, a melyet Kinizsi egy írókézhez vagy akármilyen más anthropophagushoz illő keréktánczczal fejeze

bé. Ha valami mostani nagy generálnak magyar előkelő mátkája olvasandáná ezen történetet, majd azt kiáltaná fel: Ah le barbare! Az ellenség vérétől még füstölgő vitéz karoktól szívesen által-ölelteti magát, de neki borzadna és undorodnék az olyatén ajakoknak csókolásától, a melyekről oly irtóztató teher lefityege. Lucretius más ajakokkal közelítettí Mársot Vénusához. Ugyan mit tartozza az ilyenén iszonyatos vad táncz a hazában a magyar nyelv régolta fenálló becsének megmutatására? Non erat his locus. Ezeket barátságos szívek közé; nem czélom valakit bántani. A fondor (criticus) hangyabolyturkáló ugyan olajjal jól kenősködjön fel elébb, hogysen a túráshoz fogjon.

Schellernek milyen dictionáriumához irandod a magyar textust? Zum Kleinen lateinischen Wörterbuch vagy zum Ausführlichen und möglichst vollständigen, melynek másodszori kiadása Lipcsén 1788-ban következze? Kivánnám hogy ezen utolsóhoz, de akkor nehéz lesz azt egy esztendő alatt elvégezni, ha nagy is a készüllet. A mind egy, mindazonáltal csak fogj hozzá, akár meddig tart is a munka, azzal nagy esorbanakat fogod helyre ütni, és mintegy koronáját feltenni olykor szükséges, mindég hasznos, és sohasem éktelen fázadozásaidnak. Emlékezhetsz, hogy örültem amidőn egy magyar grammatikával biztatál. Más dolgaidd közbe jövének. Ha még egy magyar grammatikát, prozodiát és dictionáriumot is írsz, már akkor még mérkezni se merjen veled valaki a mai napig terjedő íróink közül a magyar literatura eránt tett érdemeiben. — Ez e Scheller felette derék ember. A német Lexikographusok közt talán ez az egyetlenegy az, a kinek az előljáró beszédjét hasznosan, épületesen és gyönyörrel lehessen olvasni. Sehol sem szállotta, sehol sem lepte meg az úgy nevezett esprit de systémes. Ki nem mondhatom hogy örülök szándékodnak. Az én készülletem sem a legutolsó ezen tárgyban; egykor kezdettem abból egyre is másra is Tőled világosodásokat kérni, de akkor Te másképp elfoglalva lévén, vagy pedig mivel talán némely kérdéseimet képtelembeknek tartád, nagyon melleleg felelgetél nekem, és én csakhamar vevém észre, hogy azt nem kell unatkoztatni a kitől tanulni akarunk. Ez okon tehát felette örvendek, hogy

ezen pályára tért mostani iparkodásod. Valahol írásaim közt találtatik magyar fordításban a dictionáriumokról való czik-
kely, a nagy franczia Encyclopaediából. E maga d'Alembert
míve, és én még azt Fiumében kezdettem magyarra átal-
tenni; majd felkeresem és megküldöm, nem hogy tanulj va-
lamit belőle, hanem hogy lássad, hogy már fiatal koromban
minő vonszódással viselteték hazám szülött nyelvéhez, és
mennyire ügyeltem a lexikographiára, de a körülállások ide-
s oda szerteszélyel hajtván mindenkoron engemet, sohasem
engedének elegendő nyugalmason folyó időt készületemből
valami egésznek formálására. Vevém azonban olykor-olykor,
hol itt, hol amott annak hasznát, és így nem vala fáradságom
egészlen sikertelen.

Azon szerfelett csudálkoztam, a mit Prónay Sándorról
írsz; sokat valék társaságában teljes életemben, de én leg-
alább mindég a legnagyobb buzgóságát tapasztaltam honi
literatúránk eránt. Kár ha változa. Sokat tud ez ez férfiú!
Est quidem magis eruditus, quam literatus, és még is szikra
gyanánt általjárja ötet mind az a mi szép és a mi jó. Sely-
pessége tehát mind a társalkodás bájoló csevegéseinek ártal-
mára van, mind pedig nagyon akadályoztatja azokat, a kik
tudományából valamit kikapni, kicsípni igyekeznének. Leg-
kedvesebb mezeje a napkeleti literatúra. Ha a tün keresztül
menő elefántról szólanál neki, azt mondaná, hogy a deák
fordításban *camelus* van, nem pedig *elephas*, és hogy *camelus*
deákul vastag hajókötelet azaz alattságot is teszen, hogy így
ez e hyperbole Európába is beillene és hogy nincsen ad po-
tentiam Asiaticam elevata. De a fösvények bár mindenütt ta-
láltassanak, sehová sem illenek bé.

Köszönöm Neked, kedves Ferenczem, hogy fonnyadó
képemet annyira akarod. Ha Bécsbe menendek, majd lema-
jmoztatom magam gyűrűbe, római módra, és azt emlékezetül
neked elhozom, és így foglak megszólítani Ovidiussal :

In digito qui me fersque refersque Tuo
Effigiemque meam fulvo complexus in auro,
Semper amici vis ora videre Tui.

Napoleon kis cselekedeteiről nem tudok nagy szabáson gondolkozni, nagy cselekedeteiről pedig hasonlóképen nem tudok kiesinyülni. Hogy az embereket minden tapasztalati mellett nem esmerte, annak nem kevés próbáit lehetne adni, melyek közül a legnagyobbik kimondhatatlan megbukása; de e nem csuda, még pszichologiai tekintetben sem. Iura negat sibi data, nihil non arrogat armis. Ulysses kapta el végtére Achilles paizsát. Fortisque viri tulit arma disertus.

Annál nincs szebb, mint úgy nézni a mostani történeteket, mint ha három századok előtt folytak volna le. De a nem elég, hanem ítélni is úgy kell rólok amint idővel a részvevőtelenek, a kik majd mind a fényest mind a homályost egyaránt tekintik, alkalmasint ítélni fognak. Annyit tudok, hogy Te Széphalomban, én pedig Sz.-Mihályon a szobámban jobban találtuk el olykor minden positivum dátumok nélkül is, hogy minket magunkat megvernek a francziák, mint az háborút-lázító akkori minister Stadion. Különben oly keveset ártott volna a monarchiának, Európának és a világnak, ha hibáztál volna sejtéseidben, mint hogy nem ártott, hogy nem hibáztál. Jobban tudtak-e ahoz azok akkor a kik ott ültenek, mint Te, azt én nem tudom egészen; azonban ők most úgy gondolkoznak mint mi Napoleon plánumának elsüléséről. A bizonyos, hogy Te akkori gyanításaiddal sem a világot nem igazgattad, sem a monarchiat nem intézgetted, és hogy egyéb dolgaiddat, a melyekkel foglalatostokodál, azért el nem mulasztottad. Az anglusoknál, mert tudnak szabadok lenni, a legközségesebb emberek nyilván, szabadon és akárki előtt is, kimondják véleményeiket, nem csak arról a mi történik, hanem azokról is a miknek történendőségét gyanítják; sőt fogadásokat is tesznek egymással, és még a hozzávetéseket is a politikában nyereség vagy veszteség alá bocsátják. Ott a kőműves, a mészáros, a kereskedő és a lord egyaránt szabadnak tartja, vagy ócsárolni lord Bentincket és Castelreaghot, vagy azt állítani, hogy alá fogja írni két hónapok alatt az amerikai státusok előlülője a genti kötést. Szint olyan természetes ott gyanakodni a földművelőnek, hogy micsodás lesz az időjárása holnapután, mint megjegyezni, mennyi tetemes és temérdek hibákat teve egynehány hónapok alatt XVIII. La-

jos, és miket múlászta el a congressus. A híres Hume így definiálta a csudát: A csuda az, a mi nem lehet. De mivel sok dolog történik a mely lehetetlennek látszott vagy látszik, mihelyest valóban történt valami, az azon lépten megszűnik csuda lenni. De mit lehet mondani hihetőséggel történendőnek? Azt-e csupán, a mit az egyéberánt tiszteletreméltó emberek históriai esetekkel támogatnak? Egykor Rómában levén Hume, egy cardinál azt beszélette neki, hogy szent Domokos egy a toronytetejéről leeső kőművest esésközben a levegőégben megállata, sebesen szabadságot menvén kérni a priorhoz, engedné meg neki, hogy a hullón csudát mívelhesen, és az ég meg föld közt fügött kárvallás nélkül a földre leszállíthassa. Reá állott szívesen a prior, s a szent csudát legottan tökéletességre vivé. Elmosolyoda Hume. Micsoda? az úr ezt nem hiszi, mondá neki a cardinál; hát van-e valami lehetetlen az isten előtt? Az úr 20 dominicanusnak, 3 szürke-barátnak, és 4 tudós jezsuitának, a kik ezeket írják, és 5 ájtatos asszonyságoknak, a melyek tulajdon szemekkel látták, nem hiszen? És annyi tiszteletreméltó és legkisebb kifogást sem szenvedő dátumokra semmit sem ügyel? Megszorúlt a préselt anglus, és azt mondá végtére a legnagyobb alázatossággal: Én Eminentiádnak még sokkal több és talán még hitelesebb bizonyságokat mernék előállítani annak megmutatására, hogy már régolta omnia corpora versus centrum terrae gravitant. Okos ember volt a cardinál, és maga ugyan ezután is, mert úgy tetszett neki, nagy gyönyörködést talál a csudák csudálásában, megengedé mindazonáltal az eretnek Humenak, hogy ő azokat mohón ne higgye, és egy darabig legalább azokról kételkedhessen. — Eddig alkalmasint Párisban van Napoleon. Hol mondtam én, hogy oda nem ér? De meglehet azért, hogy talán még hátra van a fekete leves, megvállik; le vrai n'est pas toujours probable, és viszont. Ha ez e nagy talentomú ember — és én azt soha sem tagadtam, és az összefér több rendbeli minl rúttal, mind kis cselekedetekkel is — ha, mondom, ez a nagy talentomú ember, a ki már mostan a szerencsétlenségen is keresztülmene, azon nagy leczke után a melyet kapott, magán annyira uralkodni tudna, hogy azt megtartsa a mit a proclamációjában

mond, hogy t. i. szükség elfelejtkezni hogy a világ urai voltunk, de azért nem szükség, hogy mások nekünk parancsoljanak, és így lemondana annak visszaszerzéséről, a mit a Rhénuson innen elvesztett: — már akkor semmit sem ártana, sőt használna inkább a világnak, ha újra beülne a trónusba. Csak a militáris despotismusát mérsékelné odahaza is, a mely az emberiségnek legnagyobb csapása, úgy az én eszem és szívem vele mindjárt megbékél. Egy szót sem szólottam róla míg számkivetésben vala: *Pugna suum finem, dum iacet hostis, habet*; hanem mikor ezelőtt visszaélt a szerencsével, és teljességgel nem tudta engedni a józan észnek, hanem mindent csak a testi erőben helyezett: nagyon bosszankodék ellene, szintűgy valamint jobban haragszik az ember, ha ok van rá, kedves szeretőjére, mint valamely közömb személyre. — Adná az isten, hogy látná, hogy csupán a valóságos szabad embereknek szíveikben, nem pedig a zsoldosokban vagy a hízelkedőkben, vagy a többi régi nagy házakkal való czimboraságban áll a fejedelmek ereje, bátorsága és a birodalmak szerencséje. Építse-uralkodását ne a hazugságokon, ne a gőgön, ne a más nemzetek megvetésén, és az okos emberek — ha szája ínyére nincsenek — üldözésén, és azonnal úgy fogom imádni, mint hajdan imádtam, minden elmúlt hit-szegései mellett is. De ha úgy menend a mint újra kezdi, azzal t. i. hogy ötet és a francia katonaságot soha senki meg nem győzte, és több ezen hangon pendülőkön: már akkor csakugyan rosszul és veszedelmesen fog cselekedni a régi nótát járván, valamint XVIII. Lajos rosszul cselekedte, hogy Napoleonnak legnagyobb intézeteit is, csak azért mert tőle valának, lassan-lassan el akarta enyésztetni. Lám milyen hasznát veszi. — A vége ezen egész okoskodásnak csak az, hogy alkalmasint oda közelgetünk, hogy ezután nem sokáig fog maradhatni a trónuson a ki rosszul uralkodik, azaz a ki a közvélekedést megveti. A közvélekedés pedig egy kipallérozott században jobbra *vox Dei* szokott lenni; de értetődik, hogy nem a nép salakját, hanem a jobban nevelt és középszerű tehetségű embereknek többnyire józan észeket veszem.

Kis Jánost ne féltsd hogy ezután ne írjon verseket

Qui a joué, jouera. A cacoethes scribendi megorvosolhatatlan nyavalya, de az olyan emberben mint Kis, a gyönyörűséges betegség. Vetekedik a tarantula csípéséből eredett tánczolásal; ez a nézőt kevesebbé fárasztja, mint a tánczolót. Berzsenyi és Kis minden verseit meghozatom magamnak.

A sok gyengéded érzésű versezetedet íme hálával visszaküldöm. Itt egynehány sor Takács Dudihoz, kinek a Hazához írt versei leginkább tetszettek, poetai tűz, folyások és ömledések miatt. Elfelejtettem egészen hogy maga a verszet kigyalultabb lehetett volna, sed adhuc vel crescens, vel rude carmen erat.

Sajnálom a csimbókos poetát, hogy a corpus delictijét mindenkor kezében kell tartania. Boileauinak is baja volt azon a tájon. Kantot sok anglus és franczia philosophusok sok helyütt hasonlóképen nem értik, és sok helyütt ahol értik, legkisebb új ideát sem találnak benne; de ezek mind nagy figyelemmel olvasták a Laerti Diogenest.

Horváth Ádám a kör négyszegéséről, Newton pedig az Apokalypsis értelméről írt. Horváth Ádám (nem tudom ez-e az a szerző?) Nyári Éjtszakáit egykor nem részvétel nélkül forgattam a holdvilág mellett.

Az Ideálokra tett krisist a legszívesebb hálával köszönöm. Merném-e kérdezni, hogy minekutána a magyar s úgy hangzik mint a német seh, és mivel csak azoknak írunk magyarul a kik tudnak magyarul olvasni, mivel végtére bizonyos, hogy fel kell tenni minden magyar olvasóról, hogy tud magyarul, nem lehet pedig feltenni mindenkiről, hogy egyszersmind németül is tudjon olvasni: merem-e, mondom, kérdezni, hogy okkal van-e bevéve hibának az, ha valaki Scheller helyett Seller ír?

Én is mindig a *szépen-nagyot* tartottam *delinek*, és mivel ilyeneknek kell lenni az ideális képzeteknek, épen azért tettem *deli képzetek*.

Tökéletes igazságod vagyon, hogy *gyöngy napszálók* rossz (epithetom) minémület; nincs a nyúlánkos sugár és gömbölyű gyöngy közt a formára nézve hasonlatosság; azért

van jól mondva *gyöngyharmat*, és rosszúl *gyöngyszál*. Jól lesz-e *napfényszál*ok?

Lankadol, *adol*, bizonyosan kedvesebb a fülnek mint *adsz*, valamint *teremtesz*, jobban hangzik mint *teremtsz*; de száz helyet tudnéd felhordani legrégibb íróinktól, ahol megvan az a forma in *ol*, etiam in verbis in tertia persona praesentis in *ik* desinentibus. Többet mondok : laborat, dolgozik, tu laboras nem mondhatom *te dolgozz*, mert az azt teszi tu labores, *dolgoz* pedig laborat, hanem úgy kell mondanom *te dolgozol*. A közbeszédben is országszerte változtatva mind így mind amúgy vegyesen halljuk : *adasz* vagy *ádsz* vagy *adsz* vagy *adol*. Quo plures formae temporum in verbis, eo pulchrior, eo magis poetica lingua. Erről mindennap jobban meg jobban győződöm meg a görög nyelvnek tanulása mellett, és így mivel által nem érthettem hogy honnat vették ezt e regulát a grammatikusok (hacsak meg nem mutatják nékem Quintiliánus szerint, quod plus habeant in recessu, quam in fronte), a pedig nem kétséges, hogy a grammatikát kell az írott és beszélt nyelv járásához, nem pedig viszont alkalmaztatni : annakokáért nem igen szívesen állanék el ezen formától, kivált a költeményben.

Sietve megyek Olysóra egynehány nap múlva, és így meg nem látogathatlak most. De nem múlik el a mi hasztódik, kivált mivel igen kedvetlen előttem ez a hasztás.

Írj nekem gyakran, akár Bécsből, akár máshonnan, akárhol leszel is a világon.

A minap a tűz megfosztott négy galambkától :

Négy kis Ámorjaim víg mulatságára

Négy szép turbékoló galambkát neveltem;

Mind a négy kevélyen és gatyásan jára,

Mind a négyet buzaszemmel kiteleltem :

De hogy minap laktom a tűz fenyegette,

Gyönyörű szállóit Ámorok anyjának

S leghívebb postáit csapodár párjának

A bosszús Vulcanus mind megemésztette.

Picziny Ámorjaim ne keseregjetek,
 Ha sírni akartok, sírjatok énvelem,
 Nem fojtotta volna ő meg, ha, értetek,
 Tudta volna, csupán hogy őket nevelem.

Nem mondhatod hogy nem kínoztalak eleget et prosa
 et vorsa oratione. Jó éjtszakát és szép kellemes viradót. Ma-
 radok holtomig

fecsegő hív barátod
Jóska.

Takács Dudinak verseire.

Mikor más fris hölgyek bús szerelmeseknek
 Most Péter-, és most Pál-, most pedig Eleknek
 Fohászival telnek,
 Annyi térdepelve mászó imádókra
 Kecsegtető hanggal puha csaló szókra
 Hajolva fülelnek :

Akkor te a magyar Helikon bérczein,
 Közel a mennyéghez, az egek kékjein
 Ballagsz nagy lelkeddel;
 Hallgatod halk csend közt, milyen ott az ének,
 S beszívod a költők s a nap istenének
 Sűgásit füleddel.

Onnan hinted földünk tövisit rózsával,
 Az egek feltisztúlt érzetek árjával
 Tégedet halmoznak,
 Ottan napestellő lelked vesz értelmet,
 S géniusok honnyi szikrán gyúlt szerelmet
 Kebeledre hoznak.

Ne félj hát, idővel hogy orcád hervadjon,
 Vagy becsed virága, dicső Hölgy! elfagyjon
 Feledékenységben;

Nem vénül, soha sincs éve az angyalnak,
 És a vele társas lelkek el nem halnak,
 Sem itt, sem az égben.

G. D. J.

(Gróf Dessewffy Józsefnek originálisát általküldém
 Takács Dudinak prof. Tatay János által. — K. F. jegyzése.)

CVI.

Széphalom, April. 9-d. 1815.

Kedves barátom!

Hosszú és még is rövid leveledre imhol egy rövid és
 üres. Készülőben vagyok, holnap reggel bizonyosan indúlok,
 s ez az készülési gond nem engedi hogy szívem sugallását
 kövesssem. Csak azt írom, hogy az a Scheller, melynek állok,
 3 kötet in 8-o s 221 ívet teszen.

Szándékom az hogy innen Gen. Vayhoz menjek, s úgy
 b. Prónay Simonhoz; Pestről Csurgóra, onnan Zirczre, to-
 vábbá Pápára, úgy Sopronyba. Kisnek megmondom, hogy
 Te nem hiszed hogy ő abba hagyja a versezést, s kérni fogom
 hogy meg ne hazudtolja profécziádat. — Trattnernél végére
 járok hol vannak a te exemplárjaid, s ha el nem indította, én
 útnak indítom a dilizsánszon Eperjes felé. Ha valami neve-
 zetést hallok útamban, Sz.-Mihályra utasítom leveletem hoz-
 zád. Élj szerencsésen, kedves barátom. Grófnéd kezeit
 szíves tisztelettel csókolom, gyermekeidet úgy ölelem mintha
 az enyéimék volnának.

Örök tisztelőd

Kazinczy Ferencz.

CVII.

Alsó Olysó 17-d. Apr. 1815.

Szeretett barátom!

Két rendbeli leveledet, egy régit, Mátyás védelmezésével, és a másikat, a melyben elmeneteled jelented, egyszerre vevém a legnagyobb gyönyörűséggel.

Kérlek felelj nekem ezen mostani levelemre, hogy meddig fogsz múlatni Bécsben, hogy egynehány commissiókat adjak. Nem foglak semmiféle költséggel terhelni.

A gouvernante elérkeze. A mennyire három nap alatt tehetek ítéletet, nagyon tudatlan, még a francia orthographiát sem tudja, és így vissza fogom küldeni, vagy magam vinni, vagy csak addig míg mást nem kapok megtartani; egyébaránt jól megfizetek neki, hogy legkisebb oka se legyen a panaszkodásra. Egy-két esztendeig talán-talán meg is tarthatom, mert a kézímunkákhoz tud, és beszélni nem épen rosszul beszél francziául. Alzáczia hazája.

Jól esik nekem, mért bízom magam a nevelés dolgában a nagy dámákra? Te most Bécsben levén, ha Pethe Ferencz által vagy akárki más által, vagy pedig, a mit még jobban szeretnék, Te magad valami a neveléshez értő személyt tudnál nekem kikeresni, és az iránt nekem írni, ugyan leköteleznél örökre; az ilyenekben nem gazdálkodom. Tudod hogy olyan nevelést akarok adni leányomnak, mint Te a Tiéidnek. Ugyan írj nekem, drága kedves barátom. A falusi élettől szoktak leginkább tartani az ilyetén személyek; a java ugyan nem tart attól. Azonban maholnap én is Kassán fogom kénytelenítettetni tölteni teleimet, és így ezen oldalról is nem lesz akadály.

Gondold meg, kedves barátom: az Esprit des Journaux journalra és egy másra: Der Geist der Zeit, már az elmúlt decemberben, az elsőre az egész esztendei tartozást, a másokra a fél esztendeit előre megfizettem, s még egy betűt se

kaptam eddig. Most két esztendeje úgy jártam más két journal-lal, megfizettem érték egészlen, és soha egy betűt se láttam belőlök. Mikor azután panaszkodtam, goromba levelet kapék pénzem helyett. Az eperjesi postán praenumeráltam, quietantiám van, az eperjesi expeditornak is van quietantiája onnan felyül. Ezt ez expeditort esmerem személyesen, igen emberséges ember, és így odafel vannak a tolvajok vagy a rendetlen emberek. A Correspondent für Deutschland és a Nemzeti Gazda is rendetlenül jár nekem, több numerus hibázik még tavalytól olta, a mely meg nem érkezett, mind a Nemzeti Gazdából, mind a Wiener Literatur-Zeitungból, a melyet tavaly hordattam. Engemet Józsefnek hívnak, a sárosi vicispánnak a fia is Jóska; legalább azt a hasznát kén ven-nem grófi titulusomnak, hogy azt a miért én fizetek, más hírem nélkül ne kapja. Már egynehányszor leveleim és az újságborítékjain az előbbeni esztendőkből kihagyták a grófot, azonban még is megkaptam az újságot, és így nem csak hogy nem haragudtam, hanem még örvendék, hogy engemet, mivel a SS. táblájánál esmertek a diétákon, czímetlen magyarnak tartottanak. De más részről már az is megtörtént rajtam, hogy a vicispán fia József öcsém szeretőjének keserveit, a melyeket én valóban nem okoztam, kelle olvasnom. Ugyan tedd meg értem, kedves barátom, menj a főpostahivatalhoz, és ird fel ott tulajdon kezedd a nevemet: gróf Dessewffy József, par Pressbourg, Rosenberg, Leutschau, Eperies à Alsó Olysó. Mert ha Sz.-Mihályt írsz, már akkor ugyan nem látok soha is sem levelet, sem újságot. Felette esedezem, szerezd nekem vissza vagy pénzemet, vagy eszközöld ki, hogy kapjam meg újságaimat.

Ezek ugyan most, ugyanazon egy levelen, annyi ellenkezőket hoznak, hogy lehetetlen magát valamiben meghatározni és megmondani hogy mi igaz. Van olyan francia generális is, a ki ebéd előtt XVIII. Lajosnak, délután pedig Napoleonnak felesküdt; a csudálatos ezen egész dolognak fordulásában a sebesség, nem a hitetlenség; úgy látszik, hogy a közkatonaság leginkább és a pór nép Napoleon mellett van; úgy látszik hogy jól esik neki abba a székbe ismét belé ülni, a melyet csupa faalkotmánynak nevezze.

. sperent te Tartara Regem,
Si tibi regnandi rediit nova *dira* cupido.

Azelőtt azt mondotta : rien par le peuple, mais tout pour le peuple. Most pedig azt mondja : et par et pour, és mivel a nép olyan mint a czinke, a kit ugyanazon egy nap hatszor ugyanazon egy fogóba lehet ejteni : Bonaparte talán még soha sem volt hatalmasabb mint most, a Bourbonok és a congressus hamis lépései után; de még is mivel nagy eszű az ember, szabad remélni, hogy tapasztalt szerencsétlenségei valamivel mértékletesebbé fogják tenni, mert ha nem, ugyan az a nép, a mely most megint újra kész minden áldozatokra mellette, el fogja azoknak terhét únni, ha a renovatus Imperator azokat szüntelen kívánni fogja, és azokkal szüntelen visszaélend. Míg Európának fejedelmei nem fognak a francziáknak olyan constitútiót garantírozni, a melyet maga a francia nemzet szabott fejedelmének, és míg azon frígyköteéseket, a melyeket a francia fejedelem (akárki lesz az) fog tenni, a francia nemzet nem fogja garantírozni; — míg a principium de responsabilitate ministrorum in praxi nem fog gyakoroltatni Európában; — míg a köz negotiátiók azaz diplomatikai közalkudozások alattomban, nem pedig nyilván fognak folytatódni a congressusokon; — míg végtére a világ urai a katonaságnak szaporodásán, nem pedig kevesítésén fogják törni a fejeket : addig ne is gondolkozzunk állandó békességről ebben a zabolátlan indulatosságnak és tévelyedéseknek mindennemű egymással ellenkező habjaitól felvert és felzavart nyavalyás Európában. L'Europe est pourrie, igaz az, de nem kell vas, tűz a rothadásnak, hanem napvilág melege, hogy újra verdődjön ki minden a tenyészetre az enyészetből. Vive, vale, me ama et scribe

Tuo P.

P. S. A minap egy szerencsétlen felakasztotta magát egyik erdőmben; nem levén itthon, tótjaim nem akarták eltemetni, és 8 napig bűdösítette a levegőt, végtére ló farkára kötötték, s úgy húzták, és három határ közt temették el, hogy a

mennykő és rivancs ne látogassa kirekesztőleg határomat, hanem mindenkinek jusson a fátumból. Nem gondolnád-e hogy Afrikából írom ezeket? A kulcsárom még azt is írta a szegény özvegynék, hogy küldjön hóhért, mert ő nem engedi a grófja határát elpiszkoltatni. Hát még halni sem lenne szabad ahol és amikor akar az ember? Emlékezem ugyan Plutarchusból, hogy Melitában a magokat rendre felakasztó szűzeknek elijesztésekre a haláltól, egynehányat a már fityegők között meztelenre levetkeztettek, hogy a többieket a szégyenféltés és a szemérem megtartsa az életben. De a mi babonáságaink nem olyan okosak, et nos cura animarum Deum ludentes humanitatem exuimus. Valóságos barbárok! Be gyakran kell Ovidiussal felkiáltanom : *Supplicii pars est in Regione mei.*

CVIII.

Alsó Olysó, 24-d. Apr. 1815.

Drága kedves barátom!

Té felette nevezetes időpontban vagy Bécsben. Nem engedném meg magamnak, hogy hosszú levelekkel lopjam meg idődet, vagy bele vágjak és félbeszakaszszam akár foglatosságidat, akár mulatságidat. Reméllem, hogy még Bécsben talál utolsó levelem, a mostani hasonlóképen. Panaszt tettem amabban a bécsi postahivatal ellen; azolta kikerestettem a hibázó levelek számjait, és imé a tavalyi bécsi német literatúra-újságból hibázik a 9-ik szám, azután a 41-től fogva egész a 75-ikig beszámolva mindegyik; továbbá 81, 82, 83, 84-ik, végre a 102-ik. Pethének megírom mi hibázik a Nemzeti Gazdából. Azt pedig bizonyíthatom, hogy mind az a mi hibázik, nem jöve kezemhez, mert én bizonyosan semmit se nem raktam félre valahová, sem el nem vesztettem. A Nemzeti Gazda darabjai olyan különösen következnek és fűződnek egymáshoz, hogy valóban nehéz azokat összeilletgetni. Nagy barátság lenne ha elhozhatnád a mi hibázik a literatúra-

újságból, és az eránt is a miről aminap írtam, gondoskodnál. Ha valami derék emberre találhatnál, a ki rajzolni tudjon és klavírt verni egyszersmind, de úgy, hogy azt kézfülelni (stimmen) is tudja (mert mért ne éljünk metaphorával, mikor a hígabb német is azzal él a dolog kinyilatkoztatására), ha, mondom, ilyen kézfülelőt vagy hangtapogatót találsz, ugyan beszélj vele, és kérdezd meg: jönne-e falura, és milyen feltételek mellett? Az új leánymesternének hová jobban kiteszik mind szelidsége, mind együgyűsége; gyávácska, de a semmi sem volna, hanem úgy látszik, hogy nem tudom mi okból, az elmejárása hibás, és valamely előttem esmeretlen okból vagy elgyengült vagy félrecsapó; azonban a legnagyobb szelidség kísérője ennek a szánakozásra méltó állapotnak. A neve a leánynak Barbier. Ugyan tudakozódj felőle valami módon, és a mit kitudhatsz, írd meg. Nekem úgy tetszik, hogy valamely nagy szerencsétlenség vagy mély érzés ezt e személyt nagyon elgyengítette. Nem fiatal már, nem is volt soha is szép, de testire nézve egészségesnek látszik; mindég csak magányt keres, mintha félne az emberektől, keveset szól, gyakran zavarosan és sohasem folytában, hanem szüntelen közbevágva és szakadékosan. Ki nem mondhatom be nehezen esik, a midőn vizsgálom szelíd és jó természetét, és összeszeszem azon lelki teherrel, a melyet mintegy látok hogyan nyomja. Nem is igyekszem kinyerni bizodalját, mert hihető, hogy nem segíthetnék rajta. Fáj boldogtalan emberekkel egy fedél alatt lakni, mikor nem könnyíthet rajtok az ember!

Visszajövet, ha látod Pesten Kiliánt, mondd meg neki, hogy a jövő hónapban vagy eljövök magam Pestre és kifizetem, vagy megküldöm neki a pénzt; azonban add tudtára, hogy sem Larcher Herodotusát, sem Flassant-ot még meg nem kaptam, egy szóval a mostani contók szerint semmi egyebet csak egyedül Maltebrune nagy, szép geographiájának negyedik kötetét. Mondd meg neki azt is, hogy küldje meg nekem általad Bourienne munkáját Napoleonról, azután Carnot és Chateaubriand két híres könyvecskéjét, végtére, ha valami jó és részrehajlás nélkül írott könyv kijött volna azolta a Bourbonok országlásáról; mert Napoleonról eleget olvastam

pro et contra, de a Bourbonok országglásáról még igen keveset sive pro sive contra.

Aminap olvasván egynéhány újabb francia proclamációkat, a melyekben a sas nagy figurát játszik, mivel kivált a katonai sarchigának nagy ellensége vagyok, és van ok attól tartani, hogy újra ne váljon a mostani világ nyavalyájává, érzeteimet az ide zárt versekbe foglalám. Látni fogod hogy olykor-olykor még szárnyakra kél elmém. Nem bánom, közöld ezen verseket az újságírókkal, ha tetszik, talán megengesztelődnek némely ellenségeim, ámbár én soha sem írtam és nem mondtam semmit is, hogy valakit szántsándékkal vagy megbántsak vagy megengeszteljek. Köszönts azokat a kik rólam Bécsben emlékeznek, p.o. Görögöt, Sokot etc. Sándor István meghala. Köszönts tőlem Nagy Palit is, ha meglátod valahol Soprony vármegyében, és az ifjú Bezerédyt, meg Kisfaludyt, a kit személyesen is esmerek. Vannak nekem sok jó esmerőseim azokon a környékeken. Isten hozzád, drága kedves barátom! Grófnédnak kezeit csókolom. Remélem, hogy le fogod írni nekem idővel körülállásosan mostani utazásodat. Írj gyakran ha lehet. Vezessen mindenütt a dísz, a megelégedés kísérjen, és a barátság hozzon vissza barátod ölibe. Maradok holtomig igaz hív barátod

Hol vagy szállva Bécsben, mikor jössz haza?

Jóska.

U. I. Hihető hogy már gyakrabban, de különösen a minap nagy balgatagságot írtam neked, a midőn annak bizonyítására, hogy *lankadol*, csekély ítéletem szerént, nincsen rosszul mondva, a *dolgozik* ígét hoztam fel. Ez a példa inkább a grammatikusok vélekedését erősítené, de én még sem lehetek az ő értelmeken, noha rossz példát hordtam fel, mert *telik* p.o. a jelenlevőnek második személyében *telsz* vagy *tellesz*, én legalább sehol sem hallottam soha is *tellel*, pedig *ikbe* végződik; az is bizonyos, hogy országszerte mondják: *mit mondasz*, vagy *mit mondol*. Ugyan ne engedjük megfosztani nyelvünket az illendő szabadságtól; verba valent usu, és ha grammatikus uraimék egy részről nagy ellenségei némely új

szavainknak a régiséghez való ragaszkodás miatt, engedjék meg más részről, hogy mások is a régi egyvelges szokáshoz tarthassák magokat, és csak ott szorítsák meg ezt a gyönyörű magyar nyelvet, ahol teljességgel annak természete megkívánja. Én azt gondolom, hogy némely grammatikusunk akadna, ha azt kérdené az ember tőle, hogy élesen s világosan megkülönböztetett és megválasztott ideákkal határozza meg, hogy micsoda az a *valamely nyelv külön természete a beszédformáknak minden ágazataira nézve*; több kell erre a napkeleti nyelvekkel való ismeretségnél. Jobb grammatikusainkat alkalmasint esmerem, de kevés Du-Marsait találok közöttök, mert lehet a grammatikus philosophus is, és nem szükség épen hogy pedant legyen. A debreczeni grammatika sok helyütt egy felette nevetséges munka, de ezt csak Dessewffy mondhatja Kazinczynak, — csitt, mert megköveznek. — Nem szenvedhetem les savans à systémes, mert oly keveset tudunk bizonyosan, és minden tudományban oly kevesek az alapigazságok vagy inkább hihetőségek, hogy felette nagy bátorság kell ahoz, hogy merjen valaki egy systémát csinálni. — De ezekről másszor többet, hagyjuk oda a szobaszennyeseket (pedants).

Itt gyönyörűen kezdi magát mutatni a tavasz.

Jer rózsatollakon, zöld füves Kikelet,
Hajtsd el az előtted uralkodó Telet,
Ki havas köntösben a csirát fojtotta,
Az élők seregét mind megzsibbasztotta;
Jelenj meg lengetve sűgő szelek árján,
És pillants rám a Nap legfrissebb sugárján. —
Az föld pelyhesedik, zöld szálai közte szemérmes
Kis violák, rájok leh'ló szellőkre szepegnek,
Essők lanyháznak, most a természet el issz' az
Áldást, és minden legkissebb cseppet az égről;
Most fakadást, bimbót, most várja reménye virágít.
Itt a Tavasz, látom, hallom, sőt szívom is olykor.
Az házom' fészket-gyűrő vendége, lakossa,
A kis tarka madár férget földszinte keresget,
S eltrepült tollal, mint egy nyíl, célra lebegvén.

Széltiben a levegőt, egyenessen szállva, hasítja.
 A hamuszínü veréb seregessen társival együtt
 Szerte repülve cseveg, s én szürkés hajjal előtte
 Szívemet, úgy mint ő, már hült véremben is érzem! . .

Nem lehet tovább folytatnom, félbe kell szakasztanom,
 hívnak a mezőre a zabvetőkhez. E szerencse rád nézve,
 de nem rám nézve, car les mauvais vers font les beaux jours
 de mauvais Poètes.

Pipsz.

N a p o l e o n h o z.

A Sas.

Jovis armiger ales.

Virg.

Te sas-ölelő, ki csók csattantására
 (Midőn az ütközend századok halmára)
 Rakás, Tőled ásott sírok majd repednek
 S rád haraggal holtak, élőkkel ébrednek,
 Dicső eszeveszett! ki hír-név miatta,
 E föld boldogságát annyit sanyargatta;
 Vad gögös! mit hívod elrepült sasodat,
 Hogy ismét kísérje császári karodat?
 A szállók királya, ki tollal takara,
 Nem a tiéd már, ha' Jupiter madara.
 Láttuk, a szenvedő Európát hogy ója,
 Mennykövek, villámok szörnyű hordozója,
 Dúlás rablás végett ugyan melyik honyra
 Nem eresztéd szállni toronyról toronyra?

Elhagyott hát téged, — s hasítva levegőt,
 Égbe ment vádolni ott bé a hitszegőt.
 Megdördült haragos Zeusz fénypalotája.
 „Csitt, hallgass! mert bosszúm lángszemed kivájja.
 Azért küldtelek (így nyitá száját szónak)
 Hogy mint vad rab szolgálj dölyfös pusztítónak?
 Nem valál te tiport nemzetnek védője,

Ha' sok vitéz latrok álnok vezetője.
 Füstölög még Kremmel, úsz Lübek könnyekben,
 Vér gőzöl Madridban, minden szegletekben.
 Égből magad', annyi nagy bűnre letoló,
 Vasra veled! mért vagy oly késő vádoló?
 Menj, s csillagzatok közt, Herkules lábánál
 Lakolj, mert a lelkes emberrel így bánál.“

Ekép komorkoda istenek istene!
 S látván hogy már egyszer békeség kellene
 Annyi véres zajok és zavar' utána,
 Melyért, ha nem szűnne, ördög embert szánna,
 Úgy mint hajdan Noe, csendült víz árjából,
 Kegy-postát indíta lohadt bárkájából:
 Vénus repülőjét, pálmafa-virággal,
 Fejér liliummal és zöld olajággal,
 Száz méz-gyúrva dongó méhhez körülötte
 Az elkeseredett földünkre küldötte.

„Teremtés körül „mond“ amidőn forgottam,
 Sem rabnak, sem úrnak embert nem alkottam.
 S lám a haló mit tész szíve sorsosával,
 Gyenge az erőssel, erős a gyávával —!
 Mivel a tehetség, mihelyt környülrágott,
 Nem ad a virtusnak teljes szabadságot,
 Szabadnak teremtem Pyrrha maradékát: —
 A Fátum megejté nagy lelkem szándékát! —
 Nem tud emberlélek ellentállni vérnek;
 S mértéket halandók mivel nem ismérnek,
 Mert rosszabb ha győznek, mint mikor szeretnek¹⁾
 Csak galamb kell a vad emberi nemzetnek —
 Égben marad a sas nálam, mint régolta,
 S nem lesz ember társa“ újra parancsolta.

A. O. 10. Apr. 1815.

G. D. J.

¹⁾ Mert a Bourbonok mindég mátkákat tartottak. (D. jegyz.)

Azolta itt-ott jobban kinyalogattam e versezetet.

Még egy más levelet is írtam neked Bécsbe Olysórol,
és Bártfárol is egyet.

Ez e levél ma, 29-d. sept. retour jött kezemhez. Sok van benne, a mi már túlélte magát, de mert hozzád van és egy-két rossz versek is találkoznak benne, perveniat domino.

CIX.

S. Újhely, Julius 10-d. 1815.

Drága kedves barátom!

Három, Bécsbe neked írt, levelemre csak egyet kaptam vissza feleletül, és azon is csudálkoztam, hogy rá értél; azonban ez is úgy eltöltött gyönyörűséggel, hogy nem képzelheted. A volt gyönyörködtetésemet folytatnod kell és újjal szaporítanod, leírván nekem mindeneket a mik érdeklettek és a melyeket a te szép lelked megérintett. Hallom hogy a „sánta ördöggel“ is összetalálkoztál, és elrévültél láttára, — beszéld el nekem ezeket mind a többiekkel együtt. Én is e folyó hónapnak 18-kán Pestre, Budára, Pozsonyba, Bécsbe megyek. Ha te megírod a te utazásodat, én is megírom a magamét. A gouvernanteot visszaküldöttük. Innen átmenőbe feleségemmel s gyermekeimmal, 4 szekereken, 3 kocsin, nem sáskamódra, hanem magam gyalog csupán a feleségem társaságában meglátogatlak volna, ha nem kellene megnéz-nünk Báriba szőlőinket, a melyeket még nem látott a feleségem.

Nem tudja felépíteni lerogyott szerencsáját Napoleon; alkalmasint meg fog bukni, és újra lett felemeltetése és ismét megbuktatása által el fogják végtére érni czélokát a francziák, hogy t. i. ők adjanak a magok uroknak constitútiót, nem pedig hogy nekik adódjon. Vive, vale et recordare

Tui Pipsz.

Sajnálom hogy nem vetted két rendbeli levelemet Bécsben, mert hármát írtam oda, egyet Bártfáról, kettőben pedig, talán épen azokban a melyek most talán, de minden veszedelem nélkül, a Politia kezében vannak, versek is valának; az egyikben különösen a *Sas* versezet Napoleonhoz, ezen epigraphéval: Jovis armiger ales, a militáris sarczsanyar ellen, melyet még a múlt april. írtam.

